

પરિષદ, મહેસાણા

દેશી રાજકીય પરિષદ,
કચ્છ રાજકીય પરિષદ.
ગેતાળીસમી મહાસભા.

તેમજ
ગુજરાત પ્રાંતીક વંદ્ય
સંમેલન વીગરે

પરિષદનો હવાલો

મંચાલ અને પ્રસાર.
કેશવભાઈ ગોસ્વામી શાહ.
૭૭ રૂપાસુર્યદેવી પાલી-અમદાવાદ.

આ ગ્રંથ પહેલી-ગાન ગેદગર. મે ૧૯૮૪-સન ૧૯૮૨

કૌમન સર્વોચ્ચ.

આ ટીકણા અમદાવાદ-વીકાટા સીવીલ હોસ્પિટલ
સામે આગેલા "પરિષદ" ગુરુભાવણ(પ્રેસ) મ
પા. રામભાઈ કાપડાલાલ જાહેરા.

ગુજરાત વિદ્યાપીઠ ગ્રંથાલય

[ગુજરાતી કૉપીરાઈટ વિભાગ]

અનુક્રમાંક ૧૩૮૮૬ વર્ગીક

પુસ્તકનું નામ યશિવદાનો દેવાલ

વિપદાલકર : ૨૪.૧.૬૪

વહે માતરમ

દેશી રાજકીય પરિષદ
કચ્છરાજકીય પરિષદ
જેતાળીસમી મહાસભા
ગુજરાત પ્રાંતીક વૈદ્ય સંમેલન વીગેરે

પરિષદોનો હવાલો.

સંગ્રાહક અને પ્રકાશક
શાહ કેશવલાલ ગોકળદાસ.

ઠે. રૂપાસુરચંદની પોળ
અમદાવાદ.

આવૃત્તિ પહેલી
સંવત ૧૯૮૪

પ્રત બે હજાર
સને ૧૯૨૮

ધી આનંદ પ્રીન્ટીંગ પ્રેસમાં પટેલ ચીમનલાલ જીવરામે છાપી
ઘીકાંટા સીવીલ હોસ્પિટલ પાસે—અમદાવાદ.

ક્રીંમત સવા રૂપીઆ.

આભાર પત્ર.

મને હરવડી મદદ કરનારમારા આમયદાતા શ્રેષ્ઠ
જેરર્સીંગભાઈ અમૃતલાલ રહેવારી ક્રીકાલટની પોળ
અમદાવાદના તેમનો જેટલો આભાર માનું તેટલો
જાહે છે તે શ્રેષ્ઠ મને જે જે મદદ કરી છે તેની
મદદ આજસુધીમાં કોઈએ મને કરી નથી, પરમાત્મા
પાસે મારી પ્રાર્થના છે કે તેમને હંમેશાં સુખમાં રાખો
તેમજ

આ પુસ્તકમાં જે જે લખાણો લીધા છે તે લખાણો
સાંજ વર્તમાન પેપરમાંથી લીધા છે, માટે તેમનો
પણ આભાર માનવાની જરૂર છે. અને ભાઈ ગોર્વીંદ
જક્ષીએ જાતમહેનતથી જે મદદ કરી છે તેને માટે
તેમનો પણ આભાર માનવામાં આવે છે. પરમાત્મા
સર્વતું ભણુ કરો.

સં. ૧૯૮૪ ના પોસ વહી ૭ ને સ્ત્રીવાર, મકરસંક્રાંતી
૧૪ મી જાન્યુઆરી ૧૯૨૮

લીં તમારો સેવક,

અર્પણ પત્રિકા

સૌરાષ્ટ્રના અધિપતી

શ્રી અમૃતલાલ કલપતરામ,

આપને આ પુસ્તક અર્પણ કરું છું તે આપ સ્વીકારશો. આપના મુલ્યોને લઈને આપને આ પુસ્તક અર્પણ કરું છું.

મને હજી અર્પણ પત્રિકા લખતાં આવડતી નથી, છતાં પણ તમને આ પુસ્તક અર્પણ કરું છું.

તો હે હયાના દેવ, કર્ણના સિંધુ, મરીમના બેલી રંકના તારણહાર આ પુસ્તક તમને અર્પણ છે.

સૌરાષ્ટ્રમાં ઘેર ઘેર તારા નામના ગીતો મવાયા કરો, પરમાત્મા તમને સુખી રાખો.

તા. ૧૪-૧-૨૮

એડું હંમેશાં ધન્યનાર

તમારો રંક સેવક

શ્રી હેશવલાલ ગોંડલદાસ

ના વડે માતરમ્

૩ પાસુરમંદની પોળ-અમદાવાદ.

પ્રેકાશકના બે બોલ.

પ્રીય મિત્રો.

આજે આપની આગળ આ પુસ્તક રજુ કરતા આનંદ થાય છે તેનું કારણ કે મારાથી આજે આટલી સાહીત્યની સેવા થઈ તેમજ આપની પણ સેવા થઈ એ આનંદ મારા મનમાં હંમેશાં રહ્યાં કરશે.

સજ્જનો આજે આ પુસ્તક આપને મળે છે. તેમાં જે આપની મરજી હોય તે આપ ઘણો લાભ ઉઠાવી શકો છો. અને દેશને તેનો લાભ આપી શકો છો—દેશી રાજ્યોની રૈયતને શું દુઃખ છે તે આપ જાણતા હશો, નહીં તો શ્રીયુત મણીલાલ કોઠારી. શ્રીયુત પોપટલાલભાઈ ચુડગર શ્રીયુત અમૃતલાલ દલપતરામભાઈ અને વીર બહાદુર પથીકજીનું લાખણ તમને ખરાબર જણાવશે, આજના આ પુસ્તકમાં એક લાખણ કર્તા કહે છે કે ગમે એટલી અંધારી રાત હાય પણ સુરજ ઉગ્યા વિના રહેવાનો નથી. તેવીજ રીતે આપણને ગમે તેટલું દુઃખ પડે છતાં એક દિવસ જરૂર જરૂર સુખ મળશે. જે રાજાઓ આજે પ્રજાને પીડી રહ્યા છે સતાવી રહ્યા છે. તેમને આપણે કહીશું કે તમે તમારાથી થાય એટલો જીલમ કરો. પરમાત્મા અમારો છે. જાણ્યો આપણે કોઈના દુશ્મન નથી કોઈ આપણું દુશ્મન નથી. જ્યાં ત્યાં હા-ના-ની મારામારી છે.

છેવટે આપણે એક પ્રાર્થના કરીશ કે આપ આ પુસ્તક વાંચીને તેના વિષે જે યોગ્ય લાગે તેવો જવાબ લખશો. તેમજ આપને યોગ્ય લાગે તો આનો પ્રત્યાર કરશો. કોઈ પણ કામ પ્રત્યાર સીવાય ચાલતું નથી તો આપ આપનાથી બનતી મદદ કરશો મારા ધારવા પ્રમાણે જેને જે પુસ્તક અર્પણ થતું હશે. તેને તેની અગાઉથી ખબર પડતી હશે પણ જેને આ પુસ્તક અર્પણ

કરૂં છું તેને તો સ્વપ્ને પણ જ્યાં નહીં હોય કે આ પુસ્તક
આજે તેને અર્પણ થાય છે. ધન્ય છે તે દેશના હીરાને કે જેના
નામના ગીતો સાગરના ગામડે ગામડે અને શહેરે શહેરોમાં
અવાઈ રહ્યાં છે જેને હજારો માણસો દરરોજ આશીર્વાદ આપે
છે. જેના એકલા સૌરાષ્ટ્રમાં નહીં પણ ગુજરાત કાઠીઆવાડ
સોરઠ વીગેરે દેશોમાં જેના નામની જે બોલાય છે. એવા વીર
નરને ચરણે માંડે પુસ્તક ધરું તો એમાં ખોટું શું વાચક-તારે
મનવું હોય તો માનજે ! હું તો આજે સોગન. ઉપર બહેર કરું
છું કે જેને હું આ પુસ્તક અર્પણ કરું છું તેને ને મારે કશી
પણ વાત કોઈ દીવસ થઈ નથો. હું તેમને એળખતો પણ નથો.
નજરે-જાણી પણ શકતો નથો. કે તે આ છે. ખેર. તે વાત
જવાહર. આજે આ જમાનામાં હું નવી દીશા ખોલું છું આપને
જે યોગ્ય લાગે તે ખરું માંડે મન અર્પણ પત્રિકા આપતા
અચકાય છે, કારણ કે જેને અર્પણ પત્રિકા આપુ છું તે ક્યાં
અને હું ક્યાં. ક્યા રાત ભોજ—અને ક્યાં ગાંગો તેણી, ખરેખર,
તે વાત ખરી છે, પણ લાચાર કે હું મારા મનના તરંગને રોકી
શકતોં નથી. આપ ગમે તેવો મને કહો તેની શીકર નથી હું
એતીશયોકતીનો દોષ બહેરી લખને તમારી મસ્કરો ખમી લખને
તેમજ જેને આ પુસ્તક અપણ કયું છે તેનો ગુસ્સો ખમીને પણ
આ અર્પણ પત્રિકા લખવા તૈયાર થયે છું શું તે માફ નહીં કરે-માંડે
મન સાક્ષી પૂરે છે કે જરૂર માફ કરશે તમે મને ગાંડો કહેશો
કે જરૂર તમે કહેવાને લાયક છો હું સાંભળવા તૈયાર છું.

૧૪-૧-૨૮

હી. તમારો તાબેદાર સેવક.

૧૯૮૪ મકરસંક્રાંતી

કેશવલાલ ગોકળદાસ

કૃપામુરચંદની પોળ—અમદાવાદ.

રામ ખમાજ ધુમાળી

વધુવ જન તો તેમ કહીએ, જે પીડ પરાઈ બાંધે રે
 પરકુએ ઉપકાર કરે તોયે, મન અભિમાન ન બાંધે રે,
 સકલ લોકમાં સહુને વહે, નિકા ન કરે કૈની રે
 વાચ કાછ મન નિશ્ચય રાજે, ધન ધન જનની તેની રે
 સમકહીને વૃષ્ટા ત્યાગી, પરચી જેને માત રે
 છુલ્હા થકી અસત્ય ન જોલે, પરધન ન ઝાલે હાથ રે
 મોહમાયા વ્યાપે નહી જેને, દદ વૈરાગ જેના મનમાં રે
 રામ નામ શું તાળી લાગી, સકલ તીરથ જેના તનમાં રે
 વધુ લોચીને કપટ રહીત છે, કામકોષ નિવાધ્યા રે
 જાણે નરસંધો તેનું દર્શન કરતાં, કુળ એકાંતેર તાર્યા રે

રાગ છાયા ખમાજ ત્રીન તાલ

હરિનો મારગ છે શુરાનો, નહી કાયરનું કામ જોને
 પરથમ પહેલું મસ્તક સુકી, વળતી લેલું નામ જોને ધ્રુવ
 શ્રુત વિત દારા શીશ સમરપે, તે પામે રસ પીવા જોને
 સિંધુ મધ્યે મોતી લેવા, માંહી પડ્યા મરણવા જોને ૧
 મરણ આગળે તે ભરે સુકી, દિલની દુઝ્યા વામે જોને
 તીરે ઉભા જુવે તમાસા, તે હોડી નવ પામે જોને ૨
 પ્રેમ પંથ પાવકની બવાલા, ભાળી પાછા ભાગે જોને
 માંહી પડ્યા તે મહાસુખ માણે, દેખનારા દાસે જોને ૩
 માયા જાણે મોંઘી વસ્તુ, સોંપડવી નહિ સ્વેદ જોને
 મહા પદ પામ્યા તે મરણવા, મૂકી મનનો મેલ જોને ૪
 રામ અમલમાં રાતા માતા પુરા પ્રેમી પરમે જોને
 પ્રીતમનો સ્વામીની લીલા, તે રમની દન નીરમે જોને ૫

સોહા સોમલ—હરિવી.

કંઈ લાખો નિરાશામાં, જામર આશા હુપાઇ છે;
 ખદાખંબર સનમનામાં, રહ્યો હાંડી લપાઇ છે. શિવ૦
 સુદાઇ છાંટીબરૂંથી, ફરી રો રો બંધી કાઢી;
 રહી મધ વરસની આશા. અમર મરદન કપાઇ છે. ૫
 ધડીના વરસાવી આવી, સનમ પશુ છેતરી ચાલી;
 હજારો રાત વાતોમાં, ગમાવીએ કપાઇ છે. ૬
 જખમ ફુલીયા જખાનોના, મુસીમત જોઈના ખંજર;
 કતલમાં ફદમ જોસી, ઉપર ક્યામત ખુદાઇ છે. ૭
 સમા પર અપ પરવાના, મરે ચિરી ઉપર ફરફાંડ;
 અમમમની ખરાબીમાં, મજેદારી છુટાઇ છે. ૮
 જહરનું નામ લે રોપી, ઘૂરત પીલે ખુશીથી ધું;
 સનમના ફાજની છેલી, હકીકતની રહાઇ છે. ૯
 સદાલિના તડપવામાં સનમની રાહસેસન છે;
 તડપને ઘૂટતાં અંદર, ખડી માચક, સાઇ ? છે. ૧૦
 ચમનમાં આવીને જોયો, મુલો પર આ ફરી ચઇ ધું;
 મુલોના ખારથી બચતાં, બદન મુલને નવાઇ છે. ૧૧
 હજારો જોલીયા મુરશીદ, મયા માચકમાં ફુળી;
 ન ફુળ્યા તે મુવા એવી, ક્યાએ સખ ગાઇ છે. ૧૨

રાગ છાયા ખમામ—તીન—તાલ

મારીનાડ તમારે હાથે. પ્રજા સંભાળજોરે શિવ૦
 મુજને પોતાનો જાણીને, પ્રજા પદપાલજોરે
 પથ્યા પથ્ય નથી સમજાવું, દુઃખ સદેવ રહે ઉભરાવું. ૧
 મને હશે શું ચાવું, નામ નિહાળજોરે
 અનાદિ આપ વેશ છે સાચા, કાઇ ઉપાસ ત્રિષે નહિ કાચા ૨
 દિવસ રહ્યા છે ટાંચા, વેશા વાસજોરે
 વિવેચર શું હજી વિસારો, બાજી હાથ જતાંમાં હારો ? ૩
 મહામુજારો મારો, નદવર ટાળજોરે
 કેસવ હરિમાઈ શું ચારો, ધાણ વળ્યો શું મહેસારો ? ૪
 બાજ તમારી જાણે શુધર બાલજોરે ૫

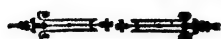
ધીરાભગતની કાફી.

તરણા ઝોથે ફુંગરે, ફુંગર કાષ્ટ દેખે નહીં;	
અળખુથ માહિરે, સમરથ ગાળે સહી.	ધ્રુવ૦
સિંહ અળખાં કરે ગર્જના, કસ્તુરી મૃગરાજન;	
તલને ઝોથે જેમ તેલ રહ્યું છે, કાષ્ટમાં હુતાશન;	
દ્વિધ ઝોથે ધતજરે, વસ્તુ એમ છુપી રહી.	૧
કાણે કહુને કાણુ સાંભરશે, અગમ ખેલ અપાર;	
અગમ કેળા ગમ નાહરે, વાણી ન પહોચે વિસ્તાર;	
એક દેશ એવોરે, હુદ્દિ થાકી રહે તહો.	૨
મન પવનની ગતિ ન પહોંચે, છે અવિનાશી અખંડ;	
રહ્યો ગચરાચર ભર્યો બ્રહ્મપૂરણુ તેણે રચ્યાં બ્રહ્માંડ.	
કામ નહિ કોહાલોરે, એક અણુ માત્ર કહી.	૩
સદ્ગુણએ કૃપા કરી ત્યારે, આપ થયારે પ્રકાશ;	
શાં શાં દોડી સાધન સાધે પોતે પોતાની પામ.	
દાસ ધીરો હહેંડરે, જ્યાં જોઈ ત્યાં તુંહી તુંહી.	૪

રાગ કાફી તાલ દીપચંદ.

કોઈ સહાય નથી, મિના હરિ કાષ્ટ સહાય નથી.	ધ્રુવ૦
બધામો બળમા તું બાળક, મમતામાં મનથી;	
સુનો કેમ ધરીને ધીન્જ, ધામ ધરા ધનથી.	૧
ભજ બુધરને ભાળ કરીને, શમદમ સાધનથી.	
અવરતણી સેવા શાખાટે, અરર ! કરે અમથી.	૨
કાલ કરાળ તણો ભય ભારે, જે મનમાંહિ મથી;	
કરશે તે થઇ શકશે કેશવ, આ ઉત્તમ તનથી.	૩

દેશી રાજ્યોના તંત્ર સામે પોકાર.

ત્રીજી સત્તાની દરમયાન ગીરીના
સવાલ.

—(૦)—

નીમુચાણના હતયાકાંડ વાષે મીં મણી-
લાલ કોઠારીએ પાડેલું વધુ અજવાળું.

વડગાદીપર શ્રી. પોપટલાલ ચુડગરનાં પ્રમુખપણું
હેઠળ મળેલી જાહેર સભા.

આજની સભાનું પ્રમુખપદ શ્રીયુત પોપટલાલ ચુડગરને આપવાની રા.
શીવદામ ચાંપસીએ દરખાસ્ત કરી હતી. જે પસાર થતાં શ્રી. ચુડગરે પ્રમુ-
ખપદ લીધું હતું અને તે બાદ પ્રમુખે શ્રીયુત મણીલાલ કોઠારીને પોતાનું
બાષણ શરૂ કરવાને જણાવ્યું હતું.

શ્રી. મણીલાલ કોઠારી.

શ્રીયુત મણીલાલ કોઠારીએ બાષણ કરતાં જણાવ્યું કે આ જમાનામાં
આખી દુનિયાના દેશો પ્રગતી કરી રહ્યા છે. જે પ્રગતિ થઈ નથી તેવો
ભાગ કોઈ હોય તો તે હીંદના દેશી રાજ્યોની પ્રગતિ છે. સારા જન-

તથાં પરીવર્તનો થઇ રહ્યાં છે, અને તેની થોડી ઘણી અસર હાલમાં હિંદના દેશી રાજ્યોના કેટલાક ભાગમાં થવા લાગી છે. અને ભાવી હિંદુસ્તાનમાં દેશી રાજ્યોની પ્રગતિ સ્થાન ક્યાં છે અને કેવું હોવું જોઈએ.

રાજ્યોનો કરવાનાં આવતો અર્થ,

આજ સુધી જ્યાં જ્યાં રાજ્યોની વાત ચાલે છે ત્યાં ત્યાં રાજ્યોનો અર્થ કેવળ રાજ્યોજ ગણાય છે અને રાજ્યો સાથે તે રાજ્યોની પ્રગતિ જોળવવામાં આવતી નથી. બ્રિટીશ સરકાર પણ દેશી રાજ્યોની વ્યાપ્તમાં એકલા રાજ્યો સાથેજ સંબંધ રાખે છે. આમ હોવાથી આપણે જાહેર કરવા માગીએ છીએ કે રાજ્યો એટલે એકલા રાજ્યો નહીં પરંતુ રાજ્યો અને પ્રગતિ બંનેનું તંત્ર તેજ રાજ્ય ગણાય છે.

દેશી રાજ્યોની સમર્થાદીત સત્તાનું પરીણામ.

આ દેશના દેશી રાજ્યોની સત્તા હાલમાં સમર્થાદીત છે, તે પોતાના રાજ્યના ગમે તે માણસને ગમે ત્યારે પકડી શકે છે. પોતાની પ્રગતિ જમીન જમીન વગર કારણે ગમે ત્યારે જપ્ત કરી શકે છે અને પોતાને માટે રાજ્યની ત્રીજેરીમાંથી પોતાને ફાવે તેટલો અર્થ નીરંકુશ રીતે કરી શકે છે. આ રાજ્યો તો પોતાના રાજ્યને પોતાની અંગત મીલકત માની રહ્યા છે અને સ્વચ્છંદપણે વર્તન ચલાવી રહ્યા છે.

ખેડુનો મુશ્કેલ હાલત.

દેશી રાજ્યોમાં ખેડુનો સ્થિતિ ઘણીજ મુશ્કેલી ભરી છે. જમીન મહેસુલ રાજ્યને ભરે તે છતાં તે સ્વતંત્ર રીતે પોતાની જમીનની ખેતી કરી શકતો નથી, બ્રિટીશ હિંદમાં ખેડુ તો માટે રાહત બધું છે કે તે જમીન મહેસુલ બધો પછી સ્વતંત્રપણે ખેતી કરી શકે છે. દેશી રાજ્યોમાં ખેડુનો સ્થિતિ એવી છે કે તેની પોતાની જમીન ઘર કે ચીજો પર પણ તેના હક

રહેતો નથી, રાજાને કાવે તેમ તેની અવસ્થા કરી શકે છે. ખેડુતોને કુદરતી હકો મળવા જામએ તે પણ દેશી રાજ્યોમાં નથી.

ત્રણ—આર રાજ્યો બાદ કરતાં ખેડુતોની સ્થિતિ સારી હોય તેણે દેશી રાજ્યજ નથી,

માનસાર, ત્રાવણકોર કે વડોદરા જેવા મોટા દેશી રાજ્યોને બાબુએ રાખશે તો જણાશે કે આખા હિન્દમાં એક પણ એવું દેશી રાજ્ય નથી કે જ્યાં ખેડુતોની સ્થિતિ સારી હોય જે ખેડુત કંકડતી ઠંડી કે ધોધમાર વરસાદમાં પણ પોતાના જનના જાખમે પોતાનું ખેતીનું કામ કર્યા કરે છે. અને જેને ખીજ પ્રભુ પણ કહી શકાય, કારણ કે તેના પરજ આખી પ્રજાનો આધાર છે તેવા ખેડુતોને રાજ્ય તરફથી કોઈ પણ જાતની સરળતાજ મળતી નથી. હું હમણાં તાવથી પીડાતાં ગામોની મુલાકાત લઈને આવ્યો છું. તથા મેં જોયું છે કે આ દેશી રાજ્યોમાં પ્રજાનો ઉપયોગ માટે રાજ્ય તરફથી એક પણ દવાખાનું નથી.

વેઠનો અસહ્ય ત્રાસ.

દેશી રાજ્યમાંના ખેડુતો પર જો વધુમાં વધુ ત્રાસ હોય તો તે વેઠનો ત્રાસ છે અને તેનો સીતમ અસહ્ય છે, આજે દેશી રાજ્યોમાં ખેડુતો મુલામો છે. ખેડુતોની સ્થિતિ ગમે તેવી હોય તો પણ રાજ્યની વેઠ કરવાની ફરજ પાડવામાં આવે છે એટલુંજ નહીં પણ સરકારી અમલદારોની વેઠ પણ ખેડુતોને ફરજયાત કરવી પડે છે. રાજ્યો તેવો કરાર હોવાનું કહે છે, હું કહું છું કે આ રીતનો ત્રાસ શાસ્ત્ર વીરુધ્ધ છે અને તે અસહ્યજ છે. સરકારી અમલદારો જુલમો કરીને પણ ખેડુતોની પાસે વેઠ કરાવે છે,

ખેડુતો પર કરનો ભારે બોજો.

આ ઉપરાંત ખેડુતોને રાજ્ય તરફના ધણી જાતના કર આપવા પડે છે. એટલુંજ નહીં પરંતુ રાજકુમારો અને રાજકુમારીઓના લગ્નો પ્રસંગે

પણ એકતોને ચોક્કસ લાગા આપવાજ પડે છે. વળી વીધોડીની ભાગવતી કરવાનો હક પણ એકલા રાજાઓ હોય છે અને રાજા પોતાની મોજમાં આવે તેમ વર્તે છે. આ ત્રાસમાંથી પણ આપણે આ ગરીબ પ્રજાને બચાવવી જોઈએ અને તેમનું રક્ષણ કરવું જોઈએ અને તે માટેઆપણે ક્રિમાગણી પરીપદ દ્વારા પણ

વેપારી વર્ગની કફોડી હાલત

ખીજે વેપારી વર્ગ છે તેને પણ દેશી રાજ્યોમાં અનેક જોતના કર ભરવા પડે છે અને રાજાઓને નાણાંની મુઠવણ પડે કે તરતજ વેપારીઓને રાજા બોલાવી મંગાવીને પોતાને જોઈતાં નાણાં માગી શકે છે. આવા ધણી ઝે દાખલા બન્યા છે. દેશી રાજ્યોમાં કાંઈ પણ વેપારી પોતાને સુરક્ષિત માની શકતો નથી. ધરણ કે આ રાજાઓ ક્યારે કેવું સ્વરૂપ લે તે ચોક્કસ હોતું નથી. વેપારીઓની આવી સ્થિતિ ઉપરાંત વધુમાં આ રાજાઓપણ સીધી કે આડકતરી રીતે વેપાર કરી રહ્યા છે. તેઓ પોતાનાં જીનપ્રેસો ચલાવે છે અને તેજ સરકારી કે દરખાસ્તી જીનપ્રેસમાંજ પોતાની પ્રજાને કપાસ આપવાની ફરજ પાડવામાં આવે અને પ્રજા પોતાનો કપાસ નજદી કમાંના ખીજા જીનમાં સારો ભાવ મળવા છતાં આપી શકતો નથી. પરંતુ જ્યાં દુર આવેલા દરખાસ્તી જીનમાં જઈને ત્યાંના કરાવેલા દરેજ કપાસ આપી દેવો પડે છે, આમ દેસી રાજ્યોમાં વેપારની ખીસવની પણ અટકી પડી છે.

મોટરમાં પણ ન બેસાય !

વળી કુચ રાજ્યમાં તો એવું છે કે કોણ મોટરમાં બેસી શકે અને કોણ ન બેસી શકે તેનો નીર્ણય પણ રાજા કરે એવો કાયદો છે. મહાત્માજી કુચમાં ગયેલા તે વખતે આ વાત મેં જાણી હતી. અને સદ્ભાવે અને મહાત્માજી સાથે મોટરમાં બેસવાની છુટ મળી હતી. કચ્છમાં વળી હું ડયામણના દર પણ ભારે છે અને તે વીધે નાં વાઈસરોય લોર્ડ ચર્ચિલે પણ કચ્છના રાવને સલાહ આપી છે. હું કચ્છનું છું કે કચ્છના નાં

રાવ નાં વાઈસરોયની સલાહ હુડ્યામણુના દરેક ઘટાડશે. હું કમર્સ કહીએ તો ઉદેપુર, જેપુર વગેરે ધણાએ રાજ્યોમાં તો વેપાર જ નથી, અને પ્રજાની હાલત કફોડી છે.

આવી પરીષદની અસર કયારે થાય

હું કહેવા માણું છું કે દેશી રાજ્યોની પ્રજાની પરીષદ દેશી રાજ્ય માંજ ભરાય તોજ તેની અસર છે. હું જાણું છું કે આ માટે કહેવું ધણુ બારે છે, છતાં દેશી રાજ્યમાંજ પરીષદ ભરાય તોજ તેની અસરવધુ થવા પામશે.

હું કચ્છી ભાઈઓને મુઆરકાદી આપી શકું કચ્છી પ્રજાકીયપરીષદની ખેડક કચ્છમાં મળનાર છે.

મુંબઈમાં પરિષદ કેમ?

આ અખી ભારત દેશ સંસ્થાનેની પરિષદ દેશી રાજ્યમાં ભરાવી મુસ્કેલ હોવાથી જ આ વખતે આ પરિષદ મુંબઈમાં મળનાર છે અનેઆશા રાખું છું કે આવતી છું કે આવતી પરીષદ માઇસોર વડોદરા કે પોરબં દરમાં ભરાય.

બ્રીટીશની દરમયાન ગીરી ન જોઈએ

આપણે જાહેર કરવું જોઈએ કે અમે બ્રીટીશ દરમયાનગીરી માગતાં નથી કે માનતા નથી. તેની સાથે આપણને કંઈ લેવા દેવા નથી. સીદાંત વીરૂંધ તેમજ અનુભવે જણાવ્યું છે કે દેશી રાજ્યોની સામેની હોલચાલમાં બ્રીટીશ સરકાર મદદ કરતીજ નથી. આમ હોવાથી બ્રીટીશની મદદ ન માગીએ તેજ બહેતર છે. આપણે જે કંઈ મેળવવું હોય તે આપણા પુરૂષાર્થના પરિણામે મેળવવું જોઈએ. જે વળાએ બ્રીટીશ હોંદમાં આપણેઆપણું સ્વરાજ્ય મેળવવા માગીએ છીએ તે વળાએ દેશીરાજ્યોની પ્રજાએ પણ પોતાના છુટાપણાની લડત માટે તમયાર રહેવું જોઈએ પાંચપચાસ

ખાપટલાલ ચુડગર કે મણીલાલ ઠાઠારી, વેલ્લભાઇ કે સીવદાસભાઇ એકલાથી કંઈ આ કાર્ય થનાર નથી,

પ્રજાએ રાજા આગળ રડતાં પણ શીખવું જોઈએ,

આપણે આપણા હક માટે પારલામેન્ટમાં જવાનું નથી, આપણે આપણી ફરીયાદો રાજાઓ સામે સુકવી જોઈએ અને રાજાને કહેવું જોઈએ કે હે રાજા તું પ્રજાનો સેવક છે અને તારે પ્રજાની સેવા કરવી જોઈએ અને એ મારી ફરીયાદો દૂર કરવી જોઈએ. હું કહીશ તે આપણે રડીને કાકલુડી કરીને પણ રાજા પાસે માગણીઓ કરવી જોઈએ એટલે કે આપણે રાજા પાસેરડતા શીખવું જોઈએ. રડવાનું એટલે કંઈ પોક સુંકવાનું હું તો કહેતો નથી પરંતુ આપણું તપ અને ભક્તીની અસર રાજાના હૃદમાં અવશ્ય થશે. રાજાઓ પણ ક્ષત્રીય છે અને તેમના હૃદયમાં આ અસર જરૂર થશે. અને જ્યારે રડવાથી આપણી માગણીઓ મુજબ ન મળે તો લડવા માટે તઈયાર થઈને પણ મેળવવું જોઈએ. આ લડવામાં હું માનું છું પરંતુ આ લડવામાં કલેશ હોવો ન જોઈએ. રાજા પણ એક આર્યઅધુ છે તે આપણા દુશ્મન નથી તેના પ્રત્યે ધીકકાર કે તીરસ્કાર ન હોવો જોઈએ. રાજાઓને ગાળો દેવાથી આપણે રદરખમાં કશોયે ફાયદો કરી શકવાના નથી, આપણે સાફ સાફ જાહેર કરવું જોઈએ જે રાજા અમારી મરજી વિરૂધ્ધ ચાલે તેને પદભરપટ કરવાનો અધિકાર અમારો છે, બીજા રાજાને ચુંટી કાઢીને એસડવાનો અધિકાર પણ અમારો છે. રાજા એ પ્રજાનો સેવક છે. તે જો સેવા બરાબર ન કરે અને તેમાં કંઈ દોષ હોય તો તેને સમજાવવો અને ન સમજે તો તેને પદભરપટ કરવાનો અધિકાર આપણો છે અત્યારે તે સ્થિતિ આપણે ભોગવતા નથી અને રાજાઓના રાજબીષેક વખતે બીટીશ સરકારનો ખરીનો આવે છે અને વંચાય છે અને રાજા ગાદીએ બેસે છે.

દેશી રાજાઓની હવે કેવી સ્થિતિ છે તેનો ખ્યાલ પણ હું આપીશ હાલમાં ભરતપુરના મહારાજા સામે એવા આક્ષેપ છે કે તે રાજાએ પોતાની દોષતનો ધેર ઉપયોગ કર્યો છે આ સંબંધમાં બીટીશ સરકારે એકતપાસ કમીશન નેમવાનું સાંભળ્યું છે.

ભરતપુરના તપાસ પંચના મેમ્બર કોણ ?-અલવારના મહારાજ !

આજે વર્તમાનપત્રોમાં વાંચ્યું છે કે ભરતપુરના મહારાજના સંબંધમાં તપાસ કરવા માટે બીટીશ સરકાર તરફથી પંચ તરીકે અલવારના મહારાજ પણ છે.

પદભરપટ કરવાને યોગ્ય કયો રાજા છે

આ વાત જો સાચી હોય તો તે ગજગજ કહેવાય ? આજે હિંદુસ્તાનમાં કોઈપણ રાજા પ્રજા સામેના દોષોના કારણે પદભરપટ થવા લાયક જો કોઈ હોય તો તે અલવારના મહારાજ છે એમ હું માનું છું. આમહી રાજા કેવળ જાતવીલાસ માટે લાખો રૂપીઆના ખોટા ખર્ચ કરે છે.

નીમુચાણાનો હત્યાકાંડ.

આગળ ચાલતાં શ્રી કોઠારીએ જણાવ્યું કે નીમુચાણામાં શું થયું તે આપ સહિ જાણો છો, વર્તમાનપત્રોમાં જણાવેલી હકીકત પુરી નથી. તપાસ કરવા માટે એક કમીટી અમારા તરફથી નીમણેલી હતી, તેમાં હું પ્રમુખ છું. આ બાબતમાં તપાસ કરવાની પુષ્કળ મુશ્કેલ હોવા છતાં રાજસ્થાન સેવાસંઘના અને બીજા કેટલાક સાહસીક સેવકોએ અલવાર રાજ્યમાં જઈને કંઈક હકીકત મેળવી છે. તે અમારી પાસે છે,

હત્યાકાંડમાં ખુવારી કેટલી થઈ ?

પણ તે ઉપરાંત મારી પાસે એક બહુ જ જવાબદાર મીત્ર કે જે અમુક બેટી પદવી ધરાવે છે તેમના તરફથી ખબર મળી છે કે નીમુચાણામાં લગભગ ૬૫ થી ૧૦૦ માણસો દારૂ થયેલાં ગણાય છે. અને લગભગ ૨૦૦ થી ૨૫૦ માણસો ધાગલ થયેલાં ગણાય છે. આ હત્યાકાંડમાં મશીનખં

પણ વાપરી સંભળય છે. મને મળેલી આ હકીકત સંબંધમાં તે બરાબર છે તે કેમ તે વિષે અમે પુરી તપાસ નથી કરી શક્યા તેથીજ કમનસીબે આ રીપોર્ટ બરાબર જાહેર પાડી શકાયો નથી; પણ આજે આ પ્રસંગે હું આ હકીકત જાહેર કરું છું.

‘મહાપ્રભુજી’ હોવાનો દાવો કરતા મહારાજ

આવા મહારાજએ આવા દોષોનું દંતું પ્રાયશઃકીત કરવાનું છે અને અત્યારે તે મહારાજ પોતાની જાતને ‘મહાપ્રભુજી’ કહેવરાવે છે તેનો કાંઈ અરથ નથી; એક બાબુ જે રાજ્યએ પોતાની પ્રજાપર સીતમ ગુળચો છે; ભુલમ ગુળચો છે અને જેને આ કાર્ય બદલ પ્રભુના દરબારમાં જવાબ આપવાનો છે તે પોતેજ પોતાની જાતને મહાપ્રભુજી કહેવડાવી રહ્યો છે તેમણે કરેલા નીમુચાણના પાપમાં બાળકો અને બાળકીઓ પણ આવી મરે હતી. ઘરોને સલગાવી મેલવામાં આવ્યાં હતાં. ૪૨ મીનીટ સુધી ‘લુપ્ત-મન’ ચલાવવામાં આવી હતી. ટુંકમાં કહીએ તો આ તપાસ કમીશનમાં બેસવા માટે અલવારનો મહારાજ બીલ કુલ નાલાયક છે,

હજારો રૂપિયાનો ધુમાડો કરતા મહારાજ.

આ ‘મહાપ્રભુજી’ તરીકે પોતાને ઝાળખાવતા મહારાજ એકગામમાથી બીજો ગામ જવા માટે હજારો રૂપિયાનો ખરચ કરે છે અને તે પોતે ‘સ્વૈચયલમેન’ માંજ મુસાફરી કરે છે. તેનો અંગત વાર્ષિક ખર્ચ લગભગ ૨૦ થી ૨૫ લાખ રૂપિયાનો છે. બ્રીટીશ સરકાર તરફથી આવા રાજ્યએને હિતજન મલે છે. આપણે પ્રભુને નામે કહીએ હોય કે હે રાજ્યએ તમારો આ માર્ગ પાપમય છે અને તેનો જવાબ તમારે પ્રભુને આપવો પડશે. અમે પ્રભુને પ્રાર્થના કરીએ હોય કે અમારા દેશના રાજ્ય અને પ્રજા બંને પ્રેમથી હલીમલીને પાછા રહીએ અને અમે અમારો રાજ્ય-વહીવટ અસલની માફક ચલાવીએ અને એક કુટુંબ તરીકે રહીએ એવું સદ્-ભાવન પાછું પ્રાપ્ત થાય હું ખચીતજ માનું છું કે હિંદની પ્રજામાં એ રજાકણો છે. કે જે માણસોએ પ્રજાની સેવા કરી છે તેમને પ્રજાએ

પોતાના સ્વામી બનાવ્યા છે અને ક્ષત્રીયો પણ તેવા સેવાભાવ વાળા પાછા થઈ જાય તો ગ્રંથ તેમને પોતાના શ્રીરતાજ બનાવે તેમ છે.

રાજકારભાર.

આદિ રા. શીવદાસ ચાંપસીએ જણાવ્યું કે કચ્છની સ્થિતિ એવી છે કે કંઈ કહેવાની વાત નહીં. ત્યાંનો રાજકારભાર તો માત્ર દેખાવનોજ છે, વ્યવસ્થા જેવું કંઈ નથી. કચ્છમાં નયાય જેવું કંઈ નથી. વગિષ્ઠ કોર્ટની હાલત પણ ખરાબ છે, હજુર સમક્ષ પડેલા મુકદમાઓમાં તો કેટલાક એવા છે કે જેને ૫૦-૫૦ વર્ષ થયાં નીકાત્ત હજી થયો નથી.

નીચલી અદાલતોની સ્થિતિ જોશો તો જણાશે કે નયાયાધીશોના પગારની અરધી રકમ દરબારમાં તે અમલદારોના દેવા પેટે જમે થાય છે. ન્યારે ખર્ચ આવક કરતાં ઘણોજ વધારે હોય છે, એટલે લાંચ લેવાનું તેમને માટે કંઈ મુશ્કેલ નથી.

અમલદારોના પગાર કરતાં ખર્ચ દસ ગણા છે. એટલુંજ નહીં પરંતુ તે અમલદારો પાસે લાખોની પોતીડી મીસ્કતો છે. આવક થોડી અને ખર્ચ અતીશય ભારે હોવા છતાં ન્યારે લાખોની મીસ્કત પાસે થાય ત્યારે તે અમલદાર કેવો હશે તેનો સ્હેજે ખ્યાલ આવે તેમ છે. આ સ્થિતિ ચોલીસ ખાતાની છે. મહેસુલી ખાતાની પણ તેવીજ સ્થિતિ છે.

કચ્છમાં કેળવણીની ઉણપ.

કેળવણીના સંબંધમાં હું કહીશ કે કચ્છની ચાર લાખની વસ્તીમાંની ઉપજ લગભગ ૩૦ લાખ રૂપીઆની છે. છતાં ફક્ત ૩૦ હજાર રૂપીઆજ કેળવણી પાછળ ખર્ચાય છે. વળી રાજ્યમાં એક પણ હાઈસ્કૂલ નથી. એકંદરે કેળવણીની ઘણીજ ખામી છે અને કેળવણી પણ નામની છે. કસ્ટમસની હાલત પણ તેવીજ છે.

‘હુંડીબુરછી’ નોકર.

વળી કચ્છી પ્રજાને માથે એક અભયખીનંથો કર પડેલો છે, તે ‘હુંડી બુરછી’ના નામે ઝાળખાય છે,

પ્રમુખ— છીનાલાલ વેરા જકહોને !

મીઝ્યાંપસી—મહાતમા ગાંધીજીએ પણ એક વખત કહ્યું હતું કે આવો કરતો મેં ક્યાંય સાંભળ્યો નથી.

જગતના સંબંધમાં પણ હું કહીશ કે તેલેવામાં રૂપીઆની ફારીઓના આવ જુદા જુદા ગણાય છે.

નષ્ટ થયેલી કચ્છની જહોજલાલી,

કચ્છની જહોજલાલી નષ્ટ થઈ છે, મેં ધણા દેશી રાજ્યો જોયાં છે. અમને કચ્છમાં ચારે દીશાના વા વાયા છે. આવા ત્યાંના હાથ છે. હુંનરો લોપ થઈ ગયા છે, રાજસાહેબ આ બધા જુલમો જોઈ રહે છે. તેમણે ચીતાઓ પાળ્યા છે. આ ચીતાઓ ગામમાંથી બાળકોને ઉડારી લઈ જાય છે તેમજ હજારો ઠોરોના આ ચીતાઓએ નાશ કર્યો છે, છતાં પણ ચીતાઓના સંબંધમાં કંઈ બને તો તે મળંધમાં સત્તાવાળાઓ પ્રજાની સખત ખમર લે છે. દુકમાં કહીએ તો કચ્છનો રાજકારોબાર ફારસ પુરતો છે અને અમારી કચ્છી પ્રજાની સ્થિતિ મા વગરના છોકરા જેવી છે.

રાજાઓ પાસે રડવાનો વખત હવે રહ્યો નથી.

મારે કહેવું જોઈએ કે રાજાઓ પાસે આપણી ફરીયાદો રડવાનો વખત હવે રહ્યો નથી. આપણામાં રાજાઓ માટે જે ઉંચા ખ્યાલો છે તે કહાડી નાખવા જોઈએ. આપણી પ્રજા એકસંપીલી ન હોવાથી આપણને આપણી લડત ચલાવવામાં હરકત નડે છે.

ત્રીજી સત્તા સીવાય છુટકોજ નથી.

આપણે આપણી લડત આગળ ચલાવવી હોય તેમ કરતાં મરવાનું પસંદ કરવું હોય તો મરી જાયવું જોઈએ. પણ મુતમદીપણું હોય તો તે સત્ય અને ન્યાયપર હોવું જોઈએ. તમે સરકાર પાસે જો સ્વરાજ્ય માગો છો તો તે ત્રીજી સત્તાને આપણી લડતમાં વચે નાંખ્યા સીવાય છુટકો નથી. અસહ્ય ત્રીજી સત્તાનો લાભ લેવાયો છે. માધવે પણ ત્રીજી સત્તાનો જ આશરો શોધ્યો હતો. આગલા જમાનામાં રાજાઓની સામેની લડતમાં ત્રણ માર્ગ લેવાયા હતા, તે એ હતા કે પ્રજા સંઘડન કરી હડતાળ પાડતા રાજ્ય છોડી પ્રજા ચાલી જતી અથવા તો પ્રજા ત્રીજી સત્તાને વચે લાવતી. પ્રમુખ (શ્રી કાઠારીના બાપણુપર ટકાર કરતાં) — મને લાગે છે કે શ્રીવદાસભાઈનાં બાપણુની વચે વચે હાજર રહેલાઓ જાહેરા 'જાહેરા' બોલશે તો ઠીક લગશે.

છેવટે ૨૦ ચાંપસીએ પરીપદના કાર્યમાં મદદ કરવાની હિમાયત કરીને બેઠક લીધી હતી,

પ્રમુખનું બાપણુ.

પ્રમુખ શ્રીયુત પોપટલાલ યુગરે ઉપસંહાર કરતાં જણાવ્યું કે આપણે આજે મહાત્મા જેવી દશાવાળી દેશી રાજ્યની પ્રજાને ઇતીહાસ સાંભળ્યો છે. આપણી સ્થિતિ વીકટર છે એ વાત ખરી છે, બ્રિટીશ સરકારના સંબંધથી રાજા ન તુલ્યા છે. તેઓ નીરંકુશ સત્તાના મદમાં અંધ બન્યા છે. ક્યાં રાજા રામ અને ક્યાં અક્ષરના મહા પ્રજુજ અને જાહેરા. અગાઉના જમાનામાં રાજા પ્રજાનો સંબંધ પ્રેમભર્યો હતો. બ્રિટીશ સરકાર આ દેશમાં આવતાં પહેલાં શ્રી રાજ્યોમાં મહાજનો? અને પ્રજાનું સંબંધ મજબુત હતું. હાલના જેવી વ્યવસ્થા તે વખતે નહતી તો પણ સંબંધ મજબુત થતું. મહાજનના શેઠ કે, જે નયરશેઠ કહેવાતો તે પોતાનું સર્વસ્વ પ્રજાને ખાતર ત્યાગવા માટે તતપર થઈ રહેતા હતા. રાજા પણ ક્ષણે ક્ષણે પ્રજાની ઇચ્છાને માન આપીને ચાલતા હતા અને પ્રજા પણ પોતાના રાજાને કેવ સમાન ગણતી હતી. આવા રાજાઓ ૧૦૦ વરસ પુરવે હતાં.

બીટીશ સરકારના સંબંધ પછી આ મામલો બદલાયો છે કે હાલના રાજ્યો પોતાને પ્રજા જેવું કંઈક છે તે પણ માનતા નથી. તેઓ તો પોતાની પ્રજાને શુભામળ માને છે, અને તે બાવના અતયોગના લગભગ સધળા રાજ્યો ની છે હાલની આ સ્થિતિના ઉપાય વીશે હું કહીશ.

કેટલાકોનું એમ મંતવ્ય છે કે પરવલંબન સર્વથી દુઃખદાયક છે. સીધાંત તરીકે તે બરાબર છે. બીજાઓપર આશા રાખવી ફાકટ છે તે ખરું છે આપણે સર્વે મળીને એકલા ઠરાવો કરશું તો તેથી કંઈ વલશે નહીં.

રા. શીવદાસ બાઈ કહે છે કે ત્રીજી સતા વગર આપણને ચાલસે નહીં તેના સંબંધમાં હું કહીશકે તમે તમારા બળનો ઉપયોગ કરો અને પછી બીજાની મદદ માંગો, ઈશ્વર પણ ના લાયક માણસને મદદ કરતો નથી. જ્યારે આપણું બળ લગભગ નાશ પામ્યું છે ત્યારે પણ આપણે સ્વાવલંબન માટે કંઈજ કાર્ય કરી શકતા નથી એટલે કે આપણી સ્થિતિ ક્ષયરોગના રોગી જેવી છે અને તેવી સ્થિતિમાં પરાવલંબન સીવાય બીજો માર્ગ નથી. એકંદરે કહીએ તો આપણો પ્રશ્ન ઘણો વીકટ છે. દુષ્ટને ઠેકાણે લાવવાના ચાર ઉપાય છે. શામ, દામ, ભય અને દંડ. પહેલો ઉપાય તો એ કે તેમને સમજાવવું. હું કહીશ કે હાલમાં રાજ્યોનાં હૃદય સખત થઈ ગયાં છે અને તેઓ તમારી કાકલુદી સાંભળશે પણ નહીં. એટલે કે મણીલાલ બાઈ કહે છે તેમ સળ સમક્ષ ફરીયાદ રડવાથી કાંઈ વળશે નહીં. આ બધી રાજ્યોની નીરકુશતાનું જ પરિણામ છે. દરેક રાજ્યો પર અંકુશની જરૂર છે, હવે આ પ્રશ્નનું શું કરવું એ સવાલ છે, મણીલાલ બાઈ કહી ગયા કે બીટીશ સરકાર પાસે માગવું નહીં.

શ્રી, કાઠારી-હું ખુદનું જ હું હું કે બીટીશ સરકારપર આપણો વીશ્વાસ નથી તે જણાવી દેવું જોઈએ કચ્છમાં મને બર માંદગીમાં પોલીસના સીપાઈઓ કેવી રીતે રાતો રાત ડિંચકી ગયા હતા તે ત્યાંના નજરે જોનારા સારી પેઠે જાણે છે. હું પણ મરદ છું અને મરદ તરીકે જ જીવવા માગું છું, મરી જઈશ પણ બીટીશ સરકાર પાસે કંઈ જઈશ નહીં તમારે પાસે જવું હોય તો દર અઠવાડીયે સ્ટીમર જાય છે તેમાં બલે તમે ડેપુટીશન મોકલો, હું હારતોરા પહેરાવવા બંદર પર આવીને કતેહ ઇચ્છીશ. પરંતુ હું તો તેમાં માનતો નથી. પ્રમુખશ્રીએ ‘જીએરા’ ‘જીએરા’ આખો વખત સંભળાવી ઠેકડી કરવાની જરૂર નથી આપણી પાસે પ્રજા તો કંઈક સંકેશો માટે છે માટે મગજનું સમતોલનપણું રાખવાની પ્રમુખશ્રીએ જરૂર છે.

ત્રીજી સંતાનો આશરો શોધતા શીવદાસભાઈ.

પ્રમુખે આગળ આલતાં જ્યુઅ્યું કે રા, શીવદાસભાઈ ત્રીજી સંતાનો આશરોજ શોધવાની વાતો કરી ગયા છે, તે ભાઈ માધવનો દાખલા આપે છે તે ભાગ્યેજ જાણુતા હશે કે તે માધવના નામપર તો દરેક દેશપ્રેમી થુંકે છે અને તીરકારની નજર જુએ છે કારણ કે તે દેશપ્રેમી હતો. મારે કહેવું જોઈએ કે હું કંઈ બ્રિટીશ સરકારનો ખેરખાહ નથી, હું કંઈ તેની ટીકા કરતાં અચકાતો નથી તે શ્રી. મણીલાલભાઈ સારી રીતે જાણે છે પરંતુ બ્રિટીશ સરકાર તો આપણાપરજ ખેડેલી છે. આપણે આપણી શક્તિનું માપ કહીએવું જોઈએ અને જેટલી શક્તિ હોય તે પ્રમાણમાં લડતને આગળ ધપાવી જોઈએ. બાહરનીવાતો કરવી નકામી છે, હું કંઈ સીધાંતવાદી નથી. હું તો જે રીતે કાર્ય થાય અને સામા પક્ષને હાર ખવડાય તેવી અખત્યાર કરવાનો હિમાયતી છું.

આવૃત્તી દેશી રાજ્ય પ્રજા પરીપદ.

જરૂર પડે સત્યાગ્રહની લડત ઉપાડવાની
શ્રી પચીકજીની સલાહ.

ઈડયન નેશનલ હેરલ્ડ'ની વીરોધ વલણ
સામે શ્રી મણીલાલ કેઠારીનો ધુજરો.

શ્રી રામચન્દ્રજી વૈદના પ્રમુખપણા હેઠળ મળેલી
મોટી જહેર સભા.

શરૂઆતમાં સંગીત થયા બાદ શ્રી અમૃતલાલ દલપતભાઈ શેઠે અસ-
રકારક બાપણ આપ્યું હતું.

શ્રી અમૃતલાલ શેઠ.

શ્રી અમૃતલાલ દલપતભાઈ શેઠે જણાવ્યું કે આજની આ સભામાં
બોલવા માટે તઈયાર થઈને હું આવ્યો નથી. મારું કાર્ય લખવાનું છે અને
તે કાર્ય હું કરું છું અને કરે જઈશ કૃપા કરીને સભામાં બ્યાખ્યાન કરવાનું
મને ન કહે તો વધારે મારું છતાં મને બોલવા આજ્ઞા કરવામાં આવી છે
તો થોડું 'ધણ' બોલીશ, હું દેશી રાજ્યની રખત છું અને ત્યાં મારો જન્મ
થયો છે તથા ત્યાં રહ્યો છું, અને વહીલાત તથા નોકરી પણ દેશી રાજમાં
કરી છે. છેલ્લાં સાત વરસથી મહાત્માજીના માર્ગે ચાલતાં દેશની સેવા અને

દેશનું કલ્યાણ કરવું એજ માફ કર્તવ્ય છે, સાત વરસમાં સૌરાષ્ટ્ર પત્રે ચાતાથી બની શકે એટલી સેવા બજાવી છે, દેશી રાજ્યોના પ્રશ્નો ઉપર મેં વીચાર કર્યો છે અને તેનો અનુભવ લીધો છે. શ્રી પથીકજી અહીં હાજર છે એટલે બીજો કાંઈ પ્રસંગે હું દેશી રાજ્યો સંબંધી બોલીશ.

દેશી રાજ્યોની પ્રબળતા હાલત.

ધણીવાર એમ કહેવામાં આવે છે કે બીટીશ હાંદની જુમીપર રહી આપણા કેટલાક બાઇઓ જેમ ઠીક લાગે તે પ્રમાણે કર્યા કરે છે પણ ખરી વસ્તુસ્થિતિ એમ નથી. એ કાર્યવાહકો દેશી રાજ્યના અભ્યાસી છે અને તેની એમને પુરેપુરી માહિતી છે અને એ માણસો તમારી પાસે આવીને દેશી રાજ્યોની વસ્તુસ્થિતિ સમજાવે છે.

કાઠી રાજ્યોમાં સંભાળ.

કાઠીયાવાડનાં ૬૯ દેશી રાજ્યોમાં જાહેર સભાની બધી છે. એથી ત્યાંના લોકોની હાડમારીઓ જાહેરમાં આવી શકતી નથી. દેશી રાજ્યો તેમનાં ગામડાંઓ ઉપર જો કે નીચે છે છતાં એ ગાંમડાનાં લોકોની સ્થિતિ પણ દયાજનક તો છે દસ પંદર લાખની મહેસુલ આપનારા ગામડાઓની પાછળ કંઈજ ખર્ચ કરવામાં આવતો નથી પણ રાજ્યોના મોજશોખ પાછળ ખર્ચાય છે. ગરીબ ખેડૂતવર્ગ નાજો જુખ્યો છે અને એને પહેરવાને કપડું છે કે નહિ તે પણ કાંઈ જોતું નથી આવી વસ્તુસ્થિતિ ખેડૂત વર્ગની છે, છતાં કાંઈ રાજ તે વર્ગની હાલતપર નજર સુઢાં કરતો નથી.

પરીપદ બરવાનો હેતુ.

આપણે તેથી આ પરીપદ બરીને આપણે શું કહેવા માગીએ છીએ તે જાહેર કરવા માગીએ છીએ. આપણે એ પ્રમાણે કરીને રાજ્યોને પણ પ્રબળતા વસ્તુસ્થિતિ સમજાવવા માગીએ છીએ. આપણે એ પોષક દ્રવ્ય

વીને એટલુંજ કહેવા માગીએ છીએ કે તમે તમારી દરજ સમજો અને
અને પ્રજાનું જે કષ્ટાણુ કરવાને તમે નીમાયલા છો તે પ્રમાણે પ્રજાનું
પાલન અને કષ્ટાણુ કરો એટલું પણ કરવાને જે તમે તકયાર ન હો તો
જેમ જુના કાળમાં થતું હતું તેવો સમય પ્રથમ આપે એવી પ્રાર્થના છે
આપણી હાલની સ્થિતિ માટે કંઈ એકલા રાજાજ નવાખદાર નથી પરંતુ
પ્રજા પણ નવાખદાર છે.

આપણી તૃટીઓ.

આપણે મનુષ્ય શક્તિ વીસારી દીધી છે અને આત્મજાળને ભુલી ગયા છીએ.
જ્યાં લગી આપણને આપણી પરીસ્થિતીનું જ્ઞાન હોય ત્યાં સુધી ખીજના
વાંક કેવી રીતે શોધી કઢાડી શકીએ? માટેપહેલાં આપણામાં જરૂરી સુધારા
થવા જોઈએ અને વસ્તુસ્થિતિની ખરાબર અભ્યાસ કરવો ઘટે છે અને
ઝરીખોની ચીંતા સઉથી પ્રથમ આપણા મનમાં પેદા થવા જોઈએ આપણી
પરીષદની એ ભાવના છે કે આપણી પ્રજામાં સાચી જાગૃતી આણવી અને
રાજા તથા પ્રજા પોત પોતાની દરજ બળવતી થાય આ કહેવું તે આપણું
સ્ટેન્ડ છે અને એ કાર્ય માટે આપણે કંઈ કાર્યક્રમ ઘડવા માગીએ છીએ.

શ્રી. પથીકજની પ્રમુખે આપેલી યોગખાણ,

બાદ પ્રમુખશ્રીએ શ્રી વીજયસીંહજી પથીકજને બોલાવા વિનંતીકરી
યોગખાણ આપતાં જણાવ્યું કે શ્રી. પથીકજ દેશી રાજ્યોની પ્રજાના
સાચા સેવક છે. તેઓએ દેશી રાજ્યોની પ્રજાની દુઃખી હાલત નજરે
નીહાળી છે અને પ્રજાહીનને ખાતર દેશી રાજ્યની જેલો ફેંચી છે વળી
તેઓશ્રી ભોક્તાન્ય તીલકના અનુયાયી છે અને તેઓશ્રીના આત્મભ્રમે જો અતી
ભારે છે. એટલુંજ કહી હું તેઓને અને આપ સમક્ષ બોલવા માટે વીનંતી
કરી છું.

શ્રી પથીકજનું લાપણું,

શ્રી. વીજયસીંહજી પથીક જણાવ્યું કે મારા વખાણ પ્રયુક્તશ્રીએ ક્યાં છે તેટલા બધા માનને લાયક હું નથી હું તો પ્રજાનો સેવક છું. શ્રી અમૃતલાલ શેઠનાં ભુસ્સાદાર વીવેચન પછી મારું વ્યાખ્યાન આપને મ-મકદાર ન લાગે તો તેમાં કંઈ નવાઈ નથી. પરંતુ હું એટલું જ કહેવા છોજી થયો છું કે દેશી રાજ્યોની પ્રજાની સ્થિતિ ધણીજ ખરાબ છે.

ગરીબ પ્રજાપર કરનો બોલો બારે છે. દેશી રાજ્યોમાં ભુલભો અપાર છે. હું દેખાડી આપવાને તૈયાર છું કે એક એક જગીરદાર વીસ વીસ હત્યાઓ કરે છે છતાં મોજ કરે છે, અસ્વરના હત્યાકાંક માટે કંઈજ થયું નથી અને અસ્વર નરેશ જોમના તેમ મોજ કરે છે,

રીજનસી શું લાવી?—કોમી ઝગડા,

જ્યાં જ્યાં રીજનસી દાખલ થઈ છે ત્યાં ત્યાં હીન્દુ મુસલીમ ઝગડા જેવા કોમી ઝગડા દાખલ થયા છે કે જે ઝગડા દેશી રાજ્યોમાં અમાઉ દાખલ થયા નહતા. ઇંદોર, જેપુર વગેરે દાખલાઓ મોજુદ છે હાલમાં એવી ચળવળ ચાલી રહી કે દેશી રાજ્યો 'ઇંડીપેન્ડન્ટ સોવરેન' બનીને શહેનશાહ સાથે સીધા સંબંધ ધરાવવા માગે છે, રાજ્યોમાં મોટા કર એવો છે કે તેમની સ્થિતિ કેવી છે તે પોતેજ સમજતા નથી. જે રાજ્યો પોતાની સ્થિતિ સમજે છે તેમને માટે સરકારના પંગમાંથી કુટવાને રસ્તોજ નથી. સરકારના હાથમાં તેઓની નાડ રહેલી છે.

બ્રિટીશ સરકારની દખલગીરી ન બેઠવે.

આગળ ચાલતાં વક્તાએ દેશી રાજ્યોની પ્રજાની હાલત વણવતાં જણાવ્યું કે દેશી રાજ્યોની પ્રજાની સ્થિતિ દુઃખ ભરી છે. અને બ્રિટીશ સરકારની દખલગીરી ઇજ્જતાજ નથી કારણ કે બ્રિટીશ રાજ્યનીતીમાં અમારો વીશ્વાસ નથી. આપણે એ જાહેર કરવા માગીએ છીએ કે અને

અમારી પ્રગતી અમારા પોતાના બળથી જ કરવા માગીએ છીએ. અમે સ્ત્રીતીથી જ અમારી લડત આગળ ધપાવવા માગીએ છીએ. એટલું જ કહી હું આપ સર્વને આગામી પરીષદને ફતેહમંદ બનાવવા માટે આપ સવ આપનાથી બનતી તન મન અને ધનથી મદદ કરશો અને મોટી સંખ્યામાં હાજરી આપશો એટલું જ કહી હું આપ સર્વને પરીષદની રીસેપ્શન કમીટીના સભાસદ તથા ડેલીગેટો તરીકે નામ નોંધાવવાની અપીલ કરું છું.

અત્રે પરીષદની સ્વાગત સમીતીના સભ્યો અને ડેલીગેટો તરીકે સારી સંખ્યામાં નામો નોંધાયા હતાં.

પ્રમુખશ્રીનો ઉપસંહાર.

પ્રમુખશ્રીએ ઉપસંહારમાં જણાવ્યું કે અત્રે મળનારી પરીષદને તો હું તો ઈડયન નેશનલ કોંગ્રેસની સમાન માનું છું (તાળીઓ.) મદરાસમાં જારાનારી કોંગ્રેસ બ્રીટીશ પ્રગ્નની છે. જ્યારે અત્રે મળનારી પરીષદ દેશી રાજ્યવાસીઓની છે. તો આપ સરવે આ પરીષદમાં હાજરી આપીને પરીષદને ફતેહમંદ બનાવશો કેટલાકો કહે છે આ પરીષદ તો કેટલાક ગણાયા ચાંડ્યા માણસોની જ બનેલી છે, આવી ટીકા કરનાર શ્રીં હોર્નિંગ્સ અને તેના પત્રને પુછીએ છીએ કે ઈડયન નેશનલ કોંગ્રેસની પહેલી બેઠક ભરવાની હિલચાલ કેટલાએ કરી હતી. હું કહીશ કે તે પહેલી બેઠકમાં ૨૨-૨૩ માણસો જ હતા તેના પ્રમાણમાં અત્રે મળનારી પરીષદ દેશી રાજ્યોના વધુ પ્રતિનીધિતવવાળી બનશે એ ખચીતજ માનવું. હું ઈચ્છું છે કે શ્રીં હોર્નિંગ્સ પોતાની બુલ સ્વીકારીને અમારી આ લડતમાં બનતી સહાય આપશે. એટલું જ કહી હું શ્રીં પથીકજી શ્રીં અમરતલાલ શેઠ, શ્રીં મણીલાલ કાપરીનો આભાર માનું છું.

બાદ પ્રમુખનો ઉપકાર માની સભા મોડેથી વીસરજન થઈ હતી.

શ્રીટીથ સરકાર દેશી રાજ્યો સુધારવા

માંગે છે કે ?

શ્રીયુત વીજયસીંહજી પથીકે તેનો ખુલ્લો કરેલો બેઠ.

રજપુતાનાનાં દેશી રાજ્યોમાં ચાલતી 'જહાંગીરિ'ના
સ્થુ કરેલા નમુના.

દેશી રાજ્યોને

પ્રમુખ શ્રી. કોઠારીનીજી શીખ.

પ્રજના સ્વામી બનવું હોય તો પ્રજના સેવક બનો.

નરનારાયણનાં મંદીરમાં મળેલી જાહેર સભા.

રજપુતાના નર કેસરી શ્રી વિજયસીંહજી પથીકે શુકરવાર રાતના
૮ કલાકે અત્રેના શ્રી નરનારાયણના મંદીરમાં રાજસ્થાની પ્રજાનો વર્ત-
માન ધર્મ એ વીષયપર વ્યાખ્યાન શ્રીયુત મણીલાલ કોઠારીના પ્રમુખ-
પણા હેઠળ આપ્યું હતું.

રા. ત્રીલોકચંદ માથુરની દરખાસ્ત અને રા; રામવેંદરાવ ચર્માના
ટકાયા શ્રી કોઠારીએ પ્રમુખપદ લીધું હતું.

પ્રમુખનું ભાષણ.

પ્રમુખ શ્રીયુત મણીલાલ કોઠારીએ જણાવ્યું કે આજે શ્રી વીજય-
સીંહજી પથીકજી પધારેલા હોવાથી અમારો દીવસ સુવર્ણસભ પ્રસાર થયો
છે અને તેનું કારણ શ્રી. પથીકજીનાં દર્શનજ છે. શ્રી પથીકજીએ મણી-

વાર જેલની સજા ભોગવી છે. આ સજા તેમણે ખીટીશ કીંદની જેલમાં નહીં પરંતુ દેશી રાજ્યની જેલમાં ભોગવી છે. શ્રી. પથીકજીએ દેશી રાજ્યોમાં જઇને પ્રજામાં ભારે આદરલન કાઢ્યું હતું તેમની મેવાડ અને ઉદેપુરની જેલમાં સુલાકાત લીધી હતી. મારી પ્રભુ પ્રત્યે એ પ્રાર્થના છે કે મને દેશી રાજ્યની જેલ મેળવવાનું સંદભાગ્ય પ્રાપ્ત થાય. મેવાડની જેલમાં શ્રી. પથીકજીને તદ્દન નાદુરસ્ત તબીયતવાળો જોઇને મને દુઃખ થયું હતું. અત્યાર સુધીમાં દેશી રાજ્યની પ્રજાને માટે જે સહૃદયી વધુ બલીદાન અને આતમભોગ આપ્યો હોય તો તે શ્રી પથીકજી જ છે. (તાળીઓ) આવા કર્મવીરના બાપણની સલાતું પ્રમુખપદ મને આપવામાં આવ્યું છે, તે માટે હું મારી જાતને મગર માનું છું એટલું જ કહી હું રા. ત્રીલોકચંદ માથુરને પોતાનું વિવેચન શરૂ કરવા જણાવું છું.

રા. ત્રીલોકચંદ માથુર.

રા. ત્રીલોકચંદ માથુરે જણાવ્યું કે શ્રી. પથીકજીની પધરામણી થયેલી જોઇને મને ધણો ખેદ થાય છે. મેવાડની વીરભૂમીની હાલતી પાંજત સ્થિતી જોઇને મને ધણો ખેદ થાય છે. શ્રી પથીકજી મહારાજે પણ એજ મેવાડને પોતાનું કાર્યક્ષેત્ર બનાવ્યું છે તે મગર થવા જેવું છે. ભારત-વર્ષમાં કષ્ટ સહન કરીને નેતૃત્વપદ મેળવનારાઓમાં શ્રી પથીકજી પણ એક છે એટલું જ કહી હું મારી એક લાઘવ.

શ્રી પથીકજીનું બાપણ.

શ્રી. વીજયસીંહથી પથીકજીએ તે બાદ તાળીઓના બવાજને વચ્ચે બોલતાં જણાવ્યું કે મારા બાપ મણીલાલજી અને રા. ત્રીલોકચંદ મારી ધણી પ્રસન્ના કરી છે તે સંબંધમાં તો હું કહીશ કે હું તો એક સામાન્ય સેવક છું તેઓ મારે માટે જે અભીપ્રાય ધરાવે છે તે તેઓની કૃપા જ છે. આજનો વીષય 'રાજસ્થાની પ્રજાનો વતંભાન ધર્મ' છે તો હું દેશીરાજ્યોના સંબંધમાં જ એ સ્પષ્ટ બોલીશ હાલમાં દેશી રાજ્યો સ્વેચ્છાચારનાં મથક બની રહ્યાં છે. પહેલાં રાજાઓ રાજ્ય કરતા હતા અને તેઓ ભુલમ કરતા ન હતા, તે પણ હું જાણું છું, તે વખતે પ્રજા સાથે હળીમળીને રાજ રહેતા હતા તેનું કારણ એ હતું કે રાજાઓને

જાહેરના હક્કોની સામે શું પડતું હતું અને જે કાંઈ રાજ્ય પ્રજાપર
જુલમ કરે તે તેને કોટકીના પ્રસંગે એક સીપાઈ પણ મળવો મુશ્કેલ
થઈ પડે તેમ હતું. તે વખતના રાજ્ય જળવાન હોવા છતાં તેઓ પોતા-
ની પ્રજાનું પાલન અને રક્ષણ કરતા હતા અને પ્રજા પણ પોતાના રા-
જાને દેવની માફક પૂજતી હતી.

બ્રીટીશ રાજ્યના અમલની અસર.

પરંતુ જ્યારથી બ્રીટીશ રાજ્યનો અમલ હાંપલ થયો ત્યારથી આ
મામલો બદલાયો અને ધીમે ધીમે આવી દયાને પરીજ્ઞાને અધાધુધી ચાલી.

વેપારની નજરે રાજ્ય કરતા રાજ્યો-કુંવર મટકીનો કર !

રાજ્યોના સ્વવેચ્છાચાર વખ્યા અને હાલમાં તો રાજ્યો વેપારની નજરેજ
પ્રજાપર રાજ્ય કરે છે. દેશી રાજ્યોમાં પ્રજાને નીચોવનારા કર કેવા હોય છે તે
ખ્યાલ એટલેજ આપીશ કે એક રાજ્યમાં ધણી કર પ્રજાપર હતા તેમાં
નો એક કર 'કુંવર મટકી' નો પણ છે અને રાજાને ત્યાં પુત્ર જન્મશે
કે તરતજ આ કર પ્રજાપર લાગુ પડે છે, રજપુતાનાનાં દેશી રાજ્યોમાં
આવા તો ધણીએ કર પ્રજાપર પડે છે. એક રાજ્યમાં ઠાકોર સાહેબની
એક ધોડી ઠાકોર લાગતાં મરી ગઈ અને પ્રજાએ ફાળો એકઠો કરીને ઠાકોર
સાહેબને નવી ધોડી અપાવી એટલે આ ઠાકોર સાહેબ તો બીજે વરસે એ
કર વસૂલ કરવા આવ્યા અને જ્યારે પ્રજાએ પુછ્યું કે સાહેબ ગમે વરસે
તો ધોડી મરી ગઈ હતી અને તે અમે નવી અપાવી હતી, પરંતુ આ
વરસે તો તમારી ધોડી મોજુદજ છે. ઠાકોર સાહેબે જવાબ આપ્યો કે રાજ-
્યનો કાનુન એવો છે કે રાજ્યના ખજાનામાં એકવાર જે રકમ જમા કર-
વામાં આવે છે તે રકમ દર વરસે વસૂલ કરવામાં આવે છે. આવી સ્થિતિ
દેશી રાજ્યોની છે.

બ્રીટીશ સરકારની અજબ નીતી

બ્રીટીશ સરકારની નીતી એવી છે કે જે રાજા કે પ્રજા પોતાની હા-
લમાં 'હા' મીલાવે તેને કંઈજ નહીં અને રાજા ગમે તેટલો જુલમ કરે તો

પણ વચ્ચે પડેજ નહીં એનો હાખલો અલવરનો મોજાદ છે. ખીજ વાત એ છે કે જા ખીટીશ સરકારની કાંઈ રાજ્યપર ખફા દ્રષ્ટિ હોય તો તેને ગમે તે કારણસર દબાવી દે છે. આવી તેની વલણ છે. હાલમાં દેશી રાજ્યોની પ્રજા તદ્દન ઉંધમાં હતી. તે ધીમે ધીમે જાગ્રત થતી જાય છે અને પોતાના પરના જુદાં સામે વીરોધ જાહેર કરવાની પણ હીંમત કરી રહી છે. ખીટીશ રાજ્યની દબલગીરી સારી છે કે ખરાબ છે તે વીધે હું કહેવા માગતો નથી.

છ વર્ષ સુધી ચાલુ રહેલો સત્યાગ્રહ.

મારો તો અનુભવ ખીજેલીયાનો એવો છે કે છ વરસ સુધી ત્યાં સત્યાગ્રહ ચાલુ રહ્યો હતો અને બારે કષ્ટ વેડીને પણ પ્રજાએ તે લડત ચાલુ રાખી હતી અને તેનું પરિણામ એ આવ્યું કે આસપાસની પ્રજા જાગ્રત થઈ અને ૧૯૨૧ માં એવો મામલો ઉભો થયો કે શમરી ટેકસને લીધે દશ લાખ બીલ સત્યાગ્રહ માટે તૃપ્તિયાર થઈ ગયા અને અમે નહીં બોલાવ્યા છતાં ખીટીશ સરકાર અને દેશી રાજ્યો વચ્ચે આવીને સમાધાન કર્યું હતું.

અમારું તેમને નહીં બોલોવાનું કારણ એ હતું કે અમે જાણતા હતાં કે અમારી લડત સચાઈની હતી અને મોડે યા વહેલે સરકારને નમેજ છુટકો હતો.

સરકાર શરતો પાળે છે કે ?

આ સમાધાની વખતે પોલીટીકલ એજન્ટ પ્રજાને તેમની ફરીયાદો પર ધ્યાન આપવાનો સંધ્યારો અપાયો હતો પરંતુ જ્યારે તે શરતોનો ભંગ થતા લાગ્યે અને પ્રજાએ પોલીટીકલ એજન્ટને લખ્યું ત્યારે તેણે વચ્ચે પડવાની ના પાડી હતી, એટલે કે મારો અનુભવ તો એ છે કે કટોકટીનો મામલો ટાળવા માટે અથવા તો કંઈક સ્વાર્થ હોય તો તેને લીધેજ ખીટીશ સરકાર વચે આવે છે, છતાં જોને ખીટીશ : સરકારની દર-આનગીરીનો મોહ હોય તે બલે તેના યજમાણો કરી જાય. ખીટીશ

સરકારની નીતી દેશી રાજ્ય છે સુધારવાની છેજ નહિ, કારણ કે જો તેની આવના હોત તો અત્યાર આગમ્યજ દેશી રાજ્યોની પ્રજાની હાલત સુધરી શકી હોત એ વાત નર્વાવાદ છે.

બ્રીટીશ સરકાર દેશી રાજ્યોને સુધારવા માગે છે કે ?

બ્રીટીશ સરકાર તો દેશી રાજ્યોને સુધારવા નહીં પરંતુ "અગ્રાહ્ય" માગે છે અને એવી સ્થિતિ લાવવા માગે છે કે રાજા અને પ્રજા બંને તેની પાસે ફરીયાદ કરવા જાય. હાલમાં આ સરકારનો દ્રષ્ટીકોણ બદલાયે છે. બ્રીટીશ હિંદના અસહકારે તેમની આંખ ખોલી નાંખી છે કે વખત એવો આવશે કે મશીનગતો અને દારૂગોળો બાબતે રહી જશે અને તેમના હજારો લોકો બેકારથઇ જશે એટલે સરકારે દેશી રાજ્યો પર પોતાની નજર દોડાવી છે અને પોતાનો હાથ મજબુત બનાવવાની કાશેશ કરી રહી છે.

શાહી કમીયશનથી પ્રજાને લાભ થશે કે ?

હાલમાં કમીશન જે નેમાયુ છે તે તમને વધુ સુધારા બક્ષવા નહીં પરંતુ તેનો પોતાનો હાથ મજબુત કરવા અને હાલના સુધારામાં પણ કંઈ કાંપ મુકવા માટેજ છે એ વાત બરાબર. યાદ રાખજો સરકાર આજેના સુલ્તામીમાં રાખવા માટે દરેક કાર્યમાં તે આડે આવે છે અને પોતાની દર-આનગીરી રાખે છે. કેળવણીમાં પણ તેની દખલ છેજ અને તેજ સુલ્તામી શિક્ષણ પ્રજાને આપી રહી છે. હિંદમાં પરતંત્રતાનું કારણ જો કોઈ પણ હોય તો તે બ્રીટીશ સરકાર છે જ્યાં સુધી આ કીડાથી આંખો દેશ મુક્ત નહીં થાય ત્યાં સુધી દેશનો કોઈ પણ ભાગ સ્વતંત્ર બની શકેજ નહીં. પછી તે દેશી રાજ્ય હો કે બ્રીટીશ રાજ્યનો મુલક હો.

પ્રમુખશ્રીનો ઉપસંહાર.

પ્રમુખ શ્રીમુત કાઠારીએ ઉપસંહાર કરતાં જણાવ્યું કે આજની સમાનું પ્રમુખસ્થાન લેવાની તક મળેલી જોઇને મને આનંદ થયો છે, દેશી રાજ્યની પરીસ્થિતિથી હું વાકેફ હોવાથી જે સબંધે બોલવા છત્તું છું, એ

પથીજી જલાવેલા બેનાવો આપણા દેશી રાજ્યોમાં અને છે કે જેની વસ્તી આ દેશની વસ્તીના ૧/૫ ભાગ જેટલી લગભગ છે, આજ હીંદના સાત કરોડ માણસો અનેક પ્રકારના જીવનના સામે પોકાર કરી રહી છે તે વખતે સાર્વભૌમ સત્તા તે પ્રત્યે દુર્લભ રાખે છે. દેશી રાજ્યમાં ગમે તેટલી ખીડા હોય કે જીલ્લો હોય તોપણ બ્રીટીશ સરકાર તે તરફ ધ્યાન આપતીજ નથી એ અનુભવે પુરવાર કરી આપ્યું છે. દેશી રાજ્યોની પ્રજા આ જીલ્લોમાંથી ક્રાંટાળીને દેશી રાજ્યો છોડી જતી જણાય છે. આવી સ્થિતિ અનેક દેશી રાજ્યોમાં છે. દેશમાં મજૂરી પણ મળતી નહીં હોવાથી દેશી રાજ્યોની મરીમ પ્રજા પરદેશમાં જતી વઢવાણ સ્ટેશને તમે નજરે નજર જોઇ શકશો,

દેશી રાજ્યોમાં ખેડુતોની સ્થિતિ ઘણીજ ખરાબ છે અને તે પ્રજા પર અનેક કરો પડેલા છે. મેકની રૂઢી તો બે ચાર મોટાં રાજ્યો બાદ કરતાં લગભગ સઘળાં રાજ્યમાં છે અને ખેડુતોને તે વેડ કરવી પડે છે. એક માણસ બીજા માણસનો ગુલામ હોઈ શકેજ નહીં અને તે શાસ્ત્ર વીરુદ્ધ છે, છતાં આપણા દેશી રાજ્યો પોતાની પ્રજાને ગુલામ તરીકેજ લેખે છે અને તે રીતે કચડે છે. આજે હીંદુસ્તાનમાં એવા અનેક રાજ્ય છે કે જેઓ પદબદ્ધ કરવાને લાયક છે, તેમાં પણ જો કાંઈ પણ રાજ્ય પહેલા પદબદ્ધ થવાને લાયક હોય તો તે અલ્પવારના મહારાજાજ છે તે જો પોતાને ‘મહા-પ્રજુજી’ પોતાની પ્રજા પાસે કહેવડાવે છે. આવી રીતે કચડાતી પ્રજાએ જો પોતાનો ઉદ્ધાર કરવો હોય તો તમારે તન મન અને ધનથી આગામી અખીલ ભારત દેશી રાજ્ય પરિષદને સહાય આપીને તેને ફોર્મલ બનાવવાની જરૂર છે. જે મારા રાજ્યો અને મહારાજાઓ સમજે અને પ્રજા સાથે સંબંધ બાંધી દે તો તે બ્રીટીશ સરકારના મીત્ર તરીકે રહી શકશે અને નહીં કે ગુલામ તરીકે (તાળીઓL) અમે રાજ્યોને કહેવા માગીએ છીએ કે રાજ્યો જમાનાને ઓળખો નહીં તો કુદરત પોતાનું કામ કરી રહેશે હે રાજ્યો જો તમે પ્રજાના સ્વામી થવા ઇચ્છતા હો તો તમે પ્રજાના સેવક બનો જો તમે પ્રેમના સાચા સેવક થશો તો પ્રજામાં હજીયે એ ગુણ છે કે પોતાના સ્વામી તરીકે માનશે.

દેશી રાજ્યોની પ્રજામાં જાગૃતિ.

મુઁબમ્માં ભરાનારી પ્રજા પરિપક્વને ફતેહમંદ બનાવા.

કાપડ મારકેટ હોલમાં ગઈરાતના મળકી મોટી સભા.

પ્રેક્ષકોમાં ભારે ઉત્સાહ-હેલીગેટો અને રીસેપ્શન કમીટીના સભાસદો
મોટી સંખ્યામાં નોંધાયા.

પંડીત નીરંજન શર્મા.

સભાનું કામ શરૂ થતાં પ્રમુખશ્રીની ચુંટણી થયા બાદ નીરંજન શર્માએ જણાવ્યું કે દેશી રાજ્યોના સંબંધની ચરચા ફેટલોક વખત થઈ ચાલી રહી છે, અત્યારે દેશી રાજ્યોની પ્રજાની સ્થિતિ એવી દુઃખદ છે કે તેઓ દેશી રાજ્ય છોડીને બ્રિટીશ પ્રજા સાથે જોડાઈ જવા તૈયાર છે તેના કેટલાયે દાખલા મારી પાસે છે. વરાડ પ્રાંત માટે નાનીઝામનો અને ભરતપુર રાજ્યનો દાખલો મોજુદ છે. દેશી રાજ્યોના સંબંધમાં અદિલ ન કરવું તે આર્ય સંસ્કૃતિ અને પ્રાચીન ગૌરવ માટે હાના કરતા છે એવી વાત કરનારાઓ હું જણાવીશ કે દેશી રાજ્યોમાં આદોલન કરવાથી પ્રાચીન ગૌરવને જરાયે હાની પહોંચતી નથી. પ્રાચીન જમાનામાં રાજ્યો પ્રજાનું હિત રાખી જળવતા હતા અને તેથીજ રાજ્યો પુજની થઈ પડ્યા હતા અ પ્રજા પણ તેમને તેમના યોગ્ય માન આપતી હતી. હાલમાં તે સ્થિતિ રહી નથી તેથી જ હાલનો પ્રસંગ ઉભો થયો છે. હાલ કોઈ પણ દેશી રાજ્યે પોતાની પ્રજાની ઉત્તરતા અને આબાહી માટે સંસ્કૃત પગલાં લોધાં નથી.

પોલીટીક્સ એન્ડ દેશી રાજ્યોના મીત્ર છે કે ?

હું એ કહેવા માગું છું કે જો દેશી રાજ્યો પોલીટીક્સ એન્ડ અને પોલીટીક્સ ખાતાને પોતાના મીત્ર સમજતા હોય તો તેમાં મોટી જુલ છે. કારણ કે તે તો સ્વાર્થી મીત્ર છે અને જનસન્ન કામ કરી રહ્યા છે. જે જે દંડેરા પ્લીટીશ સરકાર તરફથી બાહર પડે છે તે મુજબ કશુંએ પાલન કરવામાં આવતું નથી અને દંડેરા મુજબ ખુદ શહેનશાહ પણ વર્તવા તકવાર હોતા નથી તે બીના એક વર્તમાન ત્રમાં પ્રગટ પણ થઈ ચુકી છે. પ્લીટીશની રાજ્યનીતીજ એવી છે જે પ્રજાની ફરીયાદ સાંભળતીજ નથી. તેમજ પોતાની સામે ચનારા રાજ્યોને દબાવી દેવાની પણ સત્તા રાખે છે. આ નીતિને લીધેજ દેશી રાજ્યની પ્રજા રીમાય છે.

પ્રજામાં જાગૃતાની જરૂર.

આમાંથી છુટવા માટે સહિથી પ્રથમ તો દેશી રાજ્યોની પ્રજામાં જાગૃતી આવવી જોઈએ અને તેઓને પોતાની સ્થિતિનું બરાબર જ્ઞાન હોવું જોઈએ અને તે સંબંધમાં લડત આગળ ધપાવવી જોઈએ. હું આશા રાખું છું કે આપ સર્વે આવતા શનિવારે મળનારી પરીષદમાં હાજરી આપશો. છુટાપણાનો અને આપણી ફરીયાદનો પોષાર કરવા માટે આ પરીષદમાં સર્વે દેશી રાજ્યોની પ્રજાની વધુમતીએ હાજરી આપવી જોઈએ.

‘ હેરલ્ડ ’ પત્રના વલણ સામે ધુજારો.

અમે કણ્ઠ કરીએ છીએ કે અમે પામર છીએ. અમારામાં જુલો પણ હશે, પરંતુ હું એ જાહેર કરવા માગું છું કે આ પરીષદ મેસર્સ પોપટલાલ ચુટગર, શ્રી. અમરેતલાલ શેઠ. શ્રી. મણીલાલ કાઠારીની કંપનીની નથી પરંતુ દેશી રાજ્યોની સાત કરોડની પ્રજાની છે, અને ‘ નેશનલ હેરલ્ડ ’ અને મીં હોનીંમેને અમારા કાર્યને જરાયે ઉતારી પાડવાની જરૂર નથી. હું તો ઇચ્છું છું તેઓ પણ અમારા કાર્યને બરાબર સમજીને બનતી સહાય આપે મીં હોરનીમેને પણ મારા મીત્ર છે. પરંતુ સાત કરોડની પ્રજાની વીરુધ્ધની તેમની વલણ અસહ્ય છે.

શ્રી. અમરતલાલ શેઠ-નહી, નહી. અમારે શ્રી. હોરનીમેન અને તેના પત્રની જરાએ જરૂર નથી. હું તે પત્રના ટીકાઓનો જવાબ બરાબર રીતે હવે પછીની સભામાં આપનાર છું.

આગળ ચાલતાં શ્રી. કોઠારીએ જણાવ્યું કે બાઇ અમરતલાલ શેઠને હોરનીમેન અને 'હેરલ્ડ' ની વલણથી દુઃખ થયું છે. આ પરીપદને કહે-મંદ બનાવવા માટે શ્રી. બગતંતરાય મહેતા અથાગ કોશિશ કરી રહ્યા છે તે હોર્નીમેન અને તેમનું પત્ર હજીએ તોડી પાડવાની વધુ કોશિશ કરશે તો પરીણામે જરૂર તેને. પ્રાયશચ્છીત કરવું પડશે.

પરીપદના કાર્યમાં મદદ કરતાં વર્તમાન પત્રોને સીરખાવ!

તે પત્રે તેમજ આ પરીપદના કાર્યમાં મદદ કરતાં સર્વ વર્તમાન પત્રોએ બરાબર સમજવાનું છે કે વર્તમાનપત્રોની હસ્તી પ્રગ્ળની મદદપર રહેલી છે અને તેથી પત્રકારો અમારી આ લડતને ઉતેજ ન આપીને તે કંઈ કોઈની ઉપર ઉપકાર કરતા નથી. પરંતુ પ્રગ્ળકીય પત્રોની તે તો ફરજ જ છે.

અને જો તેઓ પ્રગ્ળની લડતની વીરુદ્ધ જશે તો તેમની હસ્તી જોખ-મમાં આવી પડશે. હું તેઓને જાહેર કરવા માગું છું કે આવી સ્થિતિમાં અમે વર્તમાન પત્રોની મદદ વગર પણ ચકાવી શકીએ તેમ જીએ.

બ્રીટીશ પ્રગ્ળએ સહાય આપવાની જરૂર.

આગળ ચાલતાં વક્તાએ જણાવ્યું કે દેશી રાજ્યોનો ઉપયોગ સરકાર કેવો કરવાં માગે છે એ પ્રમાણે જાણીએ છીએ તેથી બ્રીટીશ પ્રગ્ળને આપણે જણાવે છીએ તેથી બ્રીટીશ પ્રગ્ળ સ્વતંત્ર થવી અશક્ય છે તેથી આ સવાલને બ્રીટીશ પ્રગ્ળ સ્વતંત્ર થવી અશક્ય છે તેથી આ સવાલ બ્રીટીશ પ્રગ્ળએ પણ ઉપાડી લઇને આપણી લડતને ટેકા આપવાની જરૂર છે.

હું બ્રીટીશ હિતકર્મકરતાનેતાઓને આ કાર્ય ઉપાડી લેવાની રીતની કહું, કારણકે બ્રીટીશ ભારત અને દેશી રાજ્યોનો સંબંધ ગુંથાયેલો છે.

બ્રિટીશ હીંદના હબરો માણસો દેશી રાજ્યોમાં રહે છે, વેપાર કરે છે અને વરસોની કમાણીને દેશી રાજ્યો લુટી લે છે અને બ્રિટીશ સરકાર કંઈ કરી શકતી નથી, દેશી રાજ્યોના સંબંધમાં દેશી રાજ્યો અને બ્રિટીશ સરકાર વચ્ચેના સંબંધ વીશે નીચ્ચ કરવા માટે એક કમીટી નેમનાર પરંતુ તે કમીટીમાં દેશી રાજ્યની સ્થિતિ સમજનાર કોઈજ નથી.

પ્રજાની અવયવસ્થિત હાલત.

દેશી રાજ્યોની પ્રજાને તો કાષ્ટ પુછતુ જ નથી. મુઝાંને પુછે પણ કાણુ ? દેશી રાજ્યોની પ્રજામાં એમ નથી વળી અવયવસ્થિત પણ છે. જો કે બળવાન છે પરંતુ અવયવસ્થિત હોવાથીજ આ સ્થિતિ છે. થઈ છે અને તેથીજ શ રાજ્યની પ્રજાને બ્રિટીશ સરકારે પુછવાની પણ મવગણના કરી છે.

સત્યાગ્રહી હિમાયત

આપણે દુનિયા અને બ્રિટીશ સરકારને એ બતલાવવા માગીએ છીએ કે અમે દેશી રાજ્યની પ્રજા અજ્ઞાન નથી મુર્ખ નથી. અમે અમારી સ્થિતિ સમજીએ છીએ અને જો જરૂર પડશે તો અમે અમારાં છુટપણા માટે સત્યાગ્રહ કરવા માટે પણ તૈયાર થઈશું,

• વીર રજપુતાનાવાસીઓ શું કરશે ?

રજપુતાનાના વીરોમાં એ જોશ છે કે ધર્મ અને દેશને ખાતર જો મરવા તૈયાર થવું પડશે તો પણ પોતાનું બલીદાન દેવા પણ તૈયાર થશે (તાલીઓ) આવા દાખલાઓ બની ગયા છે અને જો કાષ્ટ નેતા તે રીતે કાર્ય કરવા બાહર પડશે તો તે લડતમાં પણ રજપુતાના વીરો મેટી સંખ્યામાં સામેલ થઈને દેખાડી આપશે કે આજે પણ અગાઉના જેવુંજ રજપુતાના છે, અને તે પોતે ધર્મ અને દેશને ખાતર પોતાના બલીદાન દેવા પણ તૈયાર છે (તાળીઓ) એટલું કહી હું આ બાબત પર વીચાર ચલાવવા સર્વને અરજ કરી હું માફ બોલવું પૂરું કરીશ

પ્રજા પ્રત્યેનો ધર્મ જુલેલા રાજ્યો

શ્રી મણીલાલ કાઠારીએ જવાવયું કે શ્રી અમરતલાલ શેઠ અને શ્રી, પથીકજીના અસરકારક ભાષણો થયા પછી મારે કંઈ વિશેષ કહેવાનું ન હોય. હું એ કહેવા માત્રું છું કે દેશી રાજ્યોની સાત કરોડ પ્રજા પર આજે ભારે દુઃખ છે. આ દુઃખ મારેનું કારણ દેશી રાજ્યોની આપખુદ અને નીરંકુશ સત્તા છે. આખી દુનિયામાં એવો કોઈ દેશ નથી કે જ્યાં આવી નીરંકુશ સત્તા હોય. આવી નીરંકુશ સત્તા આ સાત કરોડની પ્રજા પર દેશી રાજ્યો ભોગવી રહ્યા છે. હાલના રાજ્યો પ્રજા પ્રત્યેનો પોતાનો ધર્મ જુલ્યા અને તે મોજશોખ યુલતાન થઈ ગયા છે. બીજું કારણ બીટીશ સરકારની સત્તા છે.

રાજકુમારોને અપાતં ગુલામી શીક્ષણ

બીટીશ હીંદમાં દુઃખ છે પણ વ્યવસ્થીત દુઃખ છે પરંતુ દેશી હીં-
દુસ્તાનમાં તો અવ્યવસ્થીત દુઃખો છે હાલમાં ક્ષત્રીય રાજકુમારોને ગુલામી
શીક્ષણ અપાય છે. હાલમાં તો દેશી રાજ્યોની એ સ્થિતિ છે કે બીટીશ
સત્તાવાળાએ તેઓની દરકાર પણ કરતા નથી જોધપુર રાજ્યમાં એક ફોજ
દારના પાપમાં સંબંધમાં કંઈએ તપાસ થઈ નથી અને જો થઈ હોય તો
તે વીણે એટલું જ થયું છે કે મહા રાણી સાહેબને જેરમનસાફ થયો છે.
બીજો દાખલો અદ્વરનો છે. ત્યાંના 'મહા પ્રજુજી' કહેવાતા મહારાજા
પોતાના રાજ્યની ચાલીસ લાખની આવકમાંથી લગભગ ૨૫ લાખ રૂપીઆ
મોજશોખમાં જ ગળે છે. કાઠીયાવાડમાં જમસાહેબ વાઘસરાય આગળ મોટી
મેટી વાતો કરી છે પરંતુ ખરી રીતે તો ત્યાંની પ્રજાને માટે કંઈએ કાંઈ
થઈ નથી અને પછરામણીઓ અને મોજશોખ પાછળ લાખો રૂપીઆ
અરચાયા કરે છે.

પ્રજાની ખરાબ હાલત

હાલમાં દેશી રાજ્યોની પ્રજાની હાલત ધણીજ ખરાબ છે. હું કાઠી-
યાવાડનાં દેશી રાજ્યોનાં હાલત વીણે જાણુતો નથી પરંતુ રાજપુતાનનાં

દેશી રાજ્યોની પ્રજાની હાલતથી હું વાંકે છે અને તે પરથી કહી શકું છું કે દેશી રાજ્યોની પ્રજાની સુખ સમૃદ્ધિ માટે કંઈ પણ પગલાં લેવામાં છેજ નહીં, ઉલટું જુલમો અતીશય છે. દેશી રાજ્યોની હાલતનો ચીતાર જો છીટીશ પ્રજા સમક્ષ કરવામાં આવે તો પણ તે વાતો એવી બચકર છે કે જે માનવાને માટે પણ છીટીશ પ્રજાના મનમાં શંકા થાય કારણ કે તેઓને દેશી રાજ્યોની પ્રજાની હાલતનો ખ્યાલ હોતો નથી, દેશીરાજાઓ ના મોજશોખ પણ વધી પડ્યા છે તે એટલાજ પરથી સમજાશે કે દેશી રાજાના રણવાસમ હજાર હજાર સ્ત્રીઓ રાખવામાં આવે છે આમ રાજાઓ પ્રજાના પદસા ઉડાડી રહ્યા છે.

શ્રી. રામનારાયણ ચોધરી.

શ્રી રામનારાયણ ચોધરીએ જણાવ્યું કે આ સ્થિતિનો અચ્છો ખ્યાલ તો તે રાજ્યમાં જન્મને કાંઈ પ્રજાકીય આગેવાન કાર્ય કરનારનેજ આવી શકે તેમ છે છેલ્લાં દશ વર્ષમાં રજપુતામાંના દેશી રાજ્યોમાં કેવા કેવા જુલમો થાય છે તેનો સહેજ ખ્યાલ હું આપીશ. આજથી ૧૨ વર્ષ પહેલાં રાજસ્થાની પ્રજા રાજા અને રામ શબ્દ સીવાય કાંઈ પણ જાણતી નહતી જો સાધારણ પ્રજાપર જુલમો થતો તોપણ તે મુજે મોઢે સહી લેતી હતી તે એમ માનીને કે રાજના જુલમને કાણ નીવારી શકે તેમ છે? અને રાજાને જુલમ કરવાનો પણ અધિકાર છે.

શ્રી. પથીકજીએ ઉપાડેલી લડત.

જ્યારે પ્રજામાં આવી માન્યતા હતી ત્યારે રાજ્યોના નાના અમલદારો પોતાની મરજી મુજબ પ્રજાપર અત્યાચાર કરતા હતા આવી પરીસ્થિતિમાં પ્રજા હિતનું કાર્ય કેવી રીતે કરવું પડ્યું હશે તેનો સહેજ ખ્યાલ આવી શકે તેમ છે. આવી સ્થિતિમાં શ્રીયુંત વીજયસીંહજી પચીકે પ્રજા હિતનું કાર્ય થોડાક મુવકો સાથે શરૂ કર્યું હતું અને તે કાર્ય કરતાં તેમને જોલ જવું પડ્યું હતું, મેં તેમના સાથે ૭ વરસ થયાં કામ જીધું છે. મારો અને તેમનો સંબંધ સમા બાંધ કરનાં વધુ છે.

કીસાનોની કરણ હાલત.

શ્રી. પથીકજીની ત્રણ વરસની ચાલુ લકત પછી બીજેલીયા બગીચે તરફ નજર પડી કે જ્યાં કીસાનોની હાળત ધણીજ દયાજનક હતી, આ કીસાનોપર રાજ્યના ૮૪ કરોડો ભુલમ હતો. શ્રી પથીકજીએ આ સ્થિતિ પર વીચાર ચલાવ્યો અને પરીણામે તેઓએ કીસાનોને ફળવ્યા અને રાજ્યને રીતસર ચરણ્યો કરવા જણાવ્યું અને તે ચરણ્યોની મદદ ન મળે તો પછી કર આપવાનું બંધ કરવા સુચવ્યું હતું. શ્રી, પથીકજીએ પ્રજા હોતની આ લકત ચલાવતાં ધણાં ધણા કષ્ટ વેઠ્યાં છે, શ્રી પથીકજીની હીમત પણ અજબ હતી. તેઓ વાત્રયો પણ ડરતા નહતા અને એક વખત પ્રજાએ વાંધેને શ્રી. પથીકજીની ગાદમાં સુતેલો જોઈને બીજેલીયાના કીસાનો તો તેમને અવતાર તરીકે હજીએ માને છે.

શ્રી પથીકજીનો ઉપદેશ,

શ્રી પથીકજીના ઉપદેશથી કીસાનોએ અન્યાયી કરો અને વેઠ કરવી બંધ કરી અને આ લડતના આરંભમાં ૨૫૭ લોકોને સરકારે ફેદ કર્યા, કે જેમાં વૃદ્ધ શુવક સર્વે હતા. આ સર્વેએ કપોટો તેમજ સહન કર્યાં હતાં અને તેઓ મક્કમજ રહ્યા હતા પરીણામ એ આવ્યું કે સરકારને ૨૫૭ માંથી ૨૦૦ આદમીઓને છોડવા પડ્યા. હવે બાકી રહેલ ૫૭ ની ધીરજ ખુટતાં શ્રી. પથીકજી કીસાનોને પહેરવેશ પહેરીને તેઓને ધીરજ રાખવાનો ઉપદેશ આપી આવ્યા હતા, ચાર વષ સુધીની ચાલુ લકતને પરીણામે કીસાનોની ફરીયાદોમાંની ૧૨ આની જેટલી ફરીયાદો નાશુદ થવા પામી હતી.

દેશી રાજ્યોમાં વેઠનો ત્રાસ

દેશી રાજ્યોમાં જો કોઈ બીટીશ સત્તાવાળાઓ તરફથી વાઇસરોય કે કોઈ જામ ત્યારે રેલ્વેના દરેક થાંભલા આમળ એક એક માણસને ઉભે રાખવામાં આવે છે ઉદેપુરમાં નાં વાઇસરાયની પધરામણી વખતેની શાહજીની વયવરચા વેઠથી કરાવી હતી અને દરેક થાંભલા દીઠ રાત્રે ૬ કીમાં એક એક માણસને મસાલ લઈને ઉભો રાખવામાં આવ્યો હતો અને દરેક તેને

છુટકારો તો વાઘસરાય સાહેબ જ્યારે કેમપમાં પોતાને ઉતારે જઈ સુધ રહ્યાં તયાર પછીજ તેમના આ વેકમાથી છુટકારો થયો હતો. છુંદી સ્ટેટમાં પણ તેવીજ હાલતો હતી, આ સ્થિતિ નીવારવા માટે રાજ્ય સ્થાન સેવા સંધના ત્રણ માણસો ગયાં હતાં અને સભાબંધીના કુકમનો ભંગ કરી સભા ભરી હતી જેને પરીણામે એકાધ્ય કર્તાઓને ચાર વર્ષની સખત કેદની સજા કરી હતી જેને તે પછી સ્ત્રીઓએ પણ સભા ભરી હતી. અને હવે ત્યાં રાખી હતી જે બાર પુરોની બીજી સભા મળતા પોલીસ સુપ્રીન્ટેન્ડેન્ટે ગાળી છોડી હતી જેને હોષે એક બીજા માર્યો ગયો હતો, આ બાબતમાં તે પોલીસ સુપ્રીન્ટેન્ડેન્ટેને કશીયે સજા થઈ નથી અમારા રાજસ્થાન સેવાસંધના ૨૦ કાર્ય કર્તાઓ છે તે બધાયને આ પ્રજા હીતનું કાર્ય કરનારાઓએ કપટ વેદનું પડશે. એ બરાબર ખયાલ રાખી તે આપણી હવે આગળ ધપાવવી જોઈએ.

શ્રી, મણીશંકર ત્રીવેદી

શ્રીમણીશંકર શામજી ત્રીવેદીએ જણાવ્યું કે આજે સહવારમાં નેશનલ હેરલ્ડ કે આજની સભાની ખબર વાંચી હતી તે પત્રમાં આપણી એવી ચેકડી કરવામાં આવી હતી કે દેશી રાજ્ય પ્રજા પરીષદની હાલની ચળવળ માત્ર ગણુયા ગાંધ્યાનીજ બનેલી છે, જ્યારે અત્યારે આ સભા ચીકાર જેવામાં આવે છે હું તો એટલુંજ કહેવા માજી હું કે મીં હોનીંમેને કરેલી ચેકડીનો જવાબ તમે સર્વ આજની માફક પરીષદનો મંડપ ભરી કહાડીનેજ વાળી આપજો અને દેખાડી આપજો કે આ પરીષદ બે ચાર ગણુયા ગાંધ્યાની નહીં પરંતુ દેશી રાજ્યની સમસ્ત પ્રજાની છે હાલમાં જમાનો બદલાઈ ગયો છે અને મીં હોનીંમેને કે જે દેશી રાજ્યોના કાર્યોપર અમાઉ છેડેઓક ટીકા કરતા હતા તે આજે જામ સાહેબે નાં વાઘસરાયની પધરા-મણી પાછળ ૨૭ લાખ ખગ્યાયા છતાં એક શબ્દ પણ ઉચ્ચારી શકતા નથી. અને તો ક્રધા છે કે થોડુંકમાંજ દેશી રાજ્યોની કચડાયેલી પ્રજાના ઉધારને માટે પ્રજાનો અવતાર પેદા થશે. (તાલીયો) અને તેજ આપણી હવેને પોતાશાહન આપશે.

દેશી રાજ્યોની પાયમાલી કેણે કરી ?

હાલના રાજ્યો બ્રિટીશ સરકારના પકડાયા હેઠળ રહીને પ્રજા પ્રત્યેના ચિંતાનો ધર્મ ભુલ્યો છે. ૧૧૫૦ વર્ષથી દેશી રાજ્યો અને દેશી રાજ્યની પ્રજાની પાયમાલી ને કાપીએ કરી હોય તો તે બ્રિટીશ સરકારનું પોલીટીકલ ટીપાઈમેન્ટ છે. હું આગેવાનોને અપીલ કરું છું કે તમોએ દેશી રાજ્યોની પ્રજાને ને ઝુંડો ઉંચકાયા છે તે તમો ઉપર સુધી ફરકાવીને પ્રજાને ઉપહાર કરશો એટલુંજ કહી હું મારી ગેઝકાં લખું.

શ્રી. પોપટલાલ યુડગર.

શ્રી. પોપટલાલ યુડગરે જણાવ્યું કે આજે હું વ્યાખ્યાન કરવા માગતો નથી પરંતુ મને ખુશાલી ઉપજે છે કે આજની આગામી સભા આપણી સામેના ટીકાકારોના સચોટ જવાબરૂપ છે કે જે 'સઉરાષ્ટ્ર'ના સી'હ શ્રી. અમરેશભાઈ શેઠની ગર્જનાનું પરીણામ છે હું અહીં માત્ર થોડાક દુયકાજ કહીશ પહેલો દુયકો એ છે નેશનલ કોંગ્રેસ જેવી મોટી સંસ્થાને પણ સર શ્રીરોજશાહ મહેતાના જણાવ્યા મુજબ પાંચ તબક્કામાં પસાર થયું પડ્યું હતું તેવીજ રીતે સમસ્ત દેશી રાજ્ય પ્રજા પરીષદના સંબંધમાં પણ બન્યું છે ટાઇમસ પત્રની નજરે આટલા બધા દીવસની ચાલુ સભાઓ બરાબ ગયા પછી નેની અસાનતાના તબક્કામાંથી આ પરીષદ પસાર થઈ છે અને આજ ના ટાઈમસમાં આ પરીષદની સભા વીધેની ખબર પ્રગટ થઈ છે આગળ ચાલતા શ્રી. યુડગરે જણાવ્યું કે દેશી રાજ્યો પરદેશી સત્તા સાથે મળીને દેશદરોહ કરી રહ્યા છે તેમને આપણે કહીશું કે આવો દેશદરોહ કરતા અટકો.

કાર્ય કરવાના બળની જરૂર.

આજે ડો. બીસેન્ટનું જુસ્સાદાર ભાષણ કયું હતું તે અમે સાંભળ્યું હતું અને લોકો વાહવાદ પુકારતા હતા પરંતુ મારે કહેવું જોઈએ કે લોડ

બર્ફન હેડની નજરે તો આ ભાષણ એક કાડી તું નથી લોડ બર્ફનહેડ જાણે છે કે આતો માત્રા બોલાવાની તાકાતજ છે, કાર્ય કરવાનું બળ નથી તેથી આપણે આ પરીષદે એક તાકાત ઉભી કરવી જોઈએ કે જેથી સત્તાવાઓની આંખ ઉઘડી જાય કે પ્રજાની પાસે કંઈ બળ છે અને જ્યારે તેમ સત્તાવાળાઓ જાણશે ત્યારેજ તે આપણને નમતુ આપશે અને આપણી ફરીયાદો દુર કરાવી શકાશે હાલના રાજાઓની કીંમત એક પશુઓ ના રાજા જેવી એટલે કે ભરવાડ જેવી છે જો કોઈ બળવાન પ્રજાના રાજા હોય તો તેની સાથે વલણ જુદાજ પ્રકારની બીટીશ સરકાર રાખે છે તેનો દાખલો અફઘાનીસ્તાનના શાહ અમાતુલ્લાખાનની અત્રે થનારી પધરામણી માટેની બીટીશ સરકારની ચાલી રહેલી રહેલી તક્યારીઓ દેખાડી આપે છે તેનું કારણ એ છે કે શાહ અમાતુલ્લાખાન એક બળવાન પ્રજાનો રાજા છે અને તે શાહના હાથે પ્રજાહીત રહેલું છે.

દેશી રાજ્યોની પ્રજાનાં છુટાપણા મોટની લડત.

પ્રજા પરિપક્વતા વિરોધીઓનાં ભાષાળાં

સકિરાપત્રના ' સીંહ ' નો મીઠો હોનીંભેનનો જવાબ.

“ લોકપ્રીય નેતાઓ અને પ્રીનસ ધર્મ્ય શીલરાવ માયકવાડ જે પરીપક્વતાં હાજરી આપે, તે શું ખોટી ધાંધલ માટે છે ? ! ”

મારવાડી વીધાલયમાં મધ સાંજની ગંભીર સભા,

પ્રમુખનું ભાષણ.

સભાના કામકાજની શરૂઆતમાં પ્રમુખ શ્રીયુત જયસુખલાલ મહેતાએ જણાવ્યું કે આજની સભાનું પ્રમુખપદ મને આપવામાં આવ્યું છે તેથી કેટલાકને અન્યથા લાગશે તે સંબંધમાં હું કહીશ કે હું બીટીશ હિંદમાં રહીશ હોવા છતાં મેં ૧૮ વર્ષ કાઠીયાવાડમાં ગાળ્યાં છે હું મારા સુરત કરતાં કાઠીયાવાડને વધુ પ્રેમથી ચાહું છું એટલુંજ નહિ પરંતુ દેશી રાજ્યોના પ્રજોમાં હું ઉત્સાહ ભર્યો ભાગ લઉં છું. આજની સભામાં જે વક્તાઓનાં ભાષણોના કાર્યક્રમ નક્કી કરવામાં આવ્યા છે તેમાં એક વીર પથીકળ અને બીજા અમરતલાલ શેઠ છે, શ્રી. પથીકળની જોળખાણ હવે પ્રબળે કરાવવી તે સોનાપર ઢોલ ચઢાવવા સમાન છે. તેમનું નામ સરકારી મહેલમાં નથી લેવાતું એવા દેશ ભક્ત છે તેમને હું અનચાર્ટર્ડરોડ તરીકે જોળખાવીશ ચાર્ટર્ડરોડ એસ દેશ ભક્તો માટે છે કે જેમનું નામ સરકારી મહેલોમાં લેવાતું હોય અને દેશભક્ત હોય.

ખીજ વક્તા શ્રી. અમરતલાલ શેઠ છે કે જે ચાર્ટર્ડ અને અનચાર્ટર્ડ રોડ છે, તેમનું નામ ગવર્નરના બાધણમાં તેમજ સરકારમાં લેવાય છે. તેમજ પ્રજા હિતની ઉંડી ધગશ ધરાવનારા પણ છે. સધળી ઝોજખ આપ્યા પછી હું શ્રી પથીકજીએ પોતાનું બ્યાખ્યાન શરૂ કરવા જણાવીશ.

વીર પથીકજીનું બ્યાખ્યાન.

બાદ તાળીયોના અવાજે વચ્ચે ઉભા થઇને શ્રીયુત વીજયસીંહજી પથકિ જણાવ્યું કે આજનો વીષય દેશી રાજ્યોની હાલતી સ્થિતિ વીશે છે. દેશી રાજ્યોનો મામલો એવો છે કે જેની સમજ બધા દીવસો સુધી બ્રીટીશ હીંદની પ્રજાને આપવાની જરૂર પડે તેમ છે. બ્રીટીશ સરકાર આ દેશ પર રાજ્ય કરવા આવી છે. અને તે આ દેશ પર સત્તા જમાવવા માગે છે, તે આ દેશને સોનાની ચકલી સમજીને આવી હતી અને હજી પણ આ દેશને કાચા સોના તરીકે જ લેખે છે જ્યાં સુધી દેશી રાજ્યોની પ્રજાની હાલત સુધારશે નહીં ત્યાં સુધી બ્રીટીશ હીંદની પ્રજાને સ્વરાજ મળવાનું મુશ્કેલ થશે. બ્રીટીશ સરકાર હીંદમાં આવ્યા બાદ પોતાની સત્તા જમાવવા લાગી અને દેશી રાજ્યોની સંખ્યા ઘટવા લાગી અને બ્રીટીશ સત્તાનો અમલ વીશાલ થવા લાગ્યો અને આંતરિક ઝઘડાને લીધે ઘણાં દેશી રાજ્યોને ખાલસા કરવામાં આવ્યાં હતાં.

સરકાર કેવાં દેશી રાજ્યો રાખવા માગે છે ?

હાલમાં બ્રીટીશ સરકારે નીતી બદલીને દેશી રાજ્યોને ખાલસા કરવાનું બંધ કર્યું અને તેને બદલે રાજ્ય જે અયોગ્ય રીતે બ્રીટીશની ઇચ્છા વીરૂધ્ધ ચાલતો જણાય તો તેને પદબ્રષ્ટ કરવાની સત્તા રાખી. આમ બ્રીટીશ સરકાર દેશી રાજ્યોને જીવતાં તો રાખવા માગે છે પરંતુ તે રાજ્યો માત્ર નામના નીર્વાચન હોય એમ ઇચ્છે છે. બ્રીટીશ સરકારે આમ દેશી રાજ્યોને પરતંત્ર બનાવી દીધા છે, કારણ કે તે સારી રીતે જાણે છે કે જે રાજાઓ બળવાન હશે તો તેઓ ભવિષ્યમાં સ્વતંત્ર થવા માગશે આવી બ્રીટીશ સરકારે તેમને બરાબર રીતે પરતંત્ર દશામાં રાખ્યા છે.

દેશી રાજ્યમાંની પ્રજા પર જીલ્લમટ અતીશય છે એ વાત હવે બાહર થઈ ચુકી છે દેશી રાજ્યના વતની વેપારીઓ બ્રીટીશ હીંદમાં સારી રીતે

વેપાર ધંધો કરે છે તેઓ પણ તેમને વતન જ્યારે પાછા ફરે છે ત્યારે દેશી રાજાનું રાજતંત્ર તેઓને સખ્ત ચતાવીને નીચોવી લે છે. દરેક દેશી રાજ-
યમાં જઈને તપાસે તો જણાશે કે ત્યાંની પ્રજા દુઃખી છે. લીબી રાજ-
યનો દાખલો જોશો. તપાસશો તો જણાશે કે ૧૩૧૧ લાખની આવકમાંથી
૪૧૧ લાખ રૂપિયા ત્યાંના રાજા સાહેબ પોતાના અંગત ખર્ચ માટે વાપરે
છે અને પરદેશી વસ્તુઓની ખરીદી કરી નાણાંની મોટી રકમનો ધુમાડો
કરે છે.

રાજ્યોની દશા,

મારો દેશી રાજ્યોનો એ અનુભવ છે કે ત્યાંના રેસીડેન્ટ દેશી
રાજ્યોને પ્રજાતંત્રની વીરુદ્ધ બંનેરે છે. મારા જેવાને મળતાં રાજ્યો કરે
છે. કારણ કે મારી મુલાકાત ચતાંની સાથેજ ખીજે દિવસે રેસીડેન્ટ
તેમની પાસેથી ખુલાસો માગે છે કે શું વાતચીત થઈ હતી અને એ વાત
Hottheaded આદમી સાથે કાં વાત કરી? આવી સ્થિતિ રાજ્યોની છે?
બ્રિટીશ સત્તાવાલ'ઓ દેશીરાજ્યોને એક બાબુ સુધારા કરવાની શીખ
આપે છે ત્યારે ખીજ તરફ નવા વીચારોથી સાવધ રહેવા ચેતવણી આપે
છે દેશી રાજ્યો હાલમાં હિંદી સરકાર સાથે નહીં પરંતુ બ્રિટીશ સરકાર
અને શહેનશાહ સાથે સીધો સંબંધ રાખવાની માંગણી કરે છે. જ્યારે
ખરી રીતે તો જે કંઈ સંધીઓ દેશી રાજ્યો સાથે થઈ છે તે હિંદી
સરકાર સાથે થઈ છે; નહીં કે બ્રિટીશ ગવર્નમેન્ટ સાથે. દેશી રાજ્યોની પ્રજા
આ રાજ્યોના હાથે કચડાય છે તેથી દેશી રાજ્યોના સવાલપર ખ્યાન
આપવા અને આ લડતમાં સામેલ થવા માટે હું બ્રિટીશ હિન્દની પ્રજાના
આગેવાનોને અપાલ કરું છું. (તાળીઓ).

શ્રી અમૃતલાલ શેઠ,

શ્રી અમૃતલાલ શેઠ ઉના ચતાં તાલીઓના અવાજે થઈ રહ્યા હતા,
જે બાદ તેમણે જણાવ્યું કે વીર પથીકજીએ દેશી રાજ્યોની સ્થિતિનું અ-
ચ્છી રીતે વર્ણન કર્યું છે. તેમણે એ દરશાવ્યું છે કે જાને તો સરકાર-
બ્રિટીશ હિન્દમાં સ્વરાજ આપે તે સામે આક્રમણો ઉભાં કરે છે. તેની

પાસે બધી બાજુઓ ખીરસામાં છે અને તે બાજુ એક પછી એક આ સર-કાર ખેલતી જાય છે. કાઠીયાવાડના હમણાંના પ્રવાસ દરમ્યાન ના વાયસરોયે ધણું ભાષણો આપીને દેશો રાજ્યોને ફેટલીક શીખ આપી છે અને સભ્ય ભાષામાં ફેટલીક ચીમકીઓ પણ આપી છે પરંતુ તે રાજ્યોને પ્રજાને સુખી રાખવા માટે કાળજી રાખવા કે પ્રજાને પોતાની સાથે રાખવા એક શબ્દ પણ નથી કહ્યો. તે નામદારે તો કહ્યું છે કે અમે માલેક છીએ, તમે નોકર છો અને તમારો વહીવટ ખામી લયો છે માટે ધ્યાન રાખો.

નાં વાઇસરાયની પધરામણી પાછળ ખર્ચ-૪૦ લાખ રૂપીઆ !

જામનગરમાં નાં વાઇસરાય પધાર્યા ત્યારે તેમના સ્વાગત પાછળ ૨૭ લાખનો ધુમાડો કર્યો હતો તે વાત અમે કહી હતી તે સંબંધમાં કોઇ વર્તમાનપત્રનાં ટીકા આવી કે આ આંકડો ક્યાંથી આવ્યો? હું કહીશ કે અગાઉ મેળવેલી અમારી ખબર ૨૭ લાખ માટેની હતી પરંતુ હવે ખરી ખબર આવી છે અને નાં વાઇસરાયની પધરામણી પાછળ ૨૭ લાખ નહીં પણ ૪૦ લાખનો ખર્ચ કર્યો છે: અને આ વાત તદ્દન ખરી છે, ત્યાં પણ જન્મ સાહેબને તેવીજ શીખ નાં વાઇસરાયે આપી છે હું એમ કહેવા માગું છું કે સરકારની એ ભાવના છે કે દેશી રાજ્યને પરતંત્ર હાલતમાંજ રાખવાં. હવે દેશી રાજ્યની પ્રજામાં જાગૃતી આવી છે અને દેશી રાજ્યની પ્રજા પોતાના હક માગવા માટે તર્ક્યાર થઇ છે અને તે જાગૃતી વધારવા માટેજ આ પરીપદ જોલાવવામાં આવી છે.

પ્રજાની પરતંત્રતા નીહાળો,

દેશી રાજ્યની હાલત જોશો તો જણાશે કે લગભગ સઘળાં દેશી રાજ્યો માં સજાની બંધી છે ભાષણો કે વર્તમાનપત્ર કહાડવાની બંધી છે ત્યાં વાણી કે લેખનનું સ્વતંત્ર્ય નથી. દેશી રાજ્યો પોતાની મરજી માફક જમીન જાગીર જપત કરી શકે છે. લીંબડીમાં તો જમીનને લગતો મારો દાખલો મોજુદ છે. વગર કાયદે લીંબડી નરેશે અને હદપાર કર્યો હતો અને

તેનું કારણ મેં દરબારને પૂછ્યું તો કહે છે ચાલ્યો જ; કાયદો બાયરો કંઈ નહીં. મારી મરજી આ પણ મારો અંગત દાખલો છે આમ વાણી અને લેખનનું સ્વતંત્ર્ય નથી તેમજ જમીનગીરીનું રક્ષણ નથી. અમારે ત્યાં ન્યાયનું ધોરણ નથી, બ્યવસ્થાનું ધોરણ નથી, દેશી રાજ્યોમાં લાયકાતનું કંઈ ધોરણ નથી. માત્ર દરબારને ખુશી કરવાનેજ લાયકાતનું ધોરણ છે અને તેનો દાખલો એક છે કે એક સાધારણ ખવાસ ખવાસમાંથી વગર લાયકાતે મોટા ઓઢાપર ચઢી ગયો છે. તે રેલ્વેનો મેનેજર અને એન્જનીઅર-ઇન્-ચીફ બની ગયો છે, જ્યારે તે રેલ્વે થું તે પણ લાગ્યેજ સમજે છે.

એડમીનીસ્ટ્રેટીવ પદ્ધતી દાખલ થવાની જરૂર.

અમારી વહીવટ પદ્ધતીનું નમાનાપણું છે. અમે તો રાજ્યમાં એડમીનીસ્ટ્રેટીવ પદ્ધતી દાખલ કરવાની જરૂર જોઈએ છીએ અને તે માટેની હિલચાલ દરેક દેશી ગાજ્યોમાં ચલાવવાની જરૂર છે. અમારાં દેશી રાજ્યોમાં નાણાં પ્રકારની પદ્ધતી પણ નથી, અને રાજ્યની આવકમાંથી મોટા ખર્ચો જાઓ અને રાજ્ય મહેલને માટે ખર્ચાય છે. લાગ્યેજ ૨૫ ટકા જેટલી રકમ પ્રજા પાછળ ખર્ચાય છે. આ સ્થિતિ સુધારાવવા માટેની પણ અમારી લડત છે. હમણાં ગાજ્યો એમ માની બેઠા છે કે રાજ્ય અને રાજ્યની સંવર્ણી મીલકતના માલિક છીએ અને અમે તેના ગમે તેમ વહીવટ કરી શકીએ તેમ છીએ, આ તેમની વજ્રણુ મામે ચઢે અને આ પરીણ ભરીને સાત કરોડની પ્રજાની વતી કહેવા માગીએ છીએ અમે તો પ્રજાતંત્રને માન આપીનેજ રાજ પોતાનું રાજ્ય ચલાવવા માંગે છે તેનેજ અમે માન્ય રાખીએ છીએ. જે રાજ પ્રજાના માલિકે તરીકે નહીં પરંતુ પ્રજાના સાચા સેવક તરીકે રહેવા માગતા હોય તે અમને માન્ય છે, તે સિવાયનાને અમે માન્ય કરતા નથી,

દરમ્યાનગીરી અમે માગતા જ નથી.

કેટલાકો તરફથી અમારે માટે કહેવામાં આવે છે કે અમે ખીટીક દરમ્યાનગીરી માગીએ છીએ, તેના જવાબમાં હું કહી શકે અમે તો કાલની દરમ્યાનગીરી માગતા નથી. સરકાર જો ખીનદરમ્યાનગીરી કરે અને જો

શરત બરાબર પાળે તો હું વચન આપું છું કે લગભગ અરધા ડઝન રાજને તો ગાદી પરથી ઉઠાડી મુકી શકીએ તેમ છીએ અને તેવી રાજનીતી સાચેજ દેશી રાજ્યો પ્રજાપર ભુલમો કરવાને બદલે પ્રજાના ચરણમાં આવી જશે અને નામ સાહેબ જેવા તરતજ ઠેકાણે આવી જશે અને આ પરીષદ દ્વારા પ્ષીટીશ સરકારને એ ખુલ્લું કહેવા માગીએ છીએ તમે તમારી 'પોલીસી' રૂપે રીતે જાહેર કરો અને તે પોલીસીને તમારી મરજી મુજબ નહીં પરંતુ તે કાયદેસર બરાબર રીતે પાળો, આ પરીષદ માફતે અને રાજ્યો કેવા માગીએ છીએ તે કહેવા માગીએ છીએ અને તેજ માફતે અમારી માગણીઓ જાહેર કરવા માગીએ છીએ તેથી મને આશા છે કે તમે સર્વે આ પરીષદમાં સામેલ થઈને પરીષદને ફતેહમંદ બનાવશો,

આ વર્ષની તમારી મંત્રણાઓના અધ્યક્ષ બનવાનું નીમંત્રણ મોકલીને તમે સૌએ મને જે માન આપ્યું છે તે બદલ અંતરની ઉત્કટ સન્માર્ધ પુર્વક તમારો આભાર માનવાનું મારું પ્રથમ કર્તવ્ય છે, રાજસ્થાનોની રાજકારણી હાલતનું અગર તેમના વહીવટનું મને અંગત ઉંડું યાન ન હોવાથી પ્રથમ તો તમારે અતી માયાળુ નીમંત્રણ ન સ્વીકારવાની મને વરૂતી થઈ હતી, પણ મને કહેવામાં આવ્યું કે રાજસ્થાનોની પ્રજાની આ વાર્ષિક પરીષદના પ્રમુખપદને માટે પ્ષીટીશ હીંદમાંથી જાહેર કાર્ય કર્તાને નીમંત્રવાની તમારી પ્રથા છે. તમારા આ સનમાનની હું ખુબજ કદર કરું છું, આવો પ્રસંગ મને અગર મારા જેવા બીજાઓને રાજસ્થાનોના અગ્રેસર કાર્ય કર્તાઓને મળવાનો અવસર આપે છે, એટલુંજ નહીં પણ જેમાં આપણું બંનેનું હોત રહેલું હોય એવા બંધાયે સામયીક મહત્વના પ્રશ્નો ઉપર વીચારોની આપેલ કરવાની સુંદર તક પણ આપે છે. આપણે બે નીરાળી વહીવટી પદ્ધતીઓ નીચે વસીએ છીએ; પણ બંનેને મામાન્ય એવા ફેટલાયે સવાલો છે કે જેમાં આપણા પરસ્પરના સ્ફુર્કારની જરૂર છે. બંધાયે વર્ષો સુધી રાજસ્થાનોની પ્રજા અને અગ્રેસરોએ પ્ષીટીશ હીંદના રાજકારણ અને રાજપદતીઓ પ્રત્યે લગભગ ઉપેક્ષાની વરૂતી બતાવી દેખાય છે; અને હું માનું છું કે એવીજ માન્યતાને પરીણામે પ્ષીટીશ હીંદના રાજકારણના તેમજ રાજકીય સંસ્થાઓના નેતાઓએ રાજસ્થાનોના સવાલો બંને રાજસ્થાનોની પ્રજાના સામાન્ય કસ્યાણુની બાબતોમાં રસ લીધો નથી, આવી સહ સહિનું સંભાળેની નીતીએ રાજસ્થાનોની પ્રજાની રાજકારણી તાલીમ અને તેમની રાજકીય સંસ્થાઓના વીકાસને જબર નુકસાન પહોં-

ચાલ્યું છે. પણ છેલ્લાં વર્ષોમાં એ સ્થિતિમાં ધણોજ ફેરફાર પડ્યો આવ્યો છે અને સમગ્ર હિંદુસ્થાનની રાજકીય રચનાના ધડતરમાં બ્રીટીશ હિંદ અને રાજસ્થાનોને એક બીજા ઉપર આધાર રાખવાનો છે. એ વસ્તુ હવે વધારે ને વધારે સ્પષ્ટ રીતે સ્વીકારતી જાય છે. એટલે હું આજે પ્રારંભમાં સ્વીકારી લઉં છું કે આ પલટો લાવવાનો અને રાજસ્થાનોના સવાલો ઉપર પ્રજાકીય લક્ષ કેન્દ્રીત કરવાનો યથા આ અને આવી બીજી પરીપદો જેવી સંસ્થાઓના સહ સંચાલકોને તેમજ રાજસ્થાની પ્રજાના રાજકીય ઉધાર માટે વર્ષો થયાં રાજસ્થાનોની વચ્ચે ખંતથી કામ કરનારા બીજા બધા કાર્યકર્તાઓને જાય છે મેં કહ્યું તેમ હિંદુસ્તાનમાં આ ધડી એ પણ એવા કેટલાક અતી નામાંકીત પ્રજાનેતાઓ છે કે જેઓ એમ માને છે કે રાજસ્થાનોને તેમનો મોક્ષ સાધી લેવાને અલગ રાખવા એજ બહેતર છે. હું એ માન્યતાથી સંદેહ જુદો પડું છું. એ ખરું છે કે બ્રીટીશ હિંદના લોકોને અત્યારે રાજસ્થાનોના આંતરીક સવાલોમાં દરમયાનગીરી કરવાનો હક નથી. તેમજ રાજસ્થાનોની પ્રજાને બ્રીટીશ હિંદના પ્રજામાં માથું મારવાનો અધિકાર નથી. એ છતાં, એ પણ દેખીતું છે કે રાષ્ટ્રીય મુક્તિની આપણી લડતમાં અને સમગ્ર હિંદુસ્તાનનું સ્વરાજ્ય ભોગવતા જગદમાન્ય રાષ્ટ્ર તરફ ધડતર કરવામાં, જ્યાં સુધી એ ધર્મેય સીધ ન થાય ત્યાંસુધી, બ્રીટીશ હિંદ અને રાજસ્થાનોની પ્રજાએ એક સાથેજ કામ કરવાનું છે. એટલે, પ્રજાને બ્રીટીશ હિંદની રાષ્ટ્રીય લડતની સાથે થઇ જવાને પરીશ્રમ પૂર્વક પ્રયાસો કરતી જોઇને મને હર્ષ થાય છે. અને રાજસ્થાનોમાં પ્રજાસત્તાના પાયા ઉપર તમારી રાજકીય સંસ્થાઓ સ્થાપવાની તમારી લડતમાં અમે બ્રીટીશ હિંદુસ્તાનના વતનીઓ તમને જે સહકાર અને સહાય આપી શકીએ તે મેળવવાના તમે હકદાર છો.

રક્ષણનો સવાલ.

સામાન્ય રાષ્ટ્રીય કલ્યાણની બાબતોમાં રાજસ્થાનોનું હિત બ્રીટીશ હિંદુસ્થાનની સાથેજ છે, તેમજ રાષ્ટ્રીય નીતીના અનુસરણમાં એકબીજાના સહકારની પુરી જરૂર છે, એ વસ્તુ બ્રીટીશ હિંદુસ્તાનની અને રાજસ્થાનોની પ્રજાનાં મન ઉપર તાજેતરમાં જુદા જુદા અનેક સવાલોદ્ધાર કરી ચુકી છે. એ બનાવો એટલા તાજ છે કે તેમનું લંબાણથી પ્રત્યક્ષ અસ્થાને છે. હું શરૂઆતમાં, બહારના આક્રમણ વેળા હિંદુસ્તાનના રક્ષણને લગતા અને હિંદી

લશ્કરને હીંદીમય બનાવવાની માગણીને લગતા સવાલોને નીર્દેશ કરી લઈ. છેલ્લા ચુંદમાં, લડાઈનાં તમામ મેદાનો ઉપર હીંદી સંઘનીકાએ તેમાં રાજ સ્થાનોનાં સંઘનીકોનો સમાવેશ થઈ જાય છે જે યશસ્વી ભાગ ભજવાયો છે તેનું સ્મરણ આપણને સહિત હજી તાજું જ છે, એ મહાન વીપતી વેળા હીંદે આપેલા શ્વેચ્છાપુર્વકના સહકારની તેમજ તેના સંઘનીકાની વીરતાની ઓટીશ સામરાજ્યના બધા ભાગોમાં ખુબ ખુબ સ્તુતીઓ થઈ છે અને તે પ્રત્યે મનોભાવ બતાવવામાં આવ્યો છે. અત્યારે દરેક દેશ મહાન યુધ્ધના અનુભવને આધારે નવી લશ્કરી પદ્ધતી ખીલવી રહ્યા છે. હવે માત્ર લશ્કરો અગર તો પગારદાર સીપાઈઓ, સીપાઈઓની મારાગરીથી યુધ્ધનાં પરીણામ નથી નક્કી થતાં, પણ એ જગમાં પ્રજાનું તમામ સામયિક જુદું ચડે છે. આખી પ્રજાની દહિલત, તેના ઉપીયોગો, અને તેના મનુષ્યત્વને તઈયાર થવાનો સાદ પડી રહ્યો છે, અને ગમે તે વર્ગના કે ધર્મના પ્રજાજનો ને અને ઉદયોગોને દરેક રીતે સજ બનાવવાની દરેક દેશમાં પ્રવૃત્તિ ચાલી રહી છે. ઇનડીયન સેનડહસ્ટ કમીટીની પાસે જુલાની આપતાં નામાંકીત અગ્રેસરોએ કજુલ કર્યું હતું તેમ હિન્દુસ્થાન લગભગ છેલ્લી અર્ધી સદી થયાં એશીયાના રાજકારણમાં જે થોડું ઘણું અલગ રહેતું આવ્યું છે તે અલગપણ ધીમે ધીમે તુટતું જાય છે. અને છેલ્લાં વર્ષોમાં તે એકલા સરહદી તોફાનથીજ પરીચીત છે તેને બદલે, તેને જુદીજ જાતની સમસ્યાઓનો સામનો કરવો પડશે. આપણી સ્થિતિમાં થયેલા પલટાની સાથે જે પરિણામો રહેલા છે તે એટલાં સર્વ સુનીદીત છે કે તેમના વીસ્તારી વીવરણની કશી જરૂર નથી હિન્દી અમલદારો ધરાવતું રાષ્ટ્રીય સંઘનય હિન્દમાં ઉછાં કરવું. ઓટીશ લશ્કરને છેવટે અંત આણવાના આશયથી તેને ઝોછું કરતાં જવું અને રાષ્ટ્રીય હિન્દના દષ્ટી ખીનદુથી આખી લશ્કરી પદ્ધતીની પુનરરચના કરવી: એ વસ્તુઓએ, યુદ્ધ પછી હિન્દુસ્થાનના જાહેર પ્રજામતનું ખુબ ધ્યાન રોકાયું છે. ઓટીશ સામરાજ્યમાં રહીને સ્વરાજ્ય ભોગવતું હિન્દુસ્થાન—એનો અર્થ એ કે હિન્દી હિન્દની પ્રજાને નીવૃત્તિ બનાવવાની અત્યારની નીતીમાં જાંબીર ફેરફાર અવશ્ય થવોજ જોઈએ.

ઇનડીયન સેનડહસ્ટ કમીટી, જે ત્રણ વર્ષ પહેલાં નીમાયેલી અને જેના એક સભ્ય થવાનું મને માન મળેલું, તેને હીંદી લશ્કરના અમલદારોની કેળવણીની સગવડોનો આખો સવાલ અને તે સંબંધના ખીજા સવાલોનો વીચાર કરવો પડેલો. એ પરતવે, અમારે રાજસ્થાનોના સ્થાનની વીચા-

રજ્યા કરવાની જરૂર પડેલી અને ધણીખરાં મહત્વનાં રાજસ્થાનોના પ્રતીનિધિ-
ઓ એ અમારી પાસે આવીને અમલદારો તરફાર કરવાની તેમની જરૂરી
યાતી અમને જણાવેલી એ ઉપરથી સેન્ડહર્સ્ટ કમીટીને સર્વાનુમત અભી-
પ્રાય બંધાયેલો કે હિન્દી સેન્ડહર્સ્ટમાં રાજસ્થાનોને હિસ્સો મળે તો પરીણામે
રાજસ્થાનોનાં લશકરોની કાબેલીયત વધવાથી હિન્દને સમગ્ર રીતે, લાભ
થાય છે; અને તેથી કમીટીએ ભલામણ કરેલી કે હિન્દમાં સ્થપાનાં રી લશકરી
કોલેજમાં નીચમીત હિન્દી લશકરને માટે જેટલી જગ્યાઓ મળે તે ઉપરાંત
રાજસ્થાનો ને માટે અમુક સંખ્યાની જગ્યાઓ તો ખાસ છલાયદી
રાખવી. 'કોંગ્રેસ કમીશન માટે રાજસ્થાનોના પ્રજાજનોને સુટાવાનો હકક
તો ક્યારનો મળી ગયો છે અને હવે અમે ભલામણ કરી છે કે બ્રીટીશ
હિંદના વતનીના જેવી શરતોએ રાજસ્થાનના વતનીના હિંદી લશકરી
કોલેજમાં પ્રવેશ હક બક્ષવા. એટલે રાજસ્થાનેને બ્રીટીશ હિંદુસ્થાનની પ્રજા
જેટલુંજ હિંદમાં લશકરી તાલીમનો આશયકતા સંસ્થાઓની સ્થાપનામાં
અને હિંદી લશકરને હિંદીમય બનાવવામાં હિત રહેલું છે.

આ વસ્તુ સ્થિતિમાં કોઇ જવાબદાર માણસ એમ કહી શકશે કે
બ્રીટીશ હિંદની એને રાજસ્થાનોની પ્રજાને તેમને માતરજુમીના રક્ષણની
જ્ઞામાનય જવાબદારી નથી રહી કે એ વીષયમાં બંનેનું એકસરખું
હિત નથી?

સંયોજનનો સીધાંત.

બ્રીટીશ હિંદને રાજસ્થાનો, રાજ્નીય નીતીના મુખ્ય મુદ્દામાં ધણે પ્રસંગે
સાથે રહી કામ કરે છે. અને વહીવટનાં કેટલાક ક્ષેત્રોમાં તેમને પરાણે
પરસ્પર સહકાર કરવો પડે છે, મહેસુલ અને નાણાંપ્રકરણી ખાતામાં અને
ચોલીસ અને નયાય ખાતાના કામ કાજ માટે રાજસ્થાનો અને બ્રીટીશ
હિંદને રોજ રોજ પરસ્પર સહકાર કરવો પડે છે, વીષયોની પરંપરા નીતય નીતય
વધતીજીનય છે અને આવા વહેવારથી દાખલાને રૂઢીને લીધે અમુક અધીકારને
હકનો જેવો તેવો સમ્બંધ ધરવાનો ય નહી. ચર્ચ ગયો છે-જો કે આપણેને
બંનેને સમાન એવા કોઇ કાયદાથી તેની વચાખચા નથી બંધાધ, કે કોઇ લીખી
ત બંધારણમાં તેને સ્થાઇ સ્વરૂપ નથી મળ્યું. બહારની દુનીયા સાથેના
આપણા સંબંધમાં તો આપણે અવીભક્ત એકમ તરીકે ગણાઇએ છીએ

આપણા આંતરરાષ્ટ્રીય સંબંધમાં બ્રિટીશ હિંદને સંસ્થાનો વચ્ચે જરાયે બેદરબાવ રખાતો નથી. બ્રિટીશ વસાહતોમાં અને પરદેશી મુલકોમાં બ્રિટીશ હિંદના તેમજ રાજસ્થાનોના પ્રજાજનોને સરખી હાકમારી સહન કરવી પડે છે. આવા સંજોગોમાં અખીલ હિંદની રાષ્ટ્રનીતીમાં રાજસ્થાનોની દરજ્જા નક્કી કરવાના પ્રશ્નની કેટલાક વરસો અયાં ગંભીર વીચારણા ચાલી રહી છે. અને ૧૯૧૭ ના ઓગષ્ટના ઠરાવ પછી તો એટલી વાત સ્પષ્ટ થઈ કે હિંદી રાજસ્થાનોનો તેમાં સમાવેશ કરવાનો પ્રશ્ન બંધારણના સીધાંત ધડનારાઓની વીચારણાનો પ્રશ્ન નથી રહ્યો, પણ સતત્વર વ્યવહારીક નીરાકળાનો સવાલ થઈ પડ્યો છે. દશ વરસ અગાઉ મોટેગયુ-એમફસડ અહેવાલની પહેલાં એ સવાલ અર્થતાં મેં અભી પ્રાય આપ્યો હતો કે રાજ સ્થાનોમાં આ દેશની રાજકીય પ્રગતીના છેલ્લા માં છેલ્લા સુત્રોનું પાલન કરાવવું જોઈએ, અને રાજસ્થાનોને બ્રિટીશ

હિંદનું ભવિષ્યનું રાજ્યપંદ્યારણ.

તેની અંદર દેશી રાજ્યો તથા પ્રજાનાં
સ્થાનનો સવાલ.

મુંબઈમાં ભરાયેલી દેશી રાજ્યોની પ્રજા પરિષદના
પ્રમુખ દીવાનબહાદુર રામચંદ્રરાવ શું કહે છે.

દેશી રાજ્યોની પ્રજાપરીષદના પ્રમુખ અને મધરાસના નામાંકીત રા-
જદારી દીવાનબહાદુર એમ. રામચંદ્રરાવ ખી. એ. ખી. એલ. નું બાપણ
અત્રે પ્રગટ કરીએ છીએ.

હિંદના પ્રાંતોમાં કર્તવ્ય ને અધિકારોમાં સહહિસ્સેદાર બનાવી સં-
યુક્ત સંઘની સ્થાપનાથીજ ઉપરની વાતનો અમલ થઈ શકે છે. મોટેમુ
એમસફર્ડ નીવેદનના ઘડનારાઓએ પણ “ માન સ્થાનીક કે પ્રાંતીક
હિતનાં બધાં કામકાજમાં આતમશાસનના અધિકાર હોય એવા કેટલાક
પ્રાંતોને. અત્યારના પ્રાંતો સમાન રાખીને અને બાકીનાને પ્રજાનાં લક્ષણો
અને આર્થિક હિત અનુસાર રૂપાંતર આપીને સંસ્થાનોના સમાન અધી-
કારવાળા સંઘ તરીકે હિંદના બારી બંધારણનો પોતાનો અભિપ્રાય વ્યક્ત
કર્યો હતો, એજ નીવેદનમાં ઉલ્લેખ કરવામાં આવેલો છે “કે સંઘમાં રા-
જ્યોની પ્રજાના સંખ્યાબંધ પ્રતિનિધીઓની બનેલી અને એ પ્રજાઓને
જવાબદાર મધ્યસ્થ સરકાર, રાજ્યોનોના આ સંઘના પ્રમુખપદે રહેશે.
તે આખા હિંદુસ્થાનના સમાન હિતના અંદરના ને બહારના સવાલો ચ-
ર્ચશે; સંસ્થાનો વચ્ચેના તંબામાં લવાદ બનશે અને બીટીશ સામરાજ્યના
આતમનિર્ણયના અધિકારવાળા સર્વ એક સાથે સમાન અધીકારપુરક
અખીલ હિંદના હિતની પ્રતિનિધી મણાશે આ યોજના હિન્દી રાજ્યોનો
નવ સ્થાન મળશે અને પોતાનું વ્યક્તીત્વ ગુમાવ્યા શીવાય સમાન હિતમાં

પોતાની ખાસ શક્તિઓ સમર્પણે અને બ્રીટીશ હીનદના સમીકરણમાં અમુક હેતુઓ માટે સાથ આપવા તેઓ પ્રેરાશે એ બનવા ભોગ છે.” હીનદી રાજસ્થાનો અને બ્રીટીશ હીંદના સંયુક્ત સંઘની હીમાયત કરીને આપણે દશ વરસ પહેલાં અનીવાર્ય જણાવેલા અગત્યના સુધારાને માટે જ આગ્રહ કરીએ છીએ.

પ્રજામતનો વિકાસ.

તેથી બ્રીટીશ હીંદ સાથેના હીંદી રાજસ્થાનોના ભાવી સંબંધના સવાલે થોડા મહીનાઓ થયાં વીવીધ કારણોને અંગે અસાધારણ ધ્યાન ખેંચ્યું છે એ આશચર્યજનક નથી. રાજસ્થાનોમાં જવાબદાર શાસનની સ્થાપના માટે રાજસ્થાનોની પ્રજાની લડત પ્રખલ થતી વખતે છે અને જુદાં જુદાં રાજસ્થાનોની પ્રજાએ વારંવાર પરીપક્ષ ભરી છે. તેથી બ્રીટીશ હીંદની રાષ્ટ્રીય લડતના પ્રતિષ્ઠાપના, અને અખીલ હીંદની રાજનીતીમાં વ્યાજબી હિસ્સો મેળવવાની રાજસ્થાનોની પ્રજાની મહત્તવાકાંક્ષાના અસંખ્ય પુરાવા હીંદી નરેન્દ્રો પાસે રજુ થયા છે. સીમલા પરિષદ પછી વીલાયત ગયેલા હીંદો નરેન્દ્રોના પ્રતીનીધીમંડળની પ્રવૃત્તિને લીધે આ સવાલે વીલાયતની પ્રજાનું પણ ધ્યાન ખેંચાયું છે. છેલ્લા થોડા મહીના દરમિયાન વીલાયતનાં વર્તમાનપત્રોએ તટસ્થતા જાળવ્યા વીના નરેન્દ્રોને અત્યારનો દરજ્જો સુરક્ષિત રાખવાના હેતુથી વારંવાર ચર્ચા કરી છે; અને લોર્ડ સીડનહામ લોર્ડ મેસ્ટન અને સરમાઇકલ ઓડ વાચર સમાજોગલો ઇન્ડિયન પાર્ટી હીંદી રાજસ્થાનો પ્રતી અને તેઓનાં કરાર નામાના અધીકારોના રક્ષણ પ્રતી પ્રીતીનો ઝરો એકા એક ઝુટી નીકળ્યે છે; અને મારા માનનીય મીત્ર પ્રોફેસર અભયકરે તેના ગયા વરસના ભાષણમાં અત્યંત વ્યાજબી પોકાર ઉઠાવ્યો હતો કે હીંદી રાજસ્થાનોની પ્રજાના હિતને લગતી નીતીના, અને રક્ષણના, જઠાતનાં ટપાલ, તાર, તે રેલ્વે, ચક્ષુ, પીરધાર, આખાકારી અને અરીજી સમા વેપારી લાભના કેટલાક સવાલોનું નીરાકરણ હીંદ સરકાર અને હીંદી ધારા સભા કરે છે, પણ રાજસ્થાનનો અત્યારે એ નીતીના ઘડતરમાં જરાયે તક અપાતી નથી. હીંદના ભાવી બંધારણમાં પોતાનું ચોક્કસ સ્થાન જાણવા રાજસ્થાનોના રાજાઓ આતુર હોય એ બાજબી છે અને આપણને ચોક્કસ

માહિતી નથી છતાં, એમ જણાય છે કે ગયા મે મહીનામાં મળેલી સીમલા પરીષદમાં તેઓએ સમગ્ર પ્રશ્ન વીષે પોતાના અભીપ્રાય નક્કી કર્યા છે. શાહી કમીશનની નીમણુંકથી પણ આ દેશની પ્રગતિ આ સવાલમાં રસ આવ્યો છે. અને હીંદી બંધારણમાં પ્રમાણજુત ગણાતા કેટલાક સુપ્રસીદ્ધ કાર્યકર્તાઓએ હીંદી રાજસ્થાનોના સવાલની જાહેર ચર્ચા કરી છે. કામ-નવેશ્વર ઓફ ઇંડીયા બીજામાં સ્વતંત્ર મજૂરપક્ષે ઘડેલા ખરડામાં પણ હીંદી રાજસ્થાનોના પશ્ચની ચર્ચા થઈ છે, અને અખીલ હીંદના બાવી બંધારણની યોજનામાં રાજસ્થાનોને કેવું સ્થાન આપવું તેનો નીર્દેશ એ ખરડાના ઘડનારાઓએ તેમાં કર્યો છે સામાન્ય રીતે એવું અનુમાન થાય છે હીંદના બંધારણમાં હીંદી રાજસ્થાનોને અમેરીકાના યુનાઈટેડ સ્ટેટસના બંધારણમાં સંયુક્ત સંસ્થાનોને અપાયું છે એવું પ્રતીક્રીત સ્થાન આપવું જોઈએ. સંયુક્ત સંઘની આ દલીલ ઘણાં મંજૂર રાખી છે અને તેને સમર્થન આપ્યું છે અને રાજસ્થાનોમાં અને બ્રીટીશ હીંદમાં એ સંયુક્ત સંઘના સીધાંતને કેમ અમલમાં મુક્યો તેની જાહેર ચર્ચા થઈ રહી છે એ બારે સંતોષની વાત છે.

હિન્દી નૃપતિઓનો વર્તાવ,

આ વીષયનો લગભરે પરીચય ધરાવનાર કોઈ પણ માણસ સમગ્ર હિંદુસ્થાનને લાગુ પડે એવા સંઘ-બંધારણના વીધાનના સવાલને ફરતી રહેલી મુશ્કેલીઓની ના નહીં પાડી શકે. પણ આ મુશ્કેલીઓ દુર ન થઈ શકે એવી નથી અને બધા પક્ષોની ઈચ્છા અને સહકારથી સફળતા પુર્વક ઉકેલી શકાય તેમ છે, રાજસ્થાનોને સંઘ-બંધારણ લાગુ પાડવાથી રાજ-ઓને સહિષી વીશેષ અસર થાય છે. હિંદુસ્તાનની બાવી રાજકરણી ઉત્કા-નતી પરતવેના તેમના વર્તાવ સંબંધમાં સંદેહો પણ જાહેર થઈ રહ્યા છે. સીમલામાં તાજેતરમાં મળેલી રાજઓની પરીષદે ઘણી ગંભીર દહેશતો અને શંકાઓને જનમ આપ્યો છે. ખેદની વાત છે કે એ પરીષદની કાર્ય-વાહીને જાહેર કરવામાં આવી નથી. હીંદી સરકારે અગર તે પરીષદને માટે જે કોઈ જવાબદાર હોય તેણે સીમલા પરીષદ શા ઉદ્દેશથી બોલાવવામાં આવેલી. કે તેમાં શું શું નીણું થયો થયો તે સંબંધમાં કંઈ પ્રમાણજુત વીગ્ના-પન પ્રગટ કરવાનું પસંદ કર્યું નથી એ પણ અફસોસની વાત છે. હજી એ હીંદી સરકાર અત્યારે આ વીષયે પ્રવર્તતી ગેર સમજુતો દુર કરવા યાદી પ્રગટ કરે તો તે સમયોચીતજ લેખાશે. વર્તમાન પત્રોમાં સુચન થાય છે કે હીંદી બંધારણના વીષય ઉપર શાહી કમીશનના ફેસલાને આડે માંડે

દોરી જવા અર્થે તેમની સામે ધુમસનો પડદો ઉભો કરવાના કામમાં અત્યારે હિંદી નૃપતીઓનો ઉપયોગ થઈ રહ્યો છે. એમ પણ કહેવાય છે કે પરીષદનો ઉદ્દેશ બ્રિટીશ હિંદની પ્રજાશાસનને માર્ગે થતી કુચક દમ-પ્રગતીને રોકવામાં આવ્યું છે કે હિંદી નૃપતીઓના અત્યારનો હકો દરજ્જો અને મોભો જળવા રાખવાના લેખાસ નીચે તેમને હિંદને મળવા જોઈતા બંધારણસરના સંપૂર્ણ સ્વરાજ્ય સામે અને એ રીતે હિંદની સ્વરાજ્ય પ્રાપ્તિના અવરોધનાર્થે વીરોધ-પ્રવૃત્તિ કરવાની સલાહ આપવામાં અને ઉશ્કેરવામાં આવે છે.

હિંદી નૃપતીઓ હિંદની મુક્તીના શત્રુઓની સાથે જોડાવા જેટલા દેશપ્રેમ વીનાના હોય એમ હું નજ માની શકું. હિંદના લાતી બંધારણમાં રાજસ્થાનોનું સ્થાન કયાં, એ પરતવે રાજાઓની ઇચ્છાઓ જાણી લેવા અર્થે સીમલા-પરીષદ થઈ હોય એ સંભવીત છે.

સીમલાની તાજી નૃપતી પરીષદનો ગમે તે ઉદ્દેશ હોય, પણ રાજાઓને અત્યારનો વર્તોવ થું છે એ તેમના તરફથી વીજાપત ગયેલા તેમના પ્રતિનીધીમંડળના વચનોથી થોડું ઘણું પરખાઈ જાય છે. તમે સર્વ જાણો છો તેમ, કર્નલ હસ્કર અને ડો. રશ્લુક વીલ્કિન્સ સીમલાની પરીષદ પુરી થતાં વેતજ વીજાપત ઉપડેલા; અને તેમના પ્રત્યે 'બ્રિટીશ અખબારોનું' સારી રીતે લક્ષ્ય ખેંચાયું છે. તેમણે હિંદી નૃપતીઓના તરફથી એક વીજાપત પ્રગટ કરીને જાહેર કર્યું છે કે તેઓ (તુમીઓ) સંપૂર્ણ સ્વરાજ્ય મેળવવાની હિંદની બાજબી આકાંક્ષાના વીરોધી નથી, પણ કોલકારોમાં નક્કી થયેલા રાજાઓને દરજ્જો અને સ્થાન બરાબર જળવવા જોઈએ.

નામદાર જામ સાહેબ,

નવાનગરના નામદાર જામ સાહેબે હમણાંજ ઉપરની મતલબનાંજ વચનો ઉચાર્યા છે, અને છેલ્લા મહીનામાં જાહેરમાં કહ્યું છે કે નૃપતીઓને બ્રિટીશ હિંદમાં વસતા તેમના દેશબંધુઓની આકાંક્ષાઓ પ્રત્યે સંપૂર્ણ સહાનુભૂતિ છે, અને આવી લાગણી આત્મસંરક્ષણની સ્વાભાવિક વૃત્તિની સાથે વસી શકે છે અને વસ્તુતઃ વિષે પણ છે, આગળ જતાં, તેમણે કહ્યું કે રાજાઓને બ્રિટીશ હિંદના કાર્યોમાં માથું મારવાની જગ્યાએ ઇચ્છા નથી

અને તેઓ એમ પણ માગે છે કે તેમના ગ્રહવ્યવહારમાં બહારની દરમ્યાનગીરી નહીં થવી જોઈએ. જામ સાહેબે વાઈસરાયને વિનંતી પણ કરી છે કે જે નવું હિન્દ આવીર્ભાવ પામી રહ્યું છે તેમાં અમારી સ્થિતિ સંપૂર્ણ રીતે સુરક્ષિત રહે એવો પ્રયત્ન કરવાની જરૂર છે, અને બાવી બંધારણનું અમે તે સ્વરૂપ થાય. પણ રાજસ્થાનોની સ્વતંત્ર રાજકારણી એકમો તરીકેની હયાતી સાબુત રાખવા કઈક એવો માર્ગ લેવો પડશે કે જે અન્યારની વસ્તુસ્થિતિનો સ્વીકાર અને સામનો કરવાની સાથે ઇતિહાસ અને પ્રજાશીકાઓની અવગણના નહીં કરે. આ ઉપરથી સ્પષ્ટ થાય છે કે હિન્દી નૃપતિઓનો અત્યારનો વર્ત્તાવ હિન્દની રાષ્ટ્રીય હિતચાલનો વિરોધી નથી પણ એટલું બસ નથી. તેમણે એમાં સામીલ થવાની જરૂર છે, નામદાર જામ સાહેબ દ્વારા સુચીત થતા હિન્દી નૃપતિઓના સામાન્ય વર્તવાની સાથે; રાજસ્થાનોના સમાવેશ કરતા સમગ્ર હિન્દની નવી બંધારણીય રચના બાગેજ સંગત લાગે છે. નૃપતિઓ પરીસ્થિતીની જરૂરીયાતો પ્રત્યે આંખો મીચી શકેજ નહિ, અને તેમણે સમગ્ર હિન્દને માટેના સામાન્ય બંધારણની ઉત્પાદનની અર્થે જરૂરી પરીસ્થિતિનો સ્વીકાર કરવોજ પડશે.

થોડી મુશ્કેલીઓ.

આપણા વીષયના આ ભાગની હું પુર્ણાહુતી કરું તે પહેલાં બીજી બે ત્રણ સંગત વસ્તુઓ કે જેના તરફ તાજેતરમાં જાહેર પ્રખ્યાતનું સારી રીતે લક્ષ્ય ખેંચાયું છે અને જેને સંઘ બંધારણના સીદ્ધાંતના સામાન્ય સ્વીકારની સાથે ધણાજ નીકટનો સંબંધ છે તે પાંતરે સંક્ષેપમાં કહી લઉં. બ્રિટીશ હિન્દની સાથે સંઘબંધારણમાં જોડાવાથી રાજસ્થાનોને તેમના સર્વ સત્તાધીશપણાના હુકો જતા કરવા પડશે એવો જે દાવો આગળ કરવામાં આવે છે તેનો હું પ્રથમ નિર્દોષ કરવા માયું છું. આ સ્થિતિની મેં દશ વરસ પહેલાં વીસ્તારી સમાલોચના કરી છે, અને તાજેતરમાં આપણા દેશના જાહેર પુરૂષોએ પણ તેનું સમીક્ષણ કરેલું છે. આ વીષયો વર્તમાનપત્રોમાં, છેલ્લા થોડા વખતથી વીરાદભરી ચર્ચા પણ ચાલી રહી છે આ સંબંધમાં અત્યારે વધારે વીગતવાર ચર્ચા કરીને તનને હું કંટાળો નહીં આપું. રાજસ્થાનોના સ્વતંત્ર વર્તન ઉપર રહેલી મર્યાદાઓ તેમજ તેમના બહારના સંબંધો અને કેટલેક અંશે તેમની આંતરીક સર્વ સત્તાધીશત

ઉપર સ્થિતતા તરીકે મુકાબ ગયેલાં બંધનો સંબંધમાં તો તમે સહિ પુરેપરા માહિતગાર છો. સર વીલ્યમ લી વાર્નરના મત મુજબ રાજસ્થાનોની સ્થિતિ એ છે કે બ્રિટીશ સરકારે રાજસ્થાનોની બંધીએ બહોળાં સર્વ સત્તાધીશતાનો ભોગવટો પોતા પાસે રાખી લીધો છે એટલું જ નહીં પણ તેણે મોટા રાજ્યોની પણ આંતરીક સર્વ સત્તાધીશતાની થોડી દોરીઓએ પોતાના હાથમાં બંધ લીધી છે.' રાજ્યો ઉપર હોદ્દામાં સામાન્ય સંરક્ષણની જવાબદારીનો સદ્દ હાક્ક રહેલો છે અને પોતાના રાજસ્થાનના સુકારભાર અને કલ્યાણ પરતવે તેઓ સામાન્ય રીતે હોદ્દા સરકારને ઉત્તરદાયી છે એટલે બ્રિટીશ સરકાર સાથે હોદ્દા રાજસ્થાનોને બાંધી રાખનારું બંધન કોઈ પણ રીતે આંતરરાષ્ટ્રીય નથી કે ખંડીયા તરીકેનું નથી અને અર્ધસર્વ સત્તાધીશ (શેમી શેવેરીન)ના સંબંધ કહેવામાં આવે છે. આ સંબંધ કેવી રીતનો અને કેવા પ્રકારનો છે એ પરતવે હોદ્દા અને ગ્રેટબ્રિટનના સુપ્રસીધ બંધારણ શાસ્ત્રીઓ થોડા વખતથી ચર્ચા કરી રહ્યાં છે; અને સર્વ સત્તાધીશતાના ભાગ પડી શકે કે નહીં એ પ્રકારના બંધારણના કાયદાના ધણાએ સ્વીક પ્રશ્નોએ પણ બારે વીવાદનો વીષય પુરો પાડ્યો છે હું આ વીષયની કે નાના મોટાં રાજસ્થાનોની વધને એણે અંગેની આંતરીક સર્વ સત્તાધીશતાની ચર્ચા કરવા માગતો નથી. કેટલાંક રાજસ્થાનોની સીદ્ધાંતમાં સ્વીકારાયેલી સર્વ સત્તાધીશતાની કોઈપણ ના પાડી શકાય તેમ નથી. અને હુમદર-બાદ, માઇસોર ત્રાવણકોર વડોદરા, ગ્વાલિયર, ઇન્દોર, પ્રતીયાળા, અને બીકાનેર જેવાં કેટલાંક મોટાં રાજસ્થાનો તો અમુક હદ સુધી આંતરીક સર્વ સત્તાધીશતાનો ઉપભોગ કરી જ રહ્યાં છે પણ એ છતાં આપણે આજની સાચી વસ્તુસ્થિતિ પ્રત્યે આંખો મીચી રાખી શકીએ નહીં નફપતી તેના રાજ્યનો સ્વતંત્ર રાજ્ય રહેશે એ પ્રકારનો અમુક સંધીપત્રોમાં કરાર છે. એ હકીકત છતાં, હોદ્દા સરકારનો તેના પ્રતીનિધીઓ દ્વારા રાજસ્થાનોના કારભારમાં દર-મ્યાનગીરી કરવાનો હક્ક તેમણે (હોદ્દા સરકારે) જીતકાળમાં જતો કર્યો નથી. અને અત્યારે પણ એ હક્ક જતો નથી. એટલે કે સંધીખાતોનો અર્થ અને પદ્ધતિ વચ્ચે બ્યારે અમુક સંધી થઈ ત્યારની સંબંધીના પ્રકાશમાં કરવાનો છે એમ નહીં પણ તે અર્થ પાછળના ફેરફારોને બક્ષમાં રાખીને અને શીરસતાઓ અને રીવાજોના પ્રકાશમાં કરવાનો છે, કારણ કે શીર-સ્તાઓ અને રીવાજોએ સંધીખતોમાં ખુબ ફેરફારો કરી નાખ્યા છે. એક સંધક પહેલાં, સંધી ખતોથી પણ અત્યારની સ્થિતિ તો એ છે કે, બર-

ખરા આચારમાં ધણાખરાં રાજ્યોના સર્વ સત્તાધીપણાના ધણાએ સાચા મુલો ખેંચી લેવામાં આવ્યા છે. આ સ્થિતિમાં રાજ્યસ્થાનોના નરપતિઓ કે પ્રજાજનો, પોતાને સર્વ સત્તાધીશપણાના હકો યુગવવા પડે છે, એવું કારણ આગળ ધરીને, હોંદુસ્થાનને સ્વરાજ્ય ભોગવતા સંસ્થાનનું પદ આપતી રાજકીય યોજનામાં શામીલ થવાની અને બીટીફ હોંદની હારમા આવવાની ના પાડે એ વ્યર્થ છે એટલે, મને શ્રદ્ધા છે કે આ વીષયમાં હિત ધરાવનારા સઉ કાંઈ વસ્તુસ્થિતિ અને તરંગી સ્થિતિ વચ્ચે ભેદ સમજી જશે, અને આ પ્રશ્ન સખંધમાં નીર્ણય ઉપર આવતી વેળા, આજે હાથપાતી ધરાવતી નકર હકીકતોના નીરાવેશ વીચાર કરશે. સાથે સાથે, હું કશુંક કરું છું કે જ્યાં સુધી શક્ય હોય ત્યાં સુધી, નવા બંધારણમાં રાજસ્થાનોનું વ્યક્તોત્તર જળગરી રાખવાની તેમની પ્રજા પાત્રી અપાવી જાણ્યે, અને એ દીશ્વામાં દરેક પ્રયત્ન પણ થવો જોઈએ. સંઘ-બંધારણમાં, રાજસ્થાનોનું સ્થાન, મારા અભીપ્રાય મુજબ, સામાન્ય ફરજોના પાલન અને આંતરીક વહીવટના તેમના હઃ પરતવે, બન્ને રીતે, આજના કરતાં ધણું ચડીયાતું બનશે. રાજસ્થાનોને તેમનાં રાધીખતો હોવા છતાં, ઘણી મહત્વની બાબતોમાં હોંદ સરકારના રાજકારણ પાતાની અને રાજકારણી અમલદારોની 'શીળી' સમજાવટને પરીણામે તેઓ સાવ નીચોવાઈ ગયાં છે. તેમના અધીકારો અને કર્તવ્યની સુસ્પષ્ટ વ્યાખ્યાઓ ધરાવનારા બંધારણમાં આવું નહીં બની શકે.

રાજસ્થાનોની પ્રજાની હાલની પરીપક્ષોમાંથી એક પરીપદ વેળા હેક્ષી સહીના ઉત્તરાર્ધમાં જર્મનીના રાજ્યોત્તર જેવું મંડળ સ્થાપવામાં આવ્યું હતું તેને મળતું એક સંયુક્ત મંડળ રચવાની ઇચ્છા પદર્શિત થઈ હતી એમ મારા લક્ષ ઉપર આવ્યું છે. હેક્ષી સહીના પુર્વાધમાં, જર્મની સંખ્યા-બંધ નાનાં નાનાં સ્વતંત્ર રાજ્યોમાં વહેંચાયેલું હતું અને પછી તેમનું જે સંયોજન થયું, એ મુખ્યત્વે બીરમાર્કની ભુમી અને શક્તિનોજ પરીપાક હતો જર્મન અધિક્ય રચવાની જાગર અગત્ય એ રાજપુરોને બરાબર સમજાઈ હતી, અને તેણે રાજ્યોત્તર વાપરીને અને ખાંડાં ખણખણાવીને અમુક અંશે એ વસ્તુ સિદ્ધ કરી હતી. ખીજી પાસ, કાવુર અને બીજા ઇટાલીયન દેશબાકતોએ, ઇટાલીનાં ભુદાં ભુદાં રાજ્યોત્તર એકીકરણ કરવાની કીયા આદરીને અને એ રીતે એક રાષ્ટ્ર સ્થાપીને, ઇટાલીની રાષ્ટ્રીય એકતા સાધી હતી. ઇટાલીની આ આશીર્વાદની-ધુંસરીમાંથી શુક્ત થવાની અને

પોતાની રાષ્ટ્રીય મહેચ્છાઓ સીદ્ધ કરવાની પ્રવૃત્તિમાં ક્રાન્સ અને ઇંગ્લાંડની સહાનુભુતીએ સારી રીતે બળ પુર્યું હતું. રાજસ્થાનોમાં આપણી વચ્ચે આજે એકાદ બીશમાર્ક કે કાવુર ઉત્પન્ન થાય તો કેવું સાફ ! આજે યુરોપીયન ઇતિહાસની આવી સમાનતાઓ આપણને કદાચ બહુ ઉપયોગી ન નીવડે અને આપણી પોતાની ખાસ પરિસ્થિતિને બંધ બેસતું બંધારણ ધરાવતે આપણે કંઈક નવોજ માર્ગ લેવો પડે, એમ પણ બને, અને મને શ્રદ્ધા છે કે. જો સમગ્ર હિન્દુસ્થાનને માટે નવું સંગ બંધારણ ઉપજાવવાની દૃષ્ટીથી આપણા હિન્દી નૃપતીઓને તેમની અત્યારની સત્તાનો અને દરજ્જાનો ભોગ આપવાની જરૂર પડશે, તો તેઓ એવો આપભોગ પત્યાં નહીજ અચકાય.

નાનાં રાજ્યસ્થાનો.

વીચારવાનજેગ બીજો મુદ્દો એ છે કે હિંદના સંઘબંધારણમાં સમસ્ત રાજ્યસ્થાનોનો સમાવેશ કરવો કે સંયુક્ત હિંદમાં માત્ર વધારે મહત્વના રાજ્યસ્થાનોને સ્થાન આપવું. સર્વ કોઈ એટલું તો સ્વીકારશે કે ધણીખરા નાના રાજ્યસ્થાનોમાં કુલ વહીવટી સત્તા પોલીટીકલ એજન્ટના હાથમાં હોય છે કુલ ૫૬૨ રાજ્યસ્થાનોમાંથી ૧૦૦૦ ચોરસ માઇલ કરતાં ટુંકા વીસ્તારવાળાં એટલે કે બ્રિટીશ હિંદના કોઇપણ જિલ્લાના એકા ભાગના વીસ્તારવાળાં સ્થાનોની સંખ્યા ૩૭૪ છે.

૫૬૨ રાજ્યસ્થાનોમાંથી માત્ર ૩૦ રાજ્યસ્થાનોજ બ્રિટીશ હિંદના કોઇ પણ જિલ્લા જેટલા વીસ્તાર, વસ્તી અને સાધનો ધરાવે છે. ત્રણ રાજ્યસ્થાનોમાં તો ૧૦૦૦ જીવની વસ્તી છે. અને પાંચ રાજ્યસ્થાનોની વાર્ષિક મહેસુલ ૧૦૦ રૂપિયા છે. ગઇ સદીની શરૂઆતમાં આ નાનાં રાજ્યસ્થાનોને તાલુકદારો તરીકે સ્વીકાર્યા ત્યારે સંખ્યાગો ગમે તેવા હોય, પણ એટલું તો સ્પષ્ટ છે કે રાજ્યસ્થાનો અને બ્રિટીશ હિંદના પ્રાંતોનો સંયુક્ત સંઘ સ્થપાય ને પહેલાં સંયુક્ત સંઘમાં કોને કોને સ્થાન આપવું તેના નીરાકરણ માટે સંપૂર્ણ તપાસ થવી જોઇએ. નાના જમીનદારો જેવાં ધણીખરાં નાનાં રાજ્યસ્થાનોને હૈદરાબાદ, માઇસોર, વડોદરા કે કાશ્મીરની કોટીનાં ગણ્યાં એ અત્યંત અપૂર્ણ છે. રાજ્યસ્થાનોનો અને સંયુક્ત હિંદના બાકી બંધારણમાં તેમના સ્થાનનો પ્રશ્ન અત્યંત ચીવટથી જણવો જોઇએ.

સંયુક્ત સંઘમાં નરેન્દ્રોનું સ્થાન.

ત્રીજે મુદ્દા સંઘખંધારણમાં વંશપરંપરાથી રાજસ્થાનોના વાલી તરીકે સ્વીકારાતા નરેન્દ્રોનું સ્થાન ચોક્કસ કરવાનો છે. એટલું તો સ્પષ્ટ છે કે ખીજ પ્રદેશોના સંઘખંધારણના ઉદ્દારણથીજ ચાલશે નહીં. તેમજ અત્યારના સંજોગો ઉલેખવા એ પણ અવગવહાર ધણીશે. જ્યાં સુધી પ્રભુએ પોતે સુટેલા સર્વસત્તાધીશના શાસનનો સીદ્ધાંત વંશપરંપરાના સીદ્ધાંતના સ્થાને જનતામાં પુરેપુરે પ્રચલીત થાય નહીં ત્યાં સુધી નવા ખંધારણમાં વધારે મહત્વના રાજસ્થાનોનાં ગૌરવ પ્રતીકા ને સ્થાન જરૂર જળવવાં જોઈએ. આ સીદ્ધાંતને પ્રચલીત થતાં હજુ ધણો સમય લાગશે, અને અત્યારે આપણે એની ચર્ચામાં નહીં ઉતરીએ. આનો અર્થએ નથી થતો કે હીંદી રાજસ્થાનોમાં આપણુદ અંગત શાસનની અત્યારની પદ્ધતિ ચાલુ રહેવી જોઈએ, હિન્દી રાજસ્થાનો સહીત અખીત્ર હિન્દના સંઘ ખંધારણની યોજના સામે લોડ મેક્કટને એવી દલીલ રજુ કરી છે કે સંઘના અંગભુત સંસ્થાનોમાં વંશપરંપરાનાં રાજ્યો અને લોક શાસનની પાર્લિમેન્ટરી પદ્ધતિવાળી પ્રાંતીક સરકારે એમ તદ્દન જુદા પ્રકારના વર્ગો પડી જશે, અને એવા બે વર્ગો માટેનું સમાન ખંધારણ તેજ પાણીના મિશ્રણ સમું નીવડશે. ને બન્ને વચ્ચે સાચો મેળ ખંધારો નહીં આ વીરોધી દલીલ લોડ મેક્કટન ધારે છે તેટલી પ્રખળ નથી છતાંય એ દલીલમાં જરાય વજુદ હોય તો એટલું તો સ્પષ્ટ છે કે નરેન્દ્રે પોતાના રાજ્યમાં ખંધારણવાળા જવાબદાર શાસનની સ્થાપના માટે જુલનના અતીવાર્થ પ્રવાહની પ્રખળતા પારખતા થયા છે આના સમજા માટે તાજેતરમાં જાહેર પ્રમંગે નામદાર જામ સાહેબે કરેલા ઉલ્લેખને નીરદેશ કરીશ કે ‘ખીટીશ હિન્દની રીતે પ્રગતી સાધવાની મારી મેળની ઇચ્છા હોય તો તેમના અભીલાશેનો સોતસાહ અમલ કરવામાં હું પછાત રહીશ નહીં અને તેમની શક્તિ અનુસાર વહીવટમાં યોગ્ય હીસસો આપવાને હું તકયાર છું’ આ અત્યંત પ્રેતસાહક વચનો છે અને મને ખાતરી છે કે આ બાબતમાં દરેક નરેન્દ્ર તેનું અનુકરણ કરશે. આધોપણમાં તેમની શક્તિના પ્રમાણમાં એવી સંદીગ્ધ શરત મુકે છે. મને આશા છે કે વચન આપતી વખતે તેનું ઉલ્લંઘન સગળું થાય એવી મર્યાદાઓ મુલાની ખીટીશ સરકારની પદ્ધતિનું અનુકરણ ના. જામ સાહેબ નહીં કરતા હોય.

રાષ્ટ્રીય સરકાર અને રાજસ્થાનો.

હજી એક અચત્યના મુદ્દાનો ઉદ્દેશ્ય કરવાની જરૂર છે. બોર્ડ ઓફીવીયરના શબ્દોમાં કહીએ તો “ સહેનશાહ અને હિંદનાં અન્ય રાજ-સ્થાનો વચ્ચેના અત્યારના સંબંધો અત્યારે છે તેમ બ્રિટીશ પાર્લામેન્ટને નહીં પણ સંયુક્ત હિન્દી પ્રજા સભાને જવાબદાર હિન્દી રાષ્ટ્રીય સરકારના પ્રધાન મંડળને સોંપી શકાય કે કેમ અને કેટલે અંશે ” એ મુદ્દો છે. વડી ધારાસભાની ચર્ચા દરમ્યાન હિન્દનાં આંતરીક આતમશાસન માટે હેતુમાં જે ત્રણ વરસોમાં હિન્દી સરકારના પુરો-હીતોએ એજ સવાલ એક કરતાં વધારે વાર રજુ કર્યો છે. સર માલ્કમ હેલીએ પુછ્યું હતું કે હિન્દી સરકાર જણવા માગે છે કે ‘ રાજસ્થાનને વહેવાર બ્રિટીશ પાર્લામેન્ટને જવાબદાર મવર્નર જનરલ ઇન કાઉન્સિલ સાથે રહેશે, કે હિન્દી ધારા સભાના જવાબદાર પ્રધાન મંડળ સાથે રહેશે ? “ હિન્દી આતમશાસન બ્રિટીશ હિંદ પુરતુંજ રહેશે. કે રાજસ્થાનને એ અધિકાર મળશે ? અને આવો અભિપ્રાય કેવી રીતે થશે ? તેઓ સમરાટને આધીન રહેશે કે બ્રિટીશ પારલામેન્ટને જવાબદાર સરકારને બદલે માત્ર હિન્દી ધારા સભાને જવાબદારના વહીવટનો તેમના પર ક્ષતિ રહેશે ? ”

સર માલ્કમ હેલીએ અભિપ્રાય આપેલો કે સંયોજનના અમુક અમુક પ્રકાર હિન્દી સરકાર પાસે વારંવાર રજુ થાય છે. અને તેના બાબતોમાંથી એવો સાર નીકળે છે કે તેના અભિપ્રાયો આવા સંબંધના જરૂરિયાત છે. પણ બ્રિટીશ હિંદ અને હિન્દી રાજસ્થાનો સાથે આવા સંબંધના કરારો પ્રથમ નક્કી થવા જોઈએ, હિંદના રાજકીય કાયદાના ઉકેલ માટે હિન્દી નરેન્દ્રોનાં જાહેર ઉચ્ચારણો સર માલ્કમ નહીં જુલો ગયા હોય, અને દશ વરસ પહેલાં બીકાનેરના મહારાજાએ આ મુદ્દાઓનો રદીયો આપ્યો હતો તે વખતના તેમના વલણ વીધે તેને જરાય સંદેહ નહીં હોય. તેમણે જણાવેલું કે હિંદના રાજકીય વીકાસને હિન્દી નરેન્દ્રો અવકાશ કે ભવની નજરે જુએ છે, એવો ભુલ ભરેલો અભિપ્રાય કદાચ બાંધશો નહીં, ઉલટા તેઓ તે હિંદને બ્રિટીય પ્રજા નીચે કાયદેસર રાજકીય પ્રગતિ સાધતું જોઈને આનંદ પામશે. ” માત્ર હિન્દી ધારાસભાને જવાબદાર સરકાર સાથે કાયદેસર સંબંધ ન થાય તો નરેન્દ્રોને શી હરકત હોય એનું એક કારણ મને પોતાને તે મળતું નથી. સંયુક્ત ધારાસભામાં અને લવિષ્યમાં અસતીતવમા આવે તે

મને તેવા સંયુક્ત પ્રધાન મંડળમાં અને સંયુક્ત વહીવટના અંકુશ મટે ખીજી સંઘર્ષ સંયુક્ત ધારાસભાઓમાં રાજસ્થાનોને અનુકૂળ પ્રતીતીથી મોકલવાના અધીકાર મળશે. જેની સ્થાપનામાં નરેદ્રોને અને રાજસ્થાનની પ્રજાને અવાજ રહેશે તે સંયુક્ત કારોબારી સમ અને સંયુક્ત ધારાસભા તેમને જવાબદાર નથી એવી સરકાર કરતા અને જેમાં તેમના પ્રતીતી-ધીઓ નથી એવી પાલ્લમિટ કરતાં વધારે સારી રીતે તેમના હકોનું રક્ષણ કરશે એમાં જરાએ શંકા નથી તેથી બ્રિટીશ હીંદ સાથે સંયુક્ત થવામાં અને હીંદની રાજકીય પુનઃ રચનામાં હીંદી નરેન્દ્રો સમુદ્ધ રૂપે નહીં બેચેન એ વાત હું માનતો નથી આપણી માતૃભૂમિની રાજકીય સુક્તીના આપણા આદરણીય સીદ્ધી માટે તેમની સક્રીય સહાયની અને તેમના સામન્ટી આપણને બાકે જરૂર છે, અને હીંદની સમસ્ત પ્રજાના રાજકીય અભિલષ્ટો સાથે તેમને એક તાર કરે એવી જવલંત તેમની દેશપ્રીતી છે તેની આપણી ખાત્રી રાખીએ. જાનાં આપણાં વીરોધીઓ એવી આશા રાખે છે કે લોક-શાનના પાયાપર રાજકીય મહેલાત ચણવાના આપણા કામમાં વીધેને નાખવા માટે હીંદી નરેદ્રોને ઉપયોગ કરી શકાશે, પણ માફ અંતર આશા આપે છે કે તેમની એ મુરદો નીપજળ જશે. યુગ્મળના આદોલન એટલાં પ્રયત્ન છે કે અત્યાગ્રહી પુરાણપ્રીય નરેદ્રો અને આ દેશની અત્યંત પુરાણપ્રીય સંસ્થાઓ પણ પલટો પામતાં જાય છે.

આ સવાલના અગત્યના મુદ્દાઓને સંક્ષીપ્ત ઉલ્લેખ મેં કર્યો છે અને વધારે વીગતોની ચર્ચા કરી તમારો વધારે વખત રોકવાની જરૂર જણાતી નથી તેમજ દમણાં દમણાં પ્રસીદ્ધ થયેલી યોજનાઓનો નિર્દેશ કરવાની પણ મારી ઇચ્છા નથી. હીંદી રાજસ્થાનોના નરેદ્રોને અને પ્રજાઓને અને બ્રિટીશ હીંદને સ્વીકાર્ય જણાય એવી યોજના ઘડી કાઢવામાં આપણી શક્તી રોકાવી જોઈએ. સંયુક્ત કારોબારી મંડળ, સંયુક્ત સરકારની કારપણાલીકા, સંયુક્ત ન્યાયમંદીરનું બંધારણ અને આંતર રાજ્યોના વાંધાની પતાવટ સંયુક્ત નાણાં પ્રકરણી પદ્ધતી રાજસ્થાનોના આંતર વહી-વહીવટમાં સંયુક્ત સરકારની દરમ્યાનગીરીની ચોક્કસ સત્તા; વગેરે સંઘબંધારણની નીશ્તારી વીગતો અને ખીજી બાબતોની વીગતવાર બિચારણા તો રાજસ્થાનોના (૧) સર્વસત્તાધી સંસ્થાના, (૨) કોઈ પણ પ્રકારના માંડલીક રાજસ્થાનો અને (૩) ખીનહકુમતી રાજસ્થાનોમાં વર્ગ વીલાગ કર્યા પછી જ કરવી ઘટે છે, અને તેથી હું ચોક્કસ માનું છું કે સામાન્ય સીદ્ધાંતો તેમને મંજૂર હોય તો, આ અને બીજીની ખીજી દેશી રાજ્ય પ્રજાપરી-

પદોના અભીપ્રાય કેળવવા કે તેની પાસે અંતમ અંગીકાર કરાવવા ચોખ્ખી સમીતી સ્થાપણે.

આતર-વહીવટ.

અહીં સુધી બ્રીટીશ હીંદ અને હીંદી રાજસ્થાનો અને વચ્ચેના બંધારણ સંબંધી ઘડતરના દુર્ઘટ પ્રશ્નો મને અખીલ હિન્દના સંઘબંધારણના વીકાસક્રમનો ઉલ્લેખ કર્યો. એ પ્રશ્નને અંગે આવી પડતી મુશ્કેલીઓ પણ મેં વર્ણવી છે. આ પરીષદના સભ્યોને હિન્દી રાજસ્થાનોના અંતર વહીવટની સુધારણા, હિન્દી રાજસ્થાનો અને બ્રીટીશ હિન્દના સંયુક્ત સંઘ કરતાં જે વધારે મહત્વની છે, અને તેનું સતત નીરાકરણ લાવવું ઘટે છે. બ્રીટીશ હીંદની પ્રજાના રાજકીય સંજોગોની સરખામણીની અને તેમની જુદી જુદી વહીવટી પ્રક્રિયાઓના શુલ્કોપની વીગતમાં ઉતરવા મારી ઇચ્છા નથી. છેલ્લાં થોડાં વર્ષો દરમિયાન જાહેર પ્રજાનું ધ્યાન ખેંચી રહ્યા છે તે હિંદી રાજસ્થાનોનાં ગેર વહીવટ અને દુઃશાસન ના અમુક કારોગો ઉલ્લેખ કરવા હું ઇચ્છતો નથી, પણ આ પ્રશ્નના સામાન્ય સીધાંતોનીજ હું અહીં ચર્ચા કરીશ. સઉથી પ્રગતીમાન રાજ્યો સહીત સર્વ રાજ્યસ્થાનોની વીચીરતા નરેન્દ્રનું આપખુદ શાસન અને કાયદા, વહીવટ અને ન્યાય ઉપરનો તેનો કાબુ છે. પદ્મતુક, માંડલીક અને વધારે પ્રગતીમાન એમ વીકાસની જુદી જુદી કક્ષામાં રાજસ્થાનો વહેંચાયેલા છે. અને કેટલાંક થોડાં રાજસ્થાનોમાં બ્રીટીશ હીંદની પ્રતિનિધી સંરચાઓનું આણું પાતળું અનુકરણ પણ થયું છે. માઇસોર ની નુતન રાજ્યવ્યવસ્થા અત્યંત આદર પાત્રી છે, અને છેલ્લાં વર્ષોમાં રાજ્યવ્યવસ્થાનો જગજગ વીકાસ સાધ્યો હોય એવું એ એકજ રાજસ્થાન છે. નીચતાના પોતાના ચારીત્રયથી સીધી પામ્યું હોય એવું એકે શાસન નીતય પ્રગતીમાન રહેશે એવી ખાત્રા રાખી શકાય નહીં. અકબર પ્રતાપી શાસક હતો, પણ પોતાની પછી પોતાના સીંહાસને ખીજ અકબરને લાવવાનું અકબર જોવાને માટે એ મુશ્કેલ હતું. વહીવટમાં પ્રજાને જવાબદારપણું સ્વીકારે છે એવી અને લોકશાસનનાં અગત્યનાં સધળાં તત્વોનો સમાવેશ હોય એવી વ્યવસ્થીત રાજનીતીમાંજ પ્રજાના સંરક્ષણની સલામતી રહેલી છે.

નવ વીધાન.

ધણા નરેન્દ્રો જગત સમસ્તની રાજનીતીના પ્રયંત્ર પ્રવાહના અનુભવી છે અને વીશ્વ આદિકોનોના હીંદ પરના પ્રત્યાઘાતથી માહિતગાર પણ છે.

પ્રજા સંઘના સભાસદો તરીકે યુરોપનો નકશો નવેસરથી ચોતરવાના કામમાં તેઓ એ ભાગ લીધો છે, અને નાની પ્રજાઓના આતમનીર્ણયના અધી-કારની અને નાની કેમોના રક્ષણની હીમાયતી કરી છે; દુનીયાના એનેક દેશોના નાણાં પ્રકરણી. આર્થિક અને રાજકીય પુન વીધાનમાં અને સમ-સ્ત પ્રજાઓને માનવતાનો નવો આદર્શ આપી રહેલ અનેક પ્રવતીઓમાં એ તેઓએ ભાગ લીધો છે. તેઓની પોતાની માતૃભુમીના રાજકીય પુનર્વી-ધાનમાં સહયર ને સહાયની તેઓ ના પાડી શકેજ નહીં. પ્રજાસંઘના સભા-સદો તરીકે દરેક દેશની રાજકીય પરીસ્થિતી જાણવાના અને નરેંદ્રોના ઇશ્વરી અધીકાર જેવી વસ્તુ આ યુગમાં આસ્થાને છે એ પારખવાના અનેક પ્રમણો તેમને મળ્યા હતા. જુના પાયા પર તેઓના પોતાના રાજ્યમાં એ સીદ્ધાંત કાયમ રહેશે એવી આશા તેઓ નવીજ રાખતા હોય. હાંતી નરેંદ્રોની વતી બીકાનેરના મહારાજાએ પ્રજાસંઘને ખાત્રો આપી હતી કે તેઓ બધા કાયદાનું શાસન સ્થાપવાની તરફેણમાં છે. એ સીદ્ધાંત હોંતી રાજ-સ્થાનોને પણ લાઘુ પાડવામાં બ્યાજખી રીતે તેઓ લીગેલ કરી શકે નહીં. શાહી પરીપદના સભાસદો તરીકે કેટલાક નરેંદ્રોએ હોંદને રાજ્યવ્યવસ્થા નું નવું હકનામું આપવાની અને સંસ્થાનો જેવું સ્વરાજ્ય આપવાની હીમાયત કરી છે. તમારી આજ્ઞા હોય તો ૧૯૨૩ ની શાહી પરીપદમાં અલ્લરના મહારાજાના તેજસ્વી બાપજીની તમને યાદ આપું, તેણે પુછ્યું હતું કે “સમ રાજ્યના વફાદાર ને અંતર્ગત અંગ તરીકે અમારા દેશનો વહીવટ કરનારી સત્તા મેળવવાના ખ્યેયને સીધ કરવા જે ખ્યેય સીધ કરવા બીજી સમોવડ પ્રજાઓ ક્યારની એ ભાગ્યશાળી થઇ છે—ધીમે પણ મકમ પમને ઉત્તરોત્તર પ્રગતી કરશે કે? સામ્રાજ્યના સતયનીષ્ઠને સ્વશાસીત સંસ્થાન તરીકે રહે-વાના અમારા ખ્યેયને જે ખ્યેય બીટીસ સરકારે જાહેર કર્યું છે ને જે ખ્યેયથી વધુ અમે કાંઈ માગતા નથી તે સીદ્ધ કરવાં વતસલ સહાય ને માવાજી વચ્ચેનો વડે અમને મદદ મળશે? અમારી પ્રગતિને જોર મળે એવું કાંઈ કાંઈ થશે ખરું? કે જુદા જુદા બદાના તબે અમારી પ્રગતિ અવરોધવી છે કે સુઝતવી રાખવી છે? જેમાંથી હજી હમણાંજ આર્લેન્ડ ઉડી જાયું છે. તે જખર બટ્ટીમાં અમારે હજી વર્ષો વીતાવવાનાં છે? વર્ષો સુધી વીદ્વતા બર્બા અને પત્રીત અભય વચ્ચેનો આપતા આવો છો, તેમનું પાત્રન તો પ્રજ-યકાળ સુધીમાંય નહી થાય. હવે આ બધું સાંખવા દુનીયા તૈયાર નથી.”

હોંદની સ્વાધીનતાની લડતની અને અનય સમોવડ પ્રજાઓમાં તેના દરજખની અલ્લરેનદરે દેશ પ્રીતી બરી હીમાયતે દુનીયાબરતુ ખ્યાન ખેચ્યું

હતું. બીટીસ હીંદ માટે આતમનીર્ણવવાળા સંસ્થાની હીમાયત કરે અને ચિંતાનાજ રાજસ્થાનોમાં અત્યંત આપણું શાસન ચલાવે એવી અસંખ્ય વર્તણૂક નબી શકે નહીં. પીરોબી તત્વોનો વીકાસ મહતાનું ચીન્હ છે એમ કહેવાય છે, પણ આપણા નરેન્દ્રો આવી રીતે મહતા મેળવવા ધૃતતા હોય એમ હું માનતો નથી. તેથી આશા રાખુ છું કે તેઓ પોતે તેમનો દુષ્ટિ કાલ ફેરવશે, અને આ વીશ્વ પરીપદોમાં તેઓએ ઉચ્ચારેલાં ઉંચકાગણીઓ અને અતી સ્તુતય અબીલાશોના વચનોની સક્રીય સામીતી પુરી પાડશે.

સર ટી. માધવરાવનું નીવેદન.

રાજસ્થાનોના વૃપતીઓને આ નવી વ્યવસ્થાનો પ્રારંભ કરવાનો આરામાં સારો માર્ગ એકજ છે, અને તે એ કે રાજકારોનાર રાજસ્થાનની પ્રજાને જવાબદાર હોવો જોઈએ, એ સીદ્ધતનો સહકાષ્ઠી સ્વીકાર કરી લેવો આ મંબંધમાં મહુમ સર ટી. માધવરાવે તૈયાર કરેલું એક લાક્ષણિક નીવેદન જે થોડા માસ પહેલાં પ્રગટ થયું હતું તેમાં રાજસ્થાનોના કારભારમાં અને વહીવટી પદ્ધતીઓમાં જે જે સુખ્ય ફેરફારોની જરૂર છે તેની સુંદર રીતે આપવામાં આવી છે અને હું આશા રાખુ છું કે તમે અને અમે તેનો સંક્ષીપ્ત નીર્દેશ કરવાની પરવાનગી આપશો. સર ટી. માધવરાવનું નીવેદન આજથી ત્રીસ વર્ષ પહેલાં તૈયાર થયેલું અને ત્યારે તો બીટીસ હીંદના રાજદારી નેતાઓએ પણ હીંદુસ્થાનમાં જવાબદાર રાજતંત્ર સ્થાપવાની ખામતમાં કંઈજ રેખાઓ કે સીદ્ધાંતો નક્કી કર્યા નહોતાં. રાજસ્થાનોના કારભારનો અન્ય અનુભવ ધરાવનાર રાજપુરુષોને એ કાળે પણ પરીસ્થિતિની જરૂરીયાતો તરીકે કંઈ કંઈ વસ્તુઓ આવશ્યક લાગી હતી તે ખતાવનાર તરીકેજ આ નીવેદનની ખાસ કીમત છે. સર માધવરાવના કાળમાં રાજસ્થાનોની જે પરીસ્થિતિ હતી તે આજે ઘણાંખરાં રાજ્યોમાં વધતે ઓછે અંશે એની એજ છે. સર ટી. માધવરાવના નીવેદનમાં રાજસ્થાનોને માટે બંધારણનો મુસદ્દો ગજી થયો છે અને તેમાં રાજસ્થાનોના બંધારણના મહિલીક સીદ્ધાંત તરીકે ભુમીકા મુકવામાં આવી છે કે જે રાજસ્થાનોના કારભારનો સર્વોપરી આશય લોકોના કલ્યાણનો હોવો જોઈએ. બંધારણમાં આ વસ્તુ ભુમીકા તરીકે મુકવી એ જરા અતી સામાન્ય

વાંતનું વીષટ વેપણ કરવા જેવું લાગશે. પણ સર. ટી માધવગવની એ જમતની માન્યતા એવી હતી કે રાજવીઓ દરેક કારભારના આ પરમ આવશ્યક અતિશયને બુદ્ધી ગયા છે એટલુંજ નહિ પણ કેટલીકવાર તેનો ઇન્કાર કરે છે. બંધારણના મુસદ્દામાં એક આદર્શના કારભારની પ્રથાને નક્કી થવો જોઈએ, અમુક પ્રકારની પ્રથાનોથી જવાબદારીની પદ્ધતિ અમલમાં આવવી જોઈએ, બરતરફીની અને રૂપસદ આપવાની સત્તાઓ રાજ્યો પાસે નહીં રહેવી જોઈએ, ન્યાય વહીવટ બરાબર કાયદેસર રીતે થવો જોઈએ રાજ્યોને તેમનો અંગત મોલો જળવી રાખવાને માટે અને કુટુંબનો નીર્વાહ કરવા માટે મુકરર સાલીયાઈ હોવું જોઈએ, રાજ્યો રાજ્યની મહેસુલ ઉપર કેમ વેળા આક્રમણ ન કરી શકે એવા નીયમો થવા જોઈ, આવા આવા સીદ્ધાંતો પણ મુકરરમાં આવ્યા છે. જેઓ રાજસ્થાનોના સુધારાના કાર્યમાં રમ ધગવે છે તેમણે આ આમો મુમદો વાંચી જતા જેવો છે. આજે જે અસંતોષ પ્રવૃત્તિ રહ્યો છે તેનું એક કારણ તે એ છે કે, છેલ્લાં વરસોમાં પ્રજાના પ્રાથમીક હક્કોના વાણીજીવાનંત્રણના અને મીલકતના હક્કો અને સભાઓ ભરવાના હક્કોનો ઇન્કાર થવાના કેટલાક ક્રીસ્તાળની ગયા છે. અને રાજસ્થાનોની સુધારણાનાં પ્રાથમીક પગલા તરીકે આ હક્કો જોળવવા અર્થે તમારે ઝહેમત ઉકાવવી પડશે. રાજસ્થાનોમાં બંધારણસરનું જવાબદાર રાજતંત્ર સ્થાપવાની હીલચાલ દીવસે દીવસે મજબુત બનતી જાય છે. અને રાજ્યો તેમને પોતાને માથે ભારે જોખમ લીધા વીના અને અમમ હીન્દની પ્રજાના સામાન્ય હિતને ચંબીર નુકસાન પહોંચાડ્યા વીના પ્રમુખીય જ્વતંત્રના બળોની અવગણના કરી શકશે નહીં.

તપાસની આવશ્યકતા.

અત્યાર સુધી મેં સમગ્ર હીંદના સંઘ-બંધારણમાં રાજસ્થાનોનો સમાવેશ કરવાના સવાલ ઉપર તેમજ રાજસ્થાનના આંતરીક કારભારમાં જરૂરી સુધારાઓ કામચલાઉ કરવાની તાતકાલીક જરૂરીયાત ઉપર, અને રાજસ્થાનોમાં બંધારણસરનું શાસનતંત્ર સ્થાપવાના વીષય ઉપર ચર્ચા કરી છે. રાજસ્થાનો અને રાજાજય બોગવતા હીંદુસ્તાનના તેજના ભાવી સ્થાન પરતવેના સવાલોની સર્વ માહી તપાસ થવાની તાતકાલીક જરૂર છે. આજ સુધી આવી તપાસ કદીએ કરવામાં આવી નથી, અને એમ માનવામાં

આવતું હતું કે હાંદની રાજવીઓ અને હોંદી સરકારની વચ્ચે સીમલા મુકામે થયેલી પરીષદના પરીણામે રાજસ્થાનોને લગતા સવાલો લાવી હોંદના બંધારણના રાજસ્થાનોના ચોક્કસ સ્થાનને લગતા સવાલો-અને હોંદ સાથે બંધારણસર રીતે તેમનું કઈ શરતોએ અને કેવી રીતે સંધો જન ચર્ચકે એ સંબંધમાં હોંદી વજર ગંભીરપણે વીચાર ચલાવી રહ્યા છે. એમ સુચનાઓ થતી કે બ્રિટીશ હોંદને માટે હમણાં નીમાયેલા શાહી કમીશનને આ તપાસતું કામ સોંપવું, પણ આખરે એમ દેખાયું કે આ કમીશન તો બ્રિટીશ હોંદના ઉકેલ માગી રહેલા ધણાયે કુટ સવાલોની તપાસમાં પુરેપુરું ગુંથાઇ જશે, અને રાજસ્થાનોના સવાલો કે જે ઉલટા વધારે કુટ છે તેની તપાસ માટે જુદું જ શાહી કમીશન નીમાય એ ઇચ્છા-જોગ છે. જુદા શાહી કમીશનની આ દરખાસ્તને મારા માનનીય અને સુવીખ્યાત મીત્ર નામદાર વી. એસ. શ્રી નીવાસ શાસ્ત્રીએ અનુમોદન આપ્યું હતું અને શાસ્ત્રીજીના હિંદી બંધારણી ઉત્ક્રાન્તીને લગતા તમામ વીષયો ઉપરના અન્ય રાજકારણી અનુભવને કારણે તેમના સમર્થનથી એ દરખાસ્ત ખુબજ વજનદાર બની. પછી તો એમ લાગ્યું કે આ બંને કમીશનોની નીમણુંક એક સાથે થાય, અને પછી તેમની બંનેની લક્ષમ-જોનું સમગ્ર હોંદને માટે સંબંધારણ ઉપજાવવાના આશયથી સંયોજન થાય એ ઉચિત છે. પણ આ દરખાસ્તોમાંથી એકેય નામદાર શહેનશાહની સરકારને સ્વીકાર્ય લાગી નથી. બ્રિટીશ હોંદને માટે તો ગવર્નમેન્ટ ઓફ ઇન્ડીઆ એક્ટની કલમ ૮૪ અ. ની શરતો મુજબજ શાહી કમીશન નીમાઇ ગયું છે અને હોંદી રાજસ્થાનો સંબંધમાં થોડાજ દીવસ પહેલાં નામદાર વાઇસરોયે રાજકોટ મુકામે જાહેર ક્યું કે (૧) સંધીઓ, ક-રાઓ, સનદો અને શીરસ્તાઓને લઇને ઉત્પન્ન થતી ફરજોને ખાસ લક્ષમાં લેતાં, સાર્વજનિક સત્તા અને રાજસ્થાનો વચ્ચેના સંબંધો ઉપર અહેવાલ રજુ કરવા, (૨) રાજસ્થાનોના બ્રિટીશ હોંદ સાથેના આર્થિક અને નાણાવિષયક સમ્બંધોના વીશાળતર સવાલની તપાસ કરવા, (૨) અને આ બધાના વધારે સંતોષ જનક સમાયોગ માટે તેમને જરૂરી અગર ઇચ્છવા જોગ લાગે તેવી નવી ભલામણો કરવા એક નીપણાત સમીતીની નીમણુંક કરવામાં આવશે.

આ સમીતીના સભ્યોની નીમણુંક હજી બહાર પડી નથી પણ આપણે સમજી લઇએ કે તે નૃપતીઓને અને તે રાજસ્થાનોની પ્રજાને આ સમીતી ઉપર પ્રતીનિધીત્વ આપવામાં આવે. તેની તપાસના મુદ્દાઓ પણ

એટલાજ અસંતોષજનક છે અને રાજસ્થાનોને લગતા વીજ્ઞાન સવાલો—કે જેની તમે વર્ષો થયાં ચર્ચા કર્યા કરો છો—તેનાં તેમાં સમાવેશ પણ નહીં થાય. નામદાર વાઇસરોયે રાજકોટ મુકામે કરેલા બાપણના શબ્દો ઉપરથી આપણે અટકળ કરી શકીએ છીએ. કે નીળજાત સમીતી, રાજાઓની વીનંતીને પરીણામે, રાજસ્થાનાનો અને બ્રિટીશ હીંદની સરકારની વચ્ચેના ‘નાણાંવીપયક અને બીજા સંબંધોને લગતા કેટલાક વ્યવહાર સવાલો તપાસવાને’ નીમાર્ધ છે અને તેને અત્યારના હીંદી બંધારણના સંબંધમાં રાજસ્થાનોની બંધારણીય સ્થિતિ સાથે કંઇજ લેવાદેવા નહીં હોય. મને તો સ્પષ્ટ દેખાય છે કે બ્રિટીશ હીંદની સાથે રાજસ્થાનોને બંધારણીય સંબંધોમાં લાવવા અર્થના સવાલોની આખી હારમાળાની તપાસ ચલાવવાના સાંચા કામનો હજી વીચારજ નથી થયો. એટલે, સમ્બંધિત અને તપાસના મુદ્દાઓની બાબતમાં સંતોષ આપે એવા કમીશનની નીમણુંક માટે આગ્રહ કરવાની આ પરીપત્તી ફરજ રહેશે. રાજસ્થાનોની પ્રજાને આ કમીશન ઉપર ઉચીત પ્રતીનીધિત્વ મળે એવી પણ આ પરીપત્તે આગ્રહભરી માગણી કરવી પડશે.

આપણા વાલીઓ.

હવે મારે મારી સમાલોચનાની પુણાહુતી કરવી જોઈએ. આખા સવાજનના વીચારણામાં આપણે આપણા ‘બ્રિટીશ વાલીઓ’ને નજર ભુલી શકીએ. તેઓ બ્રિટીશ હીંદમાં ગણ્યો સ્વાતંત્ર્યના ઉદ્દેશને આગળ વધારવા જરૂરે આતુર નથી અને સ્થાનોમાં બંધારણીય સુધારાઓને ઉત્તેજન આપવાની બાબતમાં તો તેઓ એથીયે વીશેષ બેદરકાર છે. બાંચા કાળથી બ્રિટીશ રાજપુરૂષો હીંદમાં બ્રિટીશ અમલને નૈતીક રીતે બ્યાજખી ઠરાવવાનો પ્રયત્ન કરી રહ્યા છે, અને તેમણે ફરી ફરીને જાહેર કર્યું છે કે હીંદના ડર કરેડ હીંદીઓ ઉપર શાંમન કરવામાં ગ્રેટબ્રિટન એક પત્રીત ફરજ બજાવી રહ્યું છે. તેમણે જાહેર કર્યું છે કે હીંદુસ્થાનની બ્રિટીશ નીતી કાંઈ રીતે બ્રિટીશ હિતની દ્રષ્ટીએ નુકસાં થતી નથી હીંદુસ્થાનું દલાણ એ એકજ વસ્તુ એ નીતીના નીણાંયક તત્ત્વ તરીકે કામ કરે છે. તેમણે ચારવાર કહ્યું છે કે હીંદુસ્થાનના લોકો રાજકારભારનો ભાર ઉપાડી શકે તેવા થાય

કે તરતજ તેમને તેમના દેશનો કારભાર સહર્ષ સોંપી દેવામાં આવશે. હોદ્દા સાથેના બીટનના સંબંધનું સાચું માપ તો બીટન પ્રત્યેના હોદ્દાના વર્તીવમાં જ રહેલું છે. લોર્ડ લીટન દલીલ કરે છે કે હોન્ડુસ્થાનના આદર્શોની સફળતાનો આધાર તો, એ વસ્તુ ઐટબીટનના હિત સાથે સંગત છે કે નહીં તે પ્રશ્ન ઉપર રહેલો છે અને એમ કહી સુચના કરે છે કે હોન્ડુસ્થાન બ્રીટીશ હિતોનું મિત્ર અને વીરોધી થવાની તેમજ કોઈક દિવસ ઐટબીટનના શત્રુઓની સાથે મળી જવાની પશ્ચ સંભાવના રહે છે. આ સંદેહને દૂર કરવાના આશ્રયથી, લોર્ડ લીટન માગણી કરે છે કે બંને દેશના રાજપુરૂષોએ મિત્રતાનું સામાન્ય જાહેરનામું બહાર પાડવું, અને પછી બંને દેશોનાં રાષ્ટ્રીય હિતોની રક્ષા થઈ શકે તેવી શરતોની મચ્છાપુર્વક તપાસ માંડવી, એ ઘણું તાબુબ કરનારું છે કે હોન્ડુસ્થાને તેના દરજ્જાનો સંપૂર્ણ સ્વીકાર કરવાની માગણી આગળ કર્યા પછીજ, તેના ઐટબીટન તરફના વર્તીવ સંબંધમાં સંદેહો અને શંકાઓ શરૂ થાય છે. હોન્ડુસ્થાન મહા યુધ્ધનાં કારણોથી અગ્નિ હવું અને છતાં, હથી-આર સજવાનો પહેલવહેલો સાદ પડ્યો તે ધડીથી હોન્ડુસ્થાન હૃદયપુર્વક ઐટબીટનની પડખે ઉભું રહ્યું અને મહાન આક્રમક વેગાની તેના પુત્રોની સંજીન સીધીઓ અને તેમના સામાન્ય વર્તીવ વડા પ્રધાનથી છેડે સુધી ઘણીયે છટાદાર શત્રુતાઓના વીણ બનેલાં છે. અને છતાં, આપણને હવે કહેવામાં આવે છે કે હોન્ડુસ્થાન બીટનના દુશ્મનો સાથે વખતે મળી જાય લોર્ડ લીટનનાં આ વચ્ચેનાં આ દેશના શાસન માટેની બધી નૈતીક જવાબદારી-કે જેના ઉપર આજ સુધી બ્રીટીશ રાજપુરૂષોએ ખુબ બાર દીધા ક્યો છે-તેનો સ્પષ્ટ ધનકાર છે અને એમ દેખાય છે કે જાણે હોદ્દાના શ્વ-રાજ્યનો આપણો દાવો બ્રીટીશ અને હોદ્દા રાજપુરૂષોની વચ્ચેના સંતોષ-જનક સોદ્ધની વ્યવસ્થા ઉપરજ અવલંબે છે. વસ્તુસ્થિતિને જરૂરીયાતોએ બ્રીટીશ રાજપુરૂષોને, તેમણે આજ સુધી લીધેલા અતી ઉચ નૈતીક દ્રષ્ટિકા-ણને તીલાંજલી આપવાને મારગે હડસેલ્યા છે.

આપણા વાલીઓનો એક વીશેષ વર્ગ એવો પણ છે કે જે શ્વરાજ્યનો હોદ્દાને જોડેલો દુર હડસેલી શકાય તેટલો દુર હડસેલવા માગે છે... અને હોન્ડુસ્થાનની સામાજિક સ્થિતિને અત્યંત ગંદી રીતે વખોડવા અર્થે મિત્ર મેથોની નોકરી મેળવવામાં આવી છે. આપણા રાજકારણી આદર્શોની સાધનામાં આપણે આ પ્રકારનાં અચાનનાં, સ્વાર્થનાં, ભુકાણનાં, બદખોઈનાં સામયિક પ્રદર્શનોની સામે ખુબેશ માંડવીજ રહી છે.

ઉપસંહાર.

સંજ્ઞાનો, આ વર્ષની તમારી મંત્રણાઓ અનેક અત્યંત મહત્વની છે. સ્વરાજ સ્થાપનાની ખીટીશ હીંદની રાષ્ટ્રીય હડત અત્યંત પ્રમળ અને વેગવતી થતી જાય છે, અને ચાલુ રાજ્ય વ્યવસ્થાનાં મુળમાં ફેરફાર કરાવવાનો આપણે આગ્રહ રાખીએ છીએ. લોર્ડ લીટને નીચે લખ્યા ત્રણ મુદ્દામાં હીંદના બાવી શાસનના આપણા આદર્શો સંક્ષેપમાં વર્ણવ્યા છે:—

૧. હીંદને કોઇ પણ વીદેશી શાસનથી મુક્ત રાખવાનો અમારો મનોરથ છે.
૨. હીંદને તેના પોતાના પ્રજાજનોના અનેકા અને તેની પોતાની સરકારનું શાસન સ્વીકારના લશ્કરથી સુરક્ષીત રાખવાની અમારી અબીલાયા છે.

૩. હીંદના પોતાના પ્રજાજનોએ ચુંટેલી પાર્લામેન્ટને જવાબદાર કારોબારી મંડળ હીંદનું શાસન કરે એ જ્ઞેવાની અમારી આકાંક્ષા છે.

ખીટીશ વર્તમાનપત્રોમાં આપણા રાજકીય ધર્મના ત્રણ અગત્યના આદર્શોના આવા સાચા અને સ્પષ્ટ ઉલ્લેખ માટે આપણે આપણે લોર્ડ લીટનેના રૂણી છીએ; આ આદર્શોને સાચા દીક્ષથી ન સ્વીકારે અને તેને સિદ્ધિ કરવા પોતાનું બધું હીર ન ખરચી નાંખે એવો એક નરેંદ્ર કે એક આદમી હીંદી રાજસ્થાનોમાં વસતો હોય, એ માન્યતા મને નામંજુર છે. આખા હીંદના દરેક વર્ગના પ્રજાજનોમાં હીન્દની રાજકીય ભાગ્યવીધાતાની વીક્ષાળ દ્રષ્ટી પ્રગટી ચુકી છે. અને આ મુખ્ય મુદ્દા વાષે ખીટીશ હીન્દના અને હીન્દી રાજસ્થાનોના પ્રજાજનોમાં જરાયે મનભેદ હોઇ શકેજ નહિ, સ્વતંત્ર, સમર્થ, સંપ્રતીત. સ્વયંશાસી અને સ્વાશ્રયી હીન્દ એ આપણું ધ્યેય અને આપણો આદર્શ છે, તેથી આપણા આદર્શોથી રાજસ્થાની પ્રજાએને માહીતગાર કરવા માટે તમારી સેવા અમુલ્ય નીવડશે. અને ખીટીશ હીન્દના રાજકીય વીકાસ સાથે રાજસ્થાનોને એકતાર કરવા આ પરીષદ બારે જહેમત ઉઠાવી રહી છે. હીન્દી રાષ્ટ્રીય મહાસભા, મુસ્લીમ લીગ, નેશનલ લીગરશ ફેડરેશન, હિન્દુ મહાસભા અને ખીટીશ હીન્દની અન્ય રાજકીય સંસ્થાઓ બધારે હીન્દની તુલન રાજ્યવ્યવસ્થાના પ્રશ્નની સમક્ષ કરવા તત્પર થઈ છે, અખીલ હીન્દ મહાસભા સમીતીએ દેશભરના જુદા જુદા રાજકીય પક્ષોની સલાહ અનુસાર એક મેળાના નામની કરવા મહાસભાની

કાર્યવાહક સમીતીને સત્તા આપી છે. નવાનિર્ધારણમાં હિન્દી રાજસ્થાનોનું સ્થાન અનિશ્ચિત રહેવા દઇને કેવળ બ્રીટીશ હિન્દને માટે યોજના ધરી આ સમીતી અને અન્ય રાજકીય સંસ્થાઓ સંતોષ નહીં માને, એવી હું સાચા દીલથી આશા રાખું છું. નહીતર ભારે આ મંગળ વર્તશે, તેથી આ પરી-ષદની કાર્યવાહક સમીતી જરાય દીલ વિના બ્રીટીશ હિન્દની રાજકીય સંસ્થાઓનો સહકાર મેળવે, અને અખીલ હિન્દની તુતન રાજ વ્યવસ્થા નક્કી કરવામાં તેમને સાથ આપે એ અત્યંત ઇચ્છનીય છે.

સમજેકટસ કમીટી નેમવા બાબે ચુંથણાં.

પ્રમુખશ્રીના ભાષણ બાદ સમજેકટસ કમીટી માટે પસન્દ કરવામાં આવેલા સભ્યોનાં નામ પ્રોફેસર અભયંકરે વાંચી સંભળાંવ્યાં હતાં જે સંખ્યા લગભગ ૫૦ જેટલી હતી.

મીં ચુવામહુસેન સુનાવાળા - આ પસંદગી કરે ધોરણે યથા છે ?

એક અવાજ—ચુજરાતના દેશીરાજ્યોના પુરતા પ્રતિનિધિઓ સમજે-કટસ કમીટીમાં ક્યાં છે ?

શ્રીં પોપટલાલ ચડગુરે આ વિષે ખુલાસો કરતાં જણાવ્યું કે હિન્દના દેશી રાજ્યોના ગરૂપ પાડીને આ નામો પસન્દ કરવામાં આવ્યાં છે, આ આ ઉપરાંત બીજા સભ્યોનાં નામ પણ ઉમેરી શકાયો.

શ્રીં મણીલાલ મહેતા—જુદા જુદા રાજ્યોના ગરૂપ પાડીને તેમાંથી પ્રતિનિધિઓ ચુંટવા જોઇએ.

રાજઓની આપખુદીમાંથી છુટીને આગેવાનોની આપખુદીનો ભોગ થવા માગતા નથી.

વડાધરાવાળા પ્રોફેસર ડાહ્યાભાઈ એલ, પુરોહિતે જણાવ્યું કે સમજે-કટસ કમીટી માટેના પ્રતિનિધિઓનો પસંદગી આગેવાન કાર્યકર્તાઓની આપખુદી સુજ્ઞ કરવામાં આવે છે તે અમે માગતા નથી. એક બાજુ જ્યારે રાજઓની આપખુદી સત્તામાંથી આપણે છુટવાની કોશીષ કરી રહ્યા

છીએ ત્યારે તે હાલમાં અને આગેવાનોની આપખુદી ચલાવી લેવા માન્ય નથી અને તો કહીએ છીએ કે આ ચુંટણી બંધારણ પ્રવર્ધન થતી નોંધે. કોઇએ તદ્દયાર કરેલી યાદી જેમને તેમ પસાર કરવી નોંધતી નથી.

શ્રી ૦ પ્રમુખ મને પુરાણી ઉપજે છે કે આ પરીષદમાં મુખ્યાન્ય દેશીરાજ્યોના પ્રતિનિધિઓ આમ ઉચ્ચ લઈ રહ્યા છે, હું સમજેકદસ કમી-દીના સભ્યોની સંખ્યાની હદ વધારીને ૧૦૦ કરાવું છું.

અને ખીજાં ધર્મા નામે જુદાં જુદાં રાજ્યોના પ્રતિનિધિઓ તરફથી આવી લાગ્યાં હતાં જેની સંખ્યા લગભગ ૧૫૦ ઉપરાંત હતી.

આ ઉપરથી આખી સભાને સમજેકદસ કમીટીમાં ફેરવી નાખવાની સુચના થતાં પ્રમુખશ્રીએ તે દરખાસ્ત રજુ કરી હતી,

જે આદ્ય મત લેવાતાં વધુમતીથી તે પસાર થયેલી જાહેર કરવામાં આવે તે પહેલાં મી ૦ મુજામલ્લ કર ધોળાડીયા આ દરખાસ્તને સામે થઈને વિવેચન કરવા માટે ઉભા થતાં સમામાં ભારે ઉદાપોદ થઈ રહ્યો.

શ્રી ૦ લક્ષ્મદાસ તેરસી—પ્રમુખ સાહેબ આપણી દરખાસ્ત પર મત લેવાયા છે અને દરખાસ્ત પસાર થઈ ગઈ છે. એટલે હવે કોઇથી પણ સુધારો કે વિરોધ કરી શકાયજ નહિ, અને તેથી હું આ વક્તાના ભાષણ સામે વાંછે ઉઠાવું છું.

૩૦ ધનસ્યામ વહોરાએ જ્યુડીયું કે પ્રમુખશ્રી તરફની દરખાસ્ત સામે કંઈજ ટીકા થઈ ન શકે.

અને પેટફોર્મ પરથી સન્માનીત મદરથની ડીપ્ટ સાથે ‘પ્રમતે’ ના તંત્રી મી ૦ પંધુસાહ પ્રમુખશ્રીએ કરેલી દરખાસ્ત પસાર થયા પછી કોઇથી ટીકા ન થઈ શકે તેવી મતલબનું હિદમાં ઓવતા હતા તેવામાં ધરવાલા મી ૦ કાશીરામ માચુકેશ્વર ઠાંડેપ્રમુખમોને પુછ્યું કે આ બેઠવાર કયા શેટના પ્રતિનિધિ છે? અને તે જો પ્રતિનિધી કોઇ દેશી રાજ્યના ન હોય તો તેમને ઓલવાનો શો હક્ક છે? આ સવાલ ઉભો થતાં મી ૦ પરધુભાઈ બેસી મયા હતા.

ઉચ્ચે પ્રમુખશ્રીએ પ્રતિનિધિઓ અને સ્વાગત મંડળના સભ્યોની અનેલી પરીષદને સમજેકદસ કમીટીમાં ફેરવી નાંખવાનું જાહેર કરીને સમજેકદ કમીટીની બેઠક રાતના ૮ થી ૮૦ કલાકે મલવાનું કરાવી પરીષદની બેઠક રાતના લગભગ ૭ થી ૮ વીતારે બપોરના ૧૨ વાગ્યા પર મુલ-જાવી રહી હતી.

બીજા દીવની બેઠક.

પરીષદની આવની બેઠક માટે અજમેરનું આમંત્રણ.

અખીલ ભારત દેશી રાજ્ય પ્રજા પરીષદની બીજા અને છેલ્લા દીવની બેઠક રવીયાર બપોરે. માધવજાગમાંના બળ મંડપમાં દીવાન જ હાલુ રામચંદ્રનાના પ્રમુખપણા હેઠળ મળી હતી.

સવારે મહેલી સંજેન્ટસ કમીટીનું કામ છે. લગભગ ૧૧ વાગ્યા સુધી ચાલુ રહેવાની પરીષદની બેઠક ૧૨ વાગ્યા ને મઢે ૧૨-૩૦ કલાકે શરૂ કરવામાં આવ્યું હતું.

પ્રમુખ શ્રી બાગ વાગ્યાના અમલે મંડપમાં પંચરત્નાં બેચરકાકોટીએ વ્યવહાર અને સલામી આપી હતી, પરંતુ બેઠકના ટાઇમ ફેરવાયેલા હોવાથી તેઓ શ્રી પાછા જતા એ વાચાના અમલે રવાનાં હતા.

મંડપ છોડી ગયેલા એક રેલીમેટ.

બપોરના ૧ કલાકે પરીષદનું કાર્ય સંગીત સાથે શરૂ થયું હતું, જે બાદ પ્રમુખશ્રી જણાવ્યું કે કાવો હજી છપાય છે અને મોડા વખતમાં આવી લાગશે પરંતુ તે અરસામાં આપણે આપણું કાર્ય શરૂ કરી દઈશું.

વાડસીતારનો એક ડેલીમેટ—તો અર્થો કલાક બેઠક હજી શરૂ થઈ રાખે.

પ્રમુખ—કામ હજી થઈ છે. તેમ બનશે નહીં.

વાડસીતારનો ડેલીમેટ—ફરાવ રજી થાય તે પહેલાં અમને વીચારવા લેવી નહક બેઠક.

એક અવાજ—ન ગમતું હોય તો ચાલી જા.

આથી તે ડેલીમેટ પોતાના પક્ષનું માપ કઢાડ્યા વીનાજ એકબે પરીષદ મંડપ છોડી ગયા હતા અને તે પછી કાંત્રીથી પરીષદનું કાર્ય શરૂ થયું હતું.

મી૦ રંગીલદાસ કાપડયાએ કોનફરસની ફતેહ ઇચ્છનારા સદેહ લાંચી સંબંધીયા હતા જેમાં મદરાસ ખાતે મળનારો દેશી રાજ્ય પ્રજાપરીપદન જનરલ સેક્રેટરીનો સંદેશ પણ હતો.

દેશી રાજ્ય પ્રજાપરીપદની કાયમી સંસ્થા.

પ્રેફેસર અભય કરે નીચલો ઠરાવ કબુલ કર્યો હતો.—

હૌદનાં અનેક દેશી રાજ્યોની પ્રતીનીધીઓની આ સભા દેશી રાજ્યોની પ્રજા માટે “અખીલ ભારત દેશી રાજ્ય પ્રજાપરીપદ” નામની કાયમી સંસ્થા સ્થાપવાનો ઠરાવ કરે છે અને તેનું કાર્યાલય હાલમાં મુંબઈમાં રાખવાનું સુકરર કરે છે.

ઉપલેા ઠરાવ રજુ કરતાં પ્રેફેસર અભયકરે જણાવ્યું કે આ સંસ્થા સ્થાપવાનો હેતુ આવતા વરસ દરમિયાન કાર્ય ચાલુ રાખવા માટેનો છે. દેશી રાજ્યોના પ્રજાના નામે, ગમે છે વ્યક્તી કામ ન કરી શકે પરંતુ એક મધ્યસ્થ સંસ્થા સ્થાપીને તે સંસ્થાએ આપણી પરાપદની લડત ઉપાડી લેવાની જરૂર છે, એટલુંજ કહી હું આ દરખાસ્ત રજુ કરું છું.

મી૦ રંગીલદાસ કાપડયાએ આ ઠરાવનો ગુજરાતી સાર સમજાવ્યો હતો અને તેમ કરતાં તેમણે જણાવ્યું કે અખીલ ભારતનાં દેશી રાજ્યોના પ્રજાને કોંગ્રેસ પણ હાથ લાગડ્યો નથી.

એક અગળ-પ્રમુખ સાહેબ, આ કોંગ્રેસ સામે ટીકા થાય છે.

પ્રમુખ તે તો માત્ર ગુજરાતીમાં સમજ આપે છે.

મી૦ રંગીલદાસ-હું કંઈ કોંગ્રેસની સામે આપેલ કરતો નથી પરંતુ એટલુંજ જણાવવા માગું છું કે હૌદના દેશી રાજ્યોના પ્રજા પર અંધા અધાવવા માટે એક પણ મધ્ય સંસ્થા નથી તેથી આવીજ સંસ્થાની જરૂર છે કે જેથી આપણે આપણી લડત આગળ ધપાવી શકીએ એટલુંજ કહી હું મારે બોલવું પૂરું કરીશ.

બાદ મત લેવાતાં ઠરાવ સર્વાનુમતે પસાર થયો હતો.

૬. પ્રજાને જવાબદાર રાજ્યતંત્ર આપવાની માંગણી.

પ્રોફેસર ડાહ્યાભાઈ પુરોહીતે નીચેલો ઠરાવ રજુ કર્યો હતો:—

અખીલ ભારત દેશી રાજ્ય પ્રજાપરીષદનું :મુખ્ય ધ્યેય દેશી રાજ-
ચોખ્ખા પ્રજાપતીનીધીતવ ધરાવતી સંસ્થાઓ દ્વારા. પળને માટે પોત-
પોતાના રાજકર્તાઓના છત્ર નીચે પ્રજાને જવાબદાર રાજ્યતંત્ર પ્રાપ્ત
કરવાનું છે.

ઉપલો ઠરાવ રજુ કરતાં તેમણે જણાવ્યું કે હું સને ૧૯૧૧ માં
આચર લેડમાં ગયો હતો અને એક શાળાની મુલાકાત લીધી. હતી. ત્યાં
અભ્યાસ કરતી છોકરીઓ અને ઘોડાઓ એવું ગીત ગાતા હતા કે અમારી
પ્રજાનાં આંસુથી ભીંજાયેલી જમીન ક્યારે સુકાશે? અમે તે વીશે પુછ્યું
તો તેમણે કહ્યું કે આ જમીન તો ત્યારેજ સુકાશે કે જ્યારે અમને હોમ-
રૂલ (સ્વરાજ્ય) મળશે. ગમે તેટલું રાજ્ય સારું હોય તો પણ આપણ
પોતાનું સ્વરાજ્યજ ઉત્તમ છે. પ્રજાનું કલ્યાણ પ્રજાનું જવાબદાર રા-
જ્યતંત્ર સ્થપાય તોજ થઈ શકે છે.

આગળ યાદતાં પ્રો. પુરોહીત દાખલા દલીલો સમજાવવા લાગ્યા
હતા અને ત્રણ ત્રણ વખત પ્રમુખશ્રીએ થંટડી વગાડી ચેતવણી આપવા
છતાં પણ તેમણે પોતાનું બોલવું ચાલુજ રાખ્યું હતું.

પ્રમુખશ્રીની ચેતવણી.

અત્રે પ્રમુખશ્રીએ ચેતવણી આપી કે પંદર ઠરાવો આજની પરીષદમાં
રજુ થનાર છે. માટે ઠરાવ રજુ કરનારા તેમજ ટેકા આપનારાઓએ પોતાના
લાપણ માટે માત્ર પાંચજ મીનીટ લેવી, કારણ કે આ પરીષદની બેઠક
સહીજતા ૬-૩૦ કલાકે ખતમજ કરવાનો ધરાદો રાખવામાં આવ્યો છે.

બાદ મીં. ડી. વી. ગોખેલેએ ઉપલા ઠરાવને મરાઠીમાં ટેકા આપ્યો હતો.
મીં. જયશંકર બ્યાસે હિંદમાં ટેકા આપ્યો હતો.

શ્રી અમરતલાલ ત્રિવેદી.

શ્રી. અમરતલાલ લલ્લુભાઈ ત્રિવેદીએ ગુજરાતીમાં આ ઠરાવો વાંચી સંભળાવા જણાવ્યું કે દેશી પ્રજાના દુઃખો અતીશય છે. આ સધળાં દુઃખોનું નિવારણ કરવા માટે અને દેશી રાજ્યોની પ્રજાના હકો માનવા માટે આપણે આપણી લડત ચલાવીને આ ઠરાવમાં જણાવ્યા મુજબના પ્રજાપ્રતી પીધીત્વ વાળા રાજતંત્ર પ્રાપ્ત કરવું જોઈએ.

રા. સુંદરલાલ બક્ષીએ ઉપલા ઠરાવને ટેકા આપ્યો હતો, રા. કન-
ધ્યાલાલે હીંદમાં આ ઠરાવ ઉપયોગી હોવાનું જણાવીને ટેકા આપ્યો હતો.
આદ મત લેવાતાં ઠરાવ પસાર થયેલો જાહેર કરવામાં આવ્યો હતો.

રચનાત્મક કાર્યક્રમ.

શ્રી. અમરતલાલ ઠક્કરે નીચેના ઠરાવ રજુ કર્યો હતો:

પ્રજાની સ્થિતિ સુધારવા માટે સ્વામ્યયુક્ત પ્રયત્નો જોઈ જાય છે !
અગરકર સાધન છે. એવો આ પરીવર્તનો વીધાસ છે અને તેથી ઠરાવ કરે છે.
કે રાજ્યમાં ખાદી, મધ્યપાન નિષેધ અને દલીતોધારનું તેમજ સ્થાનિક
સ્વરાજ્યની સંસ્થાઓની સ્થાપનાનું કાર્ય શરૂ થવું જોઈએ.

શ્રી અમરતલાલ ઠક્કરે આ ઠરાવ રજુ કરતાં જણાવ્યું કે મામડાંઓની
પ્રજાની સ્થિતિ સુધારવા માટે આમય પંચાયતો અને સ્થાનિક સ્વરાજ્યની
સ્થાપના કરવાની જરૂર છે. આ કાર્યમાં કોઈ પણ રાજ્ય કે રાજ્ય આદે
આવી શકે તેમ નથી, તેથી કોનફરન્સમાં લાંબાં ઘોડાં બાંધણો કરવા કરતાં
આવી એકઠાં બે સંસ્થાઓ સ્થાપાને જે રચનાત્મક કાર્ય કરીશતાવીશું
તે કંઈક સંગીન કાર્ય થઈ શકે તેવાં એટલુંજ કહી હું આ દરખાસ્તે સહ
આપું છું.

શ્રી જમનાલાલ બબજ.

શ્રી જમનાલાલ બબજે ઉપલા ઠરાવને ટેકા આપતાં જણાવ્યું કે
અને પધારેલા દેલીગેરને હું જણાવીશ કે તમે આ કોનફરન્સમાં આ
ઠરાવ પસાર કર્યા પછી દેશી રાજ્યોમાં જઈને આ ઠરાવમાં જણાવેલ

મુજબનું રચનાત્મક કાર્ય ઉપાડી લેશે અને મને લાગે છે કે આ રચનાત્મક કાર્યમાં કોઈ પણ રાજ આડે આવશે નહિ. એટલુંજ ઠીક છે આ ઠરાવને ટેકા આપું છું.

શ્રી બરજેરજ ભરૂચા.

શ્રી બરજેરજ કુરામજી ભરૂચાએ આ ઠરાવને ટેકા આપતા જણાવ્યું કે આ પ્રસંગ આપ સર્વની કસોટીનો છે. રાજ્યએ અને પ્રજાઓની તેમજ ચર્ચા કરનારાઓની કસોટીનો છે, આપણે દર રહવારે ઉઠીને એ પાંચ ઓનીટ સ્મરણ કરીએ છીએ તે એટલાજ માટે કે આપણે પ્રશ્નને આપણાં ઢાંચે માટે શું જવાબ આપીશું. આપણા દેશી રાજ્યોમાં શું કરતા હશે? છેલ્લા પાંચ દીવસથી અફઘાન શાહ મુંગ્ઘમાં પધાર્યા હતા તે નામદારે પણ હિન્દુ મુસ્લીમ એકઠા અને સ્વદેશની મજબુત હીમાયત કરી હતી. કેટલા માણસો આજની સભામાં કાપડમાં સંપુર્ણ અહિંસા પાળનારા તૈયાર છે?

અત્રે સભામાં કેટલાક હાથ ઉઠ્યા થયા હતા.

ખીજ વાત એ કહેવા માગું છું કે પારસીઓએ દારૂ પીવો અને પીવડાવવો બંધ કરવો અને ત્રીજ વાત અસ્પૃશ્યતા દૂર કરવાની છે બોલો તમે તૈયાર છો? [કેટલાક તરફથી હા હાના અવાજો અને તાળીયો.]

શ્રી મણીલાલ કોઠારી.

શ્રી મણીલાલ કોઠારીએ ઉપલા ઠરાવને ટેકા આપતાં જણાવ્યું કે સંતવાના રચનાત્મક કાર્યક્રમ દેશમાં ચાલુ રહ્યાથી આજે ૫૦ લાખ સીએસ પછી વીધવા હોય કે સમગ્ર ને મધ્યગી બહેનો કાંતીને પોતાનું મુજબન ચલાવી રહી છે અને મહાત્મા ગાંધીની જય પોદારી રહી છે. આવો રચનાત્મક કાર્યક્રમ બે હાથ ધરવામાં આવે તો તેની આડે કોઈ પણ રાજ્ય આવતાજ નથી આજે પણ ખાદીનું કાર્ય દરેક દેશી રાજ્યમાં ચાલુ છે અને મેવાડ અને બીજાં જગ્યામાં રૂઢિ રહ્યું છે. મેં શેઠ જમનાલાલ બખ્તજી વજીરેએ રજપુતાનામાં ફરીને ખાદી વેચી છે અને મેવાડનગર, તેમજ પાટવી કુમાર, કીશનજી નરેશ, પોસારીકલ એજન્ટ અને તેમનાં મિત્રો પણ ખાદી ખરીદીને ઉત્તમ સર્ટીફિકેટ લખી આપ્યાં છે અને દેશી રાજ્ય

જોને આ ઉલ્લેખને ટેકા આપવાની હિમાયત કરી હતી, હું તો એટલે મુશ્કેલી
હોવા તરફાર હું કે રાજ્યને નેમવા કે ઉઠાડી મેલવાનો હકક પ્રજાને છે,
સહરી પ્રજાના દુઃખોનો કદાચી સાંભળીને હું તો કહું છું કે પ્રજાની સીધી
જવાબ રાજ્યને ઉઠાડી મેલવાનો હકક આપણે છે અને તે હકક મેળવવા
માટે આપણે મજબુત કેસીય કરતી જોઈએ.
આદ મત લેવાતાં કરાવ પસાર થયેલો જાહેર કરવામાં આવ્યો હતો.

રાહેડી નરીકેના પ્રાથમીક હકોના રક્ષણની જરૂર.

શ્રીમતી અલીયા બે ને નીચલો કરાવ રજુ કર્યો હતો—
અનેક રાજ્યોમાં પ્રજાના સંધ-સ્વાતંત્ર્ય સંમેલન-સ્વાતંત્ર્ય, વાણી-
સ્વાતંત્ર્ય, લેખન-સ્વાતંત્ર્ય જેવા રહેડી નરીકેના પ્રાથમીક હકો તેમજ
જનતાની સલામતી લઈ લેવામાં આવેલ કે એમ આ પરીષદ આત્મી
પુરવક માને છે અને એ હકોનો જાહેરનામાથી સ્વીકાર થવા સાથે એમ
જાણવાથી તેનું રક્ષણ મળી જોઈએ એવો પોતાનો આશય કર્યો મત દર્શાવે.
શ્રી મણીલાલ કોઠારીએ ઉપલા કરાવને ટેકા આપ્યો હતો અને
તેમ કરતાં દેશો રાજ્યોમાંની રાજાસગંધીની સ્થિતિનો ખ્યાલ આપ્યો
હતો અને કરાવમાં જણાવ્યા મુજબના પ્રાથમીક હકો મેળવવાની
મજબુત હિમાયત કરી હતી.

આદ મત લેવાતાં કરાવ સર્વોમને પસાર થયેલો જાહેર કરવામાં
આવ્યો હતો.

રાજકાજમાં પ્રજાને અવાજ દાખલ કરવાની હિમાયત.

પરિષદ નીરંજન સમિતિ નીચલો કરાવ રજુ કર્યો હતો—
આ પરીષદ નાજરતીઓને આશયપુરવક જણાવે છે કે—
(અ) દરેક રાજ્યમાં સ્થાનિક સરકારના પ્રદેશમાં તેમજ આગા, જા
અને સામાન્ય વહીવટના નોંધન માટે મુશ્કેલીના મિતલ અનુસાર પ્રતિ-
નીધીલવાણી સરકારમાં સ્થાપવી જોઈએ.

(બ) રાજ્યનું બંધન પત્રક પ્રજા પ્રતીનીધી સભા સમક્ષ રજુ થઈ જોઈએ.

રાજ્યની મહેસુલને રાજકર્તાઓના અંગત ખર્ચથી ભુદી સખા ઉચ્ચાનું સીવીલ લીસ્ટ પણ પ્રજા પ્રતીનીધી સભાના તત્ત્વ મારે રજુ થઈ જોઈએ.

ઉપલેા હરાવ રજુ કરતાં પંડિત શર્માએ જણાવ્યું કે રાજ્યો રાજ્યની મીલકતને પોતાની મીલકત સમજીને પોતાની મરજી મુજબ તેના ઉપયોગ કરી રહ્યા છે અને તે મારેજ આ આપણી ઓછામાં ઓછી માગણી છે અને રાજ્યો આપણી આ માગણીઓ એક વર્ષની અંદર નહીં સ્વીકારે તો પછી આવતે વરસે આવી આવી નહીં પરંતુ બીજી માગણીઓ આવશે.

શ્રી મહાસુખલાલ મુનીલાલે ઉપલા હરાવને વધુ ટેકા આપ્યો હતો. અને તેમ કરતાં ફક્ત રાજ્યોએ આ માગણીઓ સ્વીકારીને પ્રજાને સતેષ પૂરવો તેમણે જનજીવ આગ્રહ કર્યો હતો.

શ્રી એમ એલ ધીનાણવાળાએ ઉપલા હરાવને ટેકા આપતાં ઉપલા હરાવ કરતાં પોતા પોતાના પગપર હાથ રહી હાથ કરવાને આગ્રહ કર્યો હતો.

શ્રી. સાહે.

વડાદરા પ્રજા મંડળ વાળા શ્રી. સાહેએ ઉપલા હરાવને ટેકા આપતાં જણાવ્યું કે આ હરાવમાં બહુ અમત્યની વાત છે તે રાજ્યો અને પ્રજાઓ સહી સમાન અમત્યની છે આપણે આ પરીપદ મારફતે રાજ્યોને મહર્ષિ જ્યોતીએ છીએ કે જો તમારે તમારી માફીઓ સલામત રાખવી હોય તો અમારો આ હરાવ સ્વીકારી અને જો તેમ કરશો તો તમારી માફી સુરક્ષિત રહેશે બાદ હરાવ પસંદ થતો હતો.

શ્રી સમન્ધરામજી ચૌધરીએ નીચલો હરાવ રજુ કર્યો હતો—

આ પરીપદ જાહેર કરે છે કે જેથી રાજ્યોની પ્રજાને પોતાના સહન તોળા સ્વરૂપ તેમજ સ્વીકારીને વીર્ય કરવાને અને તેના પોતાને પોતાના હાથે તેમ ફરજિયાત કરવાને સલામતીક હક છે.

હૈંદાઆદવાળા મીં રાધવેદગવે ઉપલા કરાવને ટેકા આપે. હવે જ્યારે તેમ કરતાં તેમજ નજાબતુ કે આપણે આવી સકની જગતી નીચે કે નથી આપણે આપણી સ્વતંત્રતા રાખ્યો પાસેથી પાછી મેળવવી જોઈએ કે જે સ્વતંત્રતા આ દેશી રાજ્યોએ છીનવી લીધી છે. હું તેમ જાણું છું કે સઘળા દેશી રાજ્યો નહિ થતાં જોઈએ. આ કરાવ અનત્યનો છે માટે તે કરાવને આપ સર્વ ટેકા આપશો.

બાદ કરાવ પસાર થયેલો જાહેર કરવામાં આવ્યો હતો.

હૈંદના ભાવી બંધારણમાં દેશી રાજ્યોની પ્રજાનું સ્થાન.

સ્વાગત સમીતીના ચેરમેન રાજ બહાદુર ગોવીંદલાલ લીલાલ મોતીલાલે નીચેના કરાવ રજુ કર્યો હતો:—

આ પરીષદ આગ્રહ કરે છે કે હૈંદમાં સત્તર સ્વરાજ્ય પ્રાપ્ત કરવા માટે દેશી રાજ્યોને બ્રીટીશ હૈંદ સાથે બંધારણપૂર્વકના સંબંધમાં આવનારી બેઠકોએ, તેમજ દેશીરાજ્યોની પ્રજાને અખીલ હૈંદના ભાવી બંધારણમાં નિશ્ચીત સ્થાન અને અસરકારક અવાજ મળવાં જોઈએ.

ઉપલા કરાવના ટેકામાં રાજબહાદુર શ્રી. ગોવીંદલાલે જણાવ્યું કે દેશી રાજ્યોની પ્રજાને હૈંદના ભાવી બંધારણમાં એકત્વ સ્થાન અને અસરકારક અવાજ બ્રીટીશ સહેનશાહત પ્રજાની માફક હોવો જોઈશે અને તેજ હેતુથી આ કરાવ રજુ કરવામાં આવ્યો છે. હું આજ રાખું છું કે આપ સર્વ ટેકા આપશો.

પ્રોફેસર કાલાભાઈ પુરોહીતે ઉપલા કરાવને ટેકા આપતા જણાવ્યા કે અત્યાર સુધી દેશી રાજ્યની પ્રજા અને બ્રીટીશ પ્રજાને બેદ બાવ હશે, પરંતુ આપણે તો ‘કુનાઈટ સ્ટેટસ ઓફ ઇન્ડિયા’ માગીએ છીએ અને તેજ હેતુથી આ કરાવ છે.

મત લેવાતાં કરાવ પસાર થયેલો હતો અને બેઠક ચલાવવામાં આવ્યો હતો.

સ્વારાજ્ય પ્રાપ્તિની બીરાધી ચલનન સામે બીરાધ.

સીત્તોતી પંડી બેઠક પાછી મળતાં પ્રો. અમરપંડે નીચેના હસન રજુ કર્યો હતો:—

દેશી રાજકર્તાઓને હાંદી સરકારથી અલગ બીટીસ સહેનસાહ સામે કારરોનો સીધો સંબંધ હોવાની જે દલીલ રજૂ કરવામાં આવે છે તે પાયા-વચરની તેમજ અખીલ હાંદમાં સ્વરાજ્ય પ્રાપ્તિની વીરોધી છે એમ પણ પરીષદ જાહેર કરે છે.

ઉપલા ઠરાવને પ્રા. પુરોહિતે ટેકા આપ્યો હતો અને ડા. ધનસ્માન વહોરાએ વધુ ટેકા આપ્યા બાદ મત લેવાતાં ઠરાવ સર્વાનુમતે પસાર થયેલો જાહેર કરવામાં આવ્યો હતો.

દેશી રાજ્યની પ્રજાના અધીકારો અને સ્વતંત્રતા સામે લય.

શ્રી. અર્જુનલાલ શેઠીએ નીચેના ઠરાવ રજૂ કર્યો હતો:-

રાજ્ય મહારાજાઓની વીનંતી ઉપરથી અને દેશી રાજ્યોની પ્રજાને લક્ષમાં રાખ્યા વીના તથા તેમના પ્રતિનીધીત્વની જવસ્થા કર્યા વીના હાંદી મુખ્યમંત્રી કાઉન્સીલ તન્મુથી નીમણાતોની એક સમીતી નીમુક્ત કરવામાં જાત્રી છે તે લક્ષમાં લઇને આ પરીષદ એવો અભીપ્રાય જાહેર કરી છે કે આ સમીતીની તપાસને પરીણામે પ્રજાના અધીકારો અને સ્વતંત્ર મંબદિ જોખમમાં આવી જવાનો સંભવ છે તેમજ તેમના બોળનાં અધીત વધારો જવાનો સંભવ છે, આ સંજોગમાં તે સમીતીએ કરેલા નીણુંવો પ્રજાને સર્વથા અસવીકાર્ય યદ પડશે.

ઉપલા ઠરાવના સમર્થમાં પંડીત અર્જુનલાલ શેઠીએ જણાવ્યું કે બીટીસ સરકારના પ્રતાપેજ બીટીસ હાંદની પ્રજા અને દેશી રાજ્યની પ્રજા એવો બેદ રહેવા પામ્યો છે. મારી તો એવી સલાહ છે કે જ્યારે સામંતના કમીશન આવે અથવા તો સર હાઇકોર્ટ જટવરના પ્રમુખ પણાવાળી કમીટી હાંદમાં આવે ત્યારે દરેક દરેક શહેર અને ગામડાઓમાં હડતાળ પાળવી અને તે રીતે પેલાનો વીરોધ જાહેર કરવો. એટલુંજ કહી કું આ દરખાસ્ત રજૂ થઈ પું.

શ્રી પથીકલ.

શ્રીયુત વીજવસીકલ પથીકે ઉપલા ઠરાવને ટેકા આપતાં જણાવ્યું કે જાણી ગવરનર અને તાલુસરોવની મીડી મીડી વાનોથી મરકારે નીમેલી કમીટીથી કંઈક કાયદો થશે એમ માને છે. પરંતુ જો દેશી રાજ્યોના અભ્યક્તી છે, તેઓ સારી રીતે સમજી શકશે કે આ કમીટી પ્રજાનું કંઈ કીત કરી શકે તેમ નથી. દેશી રાજ્યોની પ્રજાને મહા દુઃખ છે. દેશી મહારાજાના કુતોની વાતો મેં સાંભળી છે કે ત્યાંની પ્રજા પણ બધી દુઃખી છે. અને ત્યાંના ગામ પોતાની મરજી મુજબ જમે તેમ સ્વછંદ પણે વરતી રહ્યા છે. આવી સ્થિતિમાં પ્રજાના અધીકારો અને સ્વતંત્રતા પર વધુ ત્રાજ પડે તેમ છે, તેથી આપણને આ ઠરાવ કરવો પડે છે.

૨૦ મોતીચંદ કપડીઆ.

૨૦ મોતીચંદ મીરધરલાલ કપડીઆએ વધુ ટેકા આપતાં જણાવ્યું કે દેશી રાજ્યોના સંબંધમાં મરકારે નીમેલી કમીટી દેશી રાજ્યોની પ્રજાને કંઈ કાયદો નથી. આ કમીટીમાં નીમાયેલા બધા અંગ્રેજ છે. એક-છુંજ નહિ. પરંતુ અહીંના દેશી રાજ્યોના કાર્મ પણ અનુભવી નથી તેમજ અંગ્રેજ દેશી રાજ્યોના અનુભવી કંઈ હીંદને સામેલ કરવામાં આવ્યો નથી તેથી લાગે છે કે દેશી રાજ્યોની પ્રજાને કંઈ કીત સચવાય તેમ નથી તેમજ આ ઠરાવ અંગ્રેજ રજુ થાય છે એટલુંજ કહી હું આ ઠરાવને ટેકા આપી શકી એક લખવ.

મી. મીરજીશંકર ખી. ત્રીવેદીએ ઉપલા ઠરાવને વધુ ટેકા આપતાં જણાવ્યું કે સાધન પ્રીશન અને મરકારે કાલમાં નીમેલી કમીટી ને જુડી સંસ્થા આ છે, સાધન કમીશન આખા હીંદના સંબંધમાં છે. આરે આ કમીટી દેશી રાજ્યના સંબંધમાં છે. હું તો મથક છું કે આ કમીટી આમજ આપણે આપણો અવાજ રજુ કર્યો એમ.

બાદ મત લેવાતાં આ ઠરાવ પસાર થયેલા બહાર કરવામાં આવ્યો હતો.

બીટીસ દરમ્યાનગીરીનો સવાલ.

શ્રી. પોપટલાલ ચુડગર: અંગ્રેજમાં બોલવા જતાં સભામાંથી મુજરાતી મુજરાતીનાં અવાજો સ્પષ્ટ રહ્યા હતા. પરંતુ શ્રી. ચુડગરે આ ઠરાવની અસર અંકનથી બાહેર લાગતા વળગતા બોપર કરવાની હોવાનું જણાવીને અંગ્રેજમાં જોડાયું કરવાનું અણુ રાખ્યું હતું. અને તેમણે નીચલો ઠરાવ રજુ કર્યો હતો. આ પરીષદ અગ્રહ પુર્વક જાહેર કરે છે.

(અ) દેશી રાજ્યોના આંતરીક વીષયોમાં દરમ્યાનગીરી કરવાની હિંદી સરકારની હાલની રાજનીતી કોષ્ટ પથુ ચોક્કસ સીદ્ધાંતો ઉપર રચાયેલી નથી.

(બ) આવી દરમ્યાનગીરી સામાન્ય રીતે પ્રગ્નના હકોના સંરક્ષણ અને નિયંત્રણ માટે કરવામાં આવી નથી.

(ક) આવી દરમ્યાનગીરી જે સીધાંતોને અનુસરીને કરવામાં આવે છે તે સીધાંતોને સ્પષ્ટ અને નીચનપદ કરીને પ્રસીધ કરવા જોઈએ.

શ્રી, પોપટલાલ ચુડગર.

ઉપલા ઠરાવ પર બોલતાં શ્રી. પોપટલાલ ચુડગરે જણાવ્યું કે હાલમાં હિંદી રાજ્યો પોતપોતાની મંજી મુજબ વરતન ચલાવી રહ્યા છે અને તેમના સ્વેચ્છાચારી વર્તનમાં બીટીસ સત્તાવાળાઓ દરમ્યાનગીરી મંદિ નહીં પાડે છે. તે એમ જણાવીને કે દેશી રાજ્યના આંતરીક વસીવટમાં સરકાર માણું મારી શકતી નથી આથી નવાનગરના જમસાહેબ નાં વાઈસ સરેવની પદરામણી પાછળ લાખો રૂપીઆ ખર્ચી શકે છે અને પ્રબળે અને તેવી રીતે રીખાવી શકે છે, જો બીટીસ દરમ્યાનગીરી દેશી રાજ્યોના સંબંધમાં ઉઠાવી લેવામાં આવે તો અને દેશી રાજ્યો સામે જમાઈ દોડી લશ્કરું કારણ કે તે સ્વીતી ઉભી થતાં પ્રબળે જોતાના કો સેમવલ માટે રાજ્યો સામે મહુજ પડશે અહીં કે હિંદી સરકારની દેશી રાજ્યોના આંતરીક વીષયોમાં દરમ્યાનગીરી કરવાની હાલની રાજનીતિ કોષ્ટ પથુ ચોક્કસ સીદ્ધાંતોપર રચાયેલી ન હોવાથી આપણે આવી દરમ્યાનગીરી જે સીધાંતોને અનુસરીને કરવામાં આવે છે તે સીધાંતો સ્પષ્ટ કરવાની આ કાવ રજુ કરીને માંગણી કરીએ છીએ.

શ્રી મણીશંકર શામળ.

શ્રી. મણીશંકર શામળ ત્રીવેદીએ ઉપદ્વા કરાવને ટેકા આપતાં જન્મ-
ભુકું કે આ મુદ્દાપર સ્વર્ગસ્થ મનમુખલાદ્ય રવજીભાઈ મહેતા. (તાલીઓ)
સાથે મેં ચર્ચા ચલાવા હતી, અને તેઓએ સ્પષ્ટ કહ્યું કે દેશી રાજ
અને પ્રજા વચ્ચે જો કોઈ અચડામણ કરાવનાર હોય તો તે જોડીશ પોલીસ
ટીકસ ડીપાર્ટમેન્ટ છે પણ જોડીશ દરમીઆનગીરી અવ્યવસ્થીતપણે આપણે
રહેવા દેવા નહીં દઇએ. કે જે સુધારો શ્રી. દયાસંકર બટે એક સુધારો રજૂ
કરવા જણાવ્યું હતું. પ્રમુખે કાનુન બહાર કરાવ્યો હતો.

આદ મત લેવાતા કરાવ પસાર થયેલો જાહેર કરવામાં આવ્યો હતો.

પ્રજામત કેળવવા માટે કાર્યવાહક સમિતિની સ્થાપના.

શ્રી. ગોરધનદાસ લાધાભાઈએ નામલો કરાવ રજુ કર્યો હતો—

પરીષદના ધ્યેય સંબંધી પ્રજામત કેળવવા તથા વ્યવસ્થીત કરવા.
પરીષદના કરાવને સફળ કરવા, બડોળ એકત્રીત કરવા તેમજ પરીષદના
ધ્યેયને અનુકુળ હોય તેવું બંધારણ તદ્દવાર કરી તેને પરીષદની
આવૃત્તિ બેઠક સમક્ષ રજુ કરવા તથા દેશી રાજ્યની પ્રજા અનેક સંસ્થાઓ
સાથે સહકાર કરવા માટે આ પરીષદ નીચેના ઉપસમિતિની એક કાર્યવાહક
સમિતી ૧૭ થી વધારે નહીં તેટલી સંખ્યામાં બીજા સભ્યોને વધારવાની
સત્તા સાથે નીમવાનો કરાવ કરે છે.

ઉપદ્વા કરાવના ટેકામાં બોલતાં શ્રી ગોરધનદાસે જણાવ્યું આપણે
રાજ્યમાં સુધારવા જોઈએ અને પ્રજા મંડળ સ્થાપવા જોઈએ અને લોક
મત કેળવવાની ખાસ જરૂર છે. એટલે વધુ વાવેચન નહીં કરતાં હું આ
કરાવને રજુ કરું છું.

શ્રી મણીલાલ કોઠારી.

શ્રી. મણીલાલ કોઠારીએ કાર્યવાહક સમિતીના સભ્યોનાં નામો વાંચી
સંજ્ઞાતાં હતાં અને જણાવ્યું હતું કે આ નામોના સંખ્યામાં કોઈને કંઈ

હોયજ નહીં એમ હું માનું છું. આપણે દેશી રાજ્યોમાં લોકમત ફળવ-
વાનો છે અને તેજ હવે આ કમીટી સ્થાપવાનો છે, આ કમીટીની બેઠક
આજે (સોમવારે) અપાર પછી થશે અને કાર્ય વાહકે ની ચુટણી થશે અને
તે કમીટી આ સંબંધમાં યોગ્ય જોઠવણ કરશે અને સાથે સાથે જાહેર ક-
રશે કે પ્રજા હવે જાગૃત થઇ છે, આ કમીટી બહોળા એનું કરવા માટે
પણ કોશિશ કરશે. આ પરીષદના કાર્યને ફતેહમદ બનાવવા મારે મજ-
જીત કાર્ય કરનાર શ્રી. પોપટલાલ ચુડગર આ કડમા બરાયેલા નાણાંની
ટીપ રજુ કરશે માટે તે લીસ્ટમાં જે ભાઈઓએ પછમા આપીને નામ
નોંધાવ્યા ન હોય તેઓએ નાણાંની મદદ કરીને પોતાના નામ નોંધાવવા
એટલુંજ કહી હું મારી બેઠક લઇશ.

આદ મત લેવાતાં ઠરાવ પસાર થયેલો જાહેર કરવામાં આવ્યો હતો.

ફરજયાત વેઠની રૂઢી.

શ્રી. જમજીવન ઉજમસીએ નીચેના ઠરાવ બહુ યો હતો:—

દેશી રાજ્યોમાં ચાલતી ફરજયાત વેઠની પ્રથા અમાનુષીક અને ની-
દૈયતા ભરેલી છે અને તેથી આ પરીષદ રાજસ્તાંઓને આમલ કરે છે કે
તેઓએ તે સનવર દુર કરવા સાથે કોઇ મનુષ્યની પાસે ફરજયાત વેઠ
નહી કરાવવામાં આવે તેવું જાહેરનામું પ્રગટ કરવું; અને વધારામાં મુલામી
જેવા રીવાજો અને રૂઢીઓ દુર કરવા આ પરીષદ રાજસ્તાંઓને આમલ
કરે છે.

શ્રી. જમજીવન ઉજમસીએ આ ઠરાવ પર બોલતાં જણાવ્યું કે દેશી
રાજ્યની પ્રજા પર ફરજયાત વેઠનો ત્રાસ એક યા બીજા રૂપમાં હોય છે.
એકતોપર આ બાબતમાં ધણો ત્રાસ છે અને આવા ત્રાસથી, એકતોપર
ઉપજમાંથી તેઓની પાસે કંઈ રહેતું નથી અને રાજ્યની ત્રીજેરીમાં સમજ
રકમ આવી જાય છે.

રા. નર્મદાશંકર ઠાકર.

ઉપલા ઠરાવમાં રા. નમદાશંકર જેઠીરામ ઠાકરે જણાવ્યું કે દેશી
રાજ્યોમાં ૬૦ દહામાં આ વેઠની રૂઢી ચાલુ છે. અમારા ઇસ્તેમલ

લખ્યો આપીશ કે એક અમરદારને ત્યાંના લગન પ્રસંગે એક ખેડુએ
ત્યાં તેના એકના એક દીકરાની બપોરે માંદગી છતાં તે છેકરાના પૈ-
લાને વેઠમાં લઈ જવામાં આવ્યો હતો. અને ત્રાસને પરીણામે તે પીત્ત
શુનનો મેળાપ પણ થઈ શક્યો નહોતો. આવા વેઠના ત્રાસને તાકાતે દૂર
કરવા માટે આપણે ફરી બંધ થઈ જોઈએ.

બાદ મત લેવાતાં ઠરાવ સર્વાનુમતે પસાર થયો હતો.

રાજકુમારોને અપાતી અવીચારી અને અયોગ્ય શીક્ષણ પદ્ધતી

ચ. છેલ્લાલ જે. સુતરીયાએ નીચલો ઠરાવ રજુ કર્યો હતો

રાજકુમાર કેલેજમાં કુમારોને હાલ અપાતી શીક્ષણની પદ્ધતી
તેઓને પ્રગટીય ભાવનાથી અલગ રાખનારા હોવાથી તે પદ્ધતી અવી-
ચારી અને અયોગ્ય છે એવો આ પરીષદના અગ્રીપ્રાય છે.

ઉપરોક્ત ઠરાવ રજુ કરીને મી. સુતરીયાએ જણાવ્યું હતું કે હાલમાં
રાજકુમારોને અપાતી કેળવણી પ્રગટીય ભાવનાથી અલગ રાખનારી છે તે
રાજ્યોના હાલના વર્તનપરથી જણાઈ આવે છે.

સ્વામી પરમાનંદે ઉપલા ઠરાવને વધુ ટેકા આપતાં રાજકુમારોને
રાષ્ટ્રીય વીદ્યાલયો દ્વારા શીક્ષણ આપવાની હિમાયત કરી હતી.

બાદ મત લેવાતાં ઠરાવ પસાર થયો હતો.

બાદ પ્રમુખસ્થાનેથી નીચલો ઠરાવ રજુ થયો હતો:—

આ પરીષદ કુંવર મદનસીંહ અને મી. મેનકરના મરણ માટે બેદ
પ્રદર્શિત કરે છે.

આ ઠરાવ સર્વેએ હિલા થઈને પ્રસાર કર્યો હતો.

બાદ નીચલો ઠરાવ પણ પ્રમુખપરથી રજુ થતાં પસાર કરવામાં
આવ્યો હતો.

રાજ્ય મહારાજાએ પ્રતી વર્ષે હજો હાજી સમય ચોતાના રાજ્યોમાં
જકાર વ્યતીત કરે છે. અને પરીણામે રાજ્ય લક્ષમીને મહોળો બંધ
કરીને પ્રજા તથા રાજ્યના ભારમાં વધી કરે છે એવી જે પરીસ્થિતિ
પ્રતીદીન વધતી જાય છે તે તરફ આ પરીષદ ચીંતા અને ભયની મીઠ
ભાવણીથી નીહાળે છે.

રીસેપશન કમીટીનો આભાર

બાદ પરીષદની રીસેપશન કમીટીનો આભાર માનનારો હોય પરી-
ષદના પ્રતિનીધીઓ તરફથી મી. હેટાલાલ સુતરીઆએ રજુ કર્યો હતો.

ઉપલા કાવળે રા. પરબુભાઈએ ટેકા આપ્યો હતો, જે બાદ મત
લેવાતાં કાન પસાર થયો હતો.

રચનાત્મક કાર્ય માટે ઉધરાણું

બાદ રા. યુગરે રચનાત્મક કાર્યક્રમ માટે એકઠી કરવામાં આવેલી
રકમના અવાજથી તે ખીનાને વધારી લેવામાં આવી હતી. તે પછી શ્રી.
યુગરે વધુ સંગીન મદદ માટે જુસ્સાદાર અપીલ કરી હતી અને જણાવ્યું
કે ૫૧૧ રાજ્યોમાં સાક્ષતા અત્યાચારો અને જુદમના દાખલ એકઠા કરીને
એક પુસ્તક બનાવવાનાં વીચાર છે કે જે પુસ્તકની સીધી સાથેજ આપણે
અવધુ સતાનો અંત લાવી શકીશું, પરંતુ તે માટે ઘણા પછસાતી જરૂર
પડશે. તમે સર્વે નાણાંના વચ્ચ ઘણી રીતે કરો છો. સાત કરોડની પ્રગતે
યુક્તમગીરીમાંથી હોડવવા માટે તમે તમારાથી અને તેટલું આપો એવો
મારો આશ્ર્ છે. મને લાગે છે કે જે દેશી રાજ્યોના લાખઓ આ
બાબતમાં તાજાદે પગલાં લેવા માંડશે તે ત્રણ મહીનામાં આપણે આ કાર્ય
માટે જરૂર એક લાખ રૂપીઆ એકઠા કરી શકીશું.

અને બે ગ્રહસ્થોએ રૂ. ૧૦૦ ની રકમો આપવાનું જાહેર કર્યું હતું
અને મી. સાનેએ ત્રણ મહીનાની અંદર રૂ. ૩૦૦) ની રકમ એકઠી કરી
આપવાનું માથે લીધું હતું.

શ્રી મણીલાલ કોઠારીએ વધુ આપીલ કરતાં હાજર રહેલાઓને આ
કાર્ય માટે બનતી આરથી રહાય આપવાનો મજબૂત આશ્ર્ કર્યો હતો હું
પોપલાખને કહેવા માચું છું કે મને તો આ પરીષદની ખેડક ખતમ થતાં
પહેલાંજ મોટી રકમની મદદની જરૂર છે અને તે કારણ માટે લાખએ
અને બહેનોને યથાશક્તિ સહાય આપવાની હું અપીલ કરું છું. અને નાણાંની
મોટી રકમો આવવા લાગી હતી. અને શ્રી કોઠારીને શ્રી યુગરે જણાવ્યું
કે રૂ. ૧૦૦૦૦ ની રકમ ચતાં સુધી રોજ પરથી ઉતરવાનું નથી,

અને હાલ પ્રમુખીય મંડળના સેક્રેટરી મી. લજ્જનરામ બટે લખી
એકાવચ્છું કે આ કાળમાં આ મંડળ રૂ. ૫૧) આપે છે. આ ખીનાની

કાઠારીએ જાહેર કીધી હતી, આ ઉપરાંત નીચલી રકમો પણ મળેલી જાહેર કરવામાં આવી હતી.

રૂ. ૫૦૧) નગીનલાલ માણેકલાલ; રૂ. ૨૫૧) કુંગરસી ગુલાબચંદ. આ ઉપરાંત નાની મોટી રકમો આફંડમાં મળી હતી, જે રકમ લગભગ રૂ. ૧૪૩૫ જેટલી થવા ગઇ હતી.

શ્રી. કાઠારીએ અત્રે ભરાયેલી રકમ માટે હાજર રહેલાઓનો આભાર માનીને હજી આ કાર્યમાં વધુ મદદ આપવાની અપીલ કરી હતી.

રીસેપશન કમીટીના ચેરમેર રાજબહાદુર ગોવીંદલાલ હાજર રહેલાઓનો અને માધવબાગના ત્રસ્ટીઓનો ઉપકાર માનનારો ઠરાવ રજુ હતો. જે પસાર થયો હતો.

તે પછી મીં. કાનજી બુધદેવે માધવ બાગના વહીવટકર્તાઓને મુબાઇનાં અને દેશાવરનાં વર્તમાનપત્રોનાં, બુખતરસ અને અગવડ વેડી કામ કરતાં સ્વયંસેવકોનો અને હાજર રહેલ સરવેનો આભાર માન્યો હતો.

આવતી પરીપદ માટે અજમેરનું આમંત્રણ

શ્રીયુત વીજયસીંહજી પથીકે આવતી પરીપદ અજમેરમાં ભરવા માટેનું આમંત્રણ કીધું હતું જેતાલીઓના અવાજે વચે સ્વીકારવામાં આવ્યું હતું

પ્રમુખશ્રીનો ઉપકાર.

શ્રીમેનીપ્રસાદ દાલમીયાએ પ્રમુખ શ્રીનો ઉપકાર માનવાની દરખાસ્ત રજુ કરી પ્રમુખશ્રીએ આ પરીપદને ફતેહમંદ રીતે પાર ઉતારવા માટે દેખાડેલી કુનેહનાં વખાણ કર્યાં હતાં.

રા. મોહનલાલ દલીયદે વધુ ટેકો આપ્યો હતો અને પ્રમુખ દી. બા. રામચંદ્રરાવ રાજમાન્ય અને પ્રજામાન્ય હોવાનું તેમજ કાયદાના અથંગ અભ્યાસી હોવાનું વર્ણવીને પરીપદનું કાર્ય સફળ રીતે પાર ઉતારવા માટે તેઓશ્રીનો ઉપકાર માન્યો હતો.

ઇદારવાળા મીં. ભગવાનદાસે અને પ્રેક્ષક અભયંકરે વધુ ટેકો આપતાં સાત કરોડની પ્રજના પ્રતીનીધી તરીકે પ્રમુખશ્રીને મદ્રાસ ખાતે

આવતાં અઠવાડીયામાં મળનારી હોંડી રાષ્ટ્રીય મહાસભાની બેઠકમાં દેશી રાજ્યોનો સવાલ રજુ કરવાનો તેમજ તે કાર્યમાં બની શકે તેટલી લાગણી હોય છે.

હિંદી નેશનલ કોંગ્રેસ.

રીસેપ્શન કમીટીના ચેરમેનનું ભાષણ

મદ્રાસ ખાતે આજ ભરાયલી ૪૨ મી હિંદી નેશનલ કોંગ્રેસની રીસેપ્શન કમીટીના ચેરમેન મી. સી. એન. મથુરંગ મુડલીઆરે આપેલું ભાષણ નીચે મુજબ છે:-

બંધુ ડેલીગેટો! આનુચો અને ગૃહસ્થો!

સ્વાગત કમીટીના વતી આજે હું તમોને ૪૨ મી રાષ્ટ્રીય હિંદી મહાસભાની બેઠકમાં હાજરી આપવા માટે તમારું અંતઃકર્મ પુર્વકનું સ્વાગત કરું છું. આજે આપણે અસાધારણ સંજોગો વચ્ચે મળીએ છીએ આપણે સ્વરાજની લડતના ચોક્કસ તબક્કે પહોંચ્યા છીએ. અને કોંગ્રેસ સમક્ષનું મુખ્ય કાર્ય આદરશની સીધા ઉતાવળે થાય તેટલા માટે આપની પ્રવૃત્તિઓને નવીન દીશાએ વાળવાનું છે. આપણી સમક્ષના પ્રશ્નનો તોડ દેશ ભક્તભરી આતુરતા અને હીંમત સાથે કરવા અને એક રાષ્ટ્રીય કાર્યક્રમ કે જેના લીધે સ્વીકાર થાય એટલુંજ નહીં પણ જે સ્વરાજ્ય માટેની કુચ દરમીઆન આપણને આગળ લઇ જાય તે ઘડવા તમોને આમંત્રણ કરું છું.

કેટલાક વરસો થયા એ સંગીન કાર્યક્રમની ધેરહાજરીને લઇને હિંદી નેશનલીસ્ટોની રાજદવારી પ્રવૃત્તિઓ છીનબીન બની નબળી થઈ છે. અસહકાર જેમ ધીમે પાછો ખેંચી લાવતો ગયો તેમ તેની વળતી અસર આપણા અસહકાર જાહેર જીવનને તે લગભગ નાણુદ થાય તે હવે ભયમાં આણી મેલ્યો પણ ઇશ્વરનો આભાર માનો કે આજે આપણે એવી તો હાકલ કરી શક્યા છીએ કે જે રાષ્ટ્રવાદનો પડકાર નહીં સાંભળી શકનારના કાને અથડાયા છે તે હાલ સ્ટેચ્યુટરા કમીશનના બહિષ્કારની છે, કવચીત નજરે પડતી એકતા અને તેથી પણ કવચીત જણાતા ઉત્સાહ સાથે આજે આખી પ્રજા તેનો બહિષ્કાર કરવા એક અવાજે દબતા સાથે બહાર પડી છે

ખીટીશ પ્રગ્નએ જાણવું જોઈએ કે આ સમગ્રી લાગણી અંતીમ વીચારના ગૂંઘડારીઓને ફક્ત પ્રચાર કાર્ય અંગે જનમી નથી, મહાન મોડરેટ પક્ષ જે અત્યાર સુધી આપણા રાજદ્વારી ક્ષેત્રમાં ચુસ્ત કોનકરવેટીવ રહ્યો છે તે આ બાબતના સંબંધમાં કોંગ્રેસના પડખે ઉભો છે.

આ પ્રસંગે કમીશનનો બહીષ્કાર કરવા આપણે કયા અગત્યના કારણે લગભગ એકમત થયા છીએ તે તરફ તમારું ધ્યાન ખેંચીશ. પહેલું લડાઈ દરમ્યાન જાહેર થયેલા સીધાતો હેઠળ અને અપાયલા વચનો અનુસાર આપણને કેવું અને કેટલી હદ સુધીનું સ્વાભાવિક જોઈએ છે તેનો નીર્ણય કરવાના હક આપણો છે. આગેવાન ખીટીશ મુતસદીઓના ગંભીરપણે અપાયેલાં વચનો અને હેરાતો છતાં ૧૯૧૯ ના હીંદી સુધારાના કાયદાના પ્રસ્તાવના હીંદના આત્મનીર્ણયના હકનો સ્વીકાર નહીં કરીને તેનું અપમાન કરવામાં આવ્યું હતું. આ એક દ્વેષ છે કે જેને હીંદનો સંયુક્ત અવાજ વખોડી કઢાડતો રહ્યો છે. ઝોલ-ખીટીશ કમીશનની નેમણુંક કરીને તે અનર્થકારક કરવો તે અનર્થકારક સીદ્ધાંતનો સ્વીકાર કરવો તે સ્વમાન ગુમામાન સરખું છે. ખીજું કમીશનની નેમણુંકના સંજોગો વડીધારાસભાએ ૧૯૨૪ માં જે રાષ્ટ્રીય માંગણી કરી હતી અને જે પછી ૧૯૨૫ માં રજુ થઇ છે તેને ધીકારલયો અસ્વીકાર સુચવે છે વડીધારાસભાની માંગણી આમ જ કારણે ઉડાવી દેવામાં આવી છે તે જણાવવામાં આવ્યું નથી. પ્રગ્નના ચુંટાયેલા પ્રતિનિધીઓનું એટલે કે આખા પ્રગ્નનું તે એક અપમાન છે, ત્રીજું કમીશનમાં હીંદીઓનું એક સંગીન પ્રમાણ રાખવાની લીબરલોની મધ્યમ માંગણીની પણ અવગણના કરવામાં આવી છે. હું આ સમજાવવા ચાહું છું કે આપણે કોંગ્રેસમેનો આપણું ભવીષ્યનું બંધારણ નક્કી કરવા એક કોનસ્ટીટ્યુઅન્ટ કન્વેનશનથી કંઈ પણ ઓછું સ્વીકારશું નહીં અને તે કન્વેનશનમાં આ દેસમાંના પોતાના લાભો જાળવવા ખીટીશના પ્રતિનિધીઓ આપણા બરોબરી આવી જેમ ચર્ચા કરવા રહેશે કમીશનમાં હીંદીઓનો ગમે તેમ સમાવેશ કરવામાં આવે તેથી કોંગ્રેસ કે જે સ્વનીર્ણયના સીદ્ધાંતમાં માને છે તેને સંતોષ મળશે નહીં. ૪ યુ, કમીશનનો છેક બહીષ્કાર થવો જોઈએ. કેમ કે ઈંગ્લંડ અને સરંધાનો વચેના સંબંધના નીચામક રીવાજો વીરૂધ્ધના સીદ્ધાંતો હીંદને લાગુ કરવા સરખું છે. ખીટીશ શહેનશાહતની પ્રગ્નઓમાં શું આપણે, આપણને હલકા પડવા દેશું ? દલતા સાથે ' નહીંજ ' એજ આપણો જવાબ છે. કેનેડા, ઓસ્ટ્રેલીયા અને દક્ષીણ

આફ્રીકાનો આતમ નીર્ણયનો હક આપ્યો હતો, અને એક અગત્યના અપવાદ સીવાય પાર્લામેન્ટે તે ખરડાઆ જેમના તેમ સ્વીકાર લીધા ત્યારે હીંદને એકમાને બુદ્ધ બંધારણ સ્વીકારવા સારૂ ફરજ પાડવી જોઈએ ? તે હિંદના સુચવે છે અને આપણે તેથી તેનો વીરોધ કરવો જોઈએ. અને વધુમાં કહેવાનું કે હીંદની પ્રતીષ્ઠા અને રાષ્ટ્રીય સ્વમાન માટે આ જરૂરનું છે કે બહારની સત્તાઓ અને વગસમ, પછી તે ગમે તેડલા મજબુત હોય તેમને હીંદને કેવો અમલ જોઈએ છે તે ફરમાવવા ન હેવું. આપણને ફરમાવવાનો બ્રીટીશ પાર્લામેન્ટનો હક સ્વીકારવો તે આપણું સ્વમાન ગુમાવવા બરોબર છે અને સુધરેલી દુનિયામાં તેથી આપણે હલકા પડશું એ વાત એક બાબત એ મેલીએ તો પણ તે આપણાં જાહેર જીવનને નુકશાન કરી નીચું ઉતારી મેલશે. વધુમાં આ તદ્દન કપષ્ટ છે કે આ કમીશનમાં આપણે ભાગ ન લેવાથી આપણી રાજદારી પ્રગતિ જોખમમાં મેલાશે નહીં. બ્રીટીશ પાર્લામેન્ટના ઉદ્ધત કેનઝરવેટીવો કે જેના પક્ષમાં મી. રોમસે મેકડોનલ્ડ ની આગેવાની હેડળના લેખરાખટો બલ્યા છે અને જે મજૂર પક્ષના હીંદના મિત્રો તરીકેના દાવાનો અંત આવ્યો છે, તેમણે આપણા મુકદ્દમા વીષે પોતાનો મત આગમચથી બાંધી મેલ્યો છે, અને આવી કહેવાતી તપાસમાં મદદ કરીને આપણી બુદ્ધિનું નીચમન કરાવવાની યોગ્યતા ના પાડી દેવાથી આપણે કશું ગુમાવવાનું નથી. બહીષ્કારના કાર્ય કરમનો પ્રજાએ જે સ્વીકાર કર્યો છે તેમાં શામેલ થવા તેડલા માટે હું કાંઈ પણ આંચકો ખાતો નથી.

હીંદના પ્રમાણીક મિત્રોને બ્રીટીશ અમલના વારસા જેવા ચોક્કસ ધર-ગથુ સવાલો સંબંધી આપણી વલણ વીષે જે કેટલીક ધેર સમજાતી થઈ છે, તે વીષે એક એ બાબતો કહીશ. લઘુમતીઓ અને ખાસ હિંદી ધરાવનારાઓ કે જેમને સ્વાસ્થીઓ તરફથી ચાહીને અવળે રસ્તે દોરવામાં આવ્યા છે, તેમને હું ખાતરી આપું છું કે સ્વતંત્ર અને પ્રજાકીય અમલ ધરાવતા હીંદમાં તેમના લાભોનું હાલના કરતાં વધુ સંરક્ષણ થશે, હીંદ દલીલોનું આશ્રયસ્થાન રહ્યું છે. અને લઘુમતીઓ સાથે ઉદારતા સાથે વર્તવું એ અમારો સ્વભાવ છે. લઘુમતીઓનું સંરક્ષણ એ સ્વારાજ્ય હીંદમાંની રાજદારીની નીતીનું પહેલું સુત્ર રહેશે. બીજી બીટન હીંદમાં સુલેહ જળવી શકે છે અને પ્રજાને ન્યાય આપે છે એ સુચનાનો આપણે ધનકાર કરવો જોઈએ, આ નાણુક પ્રશ્નોનો બ્યાજબી અને માન ભરી રીતે તોડ ઉતારવાની આપણી શક્તિ તથા આપણો હક જાહેર કરવો જોઈએ. આમ ભય જેવી દલીલ સીવાય રટેચ્યુટરી કમીશન સાથે સહકાર માટે દલીલ નથી.

કમીશનનો બહીષકાર કે જેણે સદલાખે સધળા પક્ષોને એકમીત્ર કર્યા છે તે એક નકારાત્મક કાર્યક્રમ છે, આ બાબ દાયક વાતાવરણનો લાભ લઈ આપણે આપણા દેશબંધુઓને સામાન્ય રીતે માન્ય થાય તેવી રીતીઓ અને નીતીઓ અપત્યાર કરવી જોઈએ. સ્વરાજ્યના બંધારણનો એક સ્વીકારાયેલો ખરડો જેમાં હિંદી પ્રજાની આકાંક્ષાઓ સ્પષ્ટ હોય તે વીણે પ્રજામત કેળવી શક્યાત કરવાની જરૂર છે. આવો કાર્યક્રમ દેશ સમક્ષના મુદ્દાઓ સ્પષ્ટ કરશે અને સધળા પક્ષોને સ્વરાજ્ય માટેની માગણી અસરકારકપણે કેમ આગળ કરવી તેના મારગો સુચવશે. ઉપરાંત તેથી આપણા બળનું સંગઠન થઈ પ્રચારકાર્ય એવા જોસથી કરાવશે કે જેથી સ્વરાજ માટેની ધગશ દરેક હિંદીના મનમાં પ્રગટ થઈ એકત્ર પ્રયત્ન અને આપણને સ્વરાજ પ્રાપ્ત કરાવી આપશે.

બંધુઓ, હું હવે હિંદ માટેના સ્વરાજ્યની કામપણ યોજનામાં મુખ્ય સ્વરૂપો વરણવીશ આ પહેલાં આપણે આ જણાવી દેવું જોઈએ કે જો પાર્લામેન્ટની હાલત છે તેવી ઉવત વલણ રહી તો હિંદને શહેનશાહતથી છુટું પાડવા માટેનું પ્રચાર કામ મોટા પાયાપર આરંભવું જોઈશે. હિંદી રાષ્ટ્રતત્વના અસરકારક એ કરારનો જ્યારે પણ વખત આવશે ત્યારેની હિંદી મહત્વાકાંક્ષા ઇંગ્લંડના રાજનું નામનું પણ વડપણ નહીં રાખતા સ્વતંત્ર પ્રજા સત્તાથી આગળ વધશે, અંગ્રેજ મુતસદીઓએ આ વાત ધ્યાનમાં રાખવી ઘટે છે. તેમણે આપણને નીરાશ બનાવવા જોઈતા નથી. હજી દેશને સંગીન મત શહેનશાહતમાં રહી છુટાપણું મેળવવાનું છે. પણ આ પરમાના સરખા ચાલુ વરતાવ શહેનશાહતમાં વધુવાર રહેનાર સામે નીરણ્ય કરવાની અમને ફરજ પાડશે. પાર્લામેન્ટ આ વાત એકદમ પીછાણવી જોઈએ કે હિંદમાં તેમજ આયરલેન્ડમાં સધળી સત્તા પ્રજા તરફથી મેળવવી જોઈએ અને નહીં કે વહાણટ ડોલ તરફથી આ વીણેની ખાતરીની ગેરહાજરીમાં બીટીશ પ્રજાના ભાગીદાર તરીકેનું આપણું બંધારણ રચવાનો વીચાર ત્યજવો જોઈશે,

ખીજી, હું હકોના વીસ્તરિત જાહેરનામાની મુખ્ય જરૂર પર ભાર મેલવા ચાહું છું કે જે જાહેરનામું આપણા બંધારણનું અંગ બનશે. સમાનવરતાવ અને કાયદા દ્વારા જીલમાટમાંથી છુટાપણું માટે શહેરીઓના હકો માટેની સ્પષ્ટ જામીનગીરી રહેવી જોઈએ. ધરમ કે જાતીના બેદ

સીવાય સધળા વરગો રાજદવારી નજરે સમાન હોવા જોઈએ. હીંદી પ્રજા-
કીય એ સર્વ શહેરીઓને આતમવિકાસની સમાન તક આપવી જોઈએ
જાહેર વ્યવસ્થા કે નીતીને નુકશાન કરતા ન હોય તેવાં વ્યક્તીગત કામો
અને મનો માટે માન રહેવું જોઈએ, કેળવણીને લગતી સવળતાઓ રહેવી
જોઈએ. પ્રાથમિક કેળવણી મુક્ત અને ફરજિયાત અને માધ્યમિક કેળવણી
મુક્ત આપવાની સવળ થવી જોઈએ. વધુમાં હીંદી સરકારની ધારમીક તટ-
સ્થતાના કારણે રાજ્યનો કોઈ ધર્મ હોવો ન જોઈએ ખ્રીષ્ટીય ન્યાયની
ખ્યાતી અને તેમાં રહેલી જામીનગીરીને લઈને હકકોના જાહેરનામાની
જરૂર ન હોવા વાંધે એક આગેવાન હીંદી મુસલમાન મતના સંબંધમાં
જણાવવાનું તેમ ઇંગ્લાંડમાં વાસ્તવીકપણે છે પણ આયરલેન્ડ કે જ્યાં પણ
ખ્રીષ્ટીય ન્યાયની ખ્યાતી સ્થપાઈ છે ત્યાં પણ હકકોનું જાહેરનામું બધારણમાં
દાખલ કરવામાં આવ્યું છે. આપણે તેથી આયરલેન્ડ કે જેને પણ આપણી
માફક ખ્રીષ્ટીય અમલ હેઠળ ખમવું પડ્યું છે તેનો દાખલો લેવો જોઈએ.

ખીજું મારા નમ્ર મતે હીંદ માટે આપણે એક વડીલ સતાના
ઘોરણે સ્વરાજ્ય સ્થાપવું જોઈએ. ફેડરલ અમલ ખીજે ભલે બંધાયેલો
હોય છતાં હીંદને તે માફક આવે તેમ નથી વળી તેથી રાજ્યત્વની સંગઠિત
મતી જતી શકતીઓ છીનબીન થઈ જશે. જે ક્યાંક સ્થાનિક લાગણી કે
આકાંક્ષા આગળ કરવામાં આવશે તો તે વાંધે ધટવું કરી શકશે, ભાષાના
ઘોરણે અમલ માટેના પ્રબંધની સ્થાનિક જરૂરીઆતોને પુગી વળાશે તે
સ્થાનિક ભક્તીનો પણ પુરતો ઉત્તર વાળશે તેજ વેળાએ એક મજબુત
અર્થસ્થ સરકાર રાષ્ટ્રત્વને સાચુત રાખશે અને હીંદને દુનિયાની પ્રજાઓમાં
હિંદે આણશે

હું હવે મતાધિકારના અગત્યના પ્રશ્ન પર તમારું ધ્યાન ખેંચીશ,
આપણે પ્રજાત્વની જરૂરીઆતને અનુસરતા પ્રતીનીધીત્વના સીધાંતો યોજવા
જોઈએ કલકત્તા ખાતે મળેલી મહાસભા સમીતીએ આ આંતર કોમીય
વાર્ષિકનો સુંદર તોડ ઉતાર્યો છે. આ ઠરાવો સ્વીકારવા હું તમોને ભલામણ
કરીશ. ખાસ લાભો માટેનું પ્રતીનીધીત્વ જે કે પ્રજાકીય સીધાંતને અનુ-
સરવું નથી છતાં પણ હીંદના વીચીત્ર સંજોગો જેતાં આપણે થોડા વખત
માટે એકલા પછાત વર્ગોને ખાસ પ્રતીનીધીત્વ આપવું જોઈએ, હીંદી
અંગ્રેજો અને યુનીવર્સીટીઓ અને વેપારી એજંડો વતી આગળ કરતાં આ

સંબંધીના દાવા સાથે મારી દીલસોઝી નથી તેમના લાભો ને પ્રગતી જુદાં હશે તેનું સંરક્ષણ ધાગસભાએ કરશે.

તેવી બંધારણના સંબંધમાં સમજુતીપર આવવાનો માર્ગ પણ હું સુચવીશ. મહાસભાએ હિન્દ માટેના બંધારણનો નીર્ણય કરવા સમજા પક્ષે અને હિત ધરાવનારાઓના પ્રતીનીધીઓનું એક કન્વેનશન બોલાવવા વહેલા પગલાં લેવા જોઈએ. તે કન્વેનશન ને પણ યોજના ધડે અને તે ને કોંગ્રેસની ખાસ બેઠક બહાલ રાખે તો તે સંયુક્ત હિન્દની માગણી બનશે આ બંધારણની માગણીનો અમલ કરાવવા પુરતી બહાલી મેળવવી જોઈશે.

‘સ્વરાજ માટેની લડત લડવાના પ્રથમ પગથીઆં તરીકે’ આપણે સમજા પક્ષને એકત્ર બનાવવા જોઈએ કોમી સહકાર અને સંપત્તી લઘુ કોંગ્રેસે જોસથી ઉપાડી લેવી જોઈએ. આગેવાન કામો વચ્ચે એકતા નથી અત્યંત વરસની સ્થિતિને આપણા વીરોધીઓ મોઢું રૂપ આપે છે અંગ્રેજોના આક્ષેપનો જવાબ આપવાને બદલે આપણે આપણા હિત સાથે એ કારણ દુર કરવું જોઈએ. અત્યાર સુધી થયેલા પ્રયત્નો અને આવેલા પરીણામ અતી ઉત્તેજક છે. મહા સમીતીના મુંબઈ અને કલકત્તા ખાતેના નીર્ણયો સર્વમાન્ય બન્યા છે. આ કાર્ય આમળ ધપાવવું જોઈએ. તે રીતે બ્રાહ્મણ અને અબ્રાહ્મણ વચ્ચેની ગેરસમજુતી, ગંયાની જુદાઈ, અળવળ અને શીખો વચ્ચેના મતભેદો દુર થવા જોઈએ. હું આશા રાખું છું કે આ પ્રશ્નોનો મુસ્લિમી રીતે તોડ ઉતારવામાં આવશે. તેથી કોંગ્રેસની પ્રતીજ્ઞ પણ વધશે અને તે કામ કામ વચ્ચેના ગેરસમજુતી દુર કરાવનાર માનવંત લવાઈનું સ્થાન પ્રાપ્ત કરશે.

ઉપરાંત દેશમાં ઉચ્ચ આર્થિક આદરસોના પ્રચારની જરૂર છે. કોંગ્રેસના કાર્યકર્તાઓએ ખેડુતોને રાજદારીજ નહીં પણ આર્થિક સંદેશો પણ પુગાડવો જોઈએ, ખેડુતને ખેતીની આધુનીક રીતીઓના અને સહકારના લાભો સમજાવવા જોઈએ. ખેડુતો વધ્ધાનીક રીતો અખતીયાર કરતાં ખેતી ખીલી દેશને ધણો લાભ મળશે ઉપરાંત સુખસાંતીના સીદ્ધાંતોના કોંગ્રેસે પચાર કરવો જોઈએ, ખાસ કરીને દારૂની બંદી ઓછી કરવાના અને રાજની મદદ વીના તે નાણુદ કરવા મજબુત પ્રયત્નો થવા જોઈએ. કેળવણી અને દેશભક્ત શ્રીમંતોએ પોતાની જુદી અને ધનનો ઉપયોગ

દેશની અઉલાંગીક ખીલવણીનું ઉમદા કામ આગળ વધારવા પાછળ કરવો જોઈએ. દેશનું ધન વધારવા ઉપરાંત બેકારીના સવાલનાં પણ તેથી તોડ કરી શકાશે. કૌંઝિસે અમ આરથીક સવાલનો નીરણુય કરવા એક બોર્ડ નીમવી જોઈએ.

આ સુધારો કરવા ઉપરાંત કૌંઝિસને કામની એક ખીજ બાજુ પણ તપાસવી રહે છે કેટલાક વરસો થયાં પ્ષીટીશ અને પરદેશી માલ બહીષ્કાર કરવાની નીતીથી આપણે જાણીતા છીએ. મારી

ખાતી છે કે સ્વરાજ્ય માટેની આપણી માગણીની પાછળ કૌંઝિસ સધળા પ્ષીટીશ માલનો બહીષ્કાર એકમતે ઠરાવશે. પણ તે ઉપરાંત પણ આપણે એક વધુ પગલું લેવાનું છે, હીંદી બનાવટના માલ સાથે હરીફાઈ કરતાં સધળા પરદેશી માલનો આપણે બહીષ્કાર કરવો જોઈએ. પ્ષીટીશ માલથી હલકા યુરોપ અને અમેરીકાનો માલ ખરીદવાથી હીંદને આર્થીક રીતે કાંઈ મેળવવાનું નથી કૌંઝિસે આ બહીષ્કાર યોજના અનુલવીઓની કમીટી નીમાવી જોઈએ. કે જેથી પ્ષીટીશ માલ લેવાની ના પાડવી જોઈએ અને ખીજે પણ પરદેશી માલ બહીષ્કાર કરવાથી આપણું આર્થીક હિત સરસે.

ખાદી વીધે મારે ખાસ કહેવું છે કે મહાત્માજી અને તેમના ગોડીયાઓનો ખાસ આભાર માનશો કે તે હીલચાલ સમક્ષ પણ મજબુત રીતે આગળ વધતી રહી છે. દેશના હિતધસીઓ તેના વીકાસને આવકાર દાયક ગણુશે. મહાત્માજીના માનીતા કાર્યક્રમમાં દેશનો વીશ્વાસ દીન પ્રતીદીન વધતો રહે છે. કાંતનારાઓની મંડળીએ સુંદર વ્યવસ્થા કરી છે, તે સાથે રાજદ્વારી કામ જોડતું જોઈએ. તેમણે ખાદીનેજ વળગી નહી રહેતાં દેશમાં બનતી ખીજ ચીજો ખપાવવા માટેના પ્રચાર પણ આદરવો જોઈએ. આથી દેશી ઉદ્યોગને ટેકા મળે એસોસીએશનની નાણાં સંબંધી હાલત પણ સુધરશે. મહાત્માજીને આશ્ચર્યના પર લક્ષ આપવા તેમને અપીલ કરું છું.

મંજુર સંગઠન પણ એક અગત્યની બાબત છે; કૌંઝિસે નીર્ણયપણે મંજુરો અને ખેડુતોને પડખે ઉભુ રહેવું જોઈએ. કૌંઝિસે મંજુર કૌંઝિસસાથે સહકાર કરી તેમની સ્થિતિ સુધારવા પગલાં લેવાં જોઈએ, તેમની મદદથી સ્વરાજ્યનું કાર્ય ધણું આગળ વધશે.

હું હવે કૌંઝિસની સંસ્થાપર તમારું ખ્યાન ખેચીશ મારે આ કચ્છલતું જોઈએ, કે કૌંઝિસ જેવા એક મહાન મંડળનું કાર્ય આગળ ધપાવવાને

જોઇએ, તેવું અસરકારક નથી. દેશ આખામાંથી વ્યાપક જવાબ મળે તે રીતે તેવું કામ વધારવું જોઇએ, બાહોશ અને પ્રતીષ્ઠિત કાર્યકર્તાઓને બધે મોકલી પ્રબળ સ્વરાજ્યની લડતના સંબંધમાં રાખવી જોઇએ. પ્રચારકોનું ચારીક એટલું તો ઉંચું હોવું જોઇએ, કે પ્રબળ તેમને સાચા દેશ સેવક માનેજ ત્યારેજ સ્વરાજ માટેનું અદ્વિતીય પ્રચાર કાર્ય આરંભાશે. પોતાના હક્ક પ્રત્યે એક દેશ જનગૃહ અને એકત્રીત થતાં સ્વરાજ નહીં આપવા ઇચ્છનારાઓના હાથમાંથી તે છીનવી લેવું સહેલ થઇ પડશે.

મદરાસની કાઉનસીલની સભ્ય તરીકે મેં મેળવેલો અનુભવ હું હવે તમો સમક્ષ મેલી એક અગત્યની બીના સુચવીશ, ગઉહાતીનો કાર્યક્રમ અવ્યવહાર જણાયો છે, તે એકસ નહીં હોવાથી કાઉનસીલમાની કોંગ્રેસ પાર્ટીની નીતીને તેથીથી જાનાવી રહ્યા છે. કાઉનસીલોના સંપૂર્ણ બહીષકારના

મહાત્માજીના અસલ કાર્યક્રમમાં મારે વીસ્વાસ છે. પણ ગમેતેમ પણ તેમની નીતી આજે પ્રબળીય રહી નથી. કાઉનસીલ માટેની ચુટણીમાં બામ લીધા પછી ત્યાં જઈ આપણે શું કરવું એ મુખ્ય પ્રશ્ન છે. મી. શ્રીનીવાસ આયંગરના મત સાથે હું સંપૂર્ણપણે મલતો થાઉં છું કે ચુંટાયલા સભ્યોએ પોતાની બેઠક કાયમ રહે તે સીવાય ત્યાં હાજરી આપવી જોઇએ નહીં કાર્યક્રમ ખામી વાળો છતાં તે સહીષ્ણુ ઓછો વાંધાભર્યો છે પણ જો આ મત સાથે મળતાં થઈ શકાય તેમ હોય તો હું એક વ્યવહાર કાર્યક્રમ ઇચ્છું છું. ગઉહાતીનો નીષેધ દુર થવો જોઇએ તે સીવાય અન્ય કોઈ મારગ નથી તેમ થયે કોંગ્રેસમેનો વધતામાં વધતો લાભ મળે તેજ કાઉનસીલોમાં કામ કરશે. આ પગલું લીધા પહેલાં કોંગ્રેસમેનોએ પુરતો વીચાર કરવો જોઇએ અને પ્રતિયોગી સહકારના નામે ઝોળખવામાં આવે તેમ છે આનો અરથ અસહકારની અસલનીતીના છેવટ માટે તકયાર છે. હાલની સ્થિતિની જરૂરીયાતના અંગે આ ગંભીર પગલું લેવું કે કેમ તેનો વોચાર કરવાની આપણી ફરજ છે. એક તરફથી આપણે સ્ટેચ્યુટરી કમીશનને બહીષકાર કરવા નીકળ્યા છીએ તો શું આપણે બીજાનો અંત આવે એના પરીણામો પર કોંગ્રેસવેળાએ વીચાર કરવાના છે. નો હરો નો બુસ્સો જળવી રાખવાની હું તમેને અપીલ કરું છું બંગાળના નજરકદીઓને યાદ રાખજો, સહકારનો વીચાર કર્યા પહેલાં લોરડબરકનહેડની તુમાખી બ્યાનમાં રાખજો કેમકે અસહકાર નથી કરતા તો સહકાર ઉભો રહે છે.

બંનેનું શંકરપણું અરાજકતામાં પરીણામ યામ્યું છે તો આપણે માટે એકજ મારગ છે. અને તે એ કે કાઉનસીલોમાં જવું પણ ત્યાં એસવું નહીં.

બંધુઓ! તમોએ પ્રમુખની કરેલી ચુંટણી માટે હું તમોને હવે ધન્ય-વાદ આપું છું આના કરતાં વધુ સારી પસંદગી ભાગોથી થઈ હોત આવતા આખા વરસ દરમ્યાન દેશ સ્વરાજ્યની લડતમાં ઝીપ લાવશે અને તેને ફતેહમદ બનાવવા સર્વ કામનો સહકાર જોઇશે. ડા० અનસારી તેવા સહકારના ચીનહરૂપ છે. હીંદમાં જાહેર જીવનનો તેમને જે અનુભવ છે અને દરેક પ્રજાવરગના તેઓ જે વીશ્વાસ ધરાવે તે જોતાં તેઓ સ્વરાજ્યના ધમેચે આપણને લાઇ જશે એવી હું આશા રાખું છું “ વંદેમાતરમ.”

મદ્રાસ ખાતે ભરાયેલી ૪૨ મી હિંદી નેશનલ કોંગ્રેસના પ્રમુખ ડા॰ અનસારીનું જીવનસાદાર બાધણુ.

પ્રતીનીધીઓ બાનુઓ તથા ગૃહસ્થો

સ્વતંત્રતા માટેની જે લડત આપણે લડી રહ્યા છીએ તેના આવા બહુજ અગત્યના તબક્કે કોંગ્રેસનું પ્રમુખપદ મને આપી આપે મારા ઉપર જે વિશ્વાસની લાગણી જાહેર કરી છે તે બદલ હું આપ બધાને આભાર જણાવવા માની શકવા શક્તિમાન નથી. મદ્રાસની આ કોંગ્રેસ મને પચીસ જીવીસ વરસ પહેલાના એ દીવસોની યાદ આપે છે કે જ્યારે હું વીદ્યારથી અવસ્થામાં હતો અને ઉચ્ચ તથા ઉમંગ ભર્યા દીક્ષથી આવાજ પ્રજાકીય સંમેલનના દર્શન કરી શક્યો હતો એ વખતે મને સ્વપ્ને વટીક આવેલું નહીં કે આવાજ એક મોટા સંલનમાં આજ શહેરમાં પ્રમુખપદ મારે લેવું પડશે. કે જેના પ્રમુખપદે અગાઉ દેશના નામાંકીત નેતાઓ ખીરાજી ગયા છે તે વખત કરતાં આજે આપણી રાષ્ટ્રીય લડતનું જોર ધણુંજ વધી ગયું છે. લોકો રાજનીતીની નજરે ધણાજ જ્વમત થયા છે અને લડત લડવાનું જોર પણ તેઓનું જોરખી વધ્યું છે જ્યારે એ સવાલ કે જેનો નીવેડો આજે આપણે વર્ષો થયા કરવા માગીએ છીએ તે પણ બહુજ ગુચવણુ ભર્યો થતો જાય છે તેની સાથે પ્રમુખનું કાર્ય પણ બહુજ નાણુક અને કઠણુ બનતું ગયું છે. તેથીજ મેં એવા વીશ્વાસથી આ કામની જીમેદારી ઉઠાવી છે. કે આપ સહુ મને ઉદારતાથી મારી જુલો માટે માફી બક્ષી અને આ કઠણુ કાર્ય પાર ઉતારવામાં બનતી દરેક મદદ કરશો.

મજૂર પક્ષના ઇંગ્રેજ પ્રતીનીધીઓનું સ્વાગત

જુદા જુદા દેશોના રાજકીય સવાલોનો એક ખીજ સાથેનો સંબંધ તથા હિંદ દેશની આર્થિક અને રાજકીય પરતંત્રતાને લીધે સાધારણ રીતે

દુનીયાના માણસ માનની શાંતીથી થતી ઉન્નતી ઉપર અને ખાસ કરીને ઐટલીટનના મજુરો ઉપર આવનારા સંકટનું જ્ઞાન ધીમે ધીમે લોકોને થઇ રહ્યું છે તેમજ જે વખતે સામરાજ્યવાદી (ઇમ્પીરીઆલીસ્ટ) અથવા મુડીવાદીઓની આપણા ઉપર ચલાવવામાં આવતી લુટ તથા આપણી પર-તંત્રતા કાયમ કરવા આપણા દેશની વીરધ જે જુદી વાતો ફેલાવી રહ્યા છે અને તેનાથી જુદું કંઈક આપણને લઘાડી રહ્યા છે એવા વખતે આપણી અંદર આજે દરીઆપારના પ્રતીનીધીઓની હાજરી એવી આશા આપે છે કે બીજા દેશોના સામરાજ્યવાદીઓ અને મુડીવાદીઓથી દુઃખ પામતા લોકો સમજવા લાગ્યા છે કે બધાના એક સરખા દુશ્મનને હરાવવાને માટે આપણા બધામાં બહુજ ઘાડો સહકાર જોઈએ અને આપણે સહુની સાથે મળીને લડત લડવી જોઈએ. એવાં મીત્રોનું આજે રાષ્ટ્રીય મહાસભા તરફથી તથા હીંદ દેશના વતનીઓ તરફથી અતઃકરણ પુર્વક સ્વાગત કરીએ છીએ.

પ્રજાને રક્ષણ કરવાનો દાવો અને લડાઈ પહેલાં શાહીવાદ યુરોપની રાજ નીતીનો હાંક પીછોડો કરનારો આજકાલનો રાષ્ટ્રસંઘ એ બધી વસ્તુઓ એકજ ભાવનાના જુદા જુદા રૂપ છે, જ્યાં સુધી એ વસ્તુઓ સીધાંતો તરીકે ચાલુ રહેશે ત્યાં સુધી પ્રજાનું કષ્ટ દુર થનાર નથી, આ જગતમાં ફેલાઈ રહેલા મોટા રોગની દવા ભારત દેશ પાસે છે. કારણ કે શાહીવાદની ઇમારતનો પાયો એ પોતેજ છે. ભારતને સ્વતંત્રતા મળશે કે તરતજ એ આખી ઇમારતના કંકડા લુકડા થઇ જઈ જમીનદોસ્ત થશે. એશીયાની સ્વતંત્રતા અને આખી દુનીયાની શાંતીનો મુખ્ય આધાર સ્વતંત્રતાને પોતાની મેળે રાજ્ય કરતા ભારત દેશ ઉપર છે,

કેએસની નીતી શું છે, ?

પણ હીંદ સ્વતંત્રતા કેવી રીતે મેળવી શકે એજ એ અગત્યનો સવાલ છે. એક પેઢીથી પણ વધુ વખત પહેલાં તો અહીંના નેતાઓ સરકાર સાથે સંપુરણ સહકાર કરવાનો ઉપદેશ આપ્યા કરતા હતા, એ નીતીની નીશ્ચળતા જ્યારથી એનો જનમ થયો ત્યારથીજ સીધ થઇ

હતી, એકજ મુદરા લેખ રાખવા વાળા સમુદાયોમાં સહકાર થઈ શકે છે. પણ જ્યાં લક્ષ બીંદુ અથવા મુદરાલેખ જુદો જુદો હોય છે તેમાં સહકાર રહી શકતો નથી આવી સ્થિતિમાં સહકારનો અર્થ એજ થઈ શકે કે નબળો પક્ષ પોતાના સારામાં. સારા ઉદ્દેશોને બળવાન ઇચ્છાએને બર લાવવા માટે છોડી દે. અગાઉ મરહુમ : ઉદાર મતવાદી (લીબરલ) હોદી પ્રધાન અને હોદી દેશની સ્વતંત્રતાની બહુ તરફ સહાનુભૂતી ધરાવવા માટે પ્રખ્યાત થયેલા મી. મોંટેગ્યુંએ પોતાના રીપોર્ટ માં આ બે દેશોના લક્ષબીંદુઓ વચ્ચેનો ભેદ જેવી ખુલ્લી રીતે બતાવ્યો છે તેવી રીતે બીજા કોઈ પણ ઠેકાણે એ ભેદ બતાવવામાં આવ્યો નથી એ રીપોર્ટ જે સને ૧૯૧૯ માં સરકારે બહાર પાડેલા કાયદાનો આધારરૂં છે જે ધીમે ધીમે જોખમદાર સરકાર મળવાનો વાયદો છે, અને બનીપયને માટે બહુજ મોટી આશા આપે છે. પણ સાથે સાથે સ્પષ્ટ કહી દે છે કે અમને એ વાત પોતાની મેળેજ પુરવાર થયેલી માલુમ પડી છે કે બ્રિટીશ એમ પાયરની અંદર બીજા દેશોની માફક ભારતનું રાજતંત્ર સંપૂર્ણ પ્રજાસત્તાક અને જવાબદાર બનશે. નહીં કે જ્યાં સુધી એના રહેવાસીઓ કે જેનું એ પ્રતીનીધી છે તે લોકો પોતે તેના રાજતંત્ર માટે યોગ્ય બની શકે, અમે કહી શકતા નથી કે એ વખતે ભારતના રાજતંત્રની જોખમદારી બીજા દેશો જેવી રહેશે કે નહીં. ભારતના રાજયતંત્રનો વીકાશ બીજા દેશોની અવસ્થા ઉપર રહેશે અને તેના ઉપર શહેનશાહતની જવાબદારીનો બહુજ મોટો પ્રભાવ પડશે,

હોંદ સાથે ઇંગ્લંડ સમાન દરજ્જાની વર્તવા તક્યાર છે, કે ?

પરંતુ આંખણા રાજકર્તા પછત પડેલી કામો ને સભય બનાવવાની વાતો કરવાની છોડી દે તો તેઓ જાણુવા પામે કે સ્વતંત્ર અથવા મીત્ર ભારત દેશ પરતંત્ર અને અસંતોષી ભારતને બદલે તેમનો સારો ધરાક થઈ શકે એમ છે, સારાંશમાં જો તે લોકો સમજી લે કે તેમની સભયતા અને સંસકરૂતી સારી નહીં તો પણ સમાનતા વાળી બીજી પણ સભયતા અથવા સંસકરૂતી હોઈ શકે છે તથા જો તે રાજકર્તાઓ અને પ્રજાને

વિચાર કરવો છોડી દે અને આપણી સાથે સમાન દરજ્જાના સંબંધથી વર્તવા તબયાર હોયતો સહકાર કરવાના સંબંધમાં આપણે ફરીથી વીચાર ચલાવી શકીએ.

કાઉનસીલોમાં લડત,

અસહકારના માર્ગમાં અડચણો આવવાનો ખચર પડ્યા પછી તેની જગાએ એક બીજી નીતી હરીમાં આવી, એ નીતીનો ઉદ્દેશ એ હતો કે ધારાસભાઓ ઉપર અધીકાર જમાવવો અને ત્યાં દબ્બકાગીરીઓ કરી સરકાર ઉપર લોકોની પ્રયત્નોને તાબે થવા દૂરજ પાડવી પણ એ નીતીના હિમાયતીના ધ્યાનમાં એ વાત રહી નહીં કે ૧૯૧૯ ના કાયદાની રૂએ સરકારે કાયદો ધરી જે વાડ બાંધી લીધો હતો તેને લીધે એ રીતે કરવામાં આવતો એવોજ નિરોધ નકામો થઈ પડતો હતો અને એ જાતની દબ્બકાગીરી તદ્દન અશક્ય થઈ પડી હતી એ લોકોએ અસહકારના હિમાનીઓ પાસે જાણી લેવું જોઈતું હતું કે જે લડત રાજ્યધારણની વીરુધ્ધની છે તે ધારાસભાઓમાં જમને ચક્રાવી શકાય એમ હતી નહીં બળની પરીક્ષા

એકત્ર માટેની અરજનો ઉદાર જવાબ.

મારે માટે વધુ આનંદની અને સંતોષની વાત એ છે કે કોંગ્રેસને ફરીથી એકત્ર કરવાની જે અરજ મેં ગુનગરી હતી તેનો બહુજ ઉદારતાથી જવાબ વાળવામાં આવ્યો છે. આજે આપની વચે હિંદના જાણીતા અને અનુભવી વીરજાઓ હાજર જોઈ મને ભારે આનંદ થયો છે. કે જેઓને હિંદ દેશની મુક્તોની લડત સાથે ન તુડી શકે એવો ધાડો સંબંધ છે, આ ખીરાદરોને તથા તેમની સાથેના બીજા કાર્યકર્તાઓને હું અંતઃકરણ પુર્વક કાશ્મીરી અંદર આવકાર આપું છું અને તેજ માથે એવી આશા તથા પ્રેરના કરું છું કે આગળની માફક ભવિષ્યમાં દેશને એ લોકોની સેવાઓનો પુરેપુરો લાભ મળશે.

હીંદનો બ્રીટીશ શહેનશાહત સાથેનો સંબંધ.

થોડા દિવસ પહેલાં મેં જે ખુલાશો બહાર કર્ચો હતો તેમાં હાલના રાજકાર્ય મામલામાંની મુખ્ય મુખ્ય વાતો વીષે ધજારો કરી તેના સહિથી મારા ઉપાયો યોજવા માટે મેં મારો અભીપ્રાય આપ્યો હતો, તેથી હું આજે આપ સહિની સમક્ષ બહુ મોટું બાષણ કરવા માગતો નથી. પરંતુ હુંકમાં હું એ બધી વાતોનો ઉલ્લેખ કરવાની જરૂર જોડે છું કે જે બાબતોનો આપણા રાજકીય કાર્યક્રમ સાથે સીધો સંબંધ છે. આપણા દેશના સઘળા રાજકીય વીચારવાળા લોકો માને છે કે આપણી હડતનું મુખ્ય કારણ હીંદ દેશની મુક્તિ છે, કે જે દેશમાં બધાને પોતાની જિનંતી કરવા માટે એક સરખો અવસર મળશે, સઘળા વીભાગોને અથવા સઘળી જાતના લોકોને સરખે ઇન્સાફ મળશે તથા તેમના હોનું રક્ષણ કરવામાં આવશે, કે જેથી સઘળી પ્રજાઓ શાંતી તથા સહકારથી રહેશે, હિંદવાસીઓનો દાવો આજ છે. તેઓને એનાથી બીજું કંઈ વધારે કે ઓછું જોઈતું નથી. બીજા સ્વતંત્ર દેશોના લોકોને જે જાતના હક છે અને તેમનું ત્યાં જે સ્થાન છે તેવુંજ સ્થાન તથા સેવાજ હકો આપણા દેશના લોકોને મળે એજ આપણી માગણી છે. બ્રીટીશ શહેનશાહતની અંદર જે એવું સ્થાન મળતું હોય તો પછી હીંદ તેનાથી અલગ પડવા માગતું નથી. પણ જો તેની સાથેનો સંબંધ આપણા દેશની મુક્તિના રસ્તામાં આડે આવતો હોય તો તે સંબંધ તોડી નાખવામાં આપણે જરાયે આનાકાની કરશું નહીં. મહાત્મા ગાંધીજીના શબ્દોમાં કહીએ તો બની શકે તો શહેનશાહની અંદર અને જરૂર પડે તો તેની બહાર પણ.”

શાહી અને મુડીવાદીઓ તરફના હુમલા,

આપણી વીપતીઓ હું જે છે તેના કરતાં ઓછી બતાવવા માંગતો નથી. તે તો બહુ છે પણ તેમાં શાહીવાદીઓ (ઇમ્પીરીઆલીસ્ટ)ના હુમલાઓ અને મુડીવાદીઓ (ફીટલીસ્ટો)ના વધતા જતા લોભથી પેદા થતા દુઃખોથી બીજું એકે દુઃખ વધારે નથી. આખી દુનિયાના આજે દુઃખો અને વીપતીઓના મુખ્ય કારણો આજ છે. શાહીવાદીઓની ઇચ્છાઓ બર લાવવાને

મોટે અને આખી દુનીયાના કાચા માલને એક હાથ કરી યુરોપના કારખાનાવાલાઓના મોંઢાં ભરી તેમાં બનેલો માલ આપણા બજારમાં વેચવાને મોટે આજે શહેનશાહત કાર્ય કરી રહ્યું છે, અને તેમ કરીને પ્રજાઓની સ્વતંત્રતા છીનવી લઇ રહી છે.

રાજકીય નીતીમાં નીપુણ અથવા રાજકર્તાઓ પોતે સભ્ય હોઇ બીજાને સભ્ય બનાવવાના ડોળની અને ગોરી ચામડીની પ્રતીષ્ઠાની વાતો યુમાનથી કરે છે પણ દક્ષિણ આફ્રિકાવાળો આગેવાન શાહીવાદ સેસીલ રોડ્સે કહ્યું છે કે “માણસ માત્રનું હિત એ બહુજ સારી વાત છે, પણ તેની સાથે જો દરેક વર્ષે પાંચ રૂપિયાનો પણ લાભ થયા કરે તો તે લાભ માણસ માત્રના હિત કરતાં વધારે સારો છે.” આ અભીપ્રાયથી એ લોકોની જેવી પોલ ખુલ્લી પડી છે તેવી બીજા કશાથી પણ ખુલ્લી પડી નથી. શાહીવાદના મોટા પુબ્લરી જોસેફ એમ્બરલેને સાફસાફ કહી દીધું છે કે “સામાન્યના એટલે તો રાજગાર” આપણા દેશના સંબંધમાં તો તે બહુજ મક્કાઇથી કહે છે કે “એ દેશ તો અમારો સઉથી મોટો અને ઉદાર ધરાક છે કે જેના જેવો બીજો કોઇ ધરાક છેજ નહીં,

દુનીયાભરની શાંતિ હિંદની સ્વતંત્રતા ઉપર છે.

આ પરોપકારી લુટાણાનો ઇતીહાસ આફ્રિકાથી માંડીને ચીન સુધી લોહીના અક્ષરોથી લખાવો છે. પોલાદી ચોકું મુંગી કરોડોની કરવામાં જો આપણોજ વીરોધી પરીક્ષક હોય તો પછી ફતેહની આશા પહેલેથીજ છોડી દેવી જોઇએ, વ્યવહારીક અનુભવથી એ પણ સીધું થયું છે કે જે જે પ્રાંતોમાં ધારાસભા પક્ષવાળાઓની બહુમતી હતી, ત્યાં પણ એ નીતી તદ્દન નીષ્ફળ નીવડી છે. એમાં તો સંદેહ નથી કે એ લોકો સુધારાઓની પોલ ખોલવામાં સફળતા પામ્યા અને સરકારને તેના વીશ્વાસુઓથી ધારાસભાનાઓને ભરાતી રોકી તે ઉપરાંત સરકાર તરફથી પોતાની એકઠાં સલાથી તથા બળ જબરીથી કરવામાં આવેલા કામો પ્રજા તરફના પ્રતીનીધીઓની સંમતિથી થયા છે એ જાતનો સરકાર તરફનો ઢાંક પીછેડો દુર કરી ૨૫૯ ખતાવી આપ્યું કે પ્રજાના પ્રતીનીધીઓ આવાં કામોની સદંતર વીરુદ્ધ છે, પણ તેનાથી આપણા કામમાં વીશેષ મદદ મળી નહીં તેમ આપણા ઉવદના હેતુની પાસે પણ આવી પહોંચાયું નહીં ઉલટું તેની કીમત બહુજ

મોટી આપવી પડી. એનાથી તો કેટલાક ચોગ્ય પુરૂષોનું ધ્યાન વાસ્તવિક રીતે રાજકીય નજરે અગત્યના સવાલોથી દુર થઇ ખીણ બાજુ જતું રહ્યું એમાં સંદેહ નથી કે રાષ્ટ્રીય ભાવનામાં આવેલી મંદીના આવે વખતે જે ધારાસભાનો કાર્યક્રમ નક્કી કર્યો હતો તે તો ફક્ત પરીક્ષા માટે હતો. આપણે તેના અખતરો કરી જોયો. પણ તેનાથી આપણો ઉદ્દેશ જે બર આવ્યો નહીં. તો હીમત હારવાની જરાયે જરૂર નથી. અતુલ્ય પ્રમાણે નીતીમાં ફેરફાર કરવાની ખાસ જરૂર છે.

છેવટની “ ગોલ ”—સઘળાઓ એકમત છે.

છેવટના હેતુના સંબંધમાં જરાયે મતભેદ નથી. આપણે બધા ઇચ્છીએ છીએ કે ભારત દેશ સ્વતંત્ર અને પ્રગતિશીલ બને, એ ઉદ્દેશની સીધી માટે આપણે કોઇ પણ એક નીતી સંદાને માટે અપનાવી લીધી નથી અથવા તો કોઇ ખાસ કાર્યક્રમ સંદાને માટે છોડી ન દેવાનો સમજ પકડી રાખ્યો નથી. કોઇ પણ જાનની નીતી હોય અથવા કાર્યક્રમ હોય પણ આપણે જોનું જોઇએ કે તે આપણી સામાજિક અને રાજકીય અવસ્થાને માટે યોગ્ય છે કે નહીં. વ્યવહાર છે કે નહીં, અને નક્કી કરેલા વખતની અંદર તેનાથી ધારેલું પરીણામ આવી શકશે કે નહીં. નીતી અથવા કાર્યક્રમની પરીક્ષાની આ એક જ રીત છે. છેલ્લાં ૪૦ વરસમાં કોંગ્રેસે ત્રણ પ્રયોગો કર્યા છે અને એ ત્રણે પ્રયોગોથી આવેલા પરીણામો પણ આપણી સારેજ છે. ૩૫ વરસ સુધી આપણે લાગલાગટ સહકાર કર્યો તે પછી દોઢ વરસ સુધી અસહકાર કર્યો અને તે પછી ચાર વરસ સુધી ધારાસભાઓની અંદર અડોગો લગાવી દમ્પલગીરીની રાજનીતી અપભ્રંશ કરવાની કોશિશ કરી હવે આપણે એ ત્રણે નીતીઓના ગુણ દોષો ઉપર વીચાર ચલાવી શકીએ છીએ સહકારથી તો કંઈ પણ વળ્યું નહીં. ધારાસભાઓની અંદરના કાર્યક્રમથી પણ કંઈ પરીણામ ન નીપજ્યું. અસહકારથી પણ જે આશા રાખવામાં આવી હતી તે પણ સંદેહ વીના મૂળ થઇ નહીં પણ એ હોય એ નીતીનો ન હતો. એનું કારણ તો આપણા અશક્તિ હતી. તેનાથી જોટલા આપણે ઉઘા ચઢવાનું માથું હતું તેટલા ઉઘે ચઢી શક્યા નહીં, અસહકારે આપણને દગો નથી દીધો, પણ આપણે અસહકારને દગો દીધો છે. સાચી વાત છે કે પહેલી લડતમાં અમને બહુજ મોટો ધક્કો લાગ્યો અને હું તો એમ

પણ માનું છું કે દેશની હાલની દશામાં જ્યારથી આપસ આપસના કોમી અધકાઓને કારણે પ્રજામાં અવીશ્વાસ અને એક બીજા પ્રત્યે દ્વેષની વામણી પેદા થઈ છે, આખો દેશ પરસ્પર વીરોધી રાજકીય વીચાર ધરાવનારાઓ અને અધડા કરનારા સમુહોથી ભરાઈ ગયો છે ત્યારે એકદમ અસહકારની શરૂઆત કરવી અશક્ય છે, પરંતુ ભારત દેશની રાજનીતીમાં અસહકારનો જે ભાવ આવી ચુક્યો છે તે હવે કદી જશે નહીં. છુપી શક્તીના રૂપમાં તે સદા રહેવાનોજ. મેં બીજા જગ્યાએ કહ્યું છે કે “મારો સદાને માટે એવો નીશ્ચય થયો છે કે અસાધારણ અને જેનો ખ્યાલ પણ ન આવે એવા બનાવોને છોડી દઈ આપણે આતમસંયમ, આતમ, -સંઘન તથા આપણા પગ ઉપરજ ઉભા રહેવાની શક્તીય અને આજના જેવી યજ્ઞ-ગાથી કે જેમાં કોર્મને કોઈ પ્રકારે અધીકારીઓની મદદ વગર આપણા પોતાનાજ પ્રયત્નથી કરેલા કાર્યનો સંબંધ હોય તેનાથી આપણી સ્વતંત્રતા ફરીથી મેળવવી પડશેજ. મારો એકમ વીશ્વાસ છે કે મોટી જગી લડાઈના નષ્ટતીક અને આર્થિક દબાણથી હાલ ભારત પોતે પોતાની : સંભાળ લેઈ રહ્યો છે અને એ અધકાઓમાંથી તે નવીન જીવન અને નવીન જીવાની મેળવી બહાર નીકળી પોતાનું નકકી કરેલું સ્થાન પ્રાપ્ત કરી લેશે.”

ભવીષ્ય માટે તૈયારી,

હવે સવાલ એ થાય છે કે એ નવું જીવન તથા નવી જીવાની મેળવવાના કાર્યમાં આપણે કેવી રીતે મદદગાર બની શકીએ અને ભવીષ્યની લડતને માટે કેવી રીતે તૈયારી કરી શકીએ મારો તો આગળ વીશ્વાસ છે કે એ કાચ દેશમાં એકતા સ્થાપ્યા વીના કરી શકશે નહીં. દેશમાં એકતા કે એકતા મા એકતા અને ધારાસભાઓમાં એકતા જે આપણે આપણી લડત ચાલુ રાખવી હોય તો કયાં વીના છુટકોજ નથી. મતભેદ તો પડશેજ. ભેદ તો પહેલેથીજ છે અને હેવટ સુધી રહેશે. આપણે એજ શીખવું જોઈએ કે એ કંઈ અવસ્થા છે કે જેનાથી આ મતભેદ ઉપર ભાર મુકવાથી દેશને હાની થાય છે. આપણે વ્યક્તગત આગ્રહ અને લોક હિતની વાતોનો ભેદ પાડવો જોઈએ તથા સાધારણ જનતાના હિત માટે એક વ્યક્તીના લાભનું બહી-દાન આપનાં શીખવું જોઈએ.

દેશમાં એકતા

આપણા દેશની હાલની રાજકીય નીતીની સ્થિતિમાં હિન્દુઓ અને મુસલમાનો વચ્ચેના શરમ ઉપજાવે તેવા ઝઘડાઓથી વધારે દુઃખદાઈ બીજી કોઈ વસ્તુ હજી નહીં જે દુઃખજનક મારા મારીમાં જે નિષ્કૃતતાથી માનવોની હત્યા અને માલમીલકતનો નાશ થાય છે તેને વખોડી નાખવા માટે કોઈ પણ ભાષા વધારે કઠોર બની શકતી નથી એક પણ દીવસ એવો જતો નથી કે જ્યારે આપણે દેશમાં કંઈને કંઈ જાતની કોમી ઝઘડાની આગની ખબર સાંભળતાં નહીં હોઈએ, આ આગ હોલવાય છે તો પાછળ હોંસા અને દેખને મુકી જાય છે કે જેનાથી આખો દેશ એક બીજાનો નાશ કરવા પાછળ જુદા જુદા વીલાઓમાં વહેંચાઈ જવા માગે છે. એનાથી કોંગ્રેસની લોકપ્રિયતા પણ ધરી ગઈ છે, કોઈ પ્રાંતોમાં તો એને બીજું સ્થાન એટલે કોમી સંસ્થાઓનું સ્થાન ખાસ કરીને મારા મારી કરવા માટે ઉત્સુક સંસ્થાઓને પહેલું સ્થાન આપવામાં આવે છે. આવી દશાને વધારે વખત સુધી ટકાવી રાખવી એ ઠીક નથી. એ સવાલનો નીકાલ સદાને માટે કર્યો પડશે અને એને માટે કોંગ્રેસ સીવાય બીજી કોઈ ચોક્કસ સંસ્થા નથી.

હિન્દુ-મુસલિમ સવાલનો નીકાલ કરતી વખતે આપણે તેના લક્ષણોને જુદાથી રોગ સમજી બેસવાનું નથી જે રાજકીય ને ધાર્મિક બેદોથી બને કોમોનો એક બીજા સાથેનો સંબંધ છુટું છુટું થઈ ગયો છે તે તો એક

મોટા ગંભીર ઝઘડાનું ફક્ત બહારનું રૂપ છે. આ રૂપ ફક્ત હિન્દુનું નથી તેમજ ઇતિહાસથી અજાણ્યા પણ નથી, જીવનના સંબંધમાં જુદા જુદા દ્રષ્ટી બિન્દુઓ રાખવાવાળી બંને સંસ્કૃતિઓ વચ્ચેના મારામારી એ આ પ્રશ્નનું મુળ કારણ છે. એ રોગની દવા એજ છે કે બંને સંસ્કૃતિઓનો જીવતા રહેવાનો હક કયુલ રાખવામાં આવે. સહીયજ્ઞતા અને પરસ્પર જ્ઞાનની લાગણી વધતી જાય અને રાષ્ટ્રીય સંસ્થાઓ સ્થાપી બંને કોમોના યુવાનો એક સાથે રહી બંને બાબતોઓના મુળ બાવે સમજીને તથા સંસ્કૃતિઓને અનુસરી ફેરતી અને સારી લાગણી ઉત્પન્ન કરવામાં ઉત્સાહ અપવામાં આવે, પરીસ્થિતિ એવી છે કે વીક્ષિત બાબતના પુત્રોને પુરોષની સંસ્કૃતિનો અભ્યાસ તો કરવોજ પડે છે પણ આપણા ખડોશી ભાઈની સંસ્કૃતિના સંબંધમાં તે કંઈ પણ જાણતા નથી. આ બમકર

અર્થતા દુર કરવાના પ્રયત્ન આ વખતે કરવાની જરૂર છે. એક ખીજના મંજીર ભાવોનું અધીક જ્ઞાન અને એકખીજની ભાવનાઓ પ્રત્યે સહાનુભૂતી હિતપન્ન થવાથી જુદા જુદા પ્રતિનીધીત્વ, ગઊવધ અને મસજીદની સામે વાજના સવાલોનો પોતીકી મેજેજ નીવેડો આવશે અને ઇતિહાસ માટે ફક્ત એની વાતોજ રહેવાની.

આ સમયે હું એ સવાલને ઊડી શકતો નથી કે જે આપણી સમક્ષ ખડો થયો છે, મુળ વાતો એવી છે કે જેને હિન્દુ અને મુસલમાન બન્નેએ સમજી લેવી જોઈએ, એમણે જુલવું ન જોઈએ કે એ બધા ભારતવાસીઓ છે જેમને ભારતમાંજ રહેવું પડશે અને ભારતમાંજ મરવું પડશે. પરમાત્માએ તેમની સરજત એવી રીતે ધડી છે કે તેઓ કોઈ પણ રીતે જુદા પડી શકશે નહીં. અગર જો મારો કોઈ હિન્દુ ભાઈ એમ સમજે છે કે ૭ કરોડ મુસલમાનોથી હિન્દુઓની સરજત જુદી પડી શકે એમ છે તો તે મોટા ભરમમાં પડ્યા છે અને એ ભરમ જેટલો, જલદીથી દુર થાય તેટલો જલદી દેશને લાભ છે. એવીજ રીતે જો મારો કોઈ મુસલમાન ભાઈ પચીસ કરોડ હિન્દુઓ પર સત્તા જમાવવાનું સ્વપ્ન જોઈ રહ્યો હોય તો તે મુર્ખોના સ્વર્ગમાં વીહાર કરી રહ્યો છે અને તે જેટલી જલદીથી આંખ ખોલી પોતાનું સ્વપ્ન દુર કરશે તેટલી જલદીથી મુસ્લીમ સમાજ અને દેશને લાભ થશે, જે સ્વરાજને માટે આપણે ઝંઘડા કરી રહ્યા છીએ તે ન તો હિન્દુ રાજ તથા ન તો મુસ્લીમ રાજ્ય થશે. તે તો બેયું રાજ્ય થશે અને તે વખતે સધળી કોમોના હકોનું રક્ષણ કરવામાં આવશે ચાલુ ઝંઘડા કરતાં રહેવું એ મનુષ્ય સમાજની સ્વભાવીક અવસ્થા નથી. કોમી કાર્યકર્તાઓ પોતાની કોમની આર્થિક રાજનૈતિક અને કેળવણી વિષયક અવસ્થા સુધારવા માગે છે એની સાથે મારે કોઈ જાતની તકરાર નથી. પણ કોઈ પણ સમુહ કે રાષ્ટ્રની સાચી અને સ્થાયી ઉન્નતી ત્યારેજ થાય કે જ્યારે તેમાં શાંતી અને સારી લાગણી હોય બચકર કોમી ઝંઘડાઓથી ત્રીજાનું હિત બલે સચવાય, પોતાના દેશનું હલનું તે થતુંજ નથી. હું તેથી ગુલામગીરીની બેડીઓ તોડવાનો પ્રયત્ન કરાવવાનું રાષ્ટ્ર આપસઆપસમાં મંત્રી શકતું નથી. એડી સાથે સ્વતંત્રતા અને કોમી તત્ત્વનું નામ લઈ શકતા નથી કારણ કે એ બંને એક ખીજના દુરમતો છે કોઈ વીદેશી અહસ્યને આપણી લડતની મત્સતા ઉપર વિશ્વાસ ખેસતો નથી કે જ્યારે આપણને ભાઈ ભાઈઓના ગળા કાપતો જોય છે, આપણી દેશભક્તી

પણ બનાવટી માલમ પડવા લાગી છે. આપણા બાઇઓ સાથે વીરોધ કરી તેના ઉપર અહીં તહીં થોડો ધણો વીજ્ય મળવાના પ્રયત્નથી આપણે અનુપણે ત્રીજાને મદદ કરીએ છીએ. અને તેના ઇશારા ઉપર નામીએ ચીએ- શું આપણે બધા સાથે મળીને એક વખત ફરીથી એવું બળ નહીં અજમાવી શકીએ કે જેથી આ શરમ ઉપજવનારી ચળવળથી સદાને માટે આપણે છુટકારો મેળવી શકીએ ? સ્વાર્થ દૃષ્ટી પણ એમજ કહે છે કે ક્ષણિક અથવા તો એક વર્ગના લાભની આશામાં આખી સ્થિતિ રાષ્ટ્રીય સ્વાર્થસંતુકસાન ન કરવું.

હીંદુ મુસ્લીમ મતભેદ,

જુદા જુદા એકતા કરવા માટે મળેલા સંમેલનોમાં કોમી વિરોધના જે કારણો જાહેર થયા છે તે બે જુદા જુદા પ્રકારમાં વહેંચવામાં આવી ચકશે. (૧) રાજકીય, (૨) ધાર્મિક

(૧) રાજકીય મતભેદ-વધુ હવે અત્રે વીરોધ જણાવવાની જરૂર નથી કે વધુ મતીની કોમને પોતાના હક્કો સાચવવાની જવાબદારી આપવા મુસલમાનો તઈયાર ન હોવાથી તેઓએ અમાહેલા મતદાર સંઘોની માંગણી કરી છે તેવા સહિ કોષ જાણે છે, અત્રે એ પણ કહેવું બ્યાબખી થશે કે આવી જાઠવણીથી એવા માઠા પરીણામ આવ્યા છે કે ગઢિહતીની કોંગ્રેસે એલ ઇન્ડિયા કોંગ્રેસની વરકીંગ કમીટીને આ ઝઘડાને ઉકેલ કરવાની આજ્ઞા કરી હતી. તે એવા શબ્દોમાં કે હીંદુ તથા મુસલમાન આગેવાનો સાથે મસલહત ચલાવીને હીંદુ-મુસ્લીમ ઝઘડાઓ નાબુદ કરવાના ઉપાયો શોધી કાઢવા અને તા. ૧૩-૩-૨૭ પહેલા તે ઉપાયો એલ ઇન્ડિયા કોંગ્રેસ કમીટી સમક્ષ પોતાના રીપોર્ટ સાથેજુદું જુદું દર્શાવવામાં આવે છે. જે આ બીનામાં કોષ ઉમેદવારની સફળતા હોય તો તેને પોતાના ધર્મવાળાના મત પર સાંપ્રદાયિક ઝઘડા અને ભેદભાર દગો પડે. હાલના નિર્ણયમાં લઘુમતીવાળાઓના પ્રતિનિધીઓનું સ્થાન બરાબર જળવી રાખીને પ્રતિનિધીવાળા વીષયોના સંબંધમાં એમની બ્હીકને દુર કરી છે અને મીત્રાચારી તથા વીશ્વાસ વધારવા માટે નવી તક પણ આપવામાં આવી છે, સંયુક્ત હીંદને માટે આ સહિથી ટ્રેષ્ટ શુભ ચીન્હ છે.

લોકોની સંખ્યા મુજબ પ્રતિનિધી ચુંટાવાના તત્વનો સ્વીકાર કરીને ન્યાય અને યોગ્ય પાયા પર નવી ચીન પ્રણાલી સ્થાપવામાં આવી છે.

તેમાં થોડી સંખ્યાલાભાગેને વધુ અધીકાર આપવાથી તેમજ પંચાયત, અગાળની વધુમતીને વધુ અધીકાર આપવાથી ઉભા થવા અસંતોષને પશુ દુર કરવામાં આવ્યો છે. તે સાથે એ પશુ ગ્રામ્ય લઘુમતીવાળાઓના આસ લાભોના રક્ષણ માટે કરવામાં આવી છે કે જે નેત્રોમાં ૩-૪ સભ્યો પોતાના હિતના સંબંધમાં કોઇ બાબતમાં વીરોધ કરે તો તે પર વ્યવસ્થાપક સભામાં તે વીધે વીચાર પશુ ન ચલાવવામાં આવે.

કોંગ્રેસને કોમી બાબતોમાં ઉતરવાનો અધીકાર છે કે ?

કેટલાક લોકોનું કહેવું એવું છે કે રાષ્ટ્રીય કોંગ્રેસને કોમી વીધેનો નીર્ણય કરવાનો કંઈ અધીકારજ નથી, કહેવામાં આવે છે કે જુદા જુદા સંપ્રદાયો સાથે સંબંધ રાખવાવાળી રાજનીતીને લગતા અથવાતિ ધાર્મિક બાબતો પર વીચાર ચલાવવાનો કોંગ્રેસને અધીકાર નથી હું તો કહું છું કે કોઇપણ કોમી સંસ્થા અગર તો આવી અનેક સંસ્થાઓ એકઠી થાય તે પશુ તે કોંગ્રેસના અધીકારન બરાબરી નહીં કરી શકે, તો પછી તેનાથી આગળ જવાની વાત તો દુરજ રહી. જુદી જુદી કોમી સંસ્થાઓના નીર્ણયોને માની લેવાને કંઈ હિંદની રાષ્ટ્રીય સંસ્થા કોંગ્રેસનું કામ નથી. આ એક એવી સંસ્થા છે કે જ્યાં આ વીધેઓ પર વીચાર કરી જુદી જુદી કોમોનાં ન્યાય કરી શકે. કોઇપણ વીધેમાં જુદી જુદી કોમો વચ્ચે ઝઘડા ઉભા થતા તેનો ઉકલ જે નેતાઓ અંદર કરી લે તો કોંગ્રેસ તેવા આગેવાનને જરૂર આવકાર આપશે, પરંતુ જે તેઓ આપસઆપસમાં નીર્ણય ન કરી શકે તો હિંદની મુખ્ય અને સર્વ શ્રેષ્ઠ રાષ્ટ્રીય સંસ્થા કોંગ્રેસને તેમાં હાથ નાંખવોજ પડે. આ સ્થિતિમાં અસંતોષી થએલા સંપ્રદાય વાળાઓની ધમકીઓ અથવા તો તેમના સાહસનો પરવા ન કરતાં કોમી સંબંધ સુધારવા અને કોમી શાંતી અને સદ્ભાવનું રક્ષણ કરવાની દરજ કોંગ્રેસે બળવવીજ જોઇએ.

ધાર્મિક મતભેદ

રાજદવારી મતભેદોના સંબંધમાં કોંગ્રેસે મુબંધમાં સંતોષકારક નીર્ણય કર્યો હતો પરંતુ ધાર્મિક અને સામાજિક મતભેદોના નીર્ણય કરવો

ખાકી રહી ગયો અને સીમલામાં કોંગ્રેસના પ્રમુખે બને કામોના નેતાઓને અંદર અંદર સમજાવતી કરવાની તક આપી હતી. ધણી દીવસ સુધી વાદ વીવાદ થયાબ્યા પછી પણ જ્યારે તેઓ કંઈ પણ સમાધાની પર આવી ન શક્યા ત્યારે કલકત્તા ખાતે મળનારી અખીલ ભારતીય કોંગ્રેસ કમીટીની બેઠકને સમય વીચારીને કોંગ્રેસના પ્રમુખે હીંદુ મુસ્લીમ નેતાઓને બહેર આમંત્રણ કર્યું કે તેઓએ કલકત્તા આવીને કમીટીમાં હાજરી આપવી અને કમીટીએ મુબમમાં શરૂ કરેલા કામનાં કામને પુર્ણ કરવામાં મદદ કરવી આ કોશેશોનું પરીણામ પહેલાં મળેલા એકતા સંમેલને અને તે પછી ઓલ ઇન્ડીઆ કોંગ્રેસ કમીટીએ કરેલા નીચુંચોમાં ૨૫૫ જણાઈ આવે છે.

સુધી

(૧) અખીલ ભારતીય કોંગ્રેસ કમીટી એવો નીચુંચો કરે છે કે દરેક વયક્તી અથવા સમુદાયે સમજાવી પડાવીને ખીજાઓને પોતાના ધરમની દીક્ષા આપવાનો અથવા તે ફરીને ખીજાઓને પોતાના ધર્મમાં લેવાતી શ્વર્ત-ત્રતા રહેશે પરંતુ કોઈપણ માણસ યા જયો બળાકારથી કે છળકપટથી અગર તે લાલચ આપવા જેવા ઘેર ઉપાયોથી ખીજાને પોતાના ધર્મમાં વટલાવી નહીં શકે અથવા તે ખીજાને કોઈ તેમ કરતો હોય તેને પણ આ ઉપાયોથી રોકી નહીં શકે. ઝોઝામાં ઝોઝી અઢાર વર્ષની ઉમર કરતાં ઝોઝી ઉમરવાળા માણસો ખીજા ધર્મમાં વટલતા હોય તે તેવાઓનાં માઆપની મરજી સિવાય તેને વટલાવી નહીં શકાય, અથવા અઢાર કરતાં ઝોઝી ઉમરના કોઈ નીરાધાર માણસ ખીજા ધર્મવાળાઓનાં હાથમાં ફસાઈ જશે તે તેવાઓને તેના ધર્મવાળાઓને સોંપી દેવામાં આવે. ધર્મની અદલા બદલી અથવા તે ફરીથી પાછા પોતાના ધર્મમાં આવવાના સંબંધમાં તેવા માણસોના નામા જગા વખત કે વીધીની કંઈ પણ વાત છપાવવામાં આવશે નહીં તેમજ તેવા પ્રસંગે આનંદોત્સવના મેળાવડા કરવામાં આવશે નહીં,

જ્યારે કોઈ વખત એવી ખબર મલશે કે કોઈને ખાનગી રીતે બળાકાર રજુ કરવા વળી આ કોમિસ ઓલ ઇન્ડીઆ કોમિસ કમીટીને સંસા આપે છે કે તેણે આ રીપોર્ટ ઉપર વીચાર કરી જુદા જુદા પ્રાંતોના કોમિસ મેનોને બહારી મુચનાઓ કરવી.

તે બાદ બન્ને કામોના આગેવાનો સાથે કોંગ્રેસના પ્રમુખે વાતચીત કરી ઠેકાણે ઠેકાણે ફરીને પ્રચાર કાર્ય તથા બન્ને કામોના સહકાર મેળવવાની કોશિશ શરૂ કરી. આખરે તેમણે દીલ્હીમાં કોનફરન્સની ગોઠવણ કરી. શ્રી. શ્રીનીવાસી આયંગરના દીલ્હીની નીબાલસતા, સત્યતા મહેનત અને ઉત્સાહનું એ ફળ મળ્યું કે મોટા મોટા રાજકીય મતબેદોનો ઉકેલ કરવાનો ઉપાય મળ્યો. તે પ્રસંગે મુસ્લીમ નેતાઓએ અવીશ્વાસ, શક અને સાંકડી કામી લાગણી દાખી દહને નવી મુસ્લીમ રાજ્યનીતીની સુચના કરવાનો સાહસ કર્યો, તે તેમની રાજકીય કુતેહ તથા દેશભક્તીની કદર કોંગ્રેસની વતી કરવા નીકળે હું મારી ફરજ સમજું છું. તા. ૧૫ મી મેની પોતાની બેઠકમાં કારોબારી કમીટીએ દીલ્હીમાં મળેલી તા. ૨૦ મીની મુસ્લીમ નેતાઓની કોનફરન્સના ઠરાવો ઉપર તથા હીંદુ મહાસભા તથા બીજી સંસ્થાઓના મત ઉપર તેમજ બંને કામોના બીજા આગેવાનો વીગેરે પરના અભીપ્રાયો પર વીચાર ચલાવી તા. ૧૬-૩-૧૯૨૭ ના રોજ એલ ઇન્ડિયા કોંગ્રેસ કમીટી સમક્ષ પોતાનો રીપોર્ટ રજુ કર્યો હતો તે કમીટીએ હાજર રહેલા બધા સભાસદો (જેમાં હીંદુ મહાસભાના પચ્ચેટલાક ગણ્યુતા આગેવાનો હતા) ની સંમતીથી જે ઠરાવ પસાર થયો હતો અને જેને કારંબારી કમીટીએ પણ સંમતી આપી હતી છે તે કમીટીની રાજદવારી કુનેહની સંજીન પુરાવો હોઇ પ્રમુખના બ્યક્તિત્વની અને બીજાઓને સમજાવવાને તેમની શક્તિની ઉજવળ નીશાની છે.

(૧) જુદી જુદી ધારાસભાઓમાંના પ્રતિનીધીત્વને લાગેવળ છે. ત્યાં સુધી રાજ્યબધારણની બચીબચી કાંઈ પણ યોજનામાં પ્રાંતીક તેમજ વડી ધારાસભા માટે ભેમાં મતદાર મંડળો સ્થાપવા.

ધારાસભાઓમાં બંને મોટી કામોના વ્યાજબી લાભો સચવાશે એવી તેઓને ખાતરી આપવા માટે હાલને માટે અને છઠ્ઠવાળેગ હોય તો બચીબચીને માટે પણ પ્રાંતોમાં તેમજ વડી ધારાસભામાં બંને કામોની વસ્તીના સંખ્યાના પ્રમાણમાં તેઓના પ્રતિનીધીઓ માટે ધારાસભાઓમાં બેઠક રીઝર્વ રાખવી, તે આવી શરતે કે કાંઈ પણ પ્રાંતમાં એક કામને વસ્તીના પ્રમાણમાં જેટલી બેઠકો માટે હક હોય તેના કરતાં વધુ બેઠક વધુમતીઓની તરફથી (પૂર્ણબમાં થીએનો આવી વધુમતીઓમાં સમાવેશ થાય છે) અરસ પરસ સજાવુતી અને સગવડથી આપી શકાશે અને આવી રીતે બંને કામો માટે પ્રાંતીક ધારાસભામાં જે પ્રમાણે સુકરર થશે તેજ વડી ધારાસભા માટે પણ રાખવું.

વાવ્ય સરહદ અને બ્રીટીશ બલુચીસ્તાનમાં સુધારા.

(૩ એ) બીજા પ્રતિની માફકજ ઉત્તર- પશ્ચિમ સરહદ પ્રાંતમાં તેમજ બ્રીટીશ બલુચીસ્તાનમાં સુધારાઓ દાખલ કરવાની મુસ્લીમ આગેવાનોની મુચના કમીટીના મતે વ્યાજબી છે.

સાંધને છુટું પાડવાનો સવાલ.

(૩ બી) સીંધને મુખ્ય ઇલાકાથી જુદા પાડીને તેનો સ્વાતંત્ર ઇલાકા બનાવવાની યોજના કોંગ્રેસ ભાષાના ધોરણે પ્રાંતોની નવેસરથી રચના કરવાના સ્વીકારેલા સીદ્ધાંતની અંદરજ સમાયેલી હોવાથી કમીટી માને છે કે તેનો અમલ કરવો.

આતમીક વીરાવાસ સ્વાતંત્ર્ય.

(૪) ભવીષ્યના રાજ્યધારણમાં “કોનસનસ”નાં છુટાપણાની ગેરંટી આપવી અને તેની આડે આવે એવા કાયદાઓ ધડવાની સત્તા કોઈ પણ ધારા સભાને રહેશે નહીં, “કોનસનસ”નું છુટાપણું એટલે ધારમીક રીત રીવાજો પાળવાનું તથા ધારમીક શીઝ્જુ અને પ્રચાર ચલાવવાનું છુટાપણું. (બીજાઓની લાગણીને માન આપીને) તથા બીજાઓના તેવા હકોની આડે નહીં આવવુંએ હોય.

(૫) કોઈપણ ધારાસભામાં લાગતીવળગતી કામના સભાસદોની ૩/૪ જોટથી વધુમતી વીરાધ કરશે તો તે ધારાસભામાં કામ કામ વચ્ચેની કોઈ પણ બાબતને લગતો ઠરાવ. બીલ કે સુધારો રજુ કરવામાં આવશે નહીં.

ધારાસભાની દરેક બેઠકની શરૂઆતમાં બંને કોમોના સભાસદોની નેમેલી બેઠક કમીટી ઠરાવશે તેવી બાબતોને કામ કામ વચ્ચેની બાબત ગણવામાં આવશે.

આજ સુધીનો હીંદુ મુસ્લીમ સંબંધ સને ૧૯૧૬ ની લખનઉની સમજુતી મુજબનો હતો, પરંતુ આ (દીલ્હી) નો નીર્ણય તો એથી ધણો આગળ વધી ગયો છે. તેની શરતો એવી તો સ્પષ્ટ અને સાફ છે કે તેની પર ટીકા કરવાની જરૂર નથી. તોપણ બધાએ સાચે મળીને આ સંબંધમાં વીચાર કરવા પર હું ભાર મેલવા માંચુ છું. આજ સુધીના એક બીજા સાથની અચડાઅચડીનું મુખ્ય કારણ વટલાવવા કે સુધ કરવામાં આવ્યો છે જે તે માણસની ઉંમર ૧૮ વરસ કરતાં ઓછી હશે તો તેવી સ્થિતિમાં એ સંબંધનો નીર્ણય પંચ મારફતે કરવામાં આવશે અને તે પંચ કાર્યવાહક સમીતી નક્કી કરશે.

ગાય અને વાળં

અખીલ ભારતીય કોંગ્રેસ કમીટી નીચે લખેલા નિર્ણયને ગાય અને વાળંના સંબંધમાં અચ્છી શમજુતીરૂપ માને છે અને કોંગ્રેસને અધીકાર આપે છે કે આ નિર્ણયોમાં બતાવ્યા મુજબ હિન્દુ એને મુસલમાનોમાં પ્રચાર કરે અને તે પ્રચારકાર્ય માટે એક ઉપસમીતી બનાવી દે.

વળી એ પણ ઠરાવ કરે છે કે આ ઠરાવને બહાલી આપવા માટે મદ્રાસખાતે મળનારી કોંગ્રેસ કમીટીની બેઠકમાં અને કોંગ્રેસમાં રજુ કરવો.

હિન્દુઓને છુટ છે કે કોઇ પણ વખતે કોઇ પણ મસજીદની આગળ ધારમીક અથવા તો બીજી કોઈ જાતના કામમાટે વાળં વગાડે અથવા તો વરધાડા લઇજાય પણ મસજીદની આગળ વરધાડાને થોભાવવા નહીં અથવા તો કોઇ પણ જાતના દેખાવ કરવા નહીં અને મસજીદની આગળ ગાવા અને વગાડવાનાં ગીત અને સંગીત એવાં ન હોવાં જોઇએ કે તેના અવાજથી મસજીદની અન્દર બન્દગી કરવાવાળાઓને ચીઢાઇ જવાનું કે વધુ અડચણુ કરતા હોવાનું સમજાય.

મુસલમાનો ગૌવધ કરવાને સ્વતંત્ર છે અથવા તો ખાવાને માટે જનવરો મારવાના સંબંધમાં મ્યુનીસીપાલીટીઓના નીયમોનું પાલન કરીને તેઓ સ્વતંત્ર છે કે ગમે તે શહેરમાં યા ગામમાં એવી જગ્યાએ ગૌવધ કરે છે કે જ્યાં જાહેર રસ્તો ન હોય, કોઈ પણ મન્દીરની નજદી ન હોય અથવા તો તે વધ એવી જગ્યાએ ન હોય કે જ્યાંથી હિન્દુઓ આ દેખાવ જોઇ શકે.

બલીદાન અથવા તો કતલ કરવા માટે લઈ જવામાં આવતી માંસોનાં સરખસ કઢાડવાં નહીં યા તો દેખાવો કરવા નહીં,

ગૌવધના સંબંધમાં હિન્દુઓની ગંભીર લાગણી ખ્યાનમાં લઇને મુસલમાનોને માટે એમ નક્કી કરવામાં આવે છે કે ગાયનું બલીદાન અથવા તો ગૌવધ એવા પ્રકારે કરવો કે જેથી શહેર કે ગામના હિન્દુઓનાં દીલ દુઃખાય નહીં.

જ્યારે એમ જણાશે કે આ નિર્ણયની કોઇ શરત તોડવામાં આવી છે ત્યારે કાર્ય સમીતી માફતે અથવા તો સાધારણ નીયમો મારફતે પંચ નીમીને તે સંબંધમાં તપાસ ચલાવવામાં આવશે અને તે પ્રમતો નિર્ણય

ઝેલનો નીર્ણયન મળ્યો.

આ પહેલાં કોમી મતભેદ દૂર કરવા માટે જે પ્રયત્ન કરવામાં આવે છે તે ઝોટલા માટે સફળ નથી થયો કે એક કોમે બીજી કોમોના અધીકારે પટાહવા માગ્યા છે. પરીણામ એ આવ્યું કે એક બીજામાંથી અવિશ્વાસ અને શંકા દૂર કરવા અને એકબીજાના ધર્મ પ્રત્યે માન ઉત્પન્ન કરવાને બદલે એ નીરણ્યોથી તો સાધારણ ઝઘડાઓ વધી પડ્યા. અખીલ ભારતીય કોંગ્રેસ કમીટીના ઠરાવનો આધાર એ પણ છે કે શાંતિમય મુશ્કેલીઓનું મારે દરેક કામ પોતાના હકોનો ઉપયોગ કરવાને માટે સ્વતંત્ર છે. હકો ધરી જવાનો ભય દૂર થયાબાદ બંને કોમોમાં હિંસા બાવના જન્મત કરવા અને સહેહશાંતી જાળવવાને ઉત્તેજન અપાય તો ખચીતજ આ કાર્યમાં સફળતા મળે. એક કોમ બીજી કોમની લાગણીનો વિચાર કરીને પોતાના કોઈ હકોનો ઉપયોગ કરવાનું પોતાની :મરજથી છોડી દે તો તે પણ કંઈ નહીં બનવા જોઈતું નથી.

કોંગ્રેસે સારો રસ્તો દેખાડી દીધો છે અમારા રાજકીય નેતાઓ એ રામબાણુ રસ્તો બતાવ્યો છે. હવે અમે કોંગ્રેસવાળાઓની ફરજ છે કે આખા દેશમાં પુર જોઈથી હીલચાલ કરીને આ નીર્ણયનો સાર ઢિંદુ અને મુસલમાનોને સમજાવવો અને આ નીર્ણયને લોકપ્રીય બનવવા :મારા રાજકીય અભિપ્રાય મુજબ મારી તો દરેક હિન્દીને અંતઃકરણપુર્વકની પ્રાર્થના છે કે આ સૌથી ઉત્તમ કાર્યમાં કોંગ્રેસના હાથ મજબુત બનાવે.

વર્તમાનપત્રોને અપીલ.

ખાસ કરીને મારી વિનંતી આ દેશનાં વર્તમાનપત્રોને છે કે આ સંબંધમાં તેઓ પોતાની જોખમદારીનો ખ્યાલ કરે. સાર્વજનિક અભિપ્રાય જાળવવા અને કોમકોમોના બેવહારને લગતું મહત્વનું કાર્ય બીજો કોઈ નથી કરી શકતો. આ શકતીવાન ભલાઈ અને શુરાઈ બંને કરી શકે છે અને મને દુઃખ શાંતિ હોવું પડે છે કે આ કોમી સંકટને વખતે અમારાં વર્તમાનપત્રો અને ખાસ કરીને દેશી ભાષાઓમાં પ્રગટ થતાં પત્રોએ પોતાનું જોર ભલાઈ કરવામાં વાપર્યું નથી એટલુંજ નહીં પરંતુ ચોક્કસ અપવાદ બાદ કરતાં આ પત્રોએ ઉપદ્રવની આમ વધારી છે અને પોતાનું કર્તવ્ય જાળવવામાં ખેદજનક અભાવ દર્શાવ્યો છે અંગ્રેજોના પત્રોની વીરુદ્ધ

હું કહીશ નહોં કારણ કે તેઓનો સ્વભાવજ પોતાના સ્વાસ્થ્યની રક્ષા કરવાનો છે. પરંતુ શું અમે આપણા વર્તમાનપત્રો અને પત્રકારો પાસેથી એટલીએ આશા ન રાખીએ કે સમસ્ત સ્વદેશના ભારે કષ્ટાણુને માટે પોતાની ચક્રતી-ઓનો ઉપયોગ દેશના એકતા કરવા માટે કરે ? આ દેશના સમાચારનો પ્રચાર કરવાવાળી સંસ્થાઓની વ્યવસ્થા પણ સંતોષજનક નથી સર્વેએ જાણવું જોઈએ કે અમારે માટે આ સવાલ જીવન મરણનો છે અને જે એકતા માટે કાશોષ કરી રહ્યા છીએ તેપર ભારતના સારા ભવીષ્યનો આધાર છે.

હીંદુ મુસ્લીમ મતભેદનો સવાલ મેં આટલા વીસ્તારથી રજુ કર્યો છે તેનું કારણ એ છે કે સર્વ વ્યાપી રોગોની માફક આ રોગ પણ રાષ્ટ્રીય જીવનના સર્વ અંગોપર ઉડશે. હું જાણું છું કે હીંદુ મુસ્લીમ સવાલ એક મોટા સવાલનું એક અંગજ છે. એ પ્રશ્ન એ છે કે વધુમતીના અને પછાતોના અધીકાર ઉત્તરમાં શીખ અને દક્ષીણમાં અબ્ધાહાણ તથા આખા હાદિમા દલીત કહેવડાવતો વર્ગ એ સર્વ પર આપણે પુરેપુરું ધ્યાન આપવું જોઈએ. શીખ અને અબ્ધાહાણોના સંબંધમાં હું વીરોધ કંઈ કહેવા નથી માગતો પરંતુ અધુતોના સંબંધમાં જે શબ્દ કહેવા ઇચ્છું છું. અધુતપણું દુર કરવાનો સવાલ હજી પણ આપણા હીંદુભાઈઓનો પ્રશ્ન છે તેમજ દરેક હીંદુવાસીને માટે તે સવાલ ગંભીર ચીંતા કરાવનારો છે. કેમકે ભયંકર સામાજિક અને રાજકીય અયોગ્યતાની નીચે કચડાયેલા આપણા અબ્ધાહાણોની જેમની તેમ હાલત દેશાધારની લડતમાં અડચણ ક્યાં વગર રહી શકે તેમ નથી.

કોંગ્રેસમાં એકતા.

કોમી સલાહશાંતી સ્થપાય તે પછી વીચારવાનો ખીજો અગત્યનો સવાલ કોંગ્રેસના સંગઠનનો છે. અસહકારની ચળવળને લીધે કોંગ્રેસપર પણ માઠી અસર થઈ છે. ૧૯૨૦ તથા ૧૯૨૧ મ હાદિમા પ્રત્યેક નગર તથા ગામમાં કોંગ્રેસ કમીટી હતી તેનો ઉત્સાહ ધીરે ધીરે કમી થઈ ગયો અને કોમી અંધડાઓ વધવા સાથે બધે ઉદાસીનતા પથરાઈ એટલુંજ નહીં પણ કોઈ ઠેકાણે કોંગ્રેસ પ્રત્યે વીરોધ પણ જાગ્યો. હવે કોંગ્રેસના સભાસદ બનવા માટેના નીચમો એવા રાખવા પડશે કે સામાન્ય જનને પણ તે અનુકૂળ પડે અને બધી કોમના લોકો કોંગ્રેસમાં વધુ સંખ્યામાં આવે. અબ્ધાહાણોએ

કરીથી અમારી સાથે બળી જવાનો નીશ્ચય કર્યો છે અને તેનાં પ્રતીનીધીઓ
અહીં હાજર છે તે જોઇ મને આનંદ થાય છે. પણ મુસલમાનો અને
શીખોની સંખ્યા ઓછી જોખને દુઃખ થાય છે. જે પારસી કામે કાંગરેસની
બચપણમાં સેવા કરી હતી તે પારસી કામ હવે બેદરકાર છે તે મને
વધારે ખુશ છે ખ્રીસ્તીઓ હજી સુધી કાંગરેસથી દુર રહ્યા છે તેમને પણ
હું કહેવા માગું છું કે જે એ પ્રમાણે વેગળા રહેવાથી તમે પોતાના વર્ગનું
વધુ બહુ કરી શકતા હો તો તેના લાભ ભાવે લો પણ વરસો સુધી મુસ-
લમાનોએ અનુભવથી જોયું છે કે એમ વેગળા રહેવા કરતાં વધુ લાભ
કાંગરેસમાં બળવામાં છે. ખ્રીસ્તીઓ પણ એજ પ્રમાણે અમારી સાથે
બળવાથી પોતાના સમુદાયની વધારે સારી સેવા કરી શકશે માટે અધી
કામેના લોકોએ એકબીજા સાથે મીત્રતા આંધી દેશસેવામાં એકત્ર થવું
જોઇએ. કાંગ્રેસનાં દ્વાર અધા લોકોને માટે ખુલાં છે. મુળ સીદ્ધાંત સીવાય
બીજી અધી વાતો કરવી પડે તો તેમ કરીને પણ અધા લોકોમાટે કાંગરેસના
દ્વાર ખુલાં રાખવાં જોઇએ, મતભેદ તો રહેશે પણ તે મટાડવા હોય અમર
તેને માટે જુએલા ચલાવવી હોય તો તે કામ માટેનું સ્થાન કાંગરેસ છે અને
આપણી પ્રજાએ પાલવાની અધી રાજદ્વારી સંસ્થાઓ પણ કાંગરેસમાંથીજ
જનમી છે. અત્યારે તો દરેક દળવાદા પોતાના મતની ઉપયોગીતા કાંગરે-
સને સમજાવે અને તેની બહુમતી પોતાની મતને અનુકુળ બનાવે એવી
કાંગ્રેસને માટે અપાર અવકાશ અને સગવડ છે જે કોઇ કારણને લીધે
અથવા કાંઇપણ કારણ વગર પણ અમુકજ મત સ્વીકારવા કે અમુક મત
નજ સ્વીકારવાનો દરાવ કરે તો એ બહુમતીનું સ્થાન લે એવી કોઇ બીજી
સંસ્થા ઉભી કરવાનો ઉપાય ન મળે ત્યાંસુધી માત્ર એકજ
લોકત્વ મુદ્દક અને વચવહાર ઉપયોગી સીદ્ધાંત એજ છે કે
બહુમતનો નીર્ણય માન્ય રાખવો તેમને પોતાના મતના બનાવવાની
લડત ચલાવવાનો વધુમતીનો અધીકાર એથી જતો રહેતો નથી; પણ એવા
નાના મતભેદને લીધે સંસ્થાનો ત્યાગ કરીને બીજી સંસ્થા બનાવવી ન
જોઇએ સ્વતંત્ર દેશોમાં પણ એવા નાના મતભેદોને લીધે જુદી સંસ્થાઓ
થાય છે તો આપણા મહાલોક હકો માટેજ લડવાનું છે તેમાં આપણને
પ્રાંતજના બનાવે એવી સંસ્થા કામની નથી ભારતના કેળવણેલા વર્ગની
જુએદારી બહુ મોટી છે. તેમણે પ્રજાને તેમ સતાવાળાનું અને અધીકારોનું જ્ઞાન
આપવું જોઇએ. તેમાં જ્યારે નવી સંસ્થાને લીધે કાંઇ ગડબડ ઉભી થાય છે

ત્યારે ધ્યાન તેમાં જાય છે અને સમાજની સેવાનું ખરૂં કામ પડી રહે છે માટે આપણે આપણું બધું ધ્યાન વધુમાં વધુ અભીપ્રાયનાં અંકપર લગાવી દેવું જોઈએ. અને મતભેદોપર ધ્યાન આપવાનું છોડી દેવું જોઈએ. હવે વધારે બાબતોમાં આપણું અંકકય છે અને મતભેદવાળી બાબત થોડીજ છે એમ જોઈ શકશો.

ધારાસભાઓમાં એકતા.

ધારાસભાઓ કે બ્યવસ્થાપક સભાઓમાં મને વીશ્વાસ નથી. પણ કોંગ્રેસના સભાસદોએ એમાં જવું હોય તો તે માટે કોંગ્રેસે અનુમતી આપી દીધી છે જુદાને દેશની ધરૂં સેવા કરી શકશે એમ ધ્યાન શ્રવા છે, તેમને કું કું છું કે તમારી હાજરીનો લાભ કોંગ્રેસના દુશ્મનોને લેવા દેવો અને બીજા રાષ્ટ્રીય સમુહોને મળી એક વીરોધી દળ ઉભું કરવું કે જમની સાથે હળીમળીને આપણે બધા વીરોધ કરી શકીએ. અત્યારે બધાં રાષ્ટ્રીય મંડળો એકજ અભીપ્રાય દરશાવે છે અને કોંગ્રેસની અંદર કામ કરનારો જે આજ્ઞા કરે છે તેજ મારજે બીજી સંસ્થાઓ પણ કામ કરી શકે છે જે એ કોશેશમાં હલીમલીને કામ કરવા માટે એ આજ્ઞાઓમાં કોઈ ફેરફારની જરૂર લાગે તો કોઈપણ મંડળના પ્રતારીધી અહીં આવીને એવા ફેરફારની કોશેશ કરી શકે છે પણ અહીં આજ્ઞા પછી તો આ કોંગ્રેસ જે મારગ નડી કરે તેનું પાલન ખરાં હૃદયથી કરવું જોઈએ.

શાહી કમીશન.

અગાઉના સમયમાં આપણે રાજકરતાઓ પાસેથી વરદાન મેળવવાની આશા રાખતા હતા. પરમેશ્વરે બહુ દયા કરીને શાહી કમીશનરૂં મોકલું સરસ ઇનામ આપણે માટે મોકલી આપ્યું છે. ભારતવાસીઓની પ્રતીક્ષા આશાઓની ઉપેક્ષા જે રીતે કરવામાં આવી છે તેથી જામાતામાંથી સહીય વધુ આશાવાદીની પણ આંખ ખુલી ગઇ હોવી જોઈએ. આપણા મતભેદોને જુલાવવા અને બધે અંકકય કરાવવા માટે સહીય મોકલું અને નીઃશંક કારણ આ છે. કમીશન વીશે બહુ કહેવાઈ ગયું છે પણ મને લાગે છે કે એણે કામ કરવાની બાબતમાં બહુ થોડું કહેવાઈ છે. કમીશનના

સભાસદોમાંથી ભારતવાસીઓને બહાર રાખ્યા તેથી આંતરીક અને નીરાશાક
આશયર્થ થયું તે પ્રગટ થયું છે. હું સ્પષ્ટ રીતે કહું છું કે મારો અભી-
પ્રાય એવો નથી. અને એથી નીરાશા કે આશ્ચર્ય થયેલ નથી. મેં જેની
વડી રાખી હતી તેજ બન્યું છે. સલાહ એ નથી કે કમીશનમાં હીંદુ લોકો
કે મુસલમાન સરની નીમણુક થતી જોઈએ કે નહીં. તેમ ભારતવાસીઓને
સભાસદ એસેસર કે પરાયણ દાતા તરીકે આ કામમાં સામેલ કરવા જો-
ઈએ કે નહીં એ પણ સલાહ નથી. મુળ સીધાંતનો સલાહ જુદો જ છે.
ભારતને ક્યારે અને કેટલો અધીકાર આપવો એનો નીર્ણય કરવાની સત્તા
એકલી બ્રીટીશ સરકારની છે એમ કોઈ બુદ્ધિમાન કે આતમાભીમાની
ભારતવાસી માની નહીં શકે અને પણ અમારી જરૂરીયાતોને ધ્યાનમાં
કરતાં વધારે સારી રીતે જાણીએ છીએ અને અમારાં બતીખતો નીર્ણય
કરવાનો અંતિમ અધીકાર અમારો છે. એ અમારો જનમસીધ હક છે.
તે કોઈથી ખુંટાઈ લેવાય એવો નથી. એ હક પર આધાર રાખીને કોંગ-
રેસ વારંવાર એમ કહ્યું છે કે ભારતના બારી રાજ્યધારણના મુળ સી-
ધાંત નક્કી કરીને પછી તેનો પાર્લામેન્ટ પાસે તે માટેનો કાયદો ઘડાવવો
એ હામ માટે ભારત તથા ગ્રેટબ્રિટનના પુર્ણ અધીકારવાળા પ્રતિનિધી-
ઓની એક રાઉન્ડટેબલ કોનફરન્સ બરતી. આપણા રાષ્ટ્રીય ગૃહરવ અને
અભીમાનની રક્ષા કરવા માટે ભારતવાસીઓ કેવળ આ શરતોએજ કમી-
શન સાથે મહકાર કરી શકે. જો ઇંગ્લાંડ આ શરતો ન સ્વીકારે તો કોંગ-
રેસને માટે બીજો કોઈ માર્ગ નથી શીવાય કે કોંગરેસ એમ જાહેર
કરે કે કમીશનર કમીટીની માફક માફક આ કમીશનનો બહીષ-
કાર કરવો અને તેની સાથે કોઈપણ પ્રકારનો સંબંધ ન રાખવો.
હીંદી પ્રજાનો સ્પષ્ટ રીતે જાહેર થયેલી ઇચ્છાનો અનાદર કરીને
નીમાયેશ્વ કમીશન સાથે કોઈ પણ પ્રકારનો સંબંધ અમે રાખી શકતા નથી

સ્વરાજ્યની યોજનાની જરૂર.

શાહી કમીશનને લીધે અમારું જ્ઞાન હીંદને માટે સ્વરાજ્યના યોજના
બહી કાઢવાની જરૂર પ્રત્યે વળ્યું છે. એમાંથી પાછા હટી જવું ન જોઈએ
એવી યોજનાથી જરૂરનો અનુભવ તો બહુ સમયથી થયેલો છે. યુગ્મમાં
અખીમ ભારત કોંગરેસ કમીટીની કાર્ય સમીટીએ પણ એવો હુકમ કરમા-
નો હતો. કે ભારતના પ્રતીક રાજ્યવારી નેતાઓની સલાહ મેળવીને સ્વ-

રાજ્ય માટેની યોજના તૈયાર કરવી. એવી યોજના ધડાધ જશે તે પછી જુદી જુદી કામના લોકોના મનમાં આ દેશની અંતિમ રાજ્ય વ્યવસ્થામાં પોતાની કામનું સ્થાન કેવું રહેશે તેનો સ્પષ્ટ ખ્યાલ આવશે તેથી જુદીજુદી રાજનીતીવાળા મંડળો કોંગ્રેસમાં એકત્ર થશે અને પ્રગ્નને રાજ્ય સત્તા તથા તે મેળવવા માટેના માર્ગ વીશે લોકોને જ્ઞાન આપવામાં વધારે મદદ મળશે અને લોકોને પણ સ્પષ્ટ રીતે ખતાવી શકશે કે હવે કંઈ બાબત માટે કેવી રીતે લડવાનું છે એથી સ્વરાજ્ય માટેનાં યુધ્ધમાં આપણી શક્તિ ઘણી વધી જશે. આ વાતની ઉપક્ષા આપણાથી થઈ ન શકે અને જુદા જુદા ધર્મોના અનુયાયી અને જુદી જુદી ભાષા બોલનારા બંત્રીસ કરોડ લોકોને માટે સ્વરાજ્યની યોજના ધડવી અને તેને અમલમાં મુકવી લોકતંત્રના ઇતિહાસમાં અપુર્વ અને બહુ મોટો પ્રયોગ છે પોતા પોતાની સીમાની અંદર પુરુષ અધીકાર રાખવાળી દેશી રાજ્યોને લીધે આ કામ કરનારાઓની મુશ્કેલીઓ હજી પણ વધી જશે. આ યોજનાનું અંતિમ સ્વરૂપ ગમે તેવું બંધાય પણ આજ એક વાત તો કંઈક નીચ્ચ સાથે કહી શકાય છે કે એ યોજના ફેડરલ સ્ટેટ જેવા પ્રકારની થશે. આ ઉપર હાંદના સંયુક્ત રાજ્યની સત્તા રહેશે, હાલનાં દેશી રાજ્યો આ સમુદાયથી સ્વતંત્ર અંગરૂપે રહી દેશ રક્ષા, પરાજયો સાથેના સંબંધ એને એવી જ બીજી સરવ સામાન્ય બાબતોમાં યોગ્ય અને ઉપયોગી ભાગ લેવા કરશે.

યોજના તૈયાર થયા પછી તેના પર વીચાર કરવો અને પછી છેવટનું નીશ્ચીતરૂપ ધડવા માટે કોંગ્રેસના એક રાષ્ટ્રીય કનેવેન્શન ભેરવી બેઠકએ અને તેમાં જુદા જુદા લાભ ધરાવનાર બંધા વર્ગો તથા કોમી અને રાજદવારી મંડળોના પ્રતીનિધીઓને બોલાવવા બેઠકએ.

નજરખંદ કેદીઓ.

પરાધીનતા કરતાં વધારે મોંઘું દુર્ભાગ્ય કોઈ પણ રાજ્યને માટે હોઈ ન શકે સ્વતંત્ર લોકોમાં સર્વથી મોટો ગુણ દેશ ભક્તિનો. ગણાય છે પણ પરાધીન પ્રજાણાં એ ગુણને નીચ અપરાધનું રૂપ આપવામાં આવે છે. અમારા સાર્વજનિક કાર્યકર્તાઓમાં એવા બહુ થોડાજ સંખ્યનો છે કે જેમણે કોઈ કોઈ વાર પોતાની દેશભક્તી માટે બીજા સામાન્ય અપરાધી-

ઝોની મોટી જલમત્રા ન ભોળી હોય. શાંતી અને સુખવસ્થાને નામે જે
 અધાર્થી અહીં ચલાવવામાં આવતી હતી તેનો ભોગ મધ પડનારી
 લોકોની મોટી સંખ્યા હોય એવો સંભવ ન ગણાય. પણ કોમ્મોડોરના
 મોંઘલાના કેદીઓ, પંખળના લશ્કરી કાયદાના કેદીઓને એમાં ગણુ
 પડશે. જ્યાં દર અગીયાર વર્ષના બાળકોને સહેનલાઈની સામે યુદ્ધ કરવા
 નો અપરાધના આરોપર જન્મ પર્વતની કાળાપાણીની સજા કરવામાં
 આવી હતી તેમને અને અસહકારના જમાનામાં જેમને તુરંગવાસની શીક્ષા
 થઈ હતી તેમને અકાલીઓની લડતના સંબંધમાં સજા પામનારાઓ શીખો
 તથા ૧૯૨૨ ના વરસમાં દંડની સજા પામનારાઓ અને કેદમાં પુરાયેલા
 માપલાઓને પણ તેમાં ગણુવા પડશે જે આટલાજ લોકોનેજ ગણીએ તે
 પણ તેમની સાઠ હજાર જેટલી મોટી સંખ્યા થાય. સાધારણ કોરટો, ખાસ
 કોરટો અને લશ્કરી અદાલતોમાં એ સાઠ હજાર લોકો વીષે એક પ્રકારની
 તપાસ ચાલી હતી પણ એ બધા કરતાં વધારે શોકની વાત એ કે સેંકડો
 આસામીઓની છે કે જેમને ભરખુવાનીમાં ખીજ કાંઈ પણ અપરાધ વગર
 પોતાની જન્મભૂમિ પર પ્રીતી રાખવાના કારણે કાંઈ પણ ખીજે વીચાર
 ક્યાં વગર અને કાંઈ પણ આરોપ મુક્યા વગર કેદ કરવામાં આવ્યા છે,
 એક પ્રાચીન કાનુન જેને ૧૮૧૮ નો ત્રીજો રેગ્યુલેશન કહેવામાં આવે છે
 તેના તથા ૧૯૨૪ માં બનેલા બંગાળ આરટીનસ નામના બપતનાં
 આધારે ઘડાયેલા 'બંગાળ ક્રાંતીનલ લા એમેંડમેંટ એક્ટ ૧૯૨૪'
 નામના લાંબા પહોળા કાયદાની રૂયે એમને બંદીવાન કરવામાં આવ્યા છે.
 તેઓ ત્યાં ધીરે ધીરે મૃત્યુની પાસે પહોંચતા નજરે પડે છે. બંગાલના એ
 નજરકેદીઓની કલાણી મધ્ય યુગના ઇતીહાસના એક અંગ જેની લાગે છે
 પણ એ બેમાં એક ફરક એ છે કે તે યુગમાં કુતીયાના લોકોમાં નીતીનું
 જ્ઞાન હાલના જેટલું ફેલાયેલું ન હતું અને વર્તન માટેની વીવેક મર્યાદા
 સમાજમાં હાલના જેટલી ઉંચા પ્રકારની ન હતી પણ બંગાલનો શોકપ્રદ
 નાટક વીસમી સદીમાં બની રહ્યો છે કે જે વેળા ન્યાય અને લશ્કરમાં
 કામોના સંબંધમાં સંસારનું જ્ઞાન લોકોમાં સદીઓના અનુભવથી વધેલું છે.
 તેવે સમયે આ નજરકેદીઓની આવી દુર્દશા કરવાનું કામ એવા લોકોને
 હાથે થાય છે કે જેઓ ન્યાય અને નીતીની ખાખતમાં હિંપોતે બહુજ
 અદ્ભુત હોવાનો દાવો કરે છે. એ નજરકેદી હિંપોતે પોતાની જ ન્યાયની
 કોરટોમાં પોતાના જ ન્યાયાધીશ પાસે કાનુન પ્રમાણે તપાસ માટે ઉભા
 રહેવાની હિંમત પણ સરકારમાં નથી. તેનો સઉથી મોટો પુરાવો એ છે કે

સરકાર પોતે પોતાનું નૈતીક દીવાળું નીકળેલું કબુલ કરે છે, આ કદર અભ્યાસારથી રાષ્ટ્રના હૃદયમાં જે કડવો સીધાંત આગના માફક જઈ વસી રહ્યો છે તેની શક્તીની સરકારને ખચર આપવી એ જરૂરની છે એમ મને લાગે છે. ખીજી સરકારોએ પણ અભ્યાસારથી માફતે પ્રગ્નની સ્વતંત્રતાની ભાવના દબાવી દેવાની કોશિશ કરી છે. તેનો બદલો તેમણે કેવો મેળવેલો છે તે જો જોવું હોય તો રશીયા અને આયલેન્ડ તરફ નજર કરો. નાગ-રીકપણ અને વ્યક્તી સ્વાતંત્ર્યના એવા સર્વ સંમત સીધાંતોનો ફેલાવો રોજ રોજ એટલો ફેલાતો જાય છે અને ખીજને પોતાની શક્તી તથા દબાવી નાંખતો આગળ વધે છે કે તે જોઈને આપણામાંથી સરળમાં સરળ વ્યક્તીઓને માટે પણ ભારતના ભવિષ્ય સંબંધી સરકારની ધારણા પર તથા તેને લગતા સીધાંતો વીશેની મોટી મોટી મીડી મીડી વાતો પર વિશ્વાસ રાખવાનું કહેવું થઈ પડ્યું છે. આ યુવકોને છોડી મેલવાથી કોઈ કોઈ ઠેકાણે એમ અનુમાનો કરવામાં આવશે કે હાંદિ અને ઈંગ્લંડ વચ્ચેનો ભાવી સંબંધ નકડી કરવાની બાબદમાં સારી રીતે કામ લેવાનું સરકારે શરૂ કર્યું છે પણ અમારે કાંઈ એટલીજ કોશિશ કરવાની નથી કે એ યુવકોને છુટ-કરો મળી જાય આપણે તો એમ જોવાનું છે કે ભવિષ્યમાં શહેરીઓ પર આવી જીલ્લમી રાજનીતીનો અમલ થઈ ન શકે તે માટે દેશના રાજ-બંધારણમાં એ આશ્રયનો કલમ હોવી જોઈએ કે પ્રત્યેક પ્રગ્નજનને વ્યક્ત-તરીકે રહેવાની ભાષણ કરવાની સભામાં ભરવાની અને વીચાર કરવાની તથા તે દર્શાવનારી સંપૂર્ણ સ્વતંત્રતા રહેશે.

નજરબંધીઓનો આ પ્રશ્ન સાથે નીકટનો સંબંધ છે ભારતના સ્વત્રવાદીઓ વીદેશમાં જઈને રહે તેમ? નેમન મના કરવામાં આવી છે તેમની સ્થિતિ સાથે આ સવાલોને સંબંધ છે ગયા કાળમાં જે ઉપયોગી એમણે કામ કરેલું છે તેને આપણે અત્યારે પસંદ ન કરીએ તોપણ જે અસ્વાભાવીક અવસથા એમણે એવી રીતે વરતવું પડ્યું હતું તે સ્થિતિ અ-ત્યારે તથી તેથી હવે તેમણે સ્વદેશ આવીને શાંતિપૂર્વક દેશધેવા કરતાં અટકવાનું કાંઈ કારણ રહ્યું નથી.

નજરબંધ થયેલાં કેદીઓને જ કપડ પડે છે એમ નથી. સાધારણ શહેરીઓની પણ આવવા જવાના સ્વતંત્રતા મુંટવી લેવામાં આવી છે અને પાસપોર્ટ (પરવાના) આપવાના નીયમોની વીચીત્ર રીતનો ઉપયોગ કરીને તેમને દેશના બહાર જતાં તથા દેશમાં પાછા ફરતાં અટકાવવામાં

આવે છે. અમારા પર અમલદારીનો દોર ચલાવવા કાળે પાસપોર્ટ્ ઈપે એ હથીયાર સરકારને મળી ગયું છે. હિંદુસ્થાની સમસ્ત પ્રજાને નબરબંધી એવું ટાણુ બનાવી દીધું છે એમનાથી દેશ બહાર જઈ ન શકાય અને ભારતમાં ધણી સંતાનોને પરદેશથી પાછા ફરતાં પણ અટકાવવામાં આવે છે. સ્વાસ્થ્ય, તંદરોસ્તી વ્યાપાર, અને મુસાફરીને માટે પણ પ્રતીક્ષા નાગરીકોને દેશની બહાર જવાનો પરવાનો મળતો નથી. પાસપોર્ટ્ આપવો કે ન આપવો એ નક્કી કરવાના અધીકારનું સતથી ખરાબ ઉદાહરણ એ છે કે ખુદ બ્રિટીશ પાર્લામેન્ટના એક સભાસદ મી. શાપુરજી સહલાતવાલાને પણ હિંદમાં આવવાનો પરવાનો આપેલો તે રદ કરવામાં આવ્યો છે. ઈંગ્લેન્ડની પ્રજામાંથી મતવાળાઓ જેમણે પોતાના વીશ્વાસ માટેના સહિત્ત સરસ પાત્ર તરીકે ગણે છે તેમને પણ પોતાની જન્મભૂમીમાં પગ મુકવાને માટે યોગ્ય ગણવામાં આવતા નથી. આવો ભુલમ દુર કરવો જોઈએ. ગુલામગીરીની બેડીઓ તોડવી જોઈએ.

હિંદ અને એશિયા,

મેં પ્રથમ જણાવ્યું છે તેમ આપણી મુખ્ય ફરજ પ્રથમ હિંદને પોતાના પગ ઉભો કરવાનો છે. કહેવાની બાગયેજ જરૂર છે કે આપણું આ કાર્ય પાર પાડવામાં આપણે આપણી શક્તિ તથા સિંધકન પરજ આધાર રાખવો જોઈએ. પણ આપણે જો આપણા આ સવાલને ફક્ત એક આપણે સ્થાનિક સવાલ તરીકે જ ગણવાનું છોડી દઈશું તો આપણું કાર્ય ધણું સહેલું થશે. આ સવાલને ફક્ત એક હિંદી સવાલ તરીકે ગણવાની ભૂલ આપણે ધણા વખત આવી લાગ્યો છે, આ બાબતમાં વીશિષ્ટ જવાબદારી આપણા હિંદુ બાઈઓ પર રહે છે. દુનીયાથી અલગ રહેવાની આ પ્રવૃત્તિ આ અંગ્રેજો આ દેશમાં પોતાની સત્તા જમાવી છે. દુનિયા સાથેના આપણા સંબંધોમાં ફક્ત ટ્રેડબીટન સાંથેનો સંબંધ ટકી રહ્યો છે અને આપણે બ્રિટીશ ચશમાંથી દુનીયાને જેવા લાગ્યા છીએ.

એમ તો જરાએ શક નથી કે બહારમાં બનતા બનાવોથી મુસલમાનો કાંઈ કાંઈ વખત હિંદના લાભો તરફ ઘેઢરકોર રહેતા હતા પણ બીજા દેશો ના બનાવો સાથેનો મુસલમાનોનો સંબંધ ફક્ત ધાર્મિક સ્વરૂપનો હતો તેથી દેશની પ્રવૃત્તિનો પ્રવાહ હતો તેવોજ આલતો હતો પણ હવે આપણે દુનિયાના બીજા દેશોથી અલગ રહીને આપણું અલગ જીવન આપી શકીએ.

નહીં શાસોની ખીસવણીના પરીણામે જુદા જુદા દેશોત્તરનાં જાણે આવવા લાગ્યા છે તેથી હવે જો આપણે આપણાજ દેશના સંવાદાપર લક્ષ આપીને ખીજા દેશો પ્રત્યે બેદરકાર રહીશું તો આપણને ભારે નુકસાન વેકવું પડશે એથીયા અને ધરોપના ઝઘડામાં એથીયાને નોંચે જોવું પડે છે તેનો સમજાવે છે કે જરૂરના પ્રસંગે આખો યુરોપ એક થઈને એથીયાના દેશોને અલગ અલગ રાખીને હરાવી શકે છે. યુરોપના શાહી દોરને તથા આપણદોરના દોરને અટકાવવાનો એકજ ઉપાય છે અને તે એ છે કે પુર્વ તરફના બધા દેશોએ એકત્રીત થઈને તેની સામે થવું. સારા નસીબે હિંદીઓની સ્થિતિ એવી છે કે આપણામાંના એકે ભાગની સંસ્કૃતિનો સંબંધ યોના પુર્વ તરફના દેશો સાથે છે જ્યારે ખીજા ભાગને સંબંધ કરી પશ્ચિમ તરફના દેશો સાથે આવે છે આપણા બધાઓના આરથીક સંવાદો પણુ લગભગ એક સરખાજ છે તેથી એશયાટીક પ્રજાઓના સંઘની દેશબધુ ચીતરજન દાસની યોજના ફતેહમંદ નીવડે તેમ છે.

બ્રેસેલસની શાહી દોર સામે વીરોધ કરનારી કોંગ્રેસ મામેલ થઈને તથા શાહી દોર સામેની લીગમાં જોડાઈ જઈને કોંગ્રેસ આ વીરોધમાં શુભ પહેલ કરી છે. ચીનની મદદે તખીખી મંડળ મોકલવાની યોજના કોંગ્રેસે રજુ કરી હતી તે અગત્યની અને વહેવારી છે. પણુ સરકારે પાસપોર્ટ આતાની ના થાડવાથી આ મંડળ જમ શક્યું ન હતું.

આ મંડળને પાસપોર્ટ નહીં આપવાનું સરકારે જે કારણ બતાવ્યું હતું તે ખરું નથી સામસામા દરેક બે પક્ષોમાંથી એકને તખીખી મદદ આપવાથી તટસ્થતાનો ભંગ થાય છે એ વાત ખરી નથી બદલે આવી મદદ એક તરફથી પ્રજાજ આપી શકે છે અને આ ધોરણેજ “રેડ ક્રાસ” તથા “રેડ ક્રેસન્ટ” ના મંડળો સ્થપાયાં છે. આ સમજાવે રજુ કરતી વખતે સરકાર જુલો ગઈ હતી કે પંદર વરસ પહેલાં બ્રિટન તટસ્થ હતું તે વખતે તરફીમાં આવું તખીખી મંડળ મોકલવાને રજા આપી હતી.

રાષ્ટ્રીય વનદોરસ્તી.

અત્યારસુધી રાષ્ટ્રીય પક્ષોની એકતા સંઘા કોઈમી ઝઘડાએ વીગતવાર વીવેચન કરીને મેં આપની ધીરજની કસોટી કરી છે. તેનું કારણ એ છે કે આ વીષયો આપણા દેશના હિત માટે ખાસ અગત્યના છે. પણુ ખીજા એક

વીષયપર પણ હીંદુનું બહુ ધ્વજનારાઓએ વીશેષ લક્ષ્ય આપવાનાં જોઈએ છે. કહે છે કે પ્રજાની તંદરોસ્તી ના સવાલનો સમાજ રાજકીય વીષયમાં ચર્ચા કરતો નથી અને તેથીજ કોંગ્રેસે તે તરફ વીશેષ લક્ષ્ય આપ્યું નથી. આપણા ભવિષ્યના પ્રજાકીય જીવન સાથે આ સવાલનો એટલો નજીકનો સંબંધ છે કે કોંગ્રેસે વગર દીલે તે ઉપાડી લેવા જોઈએ. સહ કાંઈ જાણે છે કે હીંદીઓની તંદરોસ્તી દીનપરદીન બગડતી જાય છે અને છેલ્લાં પચાસ વરસમાં તો તે બહુજ બગડી છે. વધુ ઉંડાણમાં ઉતર્યા વગર જો આપણે આ પેઢીના જુવાનીયાઓના શરીર આગલી જે પેઢીઓના જુવાનીયાઓનાં શરીરો સાથે સરખાવીએ તો જણાશે કે આપણી અધોગતી થાય છે. જુની પેઢીઓના માણસો વખતે મમજની શક્તિમાં કાંઈક પગલત હોય તોપણ તેઓમાં વધારે સાહસ હોમત અને ઝોછી ખીમારી હતી. તે પણ ચીનની પ્રજાઓ સાથે આપણી સરખામણી કરીએ તોપણ આપણી અધોગતી થતી હોવાનું સ્પષ્ટપણે જણાશે.

ગરમ મુઠકામાં શરીર જલદી થાકી જાય છે તથા નળણ અને છે. તેથી પશ્ચિમના દેશોના જેટલાજ ક્લાક કામ કરવાથી ગરમ દેશોમાં શરીર વધારે થાકી જાય છે, પણ પશ્ચિમના દેશ કરતાં હીંદમાં વધારે ક્લાક કામ કરવું પડે છે. પુરતો વીસામો નહીં મળવાથી હીંદીઓ મુમાનેલી શક્તી પાછી મેળવી શકતા નથી અને તેથી તેઓ દીવસે દીવસે નળણા થતા જાય છે.

આપણી સમાજક બદોઓથી બધાઓ જેટલા બધા વાકિફ છે કે તે વીશે વીશેષ વીવેચન કરવાની જરૂર નથી. ઓઝોમાં પદડાઓનો રીવાજ, બાળવીવાહ સાંકડી કેમી હદ વગેરેથી સમસ્ત પ્રજાને બારે ભોગવવું પડે છે. આપણી સામાજિક રૂઢીઓથી આપણી માનસીક તથા જીવોની ખીલતણી અટકી પડે છે અને ખાસ કરીને બાળકોપર તેની બારે માઠી અસર થાય છે. પરીણામે આપણી સંનતીની શારીરીક હાલત વધુને વધુ બગડે છે.

આખા દેશની પ્રજાનો ૩-૪ ભાગ ખેતી તથા કારખાનાઓમાં મજૂરી કરે છે. તેઓની આથી કે હાલત તદ્દન કફોડી હોય છે. તેઓને જેહ્દ કામ કરવું પડે છે, મજૂરી ઝોછી મળે છે, સારો ખોરાક મળતો નથી તેમજ કપડાં પણ મળતાં નથી, રહેવાના સારાં મકાનો તો હોયજ ક્યાં? તેથી તેઓની સામે ટકી રહેવાની તેઓમાં જરાએ તાકાદ હોતી નથી. દર વરસે લાખો માણસો મરકી, કાસેરા, મેલીગીયા વગેરે એવી રોગોના ભોગ બન્યા પડે છે.

દારૂની બદી પણ પ્રજામાં વધતી જાય છે અને તેના પરીણામે આપણી આંતરિક હાલતજ નહીં પણ આખી સમાજનના પડી ભાંગવાની ધાસ્તી રહે છે શરાબી મુસલમાનોના ધર્મમાં મનાઇ કરવામાં આવી છે અને હિંદુઓં લેને પાપ ગણે છે. જે સરકારે આ બદી અટકાવાની કોશિશ કરી હોત તો તે આટલી બધી વધતે નહી. પણ સરકારની દીલસોજીની વાત તો બાજુ પર રહી પણ જેઓ આ બદી અટકાવવાની કોશિશ કરે છે, તેઓનાં માર્ગમાં સરકાર અનેક વીધનો નાખે છે. સમાજ સેવા કરવા બહાર પડેલા હજારો જીવાનીયાઓને જેલ જત્રા કરવી પડી છે. આપણી રાજકીય સ્વતંત્રતા છીનવી લેવામાં આવી છે. તેના બદલામાં સરકારે આપણને દારૂ પીવાની તથા ખીજને પાવાની સ્વતંત્રતા આપી છે અને કાયદો તેનું રક્ષણ કરી રહ્યો છે. પ્રજાની તંદુરસ્તી બગડે. ગુન્હાઓ વધી પડે, ખેડૂતો તથા મજૂરોની કામ કરવાની તાકાદ ઘટે તેઓના બાળબચ્ચાંઓ બુખે મરે તોપણ સરાયનું વેચાણ અટકાવવું નહી, કારણ તેમ કરવાથી બજેટમાં ખોટ પડશે શું આપણે સરકાર પાસેથી એટલી પણ આશા ન રાખી શકીએ કે તે બજેટમાંની ખોટ ખીજ રીતે પુરી કરીને પ્રજાની આશા સરકારે સફળ કરવી.

વચલા તથા ગરીબ વર્ગની સ્થિતિ પણ કાંઈ એછી ચીંતાજનક નથી તેઓની કમાણી ઘટે છે અને શહેરોમાં ગુજરાનનો ખર્ચ વધતો જાય છે, તેથી તેઓને ભારે ભોગવવું પડે છે. શહેરોમાં તેમજ ગામડાઓમાં બાલ-મરણનું પ્રમાણ વધતું જાય છે. આ બાબત તરફ આપણે વગર ઢીલે લક્ષ આપવું જોઈએ.

જાહેર તંદુરસ્તી તરફ ખેદરકારી કરવાથી આપણે આજની ખરાબ હાલતે આવી પહોંચ્યો છે. શહેરો અને ગામોમાં આપણે સુખકારી તરફ વધારે લક્ષ આપવું જોઈએ.

જાહેર તંદુરસ્તી અને પ્રજાની સુખાકારી સાથે નજીકનો સંબંધ ધરાવ તો વીધ્ય કેલવણીનો છે જ્યાંસુધી પ્રજાને ખરાબર કેલવણી આપવામાં આવે નહી ત્યાંસુધી તે તંદુરસ્તીના અગત્યના વીધ્યમાં ખરાબર રસ લઈ શકે નહી જેઓની પાસે સાધનો તથા કુરસદ છે તેવાઓ પણ આ વીધ્યમાં હાલ ખરાબર લક્ષ આપના નથી. સમસ્ત પ્રજાને શરૂ વગરની બનાવી તેને નબળી બનાવી છે તેથી આપણને આપણા ધરતું પણ રક્ષણ કરવા માટે ખીજના મહો તરફ જોવું પડે છે અને આખા દેશ પર વલંબનની છાપ પડી ગઈ છે. જુના અખાડાઓ નાબુદ થયાં છે અને તેની સાથે સાથે

આપણો આત્મવીશ્વાસ પણ ગુમ થયો છે આખા રાષ્ટ્રતંત્રને નીઃશસ્ત્ર બનાવવાની નીતી તણ દષ્ટ પ્રજાને સ્વદેશનું રક્ષણ કરવા તથ્યાર બનાવવાનો સવાલ ઉભો થાય છે ત્યારે સરકાર એવો ભય બતાવે છે કે તેનો અર્થ સમજવો પણ મુશ્કેલ હોય છે. સરકારની આવી બહીક તદ્દન પાયા લગરની છે દેશી રાજ્યોમાં હથીઆરો રાખવાની મનાઈ નથી પણ બ્રીટીશ વીસ્તારમાં ચોક્કસ આકાર કરતાં મોટી લાડી પણ રાખવાની મનાઈ હોય છે. તોપણ બ્રીટીશ વીસતાર કરતાં દેશી રાજ્યોમાં ઝોણાં હુલ્લડો થાય છે શારીરીક ખીલવણીની દીશાએ વ્યક્તીઓના પ્રયત્નો ગમે તેવા સંઘટીન હોય તોપણ તે પુરતા થાય નહીં સરકારની આવકનો એક હીરસો આ કાર્ય પાછલ વાપરવામાં આવે નહીં ત્યાં સુધી પ્રજાની ખીલવણીનું ખર્ચ કાર્ય શરૂ થઈ શકે નહીં, દેશના બચાવના બહાના હેઠળ દર વરસે સરકારી આવકના ૬૦ ટકા જેટલા નાણાં લશ્કર પાછળ રચાય છે પણ સરકારે જાણવું જોઈએ કે જે દેશની પ્રજાની શારીરીક હાલત એટલી કફોડી થઈ છે તે દેશનો બચાવ થઈ શકે નહીં. કરોડોનો દારૂગોળો કીલ્લેબંધી કે મોટા પગારના લશ્કરથી દેશનો ખરેખરો બચાવ થઈ શકતો નથી. રૂપયાથી કીલ્લેબંધી થઈ શકે છે પણ તેનો ટકાવ તો માણસોએજ કરવાનો હોય છે.

છેવટના સખુનો.

આખરે હું એ વાત પાર ભાર મુકવા માગું છું કે આગળ વધવા માટેની તૈયારી કરવામાં આપણે જરાએ દીલ કરવી જોઈએ નહીં આપણા રાજકીય શરીરમાં રહેલા દુશ્મનને એટલે કોમી તથા રાજકીય ઝઘડાઓ નાણુદ કરવા આપણે આપણી બધી શક્તીઓ વાપરવી જોઈએ. હીંદુઓ તેમજ મુસલમાનોને હું અરજ કરું છું કે કોંગરેસે કરેલો નીણું બહાલ રાખો, કારણ તે બંને પક્ષો માટે વ્યાજબી અને ઇનસારી છે. આપણામાંના મતફેર પણ જુદી જવો. આખા દેશમાં કોંગરેસનું સંઘટન કરો. બધી કોમો તથા બધા પક્ષોને મારી ખરાં દીલની અરજ છે કે કોંગરેસને ટેકા આપે કે જેથી તેની શક્તી વધે અને તે આખી પ્રજાના સાચા પ્રતીનિધીરૂપ બને. હજી પણ જેઓ ધારાસભાઓમાં જવા માંગતા હોય તેઓને મારી અરજ છે કે આપણી ફાટકુટ મટાડીને સરકારની સામે વિરોધ કરવામાં એકત્ર થાઓ અને કોંગ્રેસના કાર્યક્રમને અનુસરીને કામ કરો, કોંગ્રેસને તથા દેશને

હું બાર રહને સલાહ આપું છું કે શાહી કમીશનથી તદ્દન અલગ રહે. તેની સાથે કોઈપણ પ્રકારનો સહકાર કરો નહીં. હું કોંગ્રેસને એવો દાવો કરવા જણાવું છું કે બ્રીટીશ તથા હિન્દી પ્રતીનીધીઓને એકત્ર કરવામાં આવે અને તેઓને બધી બાબતોનો નીર્ણય કરવાની સત્તા આપવામાં આવે આ પ્રમાણેજ આ દેશની સરજત મુકરર કરવાના કામમાં આપણે પ્યૂબ્લિક સાથે સહકાર કરી શકીએ. હું બલામણ કહે છું કે બનતી ઉતાવળે સ્વરાજ્યની એક યોજના ઘડી કઢાડી તે પ્રજાકીય કનવેનશન પાસેથી મંજૂર કરાવી લેવી. મારા દેશજનશ્રુઓને મારી અરજ છે કે આપણે હિંદી સવાલોનો વીચાર દેશ પરદેશની નજરે કરવો તથા એશિયાના બીજા દેશો સાથે આપણે સંબંધ રાખવો. મારી એક વધુ અરજ છે કે જ્યાં સુધી બંગાળના નજર ફેદીઓનો જીટકારો ન થાય આપણા શહેરીપણાના હક્ક પર આવી રીતે ફરીથી ત્રાપ પાડવાનું અશક્ય ન થાય ત્યાં સુધી તે દીશાએ આપણે સતત પ્રયત્ન કરવા જોઈએ, હું ફરી એક વાર પ્રજાની તનદોસ્તીની શતી અધોગતી તરફ લક્ષ્ય ખેંચું છું. તેના કારણોનો આપણે ઉપાય કરવો જોઈએ, મારા મત મુજબ આવા બધા ઉપાયો અમલમાં મુકવાથી તથા વધુ લક્ષ્ય આપવાથી બધાં વીઘ્નો નાશુદ થશે અને ફુતીયામાં યોગ્ય સ્થાન લેવાની મજકુર ઇચ્છા તથા પ્રતીજ્ઞા કરવાથી હિન્દુનું એક રાષ્ટ્ર બનાવવામાં ફતેહમંદ નીવડીશું.

બાદ કોંગ્રેસના એક આગલા સેક્રેટરી મી. પી. રાયના મરજી માટે દીલ્લીની દેખાડનારો ઠરાવ પ્રમુખે રજુ કરતાં તે પસાર થતો હતો, તે પછી સળંગેકટસ કમીટીએ ઘડી કઢાડેલા ઠરાવો કોંગ્રેસ સમક્ષ રજુ કરવામાં આવ્યા હતા. તેમાં ચાર ઠરાવો પ્રમુખે રજુ કર્યા હતા અને તે પસાર થયા હતા.

તેમાંનો પહેલો ઠરાવ ડાયરેક્ટ બાતે સ્થાપવામાં આવેલી શાહી દોર સીએની લીગને આવકાર આપવાનો તથા તેની સાથે જોડાવાના બોલ ઇન્કા કોંગ્રેસ કમીટીના ઠરાવને ટેકા આપનારો હતો.

બીજા ઠરાવમાં ચીન પ્રત્યે દીલસોજી દેખાડીને ત્યાંથી હિંદી લોકર અને પોલીસને પાછી બોલાવી લેવાની માંગણી કરવામાં આવી હતી.

ત્રીજા ઠરાવમાં મી. સક્લાતવાળાને હિંદ આવવા માટે પાસપોર્ટ આપવાની ના પાડનારાં સરકારી પગલાંને વખોડી કઢાડવામાં આવ્યું હતું.

ચોથા ઠરાવમાં કાકરી કાવત્રા કેસના ફેદીઓ પ્રત્યે દીલસોજી દર્શાવવામાં આવી હતી.

બાદ લડાઈના બચ સામે ચેતવણી આપવાનો ઠરાવ જવાહીરલાલ નેહરૂએ રજુ કર્યો હતો તેમાં જણાવવામાં આવ્યું હતું કે બ્રિટીશ સરકાર હિંદમાં અને પૂર્વના દરિયામાં અને ખાસ કરીને ઉત્તર પ્રદેશ સરહદ પર જે જોશબંધ લડાયક તકયારીઓ કરે છે તે તરફ ચીંતાની નજરે જોવા સાથે આ સભા જણાવે છે કે તેવી તકયારીઓથી છુટાપણા માટેની બંધી ચળવળો દાખી દેવામાં આવશે અને આફતકારક લડાઈની જલદી શરૂઆત થશે તેથી આવી બંધી લડાયક તકયારીઓ બંધ કરવી જોઈએ. વખતે જો લેડાઈ જનગણેજ તો હિંદ તેમાં કંઈ પણ ભાગ લેશે નહિ.

પંડીત જવાહીરલાલ નેહરૂએ પોતાના આ ઠરાવના ટેકામાં બોલતાં જણાવ્યું કે યુરોપમાં હથીયારો ગટાડવાની વાતો ચાલે છે તે તદ્દન કારસ સમાન છે. છેલ્લી મહાન લડાઈથી વધારે ઉશ્કેરણી થઈ રહી છે. પણ છેલ્લી લડાઈ પછી યુરોપના દેશો તદ્દન થાકી ગયેલા હોવાથી હજી સુધી ત્યાં લડાઈ જાગી નથી. સુલેહના કે હથીયારબંધી ઘટાડવાના માર્ગમાં સૌથી યોગ્ય વિધન બીટનનું છે. સીંગાપોરના કાફલા મથકથી બીટન શીલીપાઇનસ ઉપર ગમે તે વખતે હુમલો લઈ જઈ શકાય. વળી તે વડે ઓસ્ટ્રેલીયાથી હિંદ બાજુ લશ્કર લાવવાનું પણ સહેલું થશે. જેવી પણ અથવા ફેલાઈ છે કે આસામની સરહદ પર એક જુદો પ્રાંત સ્થાપવાની ઝોડવણ ચાલે છે. ઉત્તમ પશ્ચિમ સરહદ પર પણ ઓરોપલેનો ભેગાં કરવામાં આગ્યા છે. વળી લડાઈ જનગણેજ તો ખીનલશ્કરી તખીબી નોકરીમાંના તખીબો લશ્કરી નોકરી કરવા રાજી છે કે કેમ તે વીષે પણ લડાઈ ખાતાંએ પુછપરછ કરી છે. નામ.

અફઘાન રાજને જે હિલોજન આવકાર આપવામાં આવ્યો હતો તેનો પણ આ સવાલ સાથે કંઈક સંબંધ હોવો જોઈએ. આ પ્રમાણે બંધા ચિન્હો બચસૂચક છે તેથી બીટનને આવી ચેતવણી આપવાની જરૂર પડે છે.

શ્રી ૦ નીંબકે લડાઈ ખાતાના પ્રધાનની હિંદની મુલાકાત વીષે ઇશારો કરીને જણાવ્યું કે પોતાનો શાહી દોર વધારવા માટે બીટન રશીયા, અફઘાનીસ્તાન અને ચીન સામે લડાઈ કરવા માંગે છે અને કોઈ પણ બ્રિટીશ સંસ્થાન બીટનને મદદ આપે તેમ નહીં હોવાથી તે લડાઈના મુમયક તરીકે હિંદનો ઉપયોગ કરવા ચાહે છે.

ઠરાવ પસાર થયો હતો. બાદ કોંગ્રેસની એક આવતી કાલ પર મુસ્તવી રહી હતી. આવતી કાલે સાંજનું કમીશનના બેઠકાટોનો ઠરાવ રજુ કરવામાં આવશે.

મદ્રાસ તા. ૨૭ મી ડીસેમ્બર.

કોંગ્રેસની આજની બેઠક પાછલા બપોરના ૧ વાગે મળી હતી. આખી સભાએ પ્રમુખના આગમન વેળાએ ઉભા થઇ તેને માન આપ્યું હતું.

સભાનું કામકાજ શરૂ થતા પહેલાં ડા. અનસારીએ જણાવ્યું કે સબજેક્ટસ કમીટી ગઇ રાત્રે મળી ન શકવા માટે હું તેના સભ્યોની મારી આહું છું. અમે એવા એક સવાલના સંબંધમાં રોકાયેલા હતા કે જે પર સ્વરાજ્યના આખા સવાલોનો આધાર રહેલો છે. તે સવાલ હિન્દી-મુસ્લીમ પ્રજાના સંબંધ હતો,

તેમણે તાળીઓના અવાજ વચ્ચે જાહેર કર્યું હતું કે અહીં જેઓ છે અને બીજા કે જેમની સલાહ લેવામાં આવી છે તે હીંદુ-મુસ્લીમ આગેવાનોએ બંને કામો માટેનું સામાનસુત્ર સ્વીકારવા કબુલ્યું છે.

તેમણે જાહેર કર્યું હતું કે સબજેક્ટસ કમીટી સાંજના પાંચ વાગે મળશે અને જરૂર જણાતાં તે આખી રાત મળશે અને કાર્યક્રમ પરનું કામ પુરું કરશે.

ડા. અનસારીએ તે પછી પ્રમુખપદેથી જેનરલ અવારી કે જેઓ ૮૦ દિવસ થયાં લાંબા કરે છે તેમને મુઆરફ બાદી આપનારો ઠરાવ રજુ કર્યો હતો. તેમના સંબંધી ગઈ કાલે મળેલા તાર તેમની સ્થિતિ ગંભીર હોવા વિષેનું સુચવનારો હતો.

ઠરાવ તાળીઓના અવાજ વચ્ચે પસાર થયો હતો.

મોગજીએ બાદ બરમાને હિન્દી છુંડું પાડવા માટેની ચોજનાને વખોડી નાખનારો ઠરાવ રજુ કર્યો હતો.

૩. ઉત્તમીએ હિંદીમાં ટેકા આપ્યો હતો. તેમણે જણાવ્યું હતું કે બરમાને હિંદી છુંડું પાડવામાં આવતાં તે વીધવા બનસે. (તાળીઓ) સરવ વીધ્યા અને સંસ્કૃતી માટે બરમા હિંદને આભારી છે અને બરમા-તો છુંટા પડવાનું કદી પણ કબુલશે નહીં. મી. પ્રકાશમે ઠરાવને ટેકા આપ્યા બાદ તે પસાર થયો હતો.—શ્રી પ્રેસ.

પંડીત જવાહરલાલ નેહરૂએ સ્વતંત્રને લગતો ઠરાવ રજુ કરતાં તાળીઓના એવાજ વચ્ચે જણાવ્યું કે નીચલો ઠરાવ તમારી સમક્ષ રજુ કરવાનું સદ્ભાગ્ય મને પ્રાપ્ત થયું છે હિંદી પ્રજાનું ક્ષયેય સંપુરણ રાષ્ટ્રીય સ્વતંત્રતા મેળવવાનું છે. પંડીત જવાહરલાલ નેહરૂએ પોતાના ઠરાવ ઉપર બોલતા જણાવ્યું કે હું નથી ધારતો કે કોંગ્રેસના માજી પ્રમુખ ડા. બેઝંટ

જે એમ જણાવ્યું છે કે હિંદીઓના ધ્યેય હું તે એક સ્પષ્ટ અને મોભા-
દાર સ્ટેટમેન્ટ છે તે પછી હું તેના સમ્બંધમાં વધુ સાફ વર્ણન કરી શકું
(તાળીઓ) લગભગ સંપૂર્ણ રજુ એકમતી પછી સમજેકટસ કમીટીએ તે
ઠરાવને બહાર રાખ્યો છે. તેથી તેના સમ્બંધમાં મારે લંબાણ વીવેચન કર-
વાની જરૂર નથી. પણ હું એકાદ બે મુદ્દા બાબે સ્પષ્ટ ખુલાસો કરવા મા-
ગું છું આ કરાવ જો કે હિન્દી પ્રજાનું ધ્યેય સ્પષ્ટ રીતે જાહેર કરે છે
પણ તે કોએસર્ની કીડમા ફેરફાર કરતો નથી તે એમ જાહેર કહે છે કે કોએ-
સ સંપૂર્ણ સ્વતંત્રતા માગે છે. આ ઠરાવનો અર્થ એવો થાય છે કે દેશનો
બચાવ માટેના શક્તિ ઉપરનો કાશુ જોઇએ છે. નાણાંને લગતી તેમ-
જ અંતરથીક રાજનીતી ઉપરનો કાશુ પણ જોઇએ છે. આ ઠરાવનો અર્થ
એવો પણ થાય છે કે પરદેશો સાંઘના સમ્બંધ ઉપર પણ હિન્દીઓને કાશુ
જોઇએ છે, કારણ કે તેનાથી કંઈપણ ઓછું હોયતો તે સ્વતંત્રતા કહેવાય
નહીં. આ ધ્યેય આપણું તાતકાલીક ધ્યેય છે અને નહીં કે દુરના ભવીષ્ય
માટેનું છે તે ધ્યેય આપણે આજે મેળવીએ કે આવતી કાલે કે દશ વરસ
પછી મેળવી શકીએ તે હું કંઈ કહી શકતો નથી. તે મેળવવા આંધાર
શક્તી ઉપર છે. પણ જે પળે આપણે તે શક્તીને કળતીએ તેજ પળે
આપણે તે ધ્યેયને પાર પાડી શકીએ. હું આશા રાખું છું કે તે ધ્યેય
નજીકના ભવીષ્યમાં પાર પડે.

શ્રી. સાંખમુરતીએ ઠરાવને ટેકા આપતાં જણાવ્યું હતું કે બ્રિટીશ
રાજ્ય પુરૂષો કહે છે કે, હિન્દને સ્વરાજ્યનો હક આપવાનો અધીકાર બ્રિટન
પાસે છે. લોર્ડ બર્કનહેડે ફેકલી ચેમ્બેનજનો આ ઠરાવ એ ઘટતો જવાબ
છે. બ્રિટીશ શાસીવાદીઓની આખી ટોળીએ બ્રિટીશ ટ્રુપ્રજાને જણાવ્યું કે
હિંદ અને બ્રિટીશ વચ્ચે આંતર લાગદારી જેધું કંઈ નથી, હું સંસ્થાનીક
સ્વરાજ્યમાં માનતો નથી, કારણ કે સંસ્થાનીક સ્વરાજ્યમાં બન્ને દેશોના
લાભોની મારામારી થશે, બ્રિટનીકા એટલે મુલેહશાંતી ગણવાની હું ના
પાડું છું. ભલે બ્રિટીશો આ દેશમાંથી ચાલ્યા જાય આપણે 'એનારકી' બળ-
વાના ડરથી બીહુલું ન જોઇએ, અભ્યવસ્થામાંથી નવું જીવન પ્રાપ્ત થશે.

મી. બી. એલ. શાસ્ત્રા ઠરાવનો વિરોધ કરવા લાગતાં સભાએ તેમને
સાંબળવાની ના પાડી હતી અને 'એસી જાઓ' 'એસી જાઓ'ના ચોમેર
ચોકસી થઈ રહ્યા હતા.

ડાં અનસારી તરતજ માવડાપર આવ્યા હતા. અને તેમણે સભાને શાંતીથી મીંઝાસીને સાંભળવાની અરજ કરી હતી, મીંઝાસીને જણાવ્યું હતું કે ફક્ત ઠરાવો પસાર કરવાથી સ્વતંત્રતા મળી જશે નહીં.

મીંઝાસી સત્યમુરતીનો ધુનરો,

મીંઝાસી સત્યમુરતીએ ઠરાવને ટેકા આપતા જણાવ્યું હતું કે, પ્રિટીટને સાયમન કમીશનના રૂપમાં હીંદને કપાળે જે અપમાન મટેલું છે તેનો હીંદ સંપૂર્ણ સ્વતંત્રતાનું ખ્યેય જાહેર કરીને ધટીત જવાબ આપી શકે. મહાસભાએ ઠરાવ પસાર કરશે એટલે સારાચે જગતને જાન થશે કે, હીંદીઓ હવે રાજકારણમાં બચ્યાં જેવા રહ્યા નથી, વળી આ ઠરાવ પસાર કરવાથી જે પક્ષ સંસ્થાનીક સ્વરાજ્ય માટે તેના બદલામાં હીંદના લશ્કર અને નહિકાપરનો કાચુ પરદેશીઓના હાથમાં રહેવા દેના માટે છે; તેઓ પર અસર થશે. અને તેઓ પોતાની માગણી સુધારશે આ ઠરાવ પસાર કરવાથી હીંદીઓના મનમાં સ્વતંત્રતાની નવી ભાવના પેદા થશે અને લોર્ડ ઝરકનહેડ જાણશે કે, તેને આવતી કાલથી નુતન હીંદ સાથે કામ લેવાનું છે. આ ઠરાવ સ્પષ્ટ અને ગંભીરવ્યુક્ત જાહેરનામું છે. ગુજામીમાંથી તે એકલોજ સુધારો છે. તમે કોઈ પણ તાબેદાર દેશને સંસ્થાનીક સ્વરાજ્યની માગણી કરતો જોયો છે શું અમેરીકાએ સંસ્થાનીક સ્વરાજ્ય માંગેલું? શું મજીપતે તેમ માંગેલું? શું આયરલેન્ડ અને શું દક્ષીણ આફ્રીકાએ તેવું માંગેલું? આ ઠરાવનો અર્થ એ છે કે, પ્રિટનમાં પ્રીટીશો જેવી સ્થિતિ બોમ્બે છે તેવી સ્થિતિ હીંદમાં હીંદીઓ ભાગવશે. પ્રીટીશની પેઠે પોતાના લશ્કર, નહિકા કે હવાઇબળ પરદેશખાતું વગેરેપર હીંદીઓનોજ કાચુ હશે. પ્રિટીટનના રાજની સારવભઉમ સત્તાને બાબુપર રાખી હીંદ પરદેશો સાથે કરારો કરી શકશે જાતે લડાઇમાં ઉતરી શકશે. પ્રિટને હીંદ તરફ જે વતન ચલાવ્યું છે તેના કરતાં હીંદ પ્રિટન તરફ રહેજ દયાળુ વતન ચલાવશે. (હસાહસ) કેટલાક કહે છે કે સંસ્થાનીક સ્વરાજ્ય મેળવી શકાય તેમ છે અને સ્વતંત્રતા મેળવી શકાય તેમ નથી. મારો ઉત્તર એ છે કે, હીંદ પોતાના કદ અને વસ્તીને વીચાર કરે તો પ્રિટન હીંદનું એક કોલોની બને (હસાહસ) પ્રિટન પોતાના લાભ ખાતર હીંદને સ્વતંત્ર થતું અટકાવે છે. જો કોઈ પણ હીંદી એવું માનતો હોય કે મીંઝાસી શબ્દોથી સંસ્થાનીક સ્વરાજ્ય મળશે તો તે મોટો મુખ હોવો જોઈએ.

પરકનહેડે પુછ્યું છે કે, અમે બીટીશો હિંદમાંથી અમારું લશ્કર અને નઉકાબળ પાછું ખેંચી લઇએ એ માટે તમે તૈયાર છો ? હું જવાબવાળી થીકે, હા ! હિંદ લશ્કર અને તેવી પાંછળ ખર્ચ કરશે અને હિંદીઓ સારા સોલજરો અને ખલાસીઓ બની શકશે. વળી પાડોશના દેશો સાથે હિંદને મીત્રતા બર્થો સંબંધ છે, પરંતુ બીટનને આખી દુનીયામાં કાષ્ટપણ નથી.

મૌલાના શૌકતઅલી બોલવા ઉભા થતા તેમને તાળીઓનાં અવાજોથી વધાવી લેવામાં આવ્યા હતા. તેમણે જણાવ્યું કે હું એવો દીવસ જોવા માટે જીવ તો રહેવા માટે મને ભાગ્યશાળી માનું છું કે જે દીવસે બધા હિંદીઓ પોતાને સ્વતંત્ર માણસો તરીકે જાહેર કરે હું પોતે તો કેટલાંક વરસથી એક સ્વતંત્ર માણસ હતો તે હું આટલો બધો રૂદ્ધ છું તેનું પણ કદાચ તેજ કારણ હશે (હસાહસ) ખુદાનો ઉપકાર માનો કે આખાં હિંદ પોતાને સ્વતંત્ર જાહેર કર્યું છે.

એ પછી ઠરાવ ઉપર મતો લેવામાં આવતાં “ભારત માત્રી જય” અને “વંદે માતરમ”ના ના ભારે અવાજો વચ્ચે તેને એકમતે પસાર થયેલો જાહેર કરવામાં આવ્યા હતા.

તે પછી મીં. જે. એમ. સેનશુભાએ નીચેનો ઠરાવ રજુ કર્યો હતો:-

“ આ મહાસભા હિંદી સરકાર અને બંગાળ સરકારની કેબિનેટના કાર્યકર્તાઓ અને બીજા નિર્દેશિતે ૧૮૧૮ ના રેગ્યુલેશન ત્રીજા મુજબ અને ૧૯૨૫ ના બંગાળ ક્રીમીનલ લો એમેન્ડમેન્ટ એક્ટ હેઠળ તપાસ ચલાવ્યા વગર નજરકેદ રાખી મુકવાની રાજનીતીને સખ રીતે વખોડી કાઢે છે. સરકારની એ જામતની નીતીને લીધે માતૃભુમીને ખાતર જેઓએ સહન કર્યું છે અથવા જેઓ સહન કરે છે તેઓ તરફ ભાષાચારાની લામણી દર્શાવે છે.

“ આ કોંગ્રેસ માંગણી કરે છે કે તપાસ ચલાવ્યા વગર જેઓને તથા બીજા બધા રાજદારી કેદીઓ જેઓને ૧૯૨૫ ના બંગાળ ક્રીમીનલ લો એમેન્ડમેન્ટ એક્ટ મુજબ રચાયેલી ખાસ ત્રીબ્યુનલોએ સજા કરી છે તેઓને તાકાદે છોડી મુકવા, (૨) ૧૮૧૮ ના બંગાળ સ્ટેટ પ્રીઝનર્સ રેગ્યુલેશન ત્રીજા મુજબ સાંઠાસીંગની કરવામાં આવેલી ધરપકડને પરહેજગારીને આ કોંગ્રેસ સખત રીતે વખોડી કાઢે છે.

“ મીં. સેનશુભાએ ઠરાવના ટેકામાં બોલતાં જણાવ્યું હતું કે બંગાળના મુલાતો આજે નજરકેદ અવસ્થામાં સખડે છે કે, જેઓને એક બે વરસ નહીં પણ સારી જાંદગી જોવામાં મોંઘામ રહેવાનું છે.

મીં સત્યપાલે દરાવને ટેકા આપતાં જણાવ્યું કે, પોતાના દેશનાજ ગુલામખની રહેલું જે મોટામાં મોટું દુખ છે. જે કહેવાતી સ્પેશીયલ ત્રી-જ્યુનલોએ આ યુવાનોને જેલમાં મોકલ્યા તે ત્રીજ્યુનલો નહતી પણ કારે-બારી સરકારના કારેબારીઓ હતા. હું એવા સંખ્યાબંધ કેસો બનેલા જાણું છું કે જેમાં કચેરે નોકરીશાહીએ વગર કારણો છોકરાઓની સ્વતંત્રતા ખુચવી લીધી છે, જેઓ હાલ જલના દરવાજા પાછળ જકડાયેલા છે તેમને કોંગ્રેસ પોતાની સહાનુભૂતી મોકલવી જમ્મએ.

તે પછી ઠરાવ એકમતે પસાર થયો હતો.

સાઇમન કમીશન બોયકોટ,

તે પછી તાળીઓના અખંડ ગડગડાટ વચ્ચે મીં શ્રીનીવાસ આચં-ગરે શાહી કમીશનના બોયકોટને લગતો ઠરાવ રજૂ કર્યો હતો.

“ બ્રિટીશ સરકારે બાદશાહી કમીશન નીમીને હિંદના આત્મ નીર્ણ-યના હક પર તરાપ મારી છે, આથી કોંગ્રેસ ઠરાવ કરે છે કે હિંદને માટે સ્વમાન સાચવવાનો એક જ માર્ગ એ છે કે, કમીશનનો દરેક તબક્કે બહી-પકાર કરવો. કમીશન હિંદમાં આવે તે દીવસે આખા હિંદમાં જે જે ભાગમાં કમીશન ફરે તે ભાગમાં કમીશન વીરુધ્ધની લાગતી જાહેર કરવાની ગોઠવણ કરવા માટે કોંગ્રેસની હિંદી પ્રજા તથા કોંગ્રેસની સંસ્થાઓને અપીલ કરે છે તથા બહીષ્કાર સફળ થાય તે માટે પ્રજામત કેળવવાની જીએસ ઉપાડી લેવાની જરૂર બતાવે છે.

આ કોંગ્રેસ હિંદની ધારાસભાઓના પ્રજાકીય સભાસદોને અને હિંદની રાજદારી પાર્ટીઓ અને કોમના આગેવાનોને તેમજ બીજા સઘળાઓને જણાવે છે કે કમીશન સમક્ષ જુઓની આપવી નહી તેમજ જાહેર રીતે કે ખાનગી રીતે તેની સાથે સહકાર કરવો નહી તેમજ તેમનાં માનમાં કરવામાં આવેલા કોઇ બી સામાજિક મેળાવડાઓમાં હાજરી આપવી નહી અને ભાગ લેવો નહી, (સી) આ કોંગ્રેસ હિંદી ધારાસભાઓના પ્રજાકીય સભાસદોને જણાવે છે કે આ કમીશન સંબંધમાં સીલેક્ટ કમીટી નેમવાની દરખાસ્તની તરફેણમાં પોતાનો મત આપવો નહી તેમજ એવી સીલેક્ટ કમીટીમાં જોડા-ઇને સેવા બજાવવી નહી તથા કમીશનનાં કામકાજના સંબંધમાં કોઇ આપવા માટે કોઇબી દરખાસ્ત કે સુધારા માટે પણ પોતાના મતો આપવા નહી. (ટી) આ કોંગ્રેસ હિંદી ધારાસભાઓના પ્રજાકીય સભા સદોને જણાવે

છે કે ધારાસભા મધ્યેની પોતાની બેઠકોને ખાલી પડેલી જાહેર કરતાં અટકાવવાના કામ સીવાય અથવા તો બોયકોટને અસરકારક અને ક્રોધમંદ બનાવવામાં કામ સીવાય, અથવા તો પ્રધાન મંડળને ઊરાડી મેલવાનાં કામ સીવાય માત્ર કોંગ્રેસની વરકીંગ કમીટીના અભીપ્રાય મુજબના હીંદના હિતને નુકશાનકારક હોય તેવા કોઈપણ ખરડાની સામે વીરોધ કરવાનાં કામ સીવાય ધારાસભાએની બેઠકમાં હાજરી આપવી નહીં.

આ કોંગ્રેસ સાધ્મન કમીશનના બાહીષ્કારને અસહકાર અને સંપૂર્ણ બનાવવાની નેમથી પણ જ્યાં બીજાં મંડળો અને પાર્ટીઓનો સહકાર મેળવી શકાય એમ હોય ત્યાં તેમની સાથે મસલત ચલાવવા અને તેમનો સહકાર મેળવવાની કોંગ્રેસની વરકીંગ કમીટીને સત્તા આપે છે.”

મીંશ્રીનીવાસ આયગરે ઠરાવને ટેકામાં જણાવ્યું હતું કે, હિંદના બધા રાજકીય પક્ષો તરફથી બહીષ્કારની ચળવળને ટેકા મળ્યો છે. લીબરલ આગેવાનોમાંથી સર શીવાસ્વામી આયર અને સર ચીમનલાલ સેતલવડ જેવાનો, લાલબાલજીપતરાય જેવાનો અને સ્વતંત્ર પક્ષમાંથી મીં જીણા અને ડોં એનીએન્ટ જેવાનો ટેકો મળ્યો છે. મને પુરી ખાતરી છે કે આ આગેવાને પોતે આપેલી ખાતરીમાંથી પાછા હઠશે નહીં, જો કે મુંબઈમાંથી મળેલા છેલ્લા તાર સમાચારો ખરી ખાતરી આપનારા નથી. જ્યારે શાહીકમીશનની નીમણુંક જાહેર થઈ છે ત્યારથી હું કહેતો જ આવ્યો છું કે દેશમાં એવા માણસો છે કે, બ્રીટીશરોમાં વાત્સાસ મુકે છે, દેશમાં હિંદુ મુસ્લીમ એકબીજા સાથેવાના કાર્યમાં સહાયલુત થઈ પડવા માટે હું મુસલીમ આગેવાનોનો ઉપકાર માગું છું. અને મુસ્લીમ લીગમાં પડેલી ફાટફુટ છતાં પણ દેશમાં કમીશનનો બહીષ્કાર કરવાની ચળવળ મજબુત થતી જાય છે. એવી સ્થિતિ ઉત્પન્ન થઈ છે કે, જેમાં હિંદના બધા મુખ્ય પક્ષો મહામજાની સાથે સહકાર કરી શકે છે. હું પૂછું છું કે દેશમાં કેટલાક માણસો બહીષ્કારની ચળવળમાં દાખલ થતાં કેમ ડરે છે?

ઠરાવની વીગત કલમવાર સમજાવવા પછી મીં શ્રીનીવાસ આયગરે જણાવ્યું હતું કે હડતાળો અને બીજાં ઉમેદનારો પ્રાંતની સ્થિતિને અનુકૂળ રીતે કરવામાં આવશે. સીલેક્ટ કમીટીઆ નીમણુંક નહીં તે માટેની બહુમતી મેળવવા દેશની દરેક ધારાસભાઓમાં પ્રયત્નો કરવામાં આવશે. હું તમને અરજ કરું છું કે ‘વોકેશન’ અને ‘વોકેશનલિટી’ના ઠરાવથી લાગણીથી દોરવાઈ જશો નહીં,

૩૧૦ એનીબેઝંટ.

૩૧૦ એનીબેઝંટ દરાવને ટેકા આપતાં જણાવ્યું હતું કે છેલ્લો લગ્ન વખતે ખીટનના આપદકાળમાં હીદે મદદ કરી હતી અને ખીટને હીદને આત્મનીશ્ચયનો હકક ભોગવવા દેવાનું વચન આપ્યું હતું. પરંતુ આજે ખીટન પોતાના એ વખતને યુક્તિ ગયું છે. હીદને માટે સૌથી સ્વમાનનો માર્ગ એ રહ્યો છે કે તેણે કમીશનનો સંપૂર્ણ બહીષ્કાર કરવો. એવું કહેવામાં આવશે કે, કમીશન પાસે જવાથી ઘણું મેળવાશે પરંતુ સ્વમાનને ભોગે કશું મળનાર નથી. હીદનું સ્વમાન અને એનો બચાવ : હીદના પોતાના હાથમાં હીદીઓના હાલમાં રહ્યો છે. (તાળીઓ). “ એવું કહેવામાં આવે છે કે, ખીટન હીદનું વાલી છે પણ પોતાના વહીવટ પર ચુકદો આપનારા જજને તરીકે ગેસવાનો એ વાલીઓને શું હકક છે ? (સાંભળો સાંભળો) હીદને કરવામાં આવેલા અપમાનનો જવાબ : વાળવાના કાર્યમાંથી એક હીદી પણ છુટો ન પડે. ચાલો, આપણે ખીટનને કહી દઈએ કે તમે અમારો બોયકોટ કર્યો તેથી અમે તમારો બોયકોટ કરીએ છીએ. બંને કમીશન આ દેશમાં પધારી એકલુંજ પાછું ફરે. આપણે સ્વતંત્રતાની મહાન લડત લડીશું તેપર આપણા બાળકોની ગુલામી કે સ્વતંત્રતાનો આધાર રહેશે,

પં. માલવીયાજી.

પંડીત માલવીયાજી દરાવને વધુ ટેકા આપવા માંચડાપર આવતાં ભારે તાળીઓના અવાજોથી તેમને વધાવી લેવામાં આવ્યા હતા. ‘ હીદી હીદીમાં ’ બેલવાના પોકારો યથા હતા. પંડીતજીએ હીદીમાં બોલતાં ખુશારે કર્યો હતો કે મારે અંગ્રેજમાં જ બોલવાનું છે. પંડીત માલવીયાજીએ જણાવ્યું હતું કે, શાહી કમીશનનો બહીષ્કાર કરવાની બાબતમાં દેશમાં એકમતી છે એ સૌથી ઉત્સાહ આપનારી વસ્તુ છે. હીદ માતાનું હૈયામાં હીત ધરાવતો કોઇ પણ સ્વમાનશીલ હીદી આ સિવાય બીજો કશો માર્ગ લઇ શકે નહીં, ખીટનના અપ્રમાણિક પગલાંને એકજ ઉત્તર હીદ કમીશનનો સંપૂર્ણ બહીષ્કાર કરી આપી શકે. પંડીત માલવીયાજીએ ખીટનના વચન ભંગોનો જુનો ઇતિહાસ જણાવી કહ્યું હતું કે આપણી માગણી

રાઈડેબલ કોન્ક્રિટ-સની હતી અને નહિ કે પરદેશીઓના બનેલા કમીશનની ફુટછટોથી આપણે અખત્યાર કરેલા સ્વમાનના માર્ગપરથી ચલીત થવું ન જોઈએ. આપણે ફક્ત સાદું અને સીધું કમીશન આવે ત્યારે પુલ ફેરવી ઉભા રહેવાનું કામ કરવાનું છે.

૨જી થયેલ સુધારા.

બાણુ શ્યામસુંદર ચક્રવર્તિએ ઠરાવમાંથી ધારાસભામાં ખાસ પ્રસંગ સીવાય હાજરી ન આપી બેઠક ખાલી રાખવાની કલમ કાઢી નાંખી અને બદલે “ ધારાસભાઓમાંથી રાજ્યમાં આપી દેશમાં આવી રાષ્ટ્રપ્રધારણનું કાર્ય ઉચ્ચકો લેવાનું જણાવનારા શબ્દો ઉમેરવાના પોતાનો સુધારો રજુ કર્યો હતો.

બાણુ શ્યામસુંદરે પોતાના ઠરાવના ટેકામાં બોલતા મૌલાના મહમદ-અલી અને ખીજા નાફેરવાદીઓને પોતાની મદદે આવવાની અપીલ કરી હતી. શ્યામ બાણુએ ડો. અનસારીનાં એ વચનોની યાદ આપી હતી કે અસહકાર નીષ્ફળ નીવડ્યો નથી, આપણે નીષ્ફળ નીવડ્યા છીએ. આપણે આપણી ફરજ બજાવીએ એવું હું માશું છું.

પ્રમુખે વારંવાર ઘંટડી વગાડવા છતાં શ્યામબાણુ બોલતાં ચાલુ રહ્યા હતા. તેમણે ધારાસભાઓ તરફથી પોતાની નજર ફેરવી લેવાની ડેલીગેટોને અપીલ કરી હતી.

શ્રીયુત પ્રકાશમે એવો સુધારો મુક્યો હતો કે દેશના હિત વીરુદ્ધના ઠરાવ વખતે ધારાસભામાં હાજરી આપવાના શબ્દો ઠરાવમાંથી કાઢી નાંખવા. શ્રી પ્રકાશમે ઠરાવના ટેકામાં જણાવ્યું હતું કે, સ્વાગત પ્રમુખે ગૌહતી મહા સંભાના ઠરાવને નીષ્ફળતા તરીકે ઓળખાવ્યો છે અને નીવૃત્ત થતા અને હાલના પ્રમુખો ટેકા આપે છે છતાં તે નીષ્ફળતા તરીકે પુરવાર થશે. તમારું કામ ધારાસભાઓનીબહાર કાર્ય કરવાનું છે છતાં તેઓ ધારાસભામાં કામ કરવા માંગતા હોય તો તેમણે તે ઢોંગની ઉપાસના વગર કરવું જોઈએ દેશની અંદર કરેલું કાર્ય એ બર્કનહેડને ઉત્તમ જવાબ નીવડશે. (તાળીઓ.)

મદ્રાસ ધારાસભાના સભાસદ મી. દુરાનતે જણાવ્યું કે ઠરાવ અને સુધારાઓ આપણે માટે કરી પ્રોગ્રામ રાખતા નથી. અને જો ધારાસભાઓની બહાર નીકળવાનું હોય તો મલબાર ટેનન્સી ખીલ જેવું પરીણામ

આવશે. દરેક છ મહીને નવો કાર્યક્રમ રાખવાના સંબંધથી હું તમને ચેતવણી આપું છું. હું તમને તમારા ઉત્સાહને દેશકાર્ય વચ્ચે ન આવવા દેવાની ખરજ કરું છું.

મીં જ્યોર્જ જેસકનો સુધારો.

મીં જ્યોર્જ જેસકે ઠરાવમાં એવા શબ્દો ઉમેરવાનો સુધારો મુક્યો હતો કે જ્યાં કામ કળ્યા કંકાસનો સામાન્ય હેતુ માટે નીકાલ નથયો ત્યાં બહીષ્કારની ચળવળ પડતો મુકવી.

મીં જ્યોર્જ જેસકે જણાવ્યું હતું કે સાયમન કમીશન કોમી તફાવતોનો લાભ લેવાની ધારતી છે.

કમીશન પાસે જવામાં લાભ નથી.

મીં અલયકરે એક જુરમાદાર ભાષણ કરતાં જણાવ્યું હતું કે, કમીશન એક મોટું ફારસ અને ઢોંગ છે. હું બધા સુધારાનો વિરોધ કરું છું. ધારાસભાઓ છોડી દેવામાં માનતા નથી. શાહી કમીશન સમક્ષ ન જવામાં હીદે કશું ગુમાવવાનું નથી ધારાસભાઓમાં કોએસમેનો કેટલીક વખત મદાસભાના મેનડેટને બાબુપર મુકે છે. પરંતુ કોએસમે તેમની સામે ડીલી-પલીનરી પગલાં ભરવાં જોઈએ. ધારાસભાઓ છોડવાથી સરકારને નુકશાન કરતી અટકાવી શકાશે નહીં.

કોનડા વેંકટ આયરે શ્યામબાબુના સુધારાને ટેકા આપતાં જણાવ્યું હતું કે, ધારાસભાનો મોહ અસરકારક રચના તમ કાર્ય થવાથી નાશ પામશે.

મીં બશીદ અહમદે અસલ ઠરાવને ટેકા આપ્યો હતો,

ઓં મીં રામદાસે ઠરાવમાંથી ચોથી કલમ કાઢી નાંખવાના મીં કરનારના સુધારાને ટેકા આપ્યો હતો. તેમણે જણાવ્યું હતું કે કમીશન અને ધારાસભાના કાર્યને વગર જરૂરી બેળવી નાંખવામાં આવે છે. જે બહીષ્કારને ફતેહમંદ કરવો હોય તો ધારાસભાઓની બીજી પાર્ટીઓ સાથે સહકાર કરવો પડશે. જે ઠરાવ પસાર થશે તો મારી ચેતવણી છે કે દરેક ધારાસભાઓમાં હીદી કમીટીઓ નીમાશેજ. વરકોંગ કમીટી ધારાસભાઓના કાર્યમાં હાથ નાંખે તે મને પસંદ નથી.

શ્રી૦ સાંખ મુર્તી પ્રકાશમના સુધારાને ટેકા આપતાં જણાવ્યું કે, ઠરાવમાં આવે સુધારો જોડવો જોઈએ એવો શ્રીનીવાસ આયંગરનો અભીપ્રાય છે.

મહિલાના મહમદઅલી.

મહિલાના મહમદઅલી અસલ ઠરાવને ટેકા આપવા ઉઠતાં સભાએ તાળીઓતા અવાજોથી તેમને વધાવી લીધા હતા. મહિલાનાએ જણાવ્યું હતું કે શ્રીનીવાસે આયંગરે જે ઠરાવ રજુ કર્યો છે તે આપણી નયજાણનું પગલું છે જે તમે ૧૯૨૦ માં શરૂ કરેલી અસહકારની ચળવળ ચાલુ રાખી હોત તો કમીશન નીમાવાનો સમયજ આવત નહીં અને આવે ઠરાવ આપણને કરવો પડત નહીં. એવું જણાવવામાં આવ્યું છે કે જે અમે ધારાસભાઓ છોડી દઈએ તો દેશદ્રોહીઓ ધારાસભામાં ધુસી જશે. કાલ્યા માણસો ધારાસભામાં જઈ મુરખા બને તેના કરતાં તેવા માણસો ધુસી જાય એને હું વધારે પસંદ કરું છું. આપણે આ ધારાસભાઓમાં ચાલુ રહીને કશો ફાયદો હાંસલ કરી શકવાના નથી. અને આપણે ત્યાંજાણનું નહીં અને દેશદ્રોહીઓ એમાં ધુસી જશે તો કશું નુકશાન થવાનું નથી. હું કદી ચુટણીમાં ઉભો રહ્યો નથી પણ અનુભવે મને માત્રમ પડ્યું છે કે, ધારાસભામાંથી બહાર આવવું એના કરતાં ધારાસભામાં જવાનું કામ મુશ્કેલ નથી. હું દીવાનો છું, મારો ભાઈ શાકતઅલી બીજો દીવાનો છે અને ગાંધી બધા દીવાનાઓનો સરદાર છે. માછીમારો વાદળાં પકડવા ધુમસમાં એકા હતા પરંતુ તેઓ એક પણ વાદળ હાથ કરી શક્યા નહોતા તેની પેઠે આ આ ધારાસભાવાદીઓ કશો લાભ ઉઠાવી શકવાના નથી.

શ્રીનીવાસ આયંગરનો વળતો જવાબ.

શ્રીનીવાસ આયંગરે ઠરાવ પરની ચર્ચા સમેટી લેતાં જણાવ્યું હતું કે, કમીશનનો બહીષ્કાર કરવાની બાબતમાં કોઇનો વીરોધ નથી. સ્વામીજીઓનો સુધારો આકૃત સમાન નીવડશે. હું શાહી કમીશનનો રાજકીય બહિષ્કાર કરવા માગું છું અને પ્રભુ ધાર્મિક અસહકાર પ્રકાશમના સુધારા પ્રત્યે મારી દીક્ષા લઉં છું. પરંતુ સળંગેકટસ કમીટીએ એ સંખેડો ઉમેર્યા છે અને

સભાએ તેનો નીર્ણય કરવાનો છે હું ખીજ સુધારાનો વીરોધ કરું છું. હું સભાને મારો ઠરાવ એકમતે સ્વીકારવાની અરજ કરું છું.

ન્યોર્થ જોસફનો સુધારો મત લેવાતાં ઉઠી ગયો હતો. મી. પ્રકાશમના સુધારા પર મત લેવાતાં હા ના'ના પોક્કરો થઈ રહ્યા હતાં. સુધારાના દેશી ભાષામાં તરજુમા કરી સમજવવાની ડેલીગેટોએ માગણી કરી હતી. આપી ડે. અનસારીએ માંચડા પર જઈ હોંદી ભાષામાં સુધારા સમજાવ્યા હતા અને તે પછી તેલુગુ અને તામીલ ભાષામાં સમજવવામાં આવ્યા હતા. મી. પ્રકાશમનો સુધારો રદ ગયો હતો તે પછી સ્થાનમંદર આયુનો સુધારો રદ ગયો હતો.

શભાએ તે પછી શ્રીનીવાસ આયંગરનો કમીશનનો બહીષ્કાર કરવાનો ઠરાવ એકમતે પસાર કર્યો હતો.

ખીજ દીવસની બેઠક પુરી.

ત્રણ હજાર ડેલીગેટો.

કોંગ્રેસની બેઠકમાં લગભગ ત્રણ હજાર ડેલીગેટોએ હાજરી આપી હતી, અત્યાર સુધી મળેલા વીગતો મુજબ પ્રાંતવાર આંકડાંઓ નીચે મુજબ છે;—

આંધ્ર ૪૬૦, તામીલ ના, ૩૯૬, કેવળ ૩૮૦, જોડ્યા પ્રાંત ૮૨૪, કરનાટક ૧૯૦, બંગાળ ૧૮૭, પંજાબ ૧૮૮, હિંદુસ્તાની સી. પી. ૧૧૧, બીહાર ૧૬૫, મહારાષ્ટ્ર ૧૦૧, ઉત્તર ૧૩૬ અજમેર ૪૦ બરમાં ૩૫, સીંધ ૩૦, મુંબઈ ૧૭, આસામ ૧૪, ખીરાટ ૧૧, દીલ્લી ૧૧, મરાઠી સી. પી. ૧૦, ગુજરાત ૬.

કોંગ્રેસની પુણ્યકૃતી.

આવતી કોંગ્રેસ જંગાળમાં ભરવામાં આવશે.

મદ્રાસ, ૨૮ મી ડીસેમ્બર.

આજ દીને સવારના ૯ કલાકે હીંદી નેશનલ કોંગ્રેસ પુસ્તી મુક્તા પહેલી પ્રમુખે દક્ષીણ આફ્રીકા અને પૂર્વ આફ્રીકાને લગતા ઠરાવો રજુ કીધા હતાં જે કોંગ્રેસે એકમતે પસાર કીધા હતા.

શ્રીમતી સરોજની નાયકુએ તે પછી હીંદુ મુસ્લીમ એક્સપી વીધેને સજ જેકટસ કમીટીએ મંજૂર રાખેલો ઠરાવ રજુ કર્યો હતો.

શ્રીમતી સરોજની નાયકુએ જણાવ્યું હતું કે આ ઠરાવ આપણા ઇતિહાસમાં એકજ નવું પ્રકરણ ઉઘાડનારો છે. આપણે જાહેર કરેલા સ્વતંત્રતાના આના આ ઠરાવથી પાચો નંખાશે, આ ઠરાવ સ્વતંત્રતા અને એક્સપીને મેળનાકારટા ન હોય તો સુધીપણુંતાનો મેળનાકારટા અવશ્ય છે. આ ઠરાવથી દેશમાં કોમી ઝખડાનો અંત આવશે આ ઠરાવ છેવટનો નથી; પરંતુ બંને પક્ષને 'ફક્તઓ' કરી ઠંડા પાડનારો છે. માણસાઇની આ પળે હું જણાવીશ કે આ ઠરાવની રચનામાં કશું કોમી તત્વ નથી. (સાંભળો સાંભળો.) હું ધર્મ અને કોમથી પર છું, અને મારે મતે તો ગુલામીમાંથી છુટકારો મેળવવા જેવો બીજો કસો ઉત્પન્ન ધર્મ નથી, સ્વતંત્રતાનો ઠરાવ પસાર કર્યા પછી આવો ઠરાવ રજુ કરતાં મારા મનમાં શરમની લાગણી ઉત્પન્ન થાય છે. પરંતુ આ ઠરાવ હીંદુ મુસ્લીમ એક્સપીને મજબુત કરશે અને સ્વતંત્રતાની જેરંટી આપશે. શ્રીમતી સરોજની નાયકુએ તે પછી ઠરાવને કલમવાર સમજાવી એકમતે પસાર કરવાની વીનંતી કરી હતી.

મોહાના અણુક કલામ આઝાદે ઠરાવને ટેકા આપતાં ઉર્દુમાં બોલતાં જણાવ્યું હતું કે બંને કોમોને પોતાના તફાવતોનો મેળ આણવો પડશે. ઇસ્લામમાં બીજાઓની ધાર્મિક લાગણીને માન આપવાનું જણાવેલું છે, બંને કોમની ફરજ દેશનું કલ્યાણ શામાં રહેલું છે તે જોવાની છે. મહાસભાના મત પ્રસાણે મુંબાઇ ઈલાકાથી સીધને છુટો પાડવો જોઇએ. રાષ્ટ્રીય પ્રગતીના માર્ગમાંથી બ્યારે કોમી મતદારીના દેખાવ દુર થશે ત્યારે દેશ સાચી પ્રગતી સોધી શકશે. એકતાનાસલાહનો જવાબ વાળતાં મોહાના આઝાદે

જણાવ્યું હતું કે હિંદુઓને મસ્જિદ આગળ વાળાં વગાડવાનો પુરો હક છે અને હિંદુઓએ પોતાના મુસ્લીમ ભાઈઓના ધાર્મિક હકને પણ માન આપવું જોઈએ.

મીઠ ગઢરીશંકર મીશ્રે ઠરાવપર બોલ જણાવ્યું હતું કે આપણે બધા સ્વતંત્રતા પ્રાપ્ત કરવા હિંદુ મુસ્લીમ સર્પી સ્થાપવા માગીએ છીએ, પરંતુ કોમીવાદ અને સ્વતંત્રતા સાથે રહી શકે નહીં, કોમોને માટે એકેકા અનામત રાખીને આપણે રાવાદનો ભોગ અંગત કારભાર એમની પ્રજા તેમજ તેમને પોતાને માટે તુચ્છાન કરતા છે. દેશી રાજ્યોની પ્રજા પ્રજાકીય સંસ્થાઓ દ્વારા જવાબદાર રાજતંત્રની માગણી કરે છે.

મીઠ સત્યમુર્તિએ ઠાવને ટેકા આપત જણાવ્યું હતું કે, આ ઠરાવ એ ક્ષીટીશ હિંદના યુક્તમ હિંદીઓનો દેશી રાજ્યોના યુક્તમ હિંદીઓપરનો એમની લડતમાં સહાનુભુતી ઇચ્છનારા સં શ છે. હું દેશી રાજ્યોને નીઝામ હૈદરાબાદ, નાલ્લાના અને ભરતપુરના મહારાજા તરફ ક્ષીટીશ રાજ્યે ચલાવેલી વર્તણૂક યાદ રાખવા જણાવીશ. તેઓ રેસીડેન્ટના હાથમાં રમનારા માત્ર રમકડાં છે. રાજ્યોએ યાદ રાખવું જોઈએ કે તેમનું બાવી પ્રજાની લાગણી પર નીરભય છે. તેમણે પોતાના રાજ્યોમાં જવાબદાર રાજતંત્રની સ્થાપના કરવી.

મીઠ જગતનારાયણલાલે ઠરાવનો વિરોધ કરતાં જણાવવું હતું કે, ગઢિવધ અને બીજાં સંબંધન કાંઈક નવી યુગવલ્લો પેદા થશે એ કલમમાં જુદા જુદા અર્થ તારવામાં આવે. શ્રીમતી સરોજની નાયકુએ ઠરાવનો બીજાઓ તારવે છે તેનાથી જુદો અર્થ બતાવ્યો છે મને જણાવવામાં આવે છે કે ગોવધ અને વાળાં વગાડવા સંબંધમાં બંને કોમ પોતાના હકોધરાવે છે. પરંતુ આ બાબતમાં શ્રીમતી સરોજની નાયકુ અને મહિલાના ગામઠે જુદી જુદી વસ્તુ તારવી છે. મને લાગે છે કે આ ઠરાવો ગામડાંમાં સ્વીકારાશે નહીં અને ત્યાં કંઈસ ચાલુ રહેશે. (ના પોકારો) હું મહાસભાની વચ્ચે માન આપું છું, પણ આ ઠરાવથી એક મુસલમાન ગઢિવધ કરવાના પોત ના હકનો દાવો કરશે. પરીણામે મારામારી થશે. શ્રીમતી સરોજની નાયકુ, મહાત્મા ગાંધી માલવીયા કે મુંબે આ ઠરાવને છેવટના સમાધાની જેવો જુતાં નથી. તો પછી ગોવધ કરવા નો હક સ્વીકારવાની આગળ નીકળતા બતાવાય છે? મહાસભાએ તો ખરી રીતે ગોવધ બંધ થાય તેમ કરવું જોઈએ તેને બદલે ઉત્તેજન આપવું ધટવું નથી. શું મુસલમાનો બાણતા નથી કે હિંદુઓ ગાયને લોકની આવી સમાન ગણે છે.

મી० શાર્દૂલસીંગે ઠીકાઓનો જવાબ વાળતાં જણાવ્યું હતું કે આ મહાન સવાલ પર બધાઓને પસંદ પડે તેવો ઠરાવ આજીવાનું કામ મુશ્કેલી બાંધે અને અશક્ય છે. ઠરાવ કામી મતદારીને બદલે એકત્ર મતદારો મળે છે અને બંને કામને સલાહ સંપત્તી રહેવાની અરજ કરે છે. આ બાબતે લોકો પર છોડવા જોઈએ અને તેમ થનાં સમાધાની થશે. આથી હું આ ઠરાવને અંતઃકરણપૂર્વક ટેકા આપું છું.

મી० સેનગુમાએ પોતાના જુસ્સાદાર ભાષણમાં ઠરાવની વીરૂદ્ધ પડ઼ નારાઓની દલીલોનો રદીયો આપ્યો હતો. તેમણે જણાવ્યું હતું કે આ ખરૂં છે કે મહાત્માગાંધી, ૫૦ માલવીયા અને ડો० મુંજે ઠરાવથી સંતોષ પામ્યા નથી મું ઉમેરીશ કે હું પોતે પણ તેથી સંતોષ પામ્યો નથી. આ ઠરાવ લાવવાનું કારણ તે કલકત્તાના નીર્ણય ઉપર પુનિતારાષ છે કેમકે તે વાંધાઓ નીર્ણય માટે નવું સુત્ર રજૂ કરે છે. તે ઠરાવ દરેક કામના સદ્ભાવ ઉપર વાતને મેલે છે અને નહિ કે પોલીસ કે લશ્કરને વચ્ચે લાવે છે. હું આ વાત પર ભાર મેલું છું કે આ ઠરાવથી મુસલમાનો ગોવધના દાવાની કે હીદીઓના મસજિદ આગળ વાજા વગાડવાના દાવાની પીછાન કરવામાં આવી નથી, ફક્ત જે ખરૂં છે તે તેમાં જણાવેલું છે શું આ ખરૂં નથી કે બંને કામો આ દાવા આગળ કરે છે? ઠરાવ સાચી કામનો દાવો સ્વીકારવાનું જણાવતો નથી કેમકે તે મુસલમાનો અને હિંદુઓને સામાની લાગણીને માન આપવા પોત પોતાની કામનાં સંબંધો તે અપીલ કરવાનું જણાવે છે. જે આ નીર્ણયે નહિ તો સરકારી રીતીએ આપણે કામ લેવા ચાહીએ છીએ? સરકાર એક દીવસ હિંદુઓને ગામની મુસલમાનોને તમારો મારે છે અને બીજે દિવસે તેથી ભલડું કરે છે. શું આપણે પણ તેમ કરશું? રાષ્ટ્રીય છુટાપછું મેળવવાનો તો આ માર્ગ નથી. ખરો માર્ગ આ ઠરાવ સુચવે છે, જે આપણે આપણું રાજદારી કાર્ય આગળ ધારવા માંગતા હોઈએ વધુ કામી લાગણીને તીક્ષ્ણ લાય ત્યાં સુધી થોભવા માંગતા ન હોઈએ, જે લોર્ડ બર્કનહેડનો અપમાનકારક એલેન્જનો થોડો જવાબ આપવા માંગતાં હોઈએ તો આપણે આ ઠરાવ સ્વીકારી તેનો અમલ કરવાના કામમાં લાગવું જોઈએ.

ઠરાવને મી० સત્યમુર્તિએ ટેકા આપ્યો હતો.

ડો० ગોપચારાએ સીધને પ્રિલાકાથી છુંડ પાડવાની દરખાસ્તનો વીરોધ કર્યો હતો.

મીં સીધવાએ તેને ટેકા આપ્યો હતો કે સીન્ધને છુટું પાડવું તે તેના લાભનું છે, સીન્ધને છુટું પાડવા માટેની ચળવળ લંબાણ વખતની છે અને હાલ જેઓ ને છુટું પાડવાની વીરુદ્ધ છે તેઓ તેમાં પુર્વે સામેલ હતા. મુસલમાનોને રાજ રાખવા સીન્ધનો ભોગ અપાય છે એ સુચના વખોડી કહાડવા લાયક છે.

૫૦ માલવીયાએ હિંદીમાં ઠરાવ રજુ કરતાં તેનું પથકરણ ક્યું હતું અને જણાવ્યું હતું કે સ્વરાજ્ય પ્રાપ્તિનો તે એકલો માર્ગ છે. ગાવધના સંબંધમાં હિન્દુઓની લાગણી સમજવા મુસલમાનોને અપીલ કરતાં એક પણુ ગાયનો વધ ન કરવા તેમને વીનંતી કરી હતી. હિન્દુઓને તેમણે અપીલ કરી હતી તેઓએ મુસલીમ લાગણીને માન આપી મસજીદો આમળ ક્યારે પણ વાળાં વગાડવા નહી. મહાત્મા ગાંધીએ સ્વરાજ એક વરસમાં મેલવી આપવાનું વચન આપ્યું હતું પણ તેમને નીષ્ફળતા મળી હતી, પણ જે આ ઠરાવ પસાર થઈ તેનો અમલ થયો તો બે વરસમાં સ્વરાજ પ્રાપ્તી થશે. પંડીતજીએ સ્વરાજની વાખ્યા કરતા જણાવ્યું કે કેદી અંગ્રેજો જ્યાં સુધી સઘળા કામોનો તેમાં સુપુર્ણ હિસ્સો રહેશે.

મઉં મહમદઅલીએ અંગરેજમાં અને હિંદીમાં ભાષણ ક્યું હતું જે વેલાતાળીઓના અવાજોથી વધાવી લેવામાં આવતું થતું, ભાષણનો તામીલમાં પચુતરજીમો કરવામાં આવ્યો હતો સાયમન કમીશનને મોકલાતીઆપ વા માટે આપણે મીં બાહડવીન અને લોર બર્કનહેડનોઆભાર માનશું. તેણે આપણને વધારે જાગૃત કર્યા છે. અને હવે આપણે આશાજનક થયા છીએ કે કોઈ પણ મજુર સરકાર હોય તો પણ તેનો આપણે બરોસો કરી શકીએ તેમ નથી. અને હવે આપણે હિન્દુઓ અને મુસલમાનો એક બીજાનો વીશ્વાસ કરતા થયા છીએ (તાળીઓ) ઠરાવપર મત લેવામાં આવતાં તે વધુમતે પસાર થયો હતો માત્ર બે જણ રૂમમાં મત આપ્યો હતો.

ડેલીગેટોની શી ૩, ૧ થી વધારી ૩. ૫ ની રાખવાનો સબજેક્ટસ કમીટીનો ઠરાવ મહાસભાએ ૨૬ કર્યો હતો,

આવતી બેઠક કલકત્તા ખાતે બરાશે,

કચ્છી પ્રજાકીય પરીષદ.

રીસેપશન કમીટીના ચેરમેન મી० પુરૂષોત્તમદાસ
ધનજીનું ભાષણ.

કચ્છ માંડવી ખાતે ભરાયલી બીજી કચ્છી પ્રજાકીય પરીષદની રીસે-
પશન કમીટીનાં ચેરમેન મી० પુરૂષોત્તમદાસ ધનજીએ આપેલું ભાષણ નીચે
મુજબ છે:—

કચ્છના માનવતંત્ર મહેમાનો, પ્રતિનીધી ભાઈઓ સનનારીઓ અને
સદમહરથો.

આપ સહિતે આજ આ પુરાતન માંડવી શહેરમાં આવકાર આપતાં
મને અત્યંત આનંદ થાય છે. કચ્છી જનતાની શાક્ષાત મુતીરૂપ પરીષદ
દેવીની પધરામણી ગઇ સાલ મુંબઇમાં થઇ હતી, એ આપ સહિ બધાં એ
પણ મુંબઇ ગમે તેટલું મોટું મથક હો, તેના વખબવવરૂપીમાં કચ્છીઓનો
ગમે તેટલો ફાળો હોય તેમાં કચ્છી વીરપુરૂષો ગમે તેવા અનમાનીત હોય,
પંકાયેલા હોય; વગવાળા હોય તોપણ તે કચ્છ તો નથીજ. કચ્છની પ્રજા
સમસ્તના મુખ અને મગજરૂપ આપણી આ પરીષદની ખરી મહત્વતા, ખરી
શોભા ખરી શક્તિ તો કચ્છમાંજ સંભવે અને ઉદભવે, અને માટેજ મારા
મિત્ર અને કચ્છના અન્ય પ્રજાસેવક ગોકુળદાસ ભાઈ અને બીજા પણ
કચ્છના મુંબઇ ગયેલા પ્રતિનીધીભાઈઓએ મળી ગઇ. પરીષદમાં આ સાલની
માટે કચ્છમાં આમંત્રણ કર્યું હતું. કચ્છનું આમંત્રણ કચ્છના મુખ્ય મથક,
મુખ્ય બંદર માંડવીએ માથે લીધું તે સાહસ નાનુસુતું નથી. અમને અમારી
ન્યુનતા અમારી સાધન રહીતતા અમારી શુદ્ધી શક્તિની ખામીઓની
સંપૂર્ણપણે માહિતી છે, અને તેથીજ આ સાહસ અમને ભારે લાગતું હતું.
પણ કહેવાને અત્યંત સતોષ થાય છે, અને કંઇક આત્મસ્થાપના દોષ
વહોરી કહી દેવાનું મન થાય છે કે માંડવીના મારા સંચાલકોના સહરૂદય
સહકારથી; તેમના ઉત્સાહ, ઉમંગ ઉદારતાથી, આ સાહસ પાર પડ્યું છે.
પરીષદ દેવીનાં પગલાં આજ અમારા આંગણે થવા પામ્યાં એજ માત્ર અમારું
અંતઃકરણ પ્રસુલ્ય કરવા, અમારાં રૂએ રૂઆમાં આનંદ વીકસાવવા બસ છે;
અને એ આનંદની ઉરમીમાં, એ હરદયના આવેશના ઉમંગકામાં, આપને

હું કચ્છના સ્વાગત મંડળવતીથી, કચ્છ તમામની જનતાના નામથી, દેશ-પરદેશથી આવનાર પ્રત્યેક પ્રતીનીધી ભાષને પુનઃ આવકાર આપું છું. પ્રગતીમય પરદેશમાં વસનાર આપ ભાષાઓમાંના ઘણાઓને અમારા આતિથ્યમાં જરૂર ખામી લાગી હશે, અમારા સત્કાર કાર્યમાં જરૂર ઉણપ જણાઇ હશે. જે એમ હોય તો તેમાં દોષ અમારા હરદયનો નહીં, પણ અમારા સાધન અભાવનો માનજો. અમે જાણીએ છીએ કે જોકે અમે અમારાથી બનતું કરવા દરેક પ્રયાસ કર્યો છે, તો પણ તે સર્વાંશ સંતોષકારક નહીં હોય. પણ આપ સહિ ભાષાઓએ જે ઉત્સાહથી, જે દેશભક્તીની લાગણીથી, જે પ્રજા પ્રેમથી સેવા ભાવથી અહીં આવવા, કચ્છની મુસાફરીના અવલુચ્ચ સંકટો ખમવાં તરફી લીધી છે, તેજ અમારી ખામીઓને દરમુજર કરવાનું આપને શીખવશે. અમારી આપ સમક્ષ નરમ વીનંતી છે કે આપને જે કંઈ ક્ષી ઉણપ લાગી હોય તો તેની ક્ષમા કરજો.

મેં હમણાંજ કહ્યું કે આપને કચ્છ તમામની જનતાના નામથી આવકાર આપું છું, તે અક્ષરશ ખરું છે, માંડવીએ કચ્છમાં શ્રી કચ્છી પ્રજાકીય પરીષદના તારકર્મનું સાહસ માગી લીધું તે કચ્છ તમામના સહકારની ખાતરી તમજ સદભાગ્યને આધારે લીધું હતું, આજની આ પરીષદ જેમ કચ્છની જનતા માત્રની સંસ્થા છે; હિન્દુ, મુસલમાન; ઉંચ કે નીચ સાલદાર કે મુકલીસ; સહિની સામાન્ય અને સરખીજ સંસ્થા છે, તેમ આપ સહિ પરદેશથી આવેલા અમારા પાકમશાળી ભાષાઓ કચ્છ તમામના મહેમાન છે. અમારું આ સ્વાગત મંડળ સમમ કચ્છમાંથી મળેલા સભ્યોનું બનેલું છે, અને નહીં કે કેવળ માંડવીવાશીઓનુંજ વાજીત્ર છે. અને મહારે આનંદ સહીત ઉમેરવાની જરૂર છે, અભીમાન સહીત પણ કહેવામાં વાંધા નથી, કે કચ્છને ગામે ગામ શહેરે શહેર, જ્યાં જ્યાં પરીષદદેરીના પધારવાનાં વધામણાં મળ્યાં હશે, ત્યાં સર્વત્ર સર્વ કોષ્ટએ પોતાની, યથાશક્તી પણ અમને આનંદાવેશથી, સત્કાર કર્યો છે, જે સત્કાર અને સહકારને લખનેજ માંડવી આજ આપનું આતીથ્ય કરવા ભાગ્યશાળી બની છે. પુલ નહીં

પાંખડી કોષ્ટના સો, તો કોષ્ટના એક સર્વ ભાષાઓએ સહાનુજીતી જણાવવામાં પાછી પાની કરી નથી. માંડવી વતીથી, માંડવીના મહારા સહાનુજીત સહધર્મીઓ તરફથી, હું અત્યારે માંડવી સિવાયનીએ તમામ કચ્છી જનતાનો દીક્ષાજનનીથી આભાર માનું છું. અને સાથે અમારા એ કચ્છના અન્ય તપાસ સહકારી, સહધર્મીભાષાઓને શુભના, અંબરના.

જાળસાના. વાગડના સભ્યોને-ખાતરી આપું છું કે જે સદભાગ્ય આજ આપણને માંડવીમાં પ્રાપ્ત થયું છે, પરીષદ દેવીની પધરામણી કરવાનું જે પુણ્ય આજે અમને આ શહેરમાં મળ્યું છે; અને કચ્છના શુરવીરોની ઝોળખાણુ અને આતીથ્ય કરવા તક મળી છે, તે જ્યારે પણ કચ્છના ખીજા કોઈ પણ મથકને મળશે. ત્યારે માંડવી જરૂર તેમાં તેટલોજ સહકાર કરશે અને આપને એટલોજ સહકાર આપશે.

સભ્યોને, માંડવીની આજની પરીસ્થિતિ જોઈ આપ એની આગલી જાહેરાતની વીસરતા નહીં. ભરૂચ ભાગ્યું તો પણ ભરૂચ; માંડવી અત્યારે દુઃખદ અવસ્થાએ દોખાય છે. છતાં માંડવી સદાએ એવા નીરતેજ સ્થિતિમાં નહોતી. સંવત ૧૬૩૬ માં એટલે કે ઈ. સ. ૧૫૮૧ માં હાલના કચ્છના રાજ્યવંશમાં નહોતી, સંવત ૧૬૩૬ માં એટલે કે ઈ. સ. ૧૫૬૧ માં હાલના કચ્છના રાજ્યવંશના આઘનરેશે માંડવી પ્રથમ વસાવી, તૈયારથી તે લગભગ ૫૦ વરસ ઉપર એ કચ્છનું મુખ્ય મથક; મોટામાં મોટું શહેર દેશોદેશ વીખ્યાત બંદર હતું. જ્યાં આજ રેતીના ઢગ છે, ત્યાં એકવાર ધીકતા દોઢામ અને વખારો હતાં. જ્યાં આજ ધુળે ઢંકાતી રૂકાવતીની લગભગ ખાલી નાળ છે, ત્યાં એશીયા અને આફ્રિકાના અનેક બંદરેથી આવતા હજારો સફરી વહાણો રહેતાં. માંડવીના ખોજ અને વહોરા, બા-ટીઆ અને વાણીઆ, ગોંસાઈ અને ગરાસીઆઓ, સહાસીક તેમજ સમૃધ્ધીવાન, ઉદ્યોગી એટલાજ ટેકીલા વેપારી હતા, વણજારા હતા. આજે એ નામાંકિત નરવારો દેશવટો લઈ બેઠા છે. તેના કુટુંબ કબીલાના ધરગરાસો અને વાડી વણજા ધણીની ગેરહાજરીમાં નીરતેજ થઈ વપરાસ વીનાના પડ્યા છે. કચ્છ તમામની ભુતકાળની જાહેરાતની માંડવી પણ એક નમુના છે. જેમ કચ્છ એકવાર પશ્ચિમની પાદશાહત કહેવાતું, તેમ માંડવી પણ એકવાર હોંદુસ્થાનના વીજવ વીખ્યાત ઇતિહાસમાં મશહૂર બંદરોની હરીફાઈ કરતું. હજી પણ આ શહેર કચ્છના ખીજા અન્ય શહેરો કરતાં વધારે સમૃધ્ધીવાન છે. કચ્છ રાજ્યની તમામ મહેસુલમાં લગભગ એક ચ-તુર્માસ ભાગ જેટલો ફાળો માંડવી તાલુકાના કચ્છ પણ આજે દુર્દશાએ પહોંચ્યું છે તે આપ સહિથી અગ્નિ નથી, કારણ એ દુર્દશાના કારણે વીચારવા તેમજ તેના ઉપાયો યોજવા આપ સહિ અહીં એકત્ર મળ્યા છે. માંડવીનું પણ તેમજ સમગ્રનું કચ્છની અધોગતિમાં માંડવીની અધોગતિ સમાઈ જાય છે. કચ્છની ઉત્તરીમાં માંડવીનાં અહોભાગ આપ એજેજ આવી જશે.

અહીં માંડવીમાં પરીષદ ભરવાને અમને માત્ર એકજ ખાસ આનંદનું—મહોટાઇ કહો તો મહોટાઇનું કે વડાઇનું—કારણ છે. મુંગઇમાં મળેલી પરીષદ પ્રતીનીધી મંડળની સલામ લેતાં ખુદ નામદાર મહારાજે કંકાના ઉદ્ગાર કહાડ્યા હતા કે એ પરીષદ કુચ્છી—જનતાની ખરેખર પ્રતીનીધીરૂપ કહેવાય કે ? અમને તો એમાં સદેહ છે.

પરીષદને ચર્ચાવાના વીષયો; પ્રજાની હાડમારી અને મુશ્કેલીનાં કારણો તેમજ તે દુર કરવાના ઇલાજો સંબંધી અત્રે મ્હારે ખાસ વીવેચન કરવા અગત્ય નથી. કુચ્છ દેશની અવનતીનાં કારણો તપાસી કુચ્છી પ્રજાની હાડમારી કે મુસીમતોનું અધ્યયન નીરીક્ષણ કરી દેશ અને પ્રજાનો પુનઃ વીકાસ અને ઉન્નતી કરવા આપણી આ શ્રી કુચ્છી પ્રજાકીય પરીષદ યોજાઇ છે. એટલે એમાં આપ સહિ મળી તે ચર્ચા, અને એ દ્વારા તે પ્રદર્શિત કરશે અત્યારે આ સ્થળે મારે તે પર સમયવ્યય કરવો યોગ્ય નથી. અને ઇચ્છા પણ નથી. છતાં એકાદ બે ખાસ મુદ્દા પર ટીકણ બેંચવા વીના રહેવાતું નથી પરીષદનું ક્ષેત્ર અને બંધારણ પણ હજી સુધી પ્રજામાં સર્વાંશે સમજાયાં લાગતાં નથી. શ્રી કુચ્છી પ્રજાકીય પરીષદ એ આપણી આ સંસ્થાનું નામ છે, અને તે નામાનુસાર તેના ગુણ છે. સમસ્ત કુચ્છી પ્રજાની તે પરીષદ છે. એમાં ઢેડ કે બેંગી બાણી અપ્પાબાણી. વાણીઆ કે ભાટીઆ હીંદુ, કે મુસલમાન સહિને સમાન સ્થાન છે. હીંદની પચરંગી વસતીની વીધવીધ જતો અનાદી કાળથી સાથે રહેતી આવી છે. અને આજે પણ સ્વાથ લોકની પ્રપંચજળ બાદ કરીએ તો તે સલાહ સંપથી સાથે રહેવા આતુર છે, અને મથે છે. કહેવાને આનંદ અને મગરૂરી થાય છે કે કુચ્છમાં તો કેમી ઝંઘડાનું નામ નીશાન પણ નથી; અને તેની સાબીતી માગતાં હો તો તપાસો અમારી સ્વાગત સમીતી અને જીઓ અમારું અધીકારી મંડળ. આખા બત, આ સભામાં આજે આપણા અત્યંત ભાઇઓ નથી, તેથી કદાચ આપનામાંના કેઇને મારાં આ વાક્યો અતીસયોક્તીમય કે યથાર્થ લાગે, જવાબમાં હું એટલુંજ કહીશ કે કુચ્છમાં હજી જીના વીચારનું પ્રાબલ્ય છે, તેથી તે જીના વીચારવાળાને પણ આપણા અત્યંત ભાઇ પ્રતી લાગણી નથી એમ માનવા કારણ નથી, અને વર્ધારામાં હું આ સ્થળેથી આપને ખાત્રી આપવા ચાહું છું કે અમારામાંના કેટલાક, સ્થાનીક તેમજ બહારના આગેવાનોમાંથી ધણીઓને અંગત દીક્ષાઓ છે. સહાનુભૂતી છે. છતાં પરીષદનું કુચ્છમાં આ પહેલુંજ અધીવશન હોવાથી તેમજ કુચ્છની જનતા-

માં હજી જુના વીચારનું પ્રાપ્ત્ય હોવાથી અમારી ઇચ્છા હોય કે ના હોય પણ દેશકાળના સાતુકુળ-મતીકુળ સર્વ સંજોગોના વીચાર કરી લાભારીથી અમારે એવા નીશ્ચયપર આવવું પડ્યું છે કે હાલ તુરત તો અત્યંત ભાષ્યો એકઠા થઇ ચક્રો નહિ અમોએ યોજનાના હિમાયતી નથી કે જ્યાં અત્યંતને એકવાર દાખલ કરી પછી તેમનું અત્યંત્વ સર્વાંશ દેખાડી તેમનેજીવં વાડામાં ખેસાડી તેમનું હડહડતું અપમાન કરવું આજે અહીં અત્યંત નતી. પણ ખાતરી રાખશો કે જ્યારે અહીં એ ભાષ્યો આવશે. જ્યારે આ નવી જાતના મહાજન મંડળમાં એ ભાષ્યો ભાગ લેશે ત્યારે અત્યંત તરીકેજ નહીં, અદના તરીકે નહીં પણ કચ્છી તરીકે, ભાષ્ય તરીકે. મનુષ્ય તરીકે અમારી બાહેધરી કરનાર વીર તરીકે સરખા સમાન હકના ચહેરી તરીકે આવશે કયંચ આજે એટલું પછાત છે કે તમને કદાચ આવા નવા ક્યોથી હશવું આવે પણ એતો કુદરતનો નીયમ છે કે ચક્રો જ ભાગ છેકજ નીચે હોય તેજ પ્રગતિક્રમમાં પ્રથમ ઉંચો આવે. કચ્છ આજ પતીત હીશામાં છે, પણ તેની આ પરીપદ દેવી પતીતપાવની સમજાને અને તેના અમલકારથી, તેના પ્રભાવથી શું નહીં સંભાવે તે હું તો માનતોજ નથી.

આથી પરીપદને ફરતા જતા જમાનાના રંગરાગ અનુસાર, પુરાતન કાળના રાજમાનીત મહારાજનું પુર્નજીવન કરી તેને પરીપદનું નવું નામ આપી, આપણે કચ્છી જનતા તમામનું રચનાત્મક, અર્થસાધક સંગઠન કરવા ભાગ્યશાળી બન્યા છીએ. પરીપદના દુરમનો તો કાઢી છેજ નહીં; પણ હજી જે કાઢી ગણ્યા ગાંડ્યા એના વીધનસંતોષીઓ બાકી રહ્યા હોય, અથવા જે સ્વભાવતઃજ અહીં આખે ઝોણું જોનાર હોય અધુરી બુદ્ધીએ આકું સમજનાર હોય, તેને દ્રેષભાવે નહીં તો ટીકાકાર બુદ્ધીએ કહેતાં સાંભળ્યા છે કે પરીપદે અત્યાર લગીમાં કયું શું ? એ સવાલનો સી ધોજ જવાબ, અમોધ ઉત્તર, તો આપ આજ અત્રે મળેલ મેદનીજ આપે છે. જેને આ સ્થુળ દરશયનો સુક્ષ્મ આંતરીક અર્થ ન સમજતો હોય, તેને મારે કહેવાની ફજ પડે છે કે, પ્રજાના દુઃખદરદો રજી કરનાર હીનદની બીજી તમામ સંસ્થા સાથે જે મુકાબલો કરશે તો કચ્છની આ આપણી પ્રજાકીય પરીપદે એક વરસના ટુંક અરસામાં બળવેલી સેવા કેાઈ રીતે કમી નહીં લાગે. મારા નમ્ર અભીપ્રાય પ્રમાણે એક વરસની ટુંક દૃષ્ટિ-ગીમાં પરીપદે બહુ કયું છે. આજની આ બીજી ખેડક પણ પહેલી પરીપદના પ્રતાપને આભારી છે. કચ્છના એક સ્થાનીક વતની તરીકે મારા અનુ-

ભવથી કહું છું કે પહેલી પરીષદ મુંબઈમાં ભરાયા પછી, તથા તેનું પ્રતી-
નીધી મંડળ નામદાર મહાજશીની મુલાકાતે કચ્છમાં આવવાથી પ્રજામાં
પ્રજાકીય જીવસે કંઈક અંશે આવ્યો છે. પ્રજા પોતાના દુઃખોના પોકાર
પરીષદવાર કરતાં શીખી છે, પ્રજાના નેતાઓમાં પણ બેધડકપણે પ્રજાના
પોકારો રજુ કરવાની તાકાત આવી છે. આ બધું પહેલી પરીષદને
આભારી છે.

હજી તો આ આપણી પ્રજાકીય સંસ્થા નાનકડી બાલીશ અવસ્થામાં
છે. જેમ એક વરસના બાળક પાસેથી દોડવાની આશા રાખી શકાય નહીં.
તેમ એક વરસ ઉપર જનમ પામેલી આ પ્રજાકીય સંસ્થા પાસેથી, આપણું
બધું દુખો નીવારણ કરવાની આશા રાખી શકાય નહીં એ વાત તો આપ
સરવે બાઈઓ સહેલાઈથી સમજી શકશે.

એવી કોઈપણ રાજકીય સંસ્થા નથી કે જેણે એકજ વરસમાં બધું
કયું હોય. રાજકીય લડતમાં નાસીપાસ થવાનું કારણ નથી આપણી આ
પરીષદે સમગ્ર કચ્છીઓને જાગૃત કર્યા છે. (આશીર્વાદી બરમા સુધીની જીજી
જગ વીખરાયેલી કચ્છી પ્રજાના આમ એકત્ર કરી એક અવાજે ખુદ કચ્છી
પ્રજાના દુઃખ નીહાળી દુર કરવાનું સામટું સુષ્ટ સાધન મળ્યું છે. એ
કાંઈ નાનું સુતું પરીણામ નથી.) એકજ વરસમાં પરીષદના પ્રતીનીધી મંડળ
નામદાર મહારાવશીની મુલાકાત લઈ પ્રજાના દુખોની, દેશની દુરદશા સંબંધી
રીતસર. અદ્યક્ષર પણ બેધડકપણે નામદાર કચ્છનરેશની હજીરમાં ફરીઆદ
કરવાનો હક મેળવીને પરીષદે, તેના કાર્યવાહકોએ જરૂર એટલું તો કરી
બતાવ્યું છે કે જેથી પ્રજાને તેમાં વીશવાસ બેસે, લોકાને તેથી આશાનો
ઉદય થાય અને આગળ વધીને કહું તો એ પ્રજાકીય નાનનું સુકાન ધરા-
વનાર કાર્યવાહકો માટે પ્રજા અહેશાનમંદ બને. હિંદની રાષ્ટ્રીય મહાસભા
અને તેમાં ગાજનારા મહારથીઓ આજ લગલગ અર્ધી સદીથી પ્રજાકીય
લડત ચલાવી રહ્યા છે. તેનું આજ લગીર દેખીતું, વાસ્તવીક પરીણામ શું
છે ? વડોદરાની આપણા કરતાં વધારે જીજીવાયેલી, વધારે બળવાન,
વધારે સમુધીશીલ પ્રજા આજ પાંચ સાત વર્ષોથી જાગૃતી કરી રહી છે.
પ્રજાનાં દુઃખો રડી રહી છે; હકકો માગી રહી છે. પણ હજી તો તેનું
તમામ કથન અરણ્ય રૂઢનની ઉપમાને સર્વથી લાયક લાગે છે. એના પ્રમાણ
માં આપણી આ નાનકડી બાલીશી, કચ્છી પ્રજાકીય પરીષદ માત્ર એકજ
વર્ષના અસ્તીત્વમાં પણ શું નથી કર્યું ? પ્રજામાં જાગૃતી

આણી તે એટલી હદ લગી કે આજીકાથી બરમા સુધીની જગે જગ વીખ-
રાયેલી કચ્છી પ્રજાને આજ આમ એકત્ર કરી, એક અવાજ ખુદ કચ્છની
પ્રજાનાં દુઃખ નીહાણી દુર કરવા પ્રયાસ કરવાનું સામટું સુષટ સાધન
મળ્યું છે, એ કાંઈ નાનું સુનું પરીણામ નથી. એથી આગળ વધીને કહું
તો જે હજી વડોદરા પ્રજામંડળે નથી સંપાદન કર્યું જે કાઠીઆવાડની રા-
જકીય પરીષદને નથી મળ્યું, જે હજી હીંદની મહાસભાને પણ સરવમાન્ય
નથી થયું; તે જાહેર પીછાણ અને મંજુરીઆત આપણી આ પરીષદને
મળી ચુકી છે. કચ્છનરેશ ઓડીશ સહનતના હીંદી હાકેમો જેટલા પ્રગ-
તીમય હોવાનો દાવો કરતા નથી. એઓ વડોદરાના શ્રીમંત સરકાર સયા-
જીરાવ ગાયકવાડ જેવા જગ વીખયાત આગળ વધેલા-સુધરેલા-રાજ્યકર્તા
હોવાનો દાવો કરતા નથી, પણ જે હીંદના હાકેમો પણ હજી નીરપવાદે
સ્વીકારતા નથી, જેની શ્રીમંત સયાજીરાવને પીછાણ કરવાની પણ કુરસદ
નથી મળી, તે પ્રજાકીય પરીષદની સલામ અને સલાહ આપણા કચ્છનરેશે
પહેલીજ તક લીધી છે, પરીષદનાં પ્રતીનીધી મંડળે નામદાર મહારાવશ્રીની
દોઢીએ જઈ દવાર ખખડાગ્યાં, તેને ઉનમત કે અપમાનકારક ઉત્તર આપ-
વાને બદલે જુના વીચારના કહેવાતા આપણા કચ્છ નરેશે પહેલી તકજ
મુલાકાત લીધી છે: સનમાન કીધું છે; ફરીયાદ સાંભળી છે; આ શ્વાસને
આપ્યું છે; વચન આપ્યા છે; આશા આપી છે. સજ્જનો, હું નથી કહેતો
કે નામદાર મહારાવશ્રીનો પ્રતીનીધી મંડળને અપાયેલો ઉત્તર સરવથા
સંતોષકારક છે, હું નથી કહેતો કે માત્ર આપણી ફરીયાદ સાંભળવા જેટલી
સલુકાઈ કરી તેમાંજ આપણું પ્રજાકીય દારીદરય ચુર થઈ ગયું. હું નથી કહેવા મા-
ગતા કે માત્ર મહારાઓશ્રી સાથે પરીષદના પ્રતીનીધી મંડળની મુલાકાત થઈ તેમાં
આપણે સર્વથા કૃતાર્થ થઈ ગયા. પણ હું આટલું તો જરૂર કહીશ, છાતી
ઠોકીને કહીશ, પુણ્ય શ્રદ્ધા અને પકી નીજટાથી કહીશ કે માત્ર એકજ વરસમાં
પ્રજાકીય પરીષદ આ જાતની સત્તાવારપણે જાહેરપણે નીર્વીવાદપણે. દરબારી
મંજુરીયાત મેળવીને; પ્રજાના દુઃખોની અનેદેશની દુરંદશા સંબંધી રીતસર,
અદ્યક્ષસર, પણ બેધડકપણે, કચ્છનરેશની હજુરમાં ફરીયાદ કરવાનો હકક મેળ
વીનેપરીષદે તેના કાર્યવાહકોએ જદુર એટલું તો કરી બતાવ્યું છે કે જેથી
પ્રજાને તેમાં વીશ્વાસ બેસે; લોકોને તેથી આશાનો ઉદય થાય. અને એથી
પણ વધારે કહું તો એ પ્રજાકીય નાવના સુકાન ધરનાર કાર્યવાહકો માટે
પ્રજા ઉપકારવશ થાય.

સાહેબો, પરીષદનું આ સ્વરૂપ અને આ કૃત્ય આપની સમક્ષ રજૂ કરવાં તેમાં, હું આશ્ચર્ય રાખું છું કે કશી અતીશયોક્તી નહીં લાગે. મેં હમણાંજ દેખ્યું તેમ પરીષદે અત્યાર લગીમાં જે કાર્યું છે, અને ભવિષ્યમાં કરવાના જે માર્ગ દેખાડ્યા છે, તેથી આપણે જે અરેખર કરવાનું છે તે બધું થઈ રહ્યું એમ સમજવું નથી. પ્રજાકીય હકકની ઇમારતની તો આ પરીષદ માત્ર પાયારૂપ છે. આપણે હજી કરવાનું ઘણુંજે બાકી છે. એ કર્તવ્ય પર લાંબાણ વીવેચન. કે એનું દીર્ઘદરશ કરાવવાનું પણ આ સ્થાન નથી. છતાં એ કચ્છનીવાસી પ્રજા માટે, કચ્છ મુઝાડવીના રહીશ વેપારી તરીકે, મારે એકાદ એ મુદ્દા પર ધ્યાન ખેંચવા વીના ચાલવું નથી. કચ્છની મુલાકાતે એક મહીના પરજ પધારેલા નામદાર વાઇસરોય લોર્ડ અરવીનના શબ્દોમાં કહ્યું તો જે દેશને નષ્ટસરગી બહેલ પ્રતીકૃણ હોય. તેમાં તો ઉલટી રાજ્યસત્તાની પ્રજાના સંરક્ષણ અને સમૃદ્ધી સોધન સંચય કરવાની બેવડી જવાબદારી રહે છે. કચ્છમાં બેશક, કેટલાક નાષ્ટસરગીક સંજોગો પ્રતીકૃણ છે. પણ એમાંનો મોટો ભાગ કંઈ આજકાલનો નથી. કર્તાએ હુંક અરસા પરનો કચ્છ દેશ, અને આજનો કચ્છ દેશ-એમાં કેટલો ફેર ? એક વખત કચ્છની વપારીઓની આંક-આમર જગજગહેર હતી. તેમની હુંડી કયાંય પણ આવતી હતી. આજે કચ્છની હુંડી હસ્તીમાંથી પણ લગભગ નાશુદ થવા આવી છે. અને કચ્છનું હુંડીયામણ તો અવીશ્રનીયતાના નમુના રૂપ થઈ પડ્યું છે, એક વખત કચ્છના વહાણવટી દુન્યાના વહાણવટીની પ્રથમ પંક-તીએ ગણાતા. આજે વહાણવટાનો ધંધો પણ સમુજો નષ્ટ થવાની અણી પર છે. આ શું સૌ કુદરતના કોપનેજ આભારી છે ? શું આમાં માણસની કારીગરી ચાલતીજ નથી ? શું આમાં રાજ્યની પ્રજાપ્રતી સહૃદય લાગણી હોય તો દીનપ્રતીદીન વધતી જતી દુર્દશા ન અટકાવી શકાય ? સંજોગનો ખુદ નાં વાયસરોયને એમની હુંક મુલાકાતમાં પણ મોંઘ લેવી પડી હતી કે કચ્છનું હુંડીયામણ દેશના ઉદ્યોગને નુકસાનકરતા છે. લોર્ડ અરવીન કહે છે. અને છેલ્લી યુરોપીયન મહાભારત યુદ્ધ પછીનો ઇતિહાસ-અનુભવ-સીદ્ધ કરે છે કે જે દેશનું ચલણ આંતરરાષ્ટ્રીય નજરે બહુ મોંઘું થઈ જાય, તે ચલણ તે મોંઘવારી માત્રથીજ પોતાના દેશના ઉદ્યોગ વ્યાપારનો જડમુળથી નાશ કરે છે દેશાવરની બજારમાં આપણે દેશી માલ ચલણની મોંઘવારીને લીધે મોકલવો પડવડેજ નહીં અને પરદેશી બજાર આમ બંધ થતાં, દેશનો ઉદ્યોગ આમ જાતેજ મરી જાય. કચ્છમાં આજ ઉદ્યોગ જેવી વસ્તુજ નથી રહી એમ કહીએ તો પણ ચાલે. એમાં કેવળ રાજ્યસત્તાની બેદરકારીજ

તક્કીરવાર છે અને એ મુકેલી એટલે અંશે પાયમાલી કરાવે છે કે જે પણ જાણ છે તેમાં એ અતી ગુચ્ચણ બરેલો છતાં પણ્ય પ્રજાની સમસ્યા સાથે નાટકનો સંબંધ ધરાવનાર આ સવાલ તો અવશ્ય સત્વર ચરચવો જોઈએ. મને તેના પર સત્તાવારપણે રચનાત્મક રાજ્યપદ્ધતી જાહેર કરી અમલમાં મુકવી જોઈએ છે. કોરીના કૃત્રીમ ઉંચા ભાવે દેશના ઉદ્યોગોનો સદંતર નાશ કર્યો છે. ખેતીવાડીને પણ ભારે મોટું નુકશાન કર્યું છે અને કરતા આવે છે, તેના એક હુંક દાખલો આપ સમક્ષ રજુ કર્યું છે. ચાલુ સાલમાં કપાસનો પાક બહુ સારો છે. લગભગ પચાસેક હજાર ગાંસડી ઉતરવા સંભવ છે એટલે હાલના દેશાવરમાં ચાલતા કપાસના ભાવો પ્રમાણે લગભગ એક કરોડ રૂપિયાની કીમત જેટલો કપાસ દેશાવર ચઢશે. હવે જો હુંડીનો ભાવ રૂપિયા એકની ચાર કોરીનો હોય તો ખેડુનો લગભગ ચાર કરોડ કોરી મળે ! તેને બદલે હાલના હુંડીના ભાવે ફક્ત પોણામે કરોડ કોરી તેમના ગજવામાંથી જશે ! ! કેટલો મોટો તફાવત ! એજ પ્રમાણે બીજી નીકાશ થતી ચીજોનું પણ સમજવું. અનાજની ચદત કચ્છમાંથી બન્ધ છે. પણ અનાજ ઉત્પન્ન કરનારા ખેડુનો આ કૃત્રીમ ઉંચા કોરીના ભાવથી એટલીજ જગર નુકશાની આવી પડે છે. ચાલુ હુંડીના ભાવેથી પરદેશથી આવતી બધી ચીજો ભારે મોટી પુટ્ટી મળે છે, ત્યારે દેશમાં થતા માલને અનહદ નુકશાન થાય છે. ખેતીવાડીની પણ એજ દુરદશા હુંડીને લીધે થાય છે, કારણ પરદેશથી મુડી આવતી બંધ થાય છે. તેથી ખેડુત વર્ગને બહુ મોટા વ્યાજના દરપણ બીજાં વર્ગે ખરીદવાને માટે પુરતાં નાણા મળતા નથી. પરીણામ એ આવ્યું કચ્છનો ખેડુત હતાશ થઈ, પોતાના ગાયરચીકા વેચી, પરદેશ ચાલ્યો જાય છે.

જગત વસુકાતની પદ્ધતી પણ વીચીર છે. પરદેશથી જે માલ આવે છે તેમાંના અમુક માલ ઉપર ભરતીઆ ઉપર જગત લેવાનું ધોરણ છે. જે માલ ઉપર બજાર ભાવથી જગત લેવામાં આવે છે તેના સંબંધમાં ખાસ ફરીઆદ કરવા જેવું કારણ નથી સીચાય કે જે બજાર ભાવ ઉપર જગત લેવામાં આવે છે તેમાંની મુલ ખેસત ઉપરાંત, તેના ઉપર જગત તથા વેપારીના નફાનો પણ સમાવેશ થઈ જાય છે, જે બાદ આપી માલનો ભાવ (અથવા નીરખ) કરાવવો જોઈએ. પરંતુ ભરતીયાની ખેસત ઉપર જે પદ્ધતીએ જગત લેવામાં આવે છે તે પદ્ધતી તદ્દન ગેરવ્યાજબી છે. હુંડીનો બજાર ભાવ જમે તેવો નીચે હોય તે ધ્યાનમાં લીધા વચર અમુક

ઠરાવેલા અતી ઉંચ અને કૃતીમ ભાવે રૂપીઆની કોરી ગણી તે ઉપર જગાત લેવામાં આવે છે. દાખલા તરીકે કાપડ વીચેરે માલની ૪૫૦ કોરી, લાકડાંની ૬ થી ૧૦, તથા અમુક માલની દર રૂપીએ કોરી ૧૦ ગણી, તે ઉપર ઠરાવેલા દરે જગાત લેવામાં આવે છે, તેથી તે જગાતનો દર અતી ઘણો થઇ જાય છે. જાા ટકાના બાધેલા દરને બદલે ૨૦ થી ૪૦ ટકા સુધી થવા જાય છે.

આ ધોરણુ ગેરબ્યાજખી છે, અને એ માટે સત્તર ઘટતો ફેરફાર થવો આવશ્યકતા છે. બીજી વીચીત્રતાએ છે કે ઉપર પ્રમાણે બારે જગાત લેવા-યેલો માલ કચ્છના એક ભાગમાંથી જમીન માર્ગે જ્યારે બીજા ભાગમાં લઇ જવામાં આવે છે ત્યારે સેંકડે ચાર ટકા જગાત “ પગવટ ” જગાત તરીકે તે માલ ઉપર ફરીથી લેવાય છે. આવું વીચીત્ર જગાતનું ધોરણુ બીજા કાંઇ સુબ્યવસ્થીત દેશમાં હોય એમ હું માનતો નથી. વીસમી સદીમાં આ ધોરણુનો કોઈ પણ રીતે બચાવ થઈ શકે નહીં. માટે એનો સત્તર ઉપાય થવો જોઈએ, અને પરદેશથી આવતા માલ ઉપર એક સામાન્ય ધોરણુ પ્રમાણે જગાત લેવી જોઈએ, અને એકવાર એક ઠેકાણે અમુક માલ ઉપર જગાત લેવાઈ ગયાં પછી એજ માલ જમીન માર્ગે કચ્છના અન્ય ભાગમાં જાય તો તે ઉપર કાંઇ પણ જગાત નહીં લેવી જોઈએ.

પ્રજનની ખુદ હસ્તીનો આધાર આરોગ્યતા અને કેળવણી ઉપર છે. કોઈ પણ રાજ્યને સુધરવું હોય, પોતાની પ્રજાને આજના પ્રગતીમય જમા-નીમાં આગળ લાવવી હોય, પ્રજાને સુખી અને સુશીક્ષીત બનાવવી હોય, તો આ બંને બાબતો, અગ્ર લક્ષ્યે હોવી જોઈએ. શા માટે માઇસોર, વડોદરા, ત્રાવણકોર કોચીન તથા કાઠીયાવાડનાં કેટલાંક પાડોશી રાજ્યો આપણા કરતાં વધારે પ્રગતીમય ગણાય છે? તેમની પ્રગતીની ખરી ચાવી તેઓના રાજકર્તાઓ જાણે છે, અને તે એ કે, પ્રજાની કેળવણી તથા આરોગ્યતા માટે તેઓ તરફથી સમાન્ય મહેસુલમાંથી સારો ભાગ ખર્ચાય છે. માઇસોર, ત્રાવણકોર કોચીન, વડોદરા જ્યારે સામાન્ય મહેસુલમાંથી પંદરથી વીસ કે પચીસ ટકા કેળવણી પાછળ ખર્ચે છે. ત્યારે કચ્છ રાજ્ય પ્રજાની કેળવણી પાછળ એક ટકાથી વધારે ખર્ચ કરતું હોય એમ હું માનતો નથી. કચ્છ રાજ્ય કેળવણી પાછળ ઉપર પ્રમાણે નહીં માત્રી શકાય એવી જુજ રકમ ખર્ચે છે, ત્યારે ખુદ પ્રજા પોતાના બાપજાને કેળવણી આપવા માટે રાજ્યના કરતાં ખર્ચ કરે છે. કેળવણી તરફ રાજ્યની

આગ્રી ઉદાસીનના ધણી શોચનીય છે તેજ પ્રમાણે આરોગ્યતા માટે પશુ તેટલીજ બારે ઉાસીનતા રાજ્ય તરફથી બતાવવામાં આવે છે.

જ્યારે કચ્છના મોટા ચાર શહેરોમાં મ્યુનીસીપાલીટીઓ માત્ર નામનીજ છે, ત્યારે ગામડાંઓની શી દશા હશે ? તે આપ બાપ્તઓ પોતે ખ્યાલ કરી લેશો. સંવત ૧૯૩૩ માં મ્યુનીસીપાલીટીનાં જે ધારાધોરણ બાંધવામાં આવ્યા છે તે ધણીજ ઉદાર છે પણ તેને અમલજ થતો નથી. અમલદારોના જે હુકમી લખીત હુકમથી આખો મ્યુનીસીપલ વહીવટ નહીં માની શકાય એવી અધિરે સ્થિતિએ પહોંચ્યો છે, રાજ્ય તરફથી જે દવાખાનાઓ, હોસ્પિટલો ચલાવવામાં આવે છે તે બધા દવાખાનાઓ, ફક્ત એક પાયતખત જુજની હોસ્પિટલ સીવાય બહુ કંગાલ રીતે ચલાવવામાં આવે છે. રાજ્ય તરફથી ચાલતા દવાખાનાઓમાં અમાત્ય મંડળ એટલી તો કંજુસાધથી વરતે છે કે દવા પણ પુરતા જથામાં પુરી પાડવાની સ્થાનિક ડાક્ટરોની અરજીઓ ઉપર ભાગ્યેજ લક્ષ અપાય છે.

નામદાર કચ્છ નરેશ પ્રજાની ઉન્નતી કેળવણી તથા આરોગ્યતા માટે વગર વીલબે ઘટતા ઉપાયો લેશે એમ હું ઈચ્છું છું.

નામદાર કચ્છ નરેશ સાથે પ્રજા મળતી થાય છે કે કચ્છના વેપારનો આધાર કચ્છના બંદરોની ખીલવણી ઉપર રહેલો છે. પણ મારે ખેદ સાથે જણાવવું પડે છે કે કચ્છના જે ચાલુ બંદરો છે, તેમની ખીલવણી માટે રાજ્ય તરફથી કંઈ સંગીન કાર્ય થતું હોય એમ પ્રજા માનતી નથી, અને આવીજ બેદરકારી જે બંદરની ખીલવણી માટે બતાવવામાં આવશે તો બંદરોનો વેપાર કાઠીયાવાડના પાડોસી બંદરી રાજ્યોની તીક્ષ્ણ હરીફાઈમાં સદંતર પડી ભાગે તો નવાઈ નથી. જામનગર, બાવનગર, પોરબંદર વગેરે બંદરો મેં જોયા છે, જે અનુકુળતા તે બંદરોને નથા તે કચ્છ રાજ્યનું માંડવી બંદર ધરાવે છે. એ બંદરોમાં માત્ર બંદરે, ઉતર્યા પછી તેને ગામમાં લાવવા માટે ત્રણ ચાર માઇલ છેટે લઈ જવો પડે છે. પણ આ માંડવી બંદરમાં તો વહાણમાંથી માત્ર ઉતર્યા પછી પાંચ મીનીટમાં ઝોદાઉનમમાં લઈ જઈ શકાય છે. આટલી અનુકુળતા આ બંદર ધરાવતું હોવા છતાં કચ્છ રાજ્યે કુંડલાનું ખાઈ બારે મોટા ખર્ચે ખોલવાનું શા માટે પશ્ચાદ્ધ કર્યું હશે ? એ માટે પ્રજામાં મોટો વસવશો રહે છે, કુંડલા બંદરમાં નામદાર મહારાવશ્રીએ વાઇસરોય સાહેબને જણાવ્યું તે પ્રમાણે પાક્ટ ઇન્જેરોની સલાહથી બંદરની ખીલવણી હાથ ધરવામાં આવી છે. સ્ટીમરો ત્યાં હાથેશાં ભરતી તથા ઝોટમાં આવી શકશે, પણ કચ્છ રાજ્યને

મારે જણાવવું પડે છે કે કચ્છનો વેપાર મુખ્યત્વે વહાણોથી ચાલે છે. જે માલ પરદેશથી આવે છે. તે ધણોખરો વહાણોમાં આવે છે, મને અનુભવી વહાણવડીઓ તરફથી કહેવામાં આવ્યું છે કે કુંડલાના મુખ ઉપર પાણીનો વાહ એટલો તો જોસખંધ રહે છે કે તેમાં કોઇપણ વહાણ સલામતીથી આવવાનું કરી શકશે નહીં. હું ઇચ્છું છું કે ઉપલી આગા હી ખોરી ઠરે પણ જો તેમ નહીં થાય તો કુંડલા બંદર એક સફેદ હાથી સમાન થઇ પડે તો નવાઇ નથી, કચ્છ રાજ્યના ધારવા પ્રમાણે કુંડલા બંદર ઉપરોગી નીવડે તોપણ એજ એકજ બંદરની ખીલવણ ઉપર પાણીની માફક ખર્ચ કરવો, અને ખીજા ચાલુ બંદરોની ખલવણી તરફ એદરકારી બતાવવી એ નીતી તો કોઇ રીતે ઇન્સાફી ન કહી શકાય હું ઇચ્છું છું કે કચ્છ નરેશ ખીજા બંદરો તરફ પણ કુંડલા જેટલીજ કાળજી બતાવશે.

મેં આગળ જણાવ્યું તે પ્રમાણે નીચી હુંડીએ ખેતીવાડીને પારાવાર નુકશાન કીધું છે. એ ઉપરાંત પણ ખેડૂતને ખીજી રીતે પણ અમલદારો તરફથી તથા શીકારી જાનવરો તરફથી ઘણું ખમતું પડે છે. કચ્છમાં વીં-ધોટીનું ધોરણ નથી, પણ ભાગબટાકનું ધોરણ છે. એટલે જે જથ્થો ઉત્પન્ન થાય તે ઉપર દરબારી અમુક હીરસો રાખવામાં આવ્યો છે. ભાગબટાકનો ઉદ્દેશ તો ધણો સારો છે. જે પાક ઉત્પન્ન થાય તોજ ખેડૂત તેપર મુકરર કરેલો હીરસો દરબારશ્રીને આપે. પણ જે પ્રમાણે તેનો અમલ થાય છે તે પ્રમાણે તો ખેડૂત હંમેશ માટે વીંધોટીનું ધોરણ દાખલ કરવા ઇચ્છે તેમાં નવાઇ નથી.

ખેડૂતનો માલ તૈયાર થાય. ને તરતજ તેનાજ ખેતરમાં અંદાજ કરી દરબારી લાગત લેવામાં આવે તો ખેડૂતને પોકાર કરવાનું કારણ મળે નહીં. પણ હાલના ધોરણ પ્રમાણે તો તેણે પેદા કરેલો બધો અનાજનો જથ્થો પાસેની ખરવાડમાં લઇ જવો પડે છે. આ ખરવાડમાં આસપાસના બધા ખેડૂતો પોતાનું અનાજ લાવે છે. પણ ખરી પીડાતો ખરવાડ ક્યારે ભરાય તેમાં છે ઘણી વખતે ત્રણ ત્રણ વાર મહીના સુધી ખરવાડોમાં ખેડૂતોના માલ પડ્યા રહે છે. તે છતાં સ્થાનીક ધર અથવા વહીવટદારને ખરવાડ ભરવાને કુરમદ મળતી નથી. ખીચારો ખેડૂત તથા તેના બચાંઓ અનાજ વગર જીવે ટળવળે, શાહુકારના ભારે વ્યાજ ભરે, પોતાનું પેદા કરેલ અનાજ પોતેજ પેદા કર્યા છતાં આમ હેરાન થાય ! ખેડૂતો પોકાર કર્યા કરે, પણ સાંભળે કાણ ? વહીવટદાર સાહેબ તો ખરવાડ ભરવામાં ત્રણ

માર માસ કાઢીનાંખે. ખરવાડ ભરાયા પછીજ ખેડુન પોતાના હીસ્સાને માલ પોતાને ઘેર લઇજાય શકે તેમાં પણ દરબારી લાગીઆ ભાગીઆ ધણા તેઓ બધાને રાજી રાખવા પડે, આ સ્થિતિ ખરેખર અસહ્ય છે. જે ભાગ્યદા-
ઇનું ધોરણ કાયમ હોય તો પણ કચ્છ રાજ્યે ખેડુનના ખેનરોમાંજ અનાજ તદ્દપાર થવાથી. સ્થાનિક ધરૂઓ માર્ફતે રાજ્યનો હીસ્સો લઇ લેવા હુકમ કાઢવો જોઇએ, અથવા તો ખરવાડમાં અનાજ આવી ગયા બાદ એક મહીનામાં ખરવાડ ભરવા સ્થાનિક વહીવટદારને હુકમ કરવો જોઇએ-
અમુક ચોકકસ પદ્ધતી રાજ્ય તરફથી જાહેર થવી જોઇએ, ને તેના અમલનો ધરૂઓ અથવા વહીવટદારો તરફથી ભંગ થાય તો તે માટે ઘટનો શાખન દંડ થવો જોઇએ-

ચીતાઓનો ત્રાસ હાલ ધણો ભારે અસહ્ય થઇ પડ્યો છે. ધણીવાર ખેડુનોના કીમતી જનાવરો ચીતાઓ ઉપાડી જાય છે. આનો પણ સત્તર બદોબસ્ત થવો જોઇએ.

સુવરોનો ત્રાસ પણ નહીં વર્ણવી શકાય એવો છે. સુવરોના ટોળે ટોળાં રાત્રીના વખતમાં ખેતરોમાં જાય છે. જે ખેડુન અથવા તેનો ચોકી-
દાર નીદ્રામાં હોય તો ચાર છ મહીનાનો ઉમેરો માત્રનો સુવરો તદ્દન નાશ કરી નાંખે છે. એક બે કલાકમાં ખેડુનની છ મહીનાની મહેનત ખર-
બાદ થઇ જાય છે. આ બધા સંજોગોથી કચ્છનો ખેડુન હતાશ થઇ ખેતી છોડી પરદેશ ચાલ્યો જાય છે. પરોણામ એ આવ્યું છે કે કચ્છમાં ખેતી દીનપ્રતીદીન ઘટતી જાય છે શું આના ઉપાયો તરતમાં થઇ શકે તેમ નથી ? એ બાખતો એવી છે કે એક બે વર્ષમાં કાણુનાં લાવી શકાય તેમ છે, નામદાર કચ્છ નરેશ ધ્યાન ઉપર લે તો આવી બાખતો જે હાલ દુર્ધટ જણાય છે તે હુંક મુદતમ સુધારી શકાય અને તેથી પ્રજાની આ-
બાદી વધારી શકાય,

જયે સાલે મુંબઇમાં પહેલ પરીપદમાં દીવાનનો ઠરાવ મારા તરફથી રજુ થયો હતો. પ્રતીનીધી મંડળની મુલાકાતમાં ઠરાવ ઉપર કચ્છનરેશે જણાવ્યું હતું કે તમારા ઠરાવ પ્રમાણે યોગ દીવાનની તપાસમાં છું. પણ હજુ સુધી આખા હીંદુસ્થાનમાંથી કચ્છનરેશને તેમના રાજ્ય માટે ચોખ દીવાન નથી મળ્યો, એ જાણી અમને ભારે ખેદ થાય છે, રાજ્યનાં હાલ જુદા જુદા ખાતાઓના ઉપરી અમલદારોના પગાર સારા વધારવામાં આવ્યાં છે, પોલીસ ખાતાના ઉપરીને ખારસોનો માસીક પગાર મળે છે, રેલ્વે

ખાતાંના ઉપરીને પણ પંદરસૌથી ઉપર મળે છે, આ બધાં ખાતાંઓ ઉપર મળે છે, આ બધાં ખાતાંઓ ઉપર દેખરેખ રાખનાર મુખ્ય અમાત્યને ગણીતના હોસાય પ્રમાણે કટલો મોટો પગાર આપવો જોઈએ ? એ કચ્છ રાજ્ય પોતે નાનુંય કરી શકશે, હું માનપૂર્વક પણ તે સાથે આગ્રહપૂર્વક કહું છું કે એક બાહોશ, સ્વતંત્ર ખવાસની હીંદની જાહેર જાહેરીમાં પંકા-ચેલા પુરૂષને ચોગ્ય પગારથી દીવાન તરીકે તરતજ લાવવો જોઈએ અત્યાર સુધીના કચ્છનરેશના દીવાનોએ કચ્છનરેશની દરબીએજ કામ લીધું છે, અને પોતાનો પગઢંડો જમાવ્યા સીવાય તેમણે પ્રજાના લાભ માટે કંઈ કંઈ હોય એમ પ્રજા માનતી નથી, માટે :હવે પ્રજાકીય દરબીએ થાય કરનાર અને એક સુવીખ્યાત વ્યક્તિની દીવાન તરીકે સતતર નીમણુંક થાય તો પ્રજાના હરદયમાં આજ્ઞાના કીરણો જન્મ પામે. પ્રજા રાજ્યતંત્રમાં ભાગ લેવા ધણી ઉત્સુક બની રહી છે, તે ઉપર ગણાવ્યા મુજબ બાહોશ દીવાનજીની દેખરેખ હેઠળ બંધારણપૂર્વક રાજ્યતરંગમાં ભાગ લેતી થાય. દીવાનજી તરીકે એક બાહોશ કચ્છી સદગ્રહસ્થની નેમણુંક થાય તો તે વધારે ચોગ્ય ગણાય, અને કચ્છીના અભાવે કોઈપણ બાહોશ હીંદની નેમણુંક હવે સતતર થવી જોઈએ.

સંજનો, મારા આ ઉદગારોથી આપ બડકશો માં. મારી ખાસીઅત આશાવાદી છે. રાત્રી ગમે તેવી ધોર. અંધારી, બીહામણી હોય, પણ આખરે સુર્ય જરૂર ઉગવાનો વાદળ ગમે તેવું ધોર, બયાનક તોય, પણ તેમાંથીએ વર્ષાદની સંપત્તી સંભવે છે કચ્છની આજની અધોગતીથી હું અચ્છાન નથી. અને આપ સહિ અણુવાંકે નહીં હો. પણ કચ્છના સાહસીક શંતાનો, અનેક પ્રતીકુળ સંજોમાં પણ વીજ્યમાળ વરનાર મહારાજીઓ આપ સમાન બળ નહીં અને મેઘ સમાન જળ નહીં. મને પ્રજાના અવાજમાં પ્રભુનું અસ્તીત્વ દેખાય છે. મને જનતાની ધુધીમાં વીશ્વાસ છે, કચ્છની જનતા હવે જાગૃત થઈ છે, પોતાના દેશની પાયમાલીનાં કારણો શોધતી સમજતી થઈ છે. ઉત્તર અને પોતેજ સુજશે અને તેથી વર્તમાન પરીસ્થિતી ગમે તેટલી ખેદકારક દેખાય, તોપણ સર્વથા હાડ મારી હથી-ચાર ત્યજી, નામદ યર્થ બેસી રહેવાની રજ માત્ર પણ જરૂર નથી. હીંમતે મદાં તો મદદ પુદા ! અને પછી સુરોષ કીંબહુના.

સદગ્રસ્થો અને સંનારીઓ. હવે તમારો વધારે સમય નહીં રોકું પણ હું મારું આ સ્વાગત લાપણ સમાપત કરું તે પહેલાં એકવાર ફરીથી ઉમેરવા રજા લઉં છું કે આપ સાહેબોના આતીથ્યમાં, કચ્છના સ્વાગત મંડળના

સન્માનીત મહેમાનોની મહેમાનગીરીમાં આપને જે કાંઈ પણ જાતની ઉણપ હાજે તો અમને ક્ષમા કરજો પુનરૂક્તિનો દોષ વહેારીને પણ કુદું છું કે એ ઉણપનું કારણ અમારી શક્તિની ખામી સમજજો સાધનની ખોટ ધારજો. નહીં કે અમારા હૃદયની લાગણીનો અભાવ કે દરીદ્રતાની ઉરમીના આવેશમાં, સમસ્ત કચ્છી પ્રજાના પ્રતિનીધીત્વની મહેમાનગીરીની હોસમાં અમે અમારા સાધન અને શાહીતની મર્યાદાથી વધીને પણ પ્રતિનીધીએને ઉતારા અને પરીષદની એક દરમ્યાન પરાણાગત કરવાનું સાહસ ખેડ્યું છે. આશા છે કે એ સંજોગો ખ્યાનમાં રાખી, ઉદાર બુદ્ધિથી, બાતુભાવથી આપ અમને જે કંઈ ખોડખાપણું રહી હોય તે માટે દરચુજર કરશો.

હવે વધારે એક વાત બાકી કહેવાની રહી છે. અને તે આપણી પરીષદના આજના અધીવેશનના પ્રમુખ સાહેબની પીઞ્ઞન કરાવવાની હું આ શબ્દો કહેતાં તો કહી ગયો, પણ હવે વીચાર કરતાં સવાલ થાય છે કે કચ્છી પ્રજાગ્રીય પરીષદની એકમમાં કોઇને પણ શ્રીમાન શેઠ લખમીદાસ રવજી તેરસીની ઝોળખાણ કરાવવાની જરૂર રહે ખરી કે ? તેરસી શેઠને નામની, કામથી, પરાક્રમથી અડીકાણુ નથી ઝોળખતું ? એમનો સ્વદેશ પ્રેમ; એમના સેવાભાવ, એમનું સ્પષ્ટ વક્તાપણું, એમનો રમુંજી સ્વભાવ એમની કાર્યદક્ષતા કોણુ નથી જાણતું ? એઓશ્રી મુંબઇનગરીના ત્રણ જાહેર ખાતાંઓ, મ્યુનીસીપાલીટી, ઇમ્પ્રૂવમેન્ટ ટ્રસ્ટ, તથા પોર્ટ ટ્રસ્ટમાં સહાસદ તરીકે ખીરાજે છે, જેવું માન મુંબઇનો હાલ કોઈ ખીજે શહેરી ધરાવતો નથી. બાઇ લખમીદાસ રવજી તેરસી મુંબઇની મ્યુનિસિપાલિટીના મેજિસ્ટ્રેટ છે. યુરોપી અને દેશી મંડળોમાં બહુ માન ધરાવે છે. આવા એક બાહોશ કાર્યદક્ષ પ્રમુખની કાર્યવાહી નીચે આ પરીષદનું કામ સંગોપાંગ ફતેહમંદ ઉતરશે એમાં લેશ માત્ર પણ શંકા નથી.

બહેનો અને બાઇઓ, માફ બાપણ થોડું લાંબુ થયું છે તે માટે હું માફી માગીએક લેઉં તે પહેલાં આપ અહીં ધણી તસ્દી લઇ પધારેલા બધા બાઇઓ તથા બહેનોના પરીષદમાં ભાગ લેવા માટે સ્વાગત મંડળ તરફથી અંતઃકરણપુર્વક આહાર માનું છું.

કચ્છી પ્રજાકીય પરિષદ.

પ્રમુખ મી० લખમીદાસ રવજીનું ભાષણ.

સ્વાગત સમીતીના પ્રમુખ સાહેબ અને સભ્યો પ્રતીનીધી ભાઈઓ, બાનુઓ અને બહેનો.

આવે ટાંકણે બોલનાર ઘણીને પોતાને અપાયેલાં માન માટે આભાર-મુચક શબ્દોમાં શરૂ કરવાનો રીવાજ છે. શાબ્દાચાર છે; પણ ઉપકારમુચક આવા વાક્યો બહુજ સાધારણ થઈ પડવાથી લોકો તેને બહુ ખતથી સાંભળતા નથી, અને તેથી એ શબ્દોમાં બોલનાર ઘણી પોતાના અંતઃકરણની જે ખરી લાગણીની સમાવેશ કરવા કોશિશ કરતો હોય, અને જે સત્યતાની મુગધ ઉમેરવા યત્ન કરતો હોય તે ઘણું ખરું વ્યર્થ જાય છે. સાધારણપણે હું માત્ર ચાલુ અને રીવાજ શબ્દોથી સંતોષાતો નથી, છતાં પણ આ સંબંધમાં મારે પણ રવજીવાને રસ્તે ચાલવું જરૂરનું છે, અને તે બીજું કંઈ નહીં તે એટલાજ માટે કે અહીં હાજર રહેલાંમાના ઘણાએ આપ ભાઈઓ અને સમાજના રીવાજ સામે બળવાખોર સમજી હું જે કહું અથવા ન કહું તેમાં પણ પોતે માની લીધેલા અર્થ પોતાને ફાવતી નજરે જુઓ. તેમને ખાત્રી આપવા ખાતર તે રીવાજસર મારે પણ ચાલવું પડશે. મારે આભાર માનવો આવશ્યક છે. તે ફક્ત જે લોકોએ અને આ તમામ કચ્છી પ્રજાના પ્રમુખપદનું ખરેખર મોટું માન આપ્યું છે તેમનોજ માત્ર નહીં પણ કચ્છના દરેક વીસાગમાંથી દુનીયાના ખુણેખુણા જ્યાં પણ કચ્છી જનતાની વસ્તી હોય ત્યાંથી અહીં પધારનાર આપ સહિ પ્રતીનીધી ભાઈઓનો પણ આભાર માનવાની જરૂર છે. આપના અહીં આવવાથી આજની પરીપદમાં આપની હાજરીથી જાતેજ એક તરેહની ખાત્રી અપાઈ જાય છે કે હવે કચ્છી પ્રજામાં પ્રજાના શહેરીપણાના સામાન્ય હક સંબંધી એ જાગૃતી આવી લાગી છે કે જેના વીના પ્રજાકીય અને પ્રજાપ્રીય રાજ્યતંત્ર સંભવેજ નહીં. આ પરીપદના પરીણામરૂપ મને અંગત જે કંઈ મુશ્કેલી કે વીટબણા સંભવે તેના લેશ માત્ર વીચાર કર્યા વીના મને અપાયેલાં માન માટે હું આપ સહિતો અંતઃકરણપુર્વક આભાર માનું છું, અને આશા રાખું છું કે એક જાડી બુધીવાળા અને જેને જેવું હોય તેવું. તેના મો-

પરજ કહી દેવામાં પાછી પાની ન કરનાર સ્પષ્ટ વક્તા તરીકે મારા સંબંધી સામાન્ય લોકમત છે તે મને આજ ચારી આપશે, અને તેથી જે શબ્દોમાં હું આપને આભાર માનું છું તેમાંથી લેશ પણ આદ્યાકી કર્યા વીના તેમાં આપ સહિ મારા અંતઃકરણની ખરી છાપ જોશે. જે આપના આપવાથી પ્રમુખપદનું અન્ય માન માફ છે, (અને તેના અનીવાર્ય સંબંધને લીધે જોખમ પણ માફ છે) તો આપ સહિને યાદ દેવડાવવાની મને રજા આપો કે આ પરીષદની જે કંઈ ફતેહ થશે તેનું માન આપનું કેવળ આપનું જ છે. હું તો માત્ર ચઉં ઉમેદવા સીપાઇરૂપ માર્ગદર્શક બોમીયાઇરૂપ છું. જે માર્ગે લાવ લાઇજ કરવાનું કામ આપનું છે, અને તે કામ એવી રીતે હાથ ધરવું અને પાર પાડવું જોઈએ કે જેથી અકસ્માતની લેશ પણ ભીતી કે કારણ રહે નહીં. આપની અડગ ભુખી માટે મને માન છે. આપની વ્યવહાર કુનેહથી હું વાકેફ છું આપની સમયમુચકતાથી હું માહીતગાર છું અને તેથીજ આપના આ પરીષદમાં વીચાર પરીણામ સંબંધી મને જરા પણ ચીંતા લાગતી નથી.

સતનારીઓ અને સદગ્રહસ્થો, મને ક્ષમા કરી કહેવા દેશો કે આવા પ્રસંગ માટે પ્રમુખ તરીકેનું ભાષણ તૃપ્તિયાર કરવું અતી મુશ્કેલ કર્તવ્ય છે. કહેવાનું કેટલું બધું હોય છે. વીચારવાના મુદ્દાઓ પણ કેટલા બધા હોય છે: બનુવોની પણ કેટલી બધી નોંધ લેવાની હોય છે, અને તે સરવની અનેક બાબતો પણ કેટલી બારીકીથી તપાસવાની હોય છે; સારંગીના આ અનેક અને બહુધા પરસ્પર વીરોધી તારને એકતાન કરવામાં મારા કરતાં ઘણીજ તેજ ભુચીવાળો, ઘણાજ વધારે વીધવીધ અનુભવવાળો, ઘણાજ વધારે ઉંડા અભ્યાસવાળો પણ મુઝાઇ પડે હું મારા માટે ફક્ત એકજ ગુણનો દાવો કરું છું, અને તે મારા આશ્રયની પ્રમાણીકતા, અને મારી તેમની એકતા. હું આશા રાખું છું કે એ ગુણ મને આ અતીસય ગુન્ય-વાયેલો કોકડો-કે જેને આપણે સામાન્યપણે હીંદના દેશી રાજ્યોનો, અને ખાસ કરીને કચ્છનો રાજકીય પ્રશ્ન કહીએ છીએ. તેને ઉકેલવામાં મદદ કરશે આમ કહી હું એમ સમજાવવા નથી ચાહતો કે કચ્છના અંગત કે સીધાંતમય ખાસ પ્રશ્નો બાબતે કરી, તે તરફ બેદરકારી બતાવવામાં આવશે. આપણી આ કચ્છી પ્રજાકીય પરીષદની ખાંસ નેમ છે કે કચ્છ દેશ અને કચ્છી પ્રજાના ખાસ પ્રશ્નો પ્રથમ હાથ ધરવા; અને તેથી તે મુદ્દાઓને બાબતે રહેવા દેવાનો તો અહિં સવાલ ઉભો થાયજ નહીં.

પણ આપને યાદ દેવા દો કે કચ્છ જો કે ભાગેલીક બનાવટને લીધે લગભગ એટ જેવોજ દેખાય છે, તોપણ તે એવો સદંતર અને સર્વથા વીણુટો પડેલો મુલક નથી, કે જેથી આપણે તેના પ્રત્નોને ખીજ સમકાલીન મુદ્દાઓથી અલગ કરી તે માથે જાણે ખીલકુલ સંબંધજ ન હોય, તેમ તેની ચીકીત્સા કે ઉકેલન કરી શકીએ. કચ્છ પોતે પણ હિન્દુસ્તાન જેવા એક મોટા દેશનો ભાગ છે. તેના વતનીઓ-કચ્છીઓ-સ્વભાવત જન્મ ભુમીમાં કુદરતી બક્ષીસની ખામીને લીધે બહાદુરો સાહસીક, વ્યાપારી; ચોમેરે મુસાફરી કરનાર પ્રજા બન્યા છે; અને તેથી ખાસ કરીને આપણા અખીલ ભારત વર્ણના આવા સમકાલીન પ્રત્નોમાં કચ્છ અને કચ્છીઓને ખાસ રસ પડે છે.

આપ સૌને માલમ હશે કે કચ્છીઓ ખાસ કરીને પરદેશમાં, એટલા સમૃદ્ધિશાળી અને અગત્યના લોકો ગણાય છે. કે જેને તે તે પ્રાંતની અનેક રાજકીય સંસ્થાઓમાં તેમની શુદ્ધિ અને સમૃદ્ધિ અનુસાર યોગ્ય ભાગ મળે છે. બહાર પરદેશમાં, તેમનો આટલો મર્તબો છે કે પોતાનાજ દેશમાં એવા મર્તબાની એવા સન્માનની ખામી તેમને ખાસ કરીને વધારે ખુંચે છે. મને કહેવામાં જરાપણ વાંધો નથી કે કચ્છના સત્તાધીશો કચ્છ અને કચ્છી પ્રજા તરફ જાણે તે સર્વથી અલગ વ્યક્તી હોય. જાણે તેને કચ્છ બહાર કંઈપણ સંબંધ ન હોય. લાભ ન હોય, લાગવગ ન હોય. તેમ વર્તણૂક ચલાવે છે, તેમાં તે લોકો સખ્ત ભુલ ખાય છે. કચ્છ દેશ અને નુચ્છી પ્રજાને એક જાતની પ્રયોગશાળા સમજી, તેને સદંતર ખાલી આકાશરૂપ સ્થાન ધારી, પોતાને મન ગમતા અખતરા કરવા માટે પોતાને ફાવતી પરીસ્થિતી રચવામાં સજી તેઓજ ધુરી ભુલ કરે છે. દેશમાં કારણ પ્રસંગે આવજા કરતી વેળા કચ્છના પરદેશ વસતા પ્રજાજનોનાં મનપર આથી જે અસર થાય છે, તેનું હું વર્ણન આપું તેના કરતાં આપ પોતેજ વધારે સહેલાઈથી ખમાલ કરી શકશે. આપણા દેશાટણમાં, પરદેશમાં આપણા વેપારી અને ખીજ સંબંધને અંગે આપણને એવા પ્રત્નોનો અનુભવ થયો છે, આપણે એવા વીચાર કરવા બેસીએ ત્યારે તેની ઉકેલણીમાં પણ મીશ્રીત થઈ જાય, અને તેથી આપણા દ્રષ્ટી ખીન્દુપર આકર્ષકરી રીતે અતી હિંદી અસર થાય છે. આ ઉપરાંત, આપ સૌને ગમે કે નહી. પણ આપણાં સમકાલીન છત્તીસગની એક અતલગની ખીનાની નોંધ સાથે કહેવાની મને રજા આપો કે, જે મુદ્દા હિન્દુ પ્રત્નમામને લાગુ પડે છે તેની ઉકેલણી કરતાં જે માર્ગ નીકળે તેની અવગ્યા નીકળે તેની અવગ્યા હિન્દના

અંગરૂપ કોઈ પણ પ્રદેશમાં થઈ શકે નહિ, છઠીનાં લેખ સમ, વીધાતાની કંતી માફક, સંજોગોના પ્રાગ્ભ્ય સામે આપણાથી હડી શકાય જ નહીં અને જેમને કાયમીક પગલાં લેવાનો હક્ક છે; જેમનામાં પોતે ધારણા નીકળેને બદલાવવાની સત્તા છે; તેઓ આપણા આપણા વ્યક્તગત લાભોને નહીં તો પણ એક પ્રતીક પ્રજા તરીકે પોતાના સ્વમાનનો ખ્યાલ કરી આપણા એમ દર્શાવીએ ત્યાં લગી ચોક્કસ નહિ. માટે આપણે પોતેજ અગમ-કાં ન વાપરીએ ? કયલી પ્રજા તરીકે આપણે તેમાં ભાગ લઈએ કે નહીં, પણ એવાં કાર્યક્રમક પગલાં તો લેવાનાંજ એ ઉકેલણી તો થવાનીજ; અને તેથી આપણાં સામાન્ય હિંદી રાષ્ટ્રીય જીવનપર જરૂર અસર થશેજ. તો પછી તેની પાછી પહેલાં પાળ શા માટે ન બાંધવી ? અગાઉથીજ આપણુ પોતેજ તેનો શા માટે ખ્યાલ ન કરી લઈએ ?

સંજોગો, આપણાં કારણોને લીધે, આપને વિનંતિથી જણાવું છું કે, મારા લાપણ્યનો એક ભાગ હિંદના દેશી રાજ્યોની હિંદની રાષ્ટ્રીય રચનામાં કયું અને કેવું સ્થાન સંભવે છે તે અતીજ ગુચ્છવળુ બરેલા પશ્ચિમી ઉકેલણી કરવામાં રોકાયે છે અને અલગત ખબર છે કે આપણી આ પરીષદનું બંધારણ આ વીષયમાં હજુ અચોક્કસ છે. અને તેથી પરીષદ તરીકે આપણા રાષ્ટ્રીય ચરચામાં ભાગ લઈ, કચ્છ બહારની કોઈ પણ સત્તા કે સંસ્થા સંનમ્ય આપણા સંયુક્ત અભિપ્રાય જાહેર કરવામાં આપણે નીશ્ચિત નથી અને વધારામાં એ પણ માલમ છે કે સામાન્યપણે પણ આનો મુળ મુદ્દો હજુ અનીશ્ચિત છે. અને જ્યાં મુદ્દો તે આવી રીતે અનીશ્ચિત રહે ત્યાં મુદ્દો તેને અડકવા જેટલે અંશે કોઈપણ અર્થે હાજર રહેલા સામાન્ય સભ્યને બાધકર્તા છે. તેટલેજ અંશે પ્રમુખને પણ તે નીસેધ હોવો જોઈએ. અને માટેજ આપ સૌ નોંધ કરજો કે હું એમ કરવું સલાહ ભર્યું છે કે નહીં તે સંબંધી એક હરફ પણ ઉચારતો નથી. પણ આ કારણોને લીધેજ પ્રમુખપદેથી મારે એક ચેતરણી કે ભયસૂચક ચીન્હ તરીકે નહીં તો ભવિષ્યવાણી તરીકે આપને જણ કરવાની અગત્ય લાગે છે કે રમે આપણે આપણું કામકાજ આસપાસ બનતા બનાવો કે વહેતા પ્રવાહનો જરા પણ ખ્યાલ કર્યા વીના કર્યા જઈએ. આપ સૌ નોંધ લેજો કે પરીષદના કારોબારી મંડળે પરીષદના મંજૂર થયેલા ધ્યેય અને બંધારણ પ્રતી એની આ અનીશ્ચિત સ્થિતિમાં પણ એટલી વફાદારી બતાવી છે કે જેથી કચ્છ સાથે જેને અતલગનો સંબંધ ન હોય તેવા બનાવોમાં તેણે જરાપણ ભાગ લીધો નથી, ખુદ કચ્છમાં જે બનાવો બન્યા હશે અને, અને જેથી કચ્છની

ભાવી સુખ શાંતી અને સમૃદ્ધિપર મજબુત અસર થવા સંભવ છે-દાખલા તરીકે નામદાર વાઘસરોયની આ દેશની મુલાકાત-તેમાં પણ પરીષદના કારોબારી મંડળે એવી લેણ પણ વળણ નથી લીધી કે, જેથી પરીષદની સ્થિતિ રજ માત્ર પણ વસમી થઈ પડે, પણ તેથી ખાસ કરીને પરીષદ તમામની આવી બેઠકમાં એમ માનવું ન જોઈએ કે આવા બનાવોમાં કંઈ વળનજ નથી, અને તે માટે તેની સર્વથા અવગત કરવી. આપણી પરીષદના ખાસ કાર્યક્રમમાં-એટલે કે હવે પછીના બે દિવસોમાં આપ સમક્ષ રજુ થનાર અનેક ઠરાવોમાં-હું માનું છું કે એવું કશું પણ નહિં હોય કે જેને આપણા બંધારણના આ અનીશશ્રીત અને મતભેદકારક મુદ્દા સાથે જરા પણ સંબંધ હોય, પણ એમ જાણુ થતા કાર્યક્રમની ઉકેલણીમાં એ ઠરાવોની દરખાસ્ત કરતી વેળા કે અનુમોદન આપતાં આપ એ હું લક્ષણો રાખો કે આપણા એ સૌ સ્થાનિક મુદ્દા પણ આપણા દેશ બદલે યુગના મુળ પ્રશ્નગત અંગભુત છે, તેા હું માનું છું કે એમાં આપણને કંઈ પણ નુક- નહીં થાય.

મારાં આ વાક્યો સ્પષ્ટ કરવા માટે દાખલો આપું. જ્યારે પરીષદ સ્થપાઈ ત્યારથી આજ સુધીમાં પરીષદના કારોબારી મંડળે શું શું મ્યું તેની હું ખાતરી માનું છું કે આપ સાથે ખંતપૂર્વક નોંધ લીધી હશે. આપમાંથી કાઢેને એ સંબંધી સપુર્ણ માહિતગારી ન હોય, તેા આપ રજુ થનાર કારોબારી મંડળનો અહેવાલ વાંચી જાણી શકશો કે આપને કેવા પ્રશ્નો હાથ ધરવા પડે છે. સ્વાગત સમીતીના માનનીય પ્રમુખ સાહેબે પણ હમણાંજ આપને કચ્છના કેટલાક ખાસ મુદ્દાઓ કે મુશ્કેલીની પીછાન કરાવી છે કે જેનાપર આપ સૌને જરૂર ધ્યાનપૂર્વક વીચાર કરવો પડશે. સભ્યનો પરીષદના કારોબારી મંડળે કરેલાં કામકાજનો ગમે તેટલો ઉપલેક પમે ખ્યાલ કરો તેા પણ એટલું તેા જરૂર આપને જણાશે કે લોકોના જન્મસીદ્ધ હક સંબંધી પ્રજાકીય જાગૃતિની હજુ તેા શરૂઆત માત્ર છે તેની હિમાયતી કરનારને અતી મોટાતપણામા યુધ કરવું પડશે. આપણે પોતે તેા આપણી પરીષદ માટેના મહારાઓશ્રીને મુખે સત્તાપર અને જાહેરપણે મળેલી એ પીછાનની ખરી કદર આપને કદાચ ન સમજાય તેા તે સમજાવવા માટે આપને હું એક હાથ તુરતમાંજ બનેલો છેલ્લામાં છેલ્લો દાખલો આપું. આપ જાણતા હશેા તેમ રશીયાનું વર્તમાન રાજતંત્ર ૪૦ સં ૧૯૧૭ ના નવેમ્બર માસમાં સ્થપાયું છે. છતાં તેની પહેલી જાહેર પીછાન કે મંજુરીયાત ખીજી કાઢપણુ યુરોપીયન સરકાર તરફથી મળી હોય, અને

પરસ્પર એકબી મોકલવા અને પત્રવ્યવહાર કરવાનો સંબંધ ફરીથી આદરવામાં આવ્યો હોય તો તે પ્રથમ ઇસ સં ૧૯૨૩ માં બન્યું હતું. છ વરસ દમદટી, લડાઈ, અને સોળગીરી પચી—અને મુદા માલુમ કેટલાં દ્રવ્ય અને શક્તિના ભોગે—રશીયા તેના સમાન રાજ્યો પાસેથી તેના નવાં રાજ્યતંત્રની જાહેર પીછાન ઇચ્છાવી શક્યું ! વડોદરાના પ્રજામંડળની હજુ શ્રીમંત શ્યામજીવ ગાયકવાડે સલામ લીધી નથી, અને હજુ આપણી હિંદી રાષ્ટ્રીય મહાસભાની સત્તાવાળાઓએ સપુર્ણપણે અને સંતોષકારક રીતે પીછાન કે મંજુરીયાત કરી નથી, તેટલામાં શ્રી કચ્છી પ્રજાડીય પરીપદની કચ્છના ના. મહારાઓશ્રીએ જાહેરપણે અને તેનું અસ્તિત્વ સ્વીકાર્યું છે ! આ શું નાનીસની જીત છે અલગત, મારે ઉમેરવાની જરૂર છે કે ના. મહારાઓશ્રીતી ઉપર્યુકત પીછાન અચરતા શબ્દોમાં અંચકાતી રીતે અપાયા ઉપરાંત કચ્છ દરબારની સદ્ગતરની વર્તણૂક આપણને જરા પણ સંતોષકારક કે આસાજક નથી. આપણા તાર કે પત્રની પહોંચ માત્ર વાળવા જેટલી પણ કચ્છના સત્તાધીશોમાં સલુકાઈ નથી ! તો પછી આપણે કચ્છી ફરીયાદનો નોવેડો આપવો, આપણે ઉપાડેલા પ્રશ્નનો સંતોષકારક રીતે નીકાલ કરવાની તો વાત શી કરવી ? સજ્જનો, આ એવી રાજપદની છે કે જેથી તેના કર્તા સત્તાધીશોએ તેમ ધાર્યું હોય કે નહીં પણ તેના પરીણામે તે દાંડયા ઉપર ડામ દેવાય છે અને તેના ભોગ થતી પ્રજામાં નારાંશાની પરાદાષ્ટા ઉદભવે છે.

ના. મહારાઓશ્રીની આપમાંથી જે

કોઈ ભાષને અંગત પીછાન હશે, તેને ખેશક માલમ હસે કે નામવરને કાર્યાત્મક પેગલાં લેવામાં ખેહદ ડર લાગતો જણાય છે. માનસ શાસ્ત્રની નજરે આથી નાં મહારાઓ શ્રી એક અચંબા ૩૫ પ્રજા એટલો તો ગાઢ અને શુચવાજા ભરેલો લાગે છે. કે જેને મુકાબલે થોડા વખત પર વરત માંન પત્રોમાં આવતા કરોસ વજડ પઝવની તો ખીસાતજ નહી. નાં મહારાઓ શ્રી સાથે મારી પોતાની પીછાન બહુજ જુજ છે, પ્રથમ હું એ નામદારને ઇસ સં ૧૯૨૧ માં ઓળખવા લાગ્યો તે વેળા નાં મતારાઓ શ્રી સાથે મારી પીછાન બહુજ જુજ છે પ્રથમ હું એ નામદારને ઇસ સં ૧૯૨૧ માં ઓળખવા લાગ્યો, તે વેળા નાં મહારાઓશ્રી સમરાષ્ટ્રીય સમીતીમાં હિન્દના રાજ્યોની વકીલાત કરી વીચાયતથી પાછા ફર્યા ત્યારે હું મારા મિત્ર પ્રો. ખુશાલ શાહ સાથે એ નામવેરને બંગલે કચ્છી પ્રજાના

હુઃખદર્દન ચીતારૂપનું અર્જુન લઇને ગયો હતો. તે દીવસનો મારો અ-
નુભવ તો માત્ર નકારવાયક હતો. કારણ મળવાનો સમય મુકરર અગાઉથી
કરેલો હોવા છતાં અમને ત્રણ કલાક બેસાડી રાખ્યા બાદ અને કેટલીક
દુભાષીઆ માર્દિત વાતચીત કર્યા બાદ નાં મહારાઓશ્રી અમારી સલામ
લેવા ભાગ્યશાળી બન્યા નહી. બીજી વાર એ નામદારને હું પરીષદના પ્ર-
તીનીધી મંડળના એક અદના સભ્ય તરીકે ગયા માંહ માસમાં મળ્યો.
હતો. ત્યારે પણ હું વચન પાસે બંધાયેલો હોવાથી કંઈ નહીં માત્ર તે
નામદારની હજુરમાં બોલી શક્યો હતો. હું આટલો આત્મભોગ કરી
શકું એમ મેં મારા પોતા માટે આગળ કોઇવાર માન્યું ન હોતું, ત્રીજી
વાર હું હજુરશ્રીને છેલ્લા અકટોચર માસમાં મળ્યો હતો,—એક ખાસ પ્ર-
સંગને માટે કે જેથી આપ સહિ માહિતગાર છો. "મારા છેલ્લા સમાગમમાં
મને તે નામદારની સારી પીઞ્ઞન પડી અને તેમાં મને એમનામાં બુધ્ધિબળ
સાથે, એમની વાતચીત સભ્યતામય; એના રીતરીવાજ સંસ્કારપુર્ણ; અને
પ્રત્યેક વીષયમાં એના દલીલ દ્રષ્ટાંત વીચારશીલ લાગ્યા. એને સારી માહિતી
અને અનુચિત છે; એની સમજશક્તિ તીવર, અને સારાસાર વીચાર કરવાની
બુધ્ધિ તેજ છે. પણ સાથે એટલું અસંભવીત નથી કે માણસોના આશય
ઉદ્દેશની ખરી પીઞ્ઞનમાં એ થાપ ખાઇ જાય. છતાં હજુરશ્રીના આટલા
હુંક અનુભવમાં પણ મારે કહેવામાં હરકત નથી કે એ નામદારમાં કાર્યોત-
મક તત્વનો અતી મોટી ખોટ છે, અને ખાસ કરીને એમના જેવા રાજપુ
રૂપને અનીવાર્ય શીઘ્ર કાર્ય કરવાની શક્તિની અભાવ છે. વળી નાં
કુચ્છનરેશ જેવાં રાજવીને ન છાજે તેવી રીતે તેમના માનીના આસપાસના
લાગતાવળગતા લોકોની બુધ્ધિએ ચાલવાની પણ ટેવ હોય એવી એમનામાં
દહેશત રહે છે, કારણ મને તો એટલુંજ લાગે છે કે એમની તહેનાતમાં
હાલ કોઈ એવો પ્રખર, અનુભવી બુધ્ધીમાન, રાજપુરૂષ નથી કે જેનાંમાં
હજુરશ્રીને સંપુર્ણ શ્રદ્ધા બેસે અને તેથી જો છે તેની અસર એમનાપર
જોષ્ટએ તેના કરતાં વધારે પ્રમાણુમા થવા સંભવ રહે છે. વળી કુચ્છમાં
રાજની તમામ સત્તા એટલી હદ લગી એકહથિપણે રહેલી છે કે નાં મહા-
ઓશ્રીની ઉપર જણ્યવેલી સ્વભાવની ખામી રાજના તમામ વહીવટને અસર
કરે છે, બંધનરૂપ થાય છે અને પરીણામે રાજવહીવટ સંચાનાં તમામ
મોઝો અટકે નહીં તો બહુજ મંદ ગતિએ ચાલે છે !

આ સંબંધમાં નાં મહારાજોશ્રીના સ્વભાવને લગતી એક તાલુકા કરનાર વાત મેં સાંભળી છે તે આપને કહું. એકવાર હોંદી સરકારે નાં મહારાજો શ્રીપર જી. સી. એસ. આઇ. ના ઇલેક્ટ્રીસીટી નવાજેશ કરવાની શહેનશાહને બલામથળ કરી હતી અને તે મુજબ નાં શહેનશાહે તે ઇલેક્ટ્રીસીટી બચાવે હતો તેની ખબર મળતાં. મુંબઈના તે વખતના ડેપુટી ગવર્નર સાહેબે ના. મહારાજોશ્રીને મુખ્યારક્ષાદીનો તાર કર્યો અને તેનો રીતસર જવાબ આપવાનું મહાભારત રાંમ કરવા મળના તમામ વડા અધીકારીઓ હજુરશ્રી સમક્ષ બેળા કરવામાં આવ્યા અને રીતસર જવાબ ધડતાની તેમને ફરમાસ થઇ. એ ધડતરમાં કેટલાક કલાક ચાલ્યા ગયા તે મને રંગાંદેશીપુછો તો હું કહી શકીશ નહીં અને મને કોણે આ ખાતરી આપી તે આસામીનું નામ પણ દષ્ટ શકીશ નહીં પણ મને ખાતરીપૂર્વક જણાવવામાં આવ્યું છે કે એ માત્ર જવાબ ધડવામાં લગભગ આખો દીવસ ચાલ્યો ગયો અને તે મુતસદ્દે નીશ્ચીત કરવામાં, મંજુર કરવામાં, મોકલી આપવામાં તેથી પણ વધારે સમય ચાલ્યો ગયો હતો ! બાનુઓ અને પ્રદરથો, આ ભલે કલ્પીત વાર્તા હોય પણ એ માત્ર કચ્છ રાજ્યવહીવટને આજે નડતી અને તેને પાયમાલ કરી નાંખતી ખરી વ્યાધીના સાક્ષાત ચીન્હરૂપ સમજજો. સાધારણ પ્રસંગોમાં, જ્યારે પ્રજાજનોને કાંઈ ખાસ સખત વીટાંબણા માટે ફરીયાદ કરવાનું કારણ ન હોય, ત્યારે આવા સ્વભાવથી ઘણું નુકશાન ન સંભવે, અહીં ચાલ ત્યારે જમણુ પછી ગપાં ભારતી વેળા, મીઠી મશ્કરી કરવાનું તે બહારરૂપ બને. પણ હાલના વર્તમાન જમાનામાં, અને જ્યારે એમનીજ કુદ્રતી ખાસીયતથી ઉપજતી બેદરકારી કે બેધયાનીને લીધે ઉદ્ભવતી ફરીયાદ અને મુશ્કેલી-કે જેની નાં મહારાજોશ્રીને જરૂર માહિતી મળતીજ હશે-તેનો વીચાર કરીએ, ત્યારે લોકોને આવી વર્તણૂંકથી નાસીપાસ થવાની ફરજ પડે છે. અને એકવાર જો પ્રજાકીય ઝઘાળ વીરાશાને ખડકે ચઢી ગયું તો પછી તેમાં કેવું નુકશાન સંભવે તે કાણ કહી શકે. પ્રતીનીધી ભાઈઓ, કચ્છીની ખાસ મુશ્કેલીની અતીશયોક્તિ કરી તેને મોટા સ્વરૂપમાં ખતાવવાની મને જરાપણ ઇચ્છા નથી. મેં આગળ કહ્યું તેમ એ સંબંધી આ બેકકમાં વીચાર કરવાનું કામ તમારું છે; અને મને તેમાં તમારું મન પર છાપ પાડવા જેટલી પણ અલલ કરવા ઇરાદો નથી. પણ આ બેદરનક અને સર્વવ્યાપક તત્વ, કે કચ્છના રાજ્યવહીવટનાં તમામ ખાતાંઓમાં ફક્તિમાન છે. તેની નોંધ લીધા વીના ચાલેજ કેમ ? એ નોંધ લેવાનું બીજું કંઈ પણ કારણ ન હોય તો આટલુંજ બસ છે, કે આપણી પરીવરણ

ભવીષ્ય માટે કાર્યક્રમનો વીચાર કરતી વેળા આપણને કેવી મુશ્કેલી સાથે
 બાથ ભીડવી પડશે તેનો ખ્યાલ રહે. રાજના માનીતાઓ અને સતાના
 ગર્વથી ધુલાયલા બહેખાંઓ માનીતા પણા અને બહેખાં પણાના કુદરતી
 સ્વભાવને બળે આવા નીષક્રીય રાજકર્તાની નીષક્રીયતાનો લાભ લઈ તેના
 મુળ પાયાનો પણ કદાચ નાશ કરી બેસે ક્યહીની આજે મોટામાં મોટી
 ગંભીરમાં ગંભીર ફરીઆદ એ નથી કે આપણી હુડીયામણ પધતી હાની
 કર્તા છે કે આપણો વેપાર દ્યોગ પડી બાગે છે કે આપણા બંદરો નાશ
 પામે છે અને ૧૫૯૫ વયવહારનાં સાધનો સારી રીતે હસ્તીમાં પણ નથી.
 આપણી સહ મોટી ફરીઆદ તો એ છે કે રાજના એકાદ બે માનીતા
 આસામીઓ ૧૫૯૫ રાજવહીવટને અગ્રીય ફરી રહ્યા છે અને તેમની કાર-
 કરદાથી પ્રજાના જનમાલ કે લાજ આબરૂનેજ માત્ર બચ સંભવતો નથી
 પણ ખુદ મહારાજાઓશ્રીની પોતાની કીર્તિને કલંક લાગવા સંભવ રહે છે
 આ વીષયપર ના. મહારાજાઓશ્રીની હજુરમાં કોઈ ઇસારો પણ કરે
 તો તેથી તે નામદારને અતી લાગી આવતું દેખાય છે, પ્રતીનીધી મંડળની
 મુલાકાત વેળાના મારા એ જાત અનુભવ પરથી આટલું હું પોતે સ્પષ્ટ
 કહી શકું છું અને મારે ઉમેરવાની અંગત્ય છે કે એ સંબંધમાં પ્રતીનીધી
 મંડળે રજુ કરેલા પરીષદના ઇરાવનો મહારાજાઓશ્રીનો ઉત્તર એ અનતય
 પ્રસંગની ગંભીરતાને કોઈ રીતે યોગ્ય હતોજ નહીં. જ્યારે એ નામદારે
 જવાબ આપ્યો તે આવી બાબતો તો પ્રથમ ઇનસાફની સામાન્ય અદાલ
 તો પાસે લઈ જવી જોઈએ ત્યારે તેમણે એ પ્રસંગને અણગાજતી વર્તણૂં
 કે આદરી હતી એમ કહેવામાં કશો બાધ નથી. મારી ખાતરી છે કે કચ્છના
 ના. મહારાજાશ્રી હિન્દનો પુરાતન ઇતિહાસ બહુ સારી રીતે જાણે છે !
 એટલે મારે તેમને ભારત ઇતિહાસમાં ઉત્તમોત્તમ અને શીશ્વંધનામ—શ્રી
 રામચંદ્રની એક જગમશહુર વાર્તાની યાદ આપવાની જરૂર નથી. સીતાજીના
 સતીત્વ માટે શ્રી રામચંદ્રને સંદેહ હોય નહી, કારણ તેઓ પતી તરીકે
 સીતાજીના ચારીત્રથી સર્વાંશે વાકેફગાર હતા. એટલુંજ નહી, પરંતુ એ
 પરમાત્માનો અવતાર હોવાથી એમનાથી ટંઠ છુપું રહી શકેજ નહી. છતાં
 પણ જ્યારે શ્રી રામચંદ્રજીએ લોકવાયકા સાંભળી; જ્યારે તેમને જણાયું કે
 પ્રજાજનોમાંથી કેટલાક સીતાજીના મરજ્યાત નહી પણ ફરજ્યાત લોકવાસ
 પર તેમના સતીત્વ માટે ગેર સમજુતી ફેલાવી રહ્યા છે, ત્યારે તેમણે ગર્ભ-
 વતી સીતાજીને પણ દેશનીકાલકૂંક્યાં. આદી કવી-વાદ્મીકીએ તેમજ રઘુવં-
 શના લેખક કવી કાલીદાસે આ બનાવને રઘુકુલ તીલકના રાજધર્મના ન-

જુના રૂપ આલેખ્યો છે. આ વીધરીખ્યાત વાંતાનો સાર એટલો સ્પષ્ટ છે કે મારે તે વધારે ખુલાસાથી સમજાવવાની અમત્ય નથી અને એ ના. કમ્પનરે અને કેમ અને કેટલે અંશે લાગુ પડે છે તેનો ખ્યાલ કરવા હું તે નામવરનેજ સોંપુ છું.

ના. મરારાઓશ્રીએ. વળી પ્રતીનીધી મંડળને ખાત્રીપૂર્વક જણાવું હતું કે એમના રાજ્યમાં વેડ-એગાર નથી અને કાનીના હુડી-મણનો અદ-પટા સવાલનો સત્વર નીવડે લાવવા માટે પગલાં લેવાની પણ પોતાની બાહેસ જણાવી હતી. ઉપરાંત પ્રતીનીધી મંડળને એમ પણ તેમણે જણાવ્યું હતું કે તેઓ એક સારા લાયક પ્રધાનની શોધમાં છે. અને કેળવણી તેમજ જનસુખાકારોના વીષયમાં તેઓ ઘટવું કરવા તત્પર છે. આ વચ્ચે કે ખાત્રી અપાવાને આજ લગભગ એક વર્ષ વીતી જવા આવ્યું છે. પણ દરમ્યાન વાસ્તવિકતાણે થયું છે શું ? શુન્ય. મારે આપ લાઇએને કહેવા કે જરૂર નથી કે આ પ્રથમ પંક્તિના રાજાને છ.જતી કે તેની પ્રજાને સં-લોપતી રાજની ૧ કહી શકાયજ નહીં.

પ્રતીનીધી ભાઇઓ. આમાંના કોઈ પણ મુદ્દાના જુગદોષનો વીચાર કરવાનું હામ મેં આપને આગળ જણાવ્યું તેમ માફ નથી. મારી નજરે તો તે એજ મુળમાંથી ઉપજેલી સમાન આકૃતિની તે સા પરસ્પર સંબંધી વીના લાગે છે કમ્પ સરકારનાં કાર્યમય કે નીષ્પૃષ્ઠ તમામ જુગદોષનું મુળ કારણ મારી નજરે તો કચ્છમાં રાજસત્તાપર સ્વ-તંત્ર અને સચોટ અપરકારક કોષ્ટ પણ અંકુસના અભાવમાં દેખાય છે. એક દૃશ્ય રાજસત્તા ઉમેતમ હોય ત્યારે પણ તેમાં આટલો દોષ તો ન જુટકે આવી જાય છે કે, તેને અંગે એકજ વ્યક્તિની ખુબી ખુમારી પર હજારો બદલ લાખો લોકોના સુખદુઃખનો આધાર રહે છે. પ્રજાની રાજ-તંત્ર કનીષટમાં કનીષટ હોય તોપણ તેમાં આટલો ગુણ તો અવશ્ય આ-વવાનોજ કે જુદા જુદા દરખીબી-દુરાળી, વીધરીખ આશય ઉમેદવાળી, અનેક વ્યક્તિની કુબી બ્યારે એકમત થાય ત્યારેજ તેમાં કાર્ય સાધી શકાય; અને તેથી આવા પ્રકારના રાજતંત્રમાં સહાનુભાવી કે સુખાંખી ભક્તીમત ખુમારીથી કોષ્ટ રીતે નુકસાની ન સંભવે. હીંદના બીજા દેશો રાજ્યો તેમજ બીટીશ મુલ્કોની માફક કચ્છમાં પણ ખરેખર લોકવસ્ત, લોકપ્રીય, લોકમય સ્વરાજ નથી. અને તે અદ્યતને લીધે હીંદની બીજી પ્રજા પેઠે આપણે પણ સત્તાના કાયમના ગેર ઉપયોગથી પીડાઇ એ છીએ;

દેશ અને પ્રજાના ખરા હિતની અવગતી સીદ્ધાંતએ હોએ. મેં આગળ કહ્યું તેમ પ્રજાપ્રીય અને રાજકીય શાસનના આ અનીવાર્ય તત્ત્વની અછત એકલા કચ્છનેજ નડતી નથી; પણ તેથી એમ માનવાને કારણ નથી કે કચ્છમાં અત્યારે એ સર્વવ્યાપક અછતની નોંધ પણ ન લેવી; અને એમ પણ માનશો મા કે તો કચ્છી પ્રજાને આ ખોટ જણાય, અને કચ્છ દરબાર એ પુરી પાડવા તર્ક્યાર થાય. તો તેને કગતો સુધારો કરવામાં કચ્છે પહેલ ન કરવી.

સદરહુ એ શરતોમાની એક તો આપે આ પરીષદ સ્થાપી અને દર વર્ષે તેનું અધીવેશન કરાવી પુરી કરી છે. આવી સંસ્થાનું એકજ મુખ્ય કર્તવ્ય અને તે એકે પ્રજામાં પ્રજાના પ્રજાકીય તેમજ વ્યક્તીગત જન્મસીધ હકક સંબંધી જાગૃતી આણવી. આપણી પરીષદના પહેલાજ અધીવેશનમાં આપણે એવા અનેક કરાવો પસાર કર્યા કે જેને અંગે પ્રજાના આવા અમોઘ એને અનીવાર્ય પ્રાથમીક હકો જાહેર કરવામાં આવ્યા હતા. વીચાર વાચા અને સંઘડનની છુટના આપણા મઉલાક હકની તેમાં જાહેરાત થઈ ચુકી છે. અને કચ્છ નરેશના જમા પાડમાં એટલું ઉમેદવાની જરૂર છે કે તેમણે સત્વર અને નીર્વીઘન અન નીર્વીલંભે તેનો સ્વીકાર કર્યો હતો. તે કચ્છ રાખ્યા હતા. આપણે ન્યાયશાસ્ત્રના સર્વોપરીપણાની માગણી કરી હતી. અને ખીનજવાબદાર રાજસત્તાપર જવાબદારીનો અંકુશ મુકવા અરજ કરી હતી. ન્યાયખાતામાં સુધારાની આપણે અગત્યતા ખતાવી હતી. અને કચ્છમાં પ્રચલિત કે કચ્છને લાગુ પડતા કાયદા કાનુનનો સંપુર્ણ વીચાર કરી, તેને સુધરીત કરી, પુનઃ તેને પસાર કરવા માટે એક પ્રજાના પ્રતીનિધો તવ વાળી ધારાસભા સ્થાપવાની પણ સુચના કરા હતી. એજ ધારાસભા મારફત રાજ્યના આવક ખર્ચનો અદાજ પત્ર પણ નીશ્ચીત કરાવી પસાર કરવાની સુચના કરાયેલી હતી. આ સંબંધમાં એક અનોવાર્ય સુધારાની મારે ખાસ નોંધ લેવો પડે છે. દેશી રાજ્યોના રાજકર્તાઓ એમજ સમજતા લાગે છે કે રાજ્યના તમામ મતા અને સમરૂધી છે તે તેમની-પોતાની ખાનગી દોલત છે. રાજની આવક અને તેમાંથી અપાતા રાજના વર્ષાસન વચ્ચે જ્યાં લગી સ્પષ્ટ તફાવત જાહેરપણ મંજૂર ન થાય, અને નીશ્ચીત પણે સ્થાપવામાં નહી આવે, ત્યાં સુધી એ રાજ્યોમાં પ્રજાકીય વરૂધી સમરૂધીના સાધન સંચયનો કાર્યક્રમ કોઈ રીતે હાથ ધરી શકાયજ નહી. પ્રત્યેક રાજને માટે આમ વર્ષાસનની રકમ મુકરર કરવાનું કામ ન છુટકે તે તે રાજ્યની પ્રજાએ પોતાની સ્થાનિક ધારાસભા મારફત

કરવું પડશે. માત્ર તેમાં એક મુળ સીધાંતનો ખ્યાલ અવશ્યપણે રાખવોજ પડશે કે આવું વર્ષાસન રાખના આવકના પ્રમાણમાં મુકરર થવું જોઇએ મહારા સાંભળવા મુજબ દેવી રાજ્યોના અગ્રેસર અને ઉત્તમોત્તમ કેળવણી રાખ્યો પોતેજ પોતાના રાજ્યની આવકના દશટકા જેટલું વર્ષાસન લેવાનો રાખે છે અથવા ઇચ્છા ધરાવે છે. આવી કામ રકમ નામચીતપણે કબુલ થાય અને સર્વત્ર અમલમાં મુકાય તો મહારા તો પકક ખાતરી છે કે દેશી રાજ્યોનાં હજુપણ છુપામ રહેલાં સમર્થી સાધનોના ખીલવણી તો જોતજોતામાં થઇ જશે; અને જ્યારે તેની સંપુર્ણ ખીલવણી થઇ જશે ત્યારે આપણામાંના જે કામ દેશી રાજ્યો નમાત્તાં અને ગરીબકાં જ સમજી એકા હશે તેમની અનયખીનો પાર રહેશેજ નહીં. ખાસ કરીને કચ્છના સંબંધમાં તો હું ખાતરીથી માનું છું કે આમ બનવાનુંજ.

મહારે કબુલ કરવું જોઇએ કે કચ્છના ના. મહારાઓશ્રી હજુ આપણી આ સંપુર્ણ શહેરીપણાની માગણીઓ કે સુચનાઓનું બ્યાજખીપણું સમજ્યા નથી લાગતા મારા અંગત અભીપ્રાય મુજબ કહું તો એઓ સાહેબ પોતાનીજ મેજે કદી પણ એ સમજણ લઇ શકશે તેની આશા નથી. પણ ખુદ મહારાઓશ્રી પણ એટલું નો સમજ્યા હશે કે જ્યાંસુધી તેઓશ્રી કામ એક બાહોશ, ભુધીમાન, અનુભવ સાલી અમાત્યા શોધી શકે નહિ ત્યાંસુધી કચ્છ રાજ્યને કચ્છી પ્રજાને ખુબ મહારાજાઓશ્રીની પોતાની કીર્તિને બેહદ નુકશાન થવાનું તેઓ પણ એટલું તો જોઇ શક્યા હશે કે રાજ્યના અમલદાર વર્ગ કે નોકર એણીમાં જ્યાં લગી લાયકાતનું ધોરણ ઠાપ્ય નહિ થાય અને લાગવગનું તત્વ નાબુદ નહિ થાય ત્યાં લગી દેશ અને પ્રજાની ઉન્નતિ અટકી પડવાની બાઇઓ આપણી પરીપદના મુળ નેમ છે કે આમ આપણા જન્મ સિદ્ધ પ્રજાકીય હકો પસીદ કરવા તેની યોગ્ય સત્તા કે સંસ્થા પાસે સંયુક્તપણે તેમજ પૃથક પૃથકપણે સચોજ માગણી કરવી અને તે વસ્તુતઃ તેમજ નીરવીર્યમે સીદ્ધ કરવા માટે ઉપાયો યોજવા હેરમખાની કરી મને આ સંબંધમાં એટલું કહેવા દેશો કે મને આ વસ્તુ સ્થિતિમાં એક જાતની ઉપણ એક પ્રકારની મયોક્ત દષ્ટી લાગે છે એટલે આ સંસ્થાના મુળ ધ્યેય અને પ્રાથમીક ઉદ્દેશની ગણતરી અથવા વ્યવાખ્યા જો સ્થાનીક દષ્ટીથી કરવામાં આવે તો અનિવાર્યપણે સંકુચિત થાય. આપણે આખરે સૌ હિંદીઓ છીએ તે કદીપણ ભુલવું ન જોઇએ. તૈયાર પછી ગમે તે ખીન્નું વિભાગ દર્શક વિશેષણ ઉમેરો તેમાં અમારી ના નથી

અમે હિન્દુ છીએ કે મુસલમાન છીએ અમે ધરધણી છીએ જલદાર છીએ કામગાર છીએ એમ કહેવાનો એવો ભાવાર્થ દીઠી થવો ન જોઈએ કે જેથી આપણા હિન્દીતાત્વને આચ્છાદિત આવે. દેશના કોઈપણ વિભાગમાં પ્રજાના કોઈપણ વર્ગમાં પ્રજાકીય પૃગતિના કાર્મપણ પ્રયત્નો જોતે દેશો ધ્વની સર્વાનુમતે મંજુર થએલા રાજકીય આશયની વિરૂદ્ધ જાય તો તે કદીપણ ફતેહમંદ થશેજ નહિ સદરહુ આશય સર્વાનુમતે હવે એવી રીતે નિશ્ચીતપણે બહાલ રાખવામાં આવ્યો છે કે જેને લીધે હિન્દુસ્તાનના તમામ પ્રાંતો તેમજ રાજ્યોનું એજ રાષ્ટ્રીય સંઘઠન થાય મુળ આશયને આવા શબ્દોને આલેખવાથી તેમજ ઉદાર વિચારની રૂપાપણ નહિ જણાય કે જેનું પરિણામ નહાર વાચકને નાશવંત થાય. આ આશયથી હિન્દના રાજ્યોની ઉત્થાપના સંભવતી નથી અને તેના રાજ્યોની અવનતી થવાની નથી એ આશયથી આજ પર્યન્ત શએલી સંધીના મંજુર થવાની નથી અને આપણુ સૌને એકત્ર કરનાર આપણો પુરાતન સંબંધ કે ઇતિહાસ નષ્ટ બનાર નથી ઉલટું એથી ત્રીનાશી નહિ પણ પંચરાશિને એક દાખલો કરી શકવા સંભવ રહેશે આ પાંચે રાશયેથી તમામ સારી રીતે જાણીતી હોય તોપણ તેમાંની સૌ પરસ્પર વિરોધી ભાવ વારીન કહેવાય એ પૈકી આત મહત્વની એ એટલે કે ક્ષીરોદ્ય વિભાગોમાં વસ્તી અને દેશી રાજ્યોમાં વસ્તી પ્રજાલાએ તોપણ એ સર્વથા પરસ્પર વિરોધ ચિનાની નહિ લાગે જ્યાં સુધી અહેરપણના ઝોજમાં ઝોજા પણ અનીવાર્ય હોય સર્વત્ર સમાનન થાય જ્યાં સુધી તે સર્વત્ર નીરૂપવાદે જાહેર કરી અમોષ પણે તેનું પ્રતિપોલન નહિ કરવામાં આવે અને રાજ્યના માલીક બધારણુ મારફત તે સંબંધી પ્રજાના જન્મ સિદ્ધ હકક તરફે સંપુર્ણ ખાતરી નહિ આપવામાં આવે ત્યાંસુધી આ જાતનો વિરોધ અથવા દિધાપણુ સર્વાંણે નષ્ટ થાય સંયુક્ત રાજતંત્રના આટલા અનાવાર્ય હકનાના પાયાપર પરસ્પર સમાન હકધારી સંસ્થાઓ સ્થાપવી તે તો પ્રમાણમાં અતિ સુગમ છે. આવી રાજ સંસ્થાઓ સ્થાનીક તમામ વિશયોમાં સ્વ તેજ હોવી જોઈએ અને અખીલ રાષ્ટ્રના આપણા આવા સાર્વજનીક પ્રજાકીય જીવનને અતલગમના સંબંધ વાળા પ્રશ્નોની નામાવલી આપવામાં હું આ પ્રશ્નનો વધારે વખત નહિ લઉં. ઉદાહરણ તરીકે દેશની રક્ષણુ વ્યવસ્થા કે બહેપાર સાધેનાનું નામ લઉં તે આપ બાઈઓને આપ મેળે સમજ છે કે એવા સર્વ પ્રશ્નોમાં આપણને સરખો સંબંધ છે. સમાન સ્વાધ છે પછી મને તો આપણે પોતાની બી-

દીક્ષ પ્રજા કહેવડાવીએ કે દેશી રાજ્યની પ્રજા કહેવડાવીએ વધારે વિવેચન વિના એટલું કહુ તો બસ થશે કે આવા સમાન દિનના સામાન્ય રાજકીય પદ્ધતિ આપણે સૌ ધારીએ દર દસ કેળવાએલા દિન્દીવાનેમાંથી નવ બચ્ચપણ માને તેન કરતાં ઘણું વધારે છે. પણ એ ચર્ચવામાં અને તે સંબંધી રાજ્ય પદ્ધતિ ઘડવામાં જ્યાંસુધી દરેક રાજ્યને કે પ્રાંતની પ્રજાને સામાન્ય દરજ્જાને સમાન મહત્વ સમાનહક આપવામાં આવશે નહિ ત્યાંસુધી આજના વિધિવિધ રાજ્યો અને પ્રાંતની પરસ્પર અસંબંધી માટીમાં હિન્દની રાષ્ટ્રીય એકતારૂપ દેવીની મુર્તિ ઘડવી અશક્ય છે અને તેને અભાવે આપણું યુધ્ધપણ અજમાવવું અસંભવીત રહેશે. આપસમક્ષ અલેખવા હું પ્રયત્ન કરું છું. તેમાં વધારે સામાન્યના હિન્દી સરકાર અને દેશી રાજ્યો વચ્ચે વધારે બરાબરપણું સંભવે છે તેમાં દેશી રાજકર્તાઓને અંગદ દરજ્જે પણ વધારે સમાનીત થવા સંભવ છે. તે એવી શરતે કે તેઓ આજના એક હૃદય આપણુદ સત્તાધારી મટી સુખ સભ્ય, સન્નજન. સન્માનીય કાયદેસર વર્નાનાર રાજવી બને એટલું જો કયુદ્ધ રાખે તો મારી ખાત્રી છે કે આ પરીપદ જે ઠરાવ પસાર કરશે આ ચર્ચાશો તેમાં જરૂર કેટલી ઉપજી અને અધુરાશ લાગશે જો તમે દ્રષ્ટી મર્યાદા અને પરસ્પર તમામ સમજવવા તે ચુકી જવ તો હું આશા રાખું છું કે આ ટાંચે આ ભાષણમાં આપણી મેં દાખલ કર્યો છે. તેનો આપને કોષ્ટને અરથા અથવા બેશુદ્ધ લાગે તો મને ક્ષમા કરશે. આપણી પોતાના પરિપદમાં તેના ખ્યેય અને બે ધારણુ તેની ક્ષદ અને કાર્યક્રમય માટે આપણા અમુલ્ય સમયનો વ્યય કરવો મને ઉચીત કે આવશ્યક જણાતો નથી પ્રજામત કેળવવાની અને આપણા રાજ્યકીય હક્ક સંબંધી પ્રજામાં જાગૃતી આણવાની આપણી મુગમક્ષદ સંબંધીમે આગળ પ્રસંગોપાત ઇશ્વરો કર્યો છે. અને જેટલે દરજ્જે આપણી આ પરીપદ રૂપ નવી શાશ્વત્વની કચ્છી પ્રજાના દરેક વ્યક્તિની અચ્યુત વફાદારો મેળવી શકશે એટલે દરજ્જે તેના અવાજમાં બળ આવશે તેની ફરીયાદપર વચન મેલાશે તેનો અભિપ્રાય તેની ભલામણ અમલમાં મુકાશે. પરીપદ આ પ્રકારની સર્વ માન્યતા શોધવામાં હું આશા રાખું છું. હું એવી કંઈ પણ માગણી નથી કરતો કે જેથી ચુસ્તમાં ચુસ્ત રાજબક્તને અંગદ વફાદારીનો જબરામાં જમરો મુકો ઉડાવનારને જરા પણ આધાત થાય. કારણુ એટલુંજ કે અમારા માનવા મુજબ સંબંધીન મજબુત અને સર્વ માનને બાનવવું કે જેથી તેઓ ખરખર પ્રજાને

ભાર રૂપ છે. તે જણાય નહિ અને પ્રજાના ઉપાદક નવી દોલત પેદા કરનાર વર્ગને ઉત્કંઠા પેદાશ કરવા સંભવ રહે, દીનશ્રીફળના નામના જાણીતા અંગ્રેજ લેખકે કહ્યું છે કે જે કાંઈ ધર્મના કે ધાસના જે જગાએ આગળ પાડવું હતું ત્યાં બે સાંઠા ઉધાડી શકે તે મનુષ્ય જાતપર રાજ્ય પુરૂષ તમામ કરતાં વધારે આભાન કરે છે અને વધારે સારી સેવા બજાવે છે. રાજાઓને તેમનો દુળ ધર્મ બતાવવાને માટે પ્રજાનો સંયુક્ત અવાજ પ્રદર્શિત કરવા માટે જ આવી પ્રજાકોષ પરીષદ જેવી સંસ્થાનો પાયો રોપાય છે. રાજાઓ તો આવે અને જાય, ઉગે અને અસ્થ પામે, પ્રધાનો પણ બદલાય, રાજ્ય પદ્ધતિ પણ ફેરવાય. પણ પ્રજા તો પોતાના દુઃખ દર્દો છે સંબંધી ફરીવાર કરવાનો અને તે તારનાર ઉપાય યોજવાનો હક્ક અમર છે, અમર છે અને અદાય તે અમોઘ રહે છે.

રાજ્યકાર્ય ગમે તેવું વણસરું હોય છતાં તેનો બચાવ કરનાર કામને કાંઈ મળી આવે છે. ઇંગ્લાંડના રાજા પહેલા ચાર્લસના તેના વખતમાં અનેક હિંમતવાળા હતા અને મરણ બાદ તેના પુત્રકો હતુ પણ ધણા હોય છે, જોહન જેવા નીર્ણવાદી નીચ રાજાને જે દિવસે ઇંગ્લાંડની તમામ રાજ્યત જેથી વિરુદ્ધ બની અંડ ઉઠાવી રહી હતી તે માટે ખુદ પોતે તેને ધર્મદ્રુષ્ટ દેશી ન્યાત બહાર કર્યો હતો તે વેળા પણ તેના પક્ષમાં સાત લડવઘ્યા રહ્યા હતા. જોન કરતાં કચ્છના નાં મહારાજાઓશ્રી ધણે દરજ્જે સારા છે. અને રાજા તરીકે ચાર્લસને મુકાબલે પણ તેના જેટલા ખરાબ લાગતા નથી એટલે મને એમાં આશ્ચર્યચક્રિત જરાપણ અહિં કારણ દેખાતુ નથી કે એ નામદારને કચ્છી પ્રજાનો આર્થિક જરૂરીઆતો પ્રતિ આવી નમાફ કરાય તેવી બેદરકારી બતાવવામાં પણ ઉત્તેજન આપનાર સોબતીઓ મળી આવે છે પણ આટલું છતાં હું આશા રાખું છું કે વિશ્વાસ રાખું છું કે વખત વણશા પહેલાં અને જ્યાં સુધી પ્રજાની ધીરજ અને દાઝબકિત કાયમ છે, અખુટ છે, તે અરસાના નાં મહારાજાઓશ્રી પોતાની આંખ ઉઘાડશે. આવી બેદરકારીથી ચતાં નુકશાનનો શોય કરશે. એનો રાજનીતીથી ઉદભવતીનો ખ્યાલ કરશે અને એના પોતાના નજીક આવતાં દાવાનર પ્રતિ દ્રષ્ટી દોડાવશે.

હવે પ્રતિનિધી ભાષણો મને દહેશત લાગે છે કે આપણા વખતનો બહુ, ઉપયોગ કર્યો છે. અને આપણી ધીરજ લગભગ ખુટાડી દીધી હશે કચ્છી પ્રજાના દુઃખ દર્દો કેમ ટાળવા તેમની સુખ સંપન્તી માટે કેવા ઉપાયો

બીજવા તેનો વીચાર કરવો અને તે સંબંધી ઠરાવ કરવા તે કામ તમરૂં છે. અને હું તે આપણાપર મુંકું છું. મારાપોતા તરફથી ફરી એકવાર આપેલા આ અનહદ માન માટે તેમજ મને આટલી ધીરજથી શાંતીથી સાંભળવા આભાર માનું છું. અને સાથે મારા હૃદયની પ્રાથના જાહેર કરવા દેજો કે કચ્છ હવે તરત એનીજ માના જરની ઉધમાંથી ઉદ્ધે અને હિન્દ તમામમાં ઉધરાત અને ઉત્તિ માટે આગળ જે સંગીન ફાળો તે આપનો તે પુખ્ત આપવાની શક્તિ ધરાવશે કચ્છમાં માણસની ખોટ નથી, બુદ્ધિની ખામી નથી. સાહસની ઓછપ નથી ઉપરથી આજે ગમે તે દેખાય પણ કચ્છમાં સમૃદ્ધી સાધનની પણ તંગી નથી જ્યાં પુરૂષ અને પૃથ્વી અંતે હોય જ્યાં સાહસને બુદ્ધિયળ એક થાય ત્યાં આપણા આપણા જેને મય ભુતકાળ કે જેને માટે અહીં હાજર રહે દરેક જાણ જરૂર મગરૂર હશે તેને પુખ્ત સજીવન કરવામાં ખીજું શું જોઈએ માત્ર રાજસ-તાની મીઠી નજર રાજ્ય ધિકારીઓની સાહાનુભૂતિ શું હમેશાં આપણને તેની તાલુ રહ્યાજ કચ્છ ઉપરના દેખાવ અને અંગત અનુભવ જેથી વીરુદ્ધ છતાં પ્રપંચી સ્વાર્થીઓએ પેદા કરેલ તેમજ પરસ્પર નીખાલશપણે ખુલાસો કરવાની જોઈની તક તે અભાવે ઉદભવતી અનેક ઘેર સમભૂતી છતાં મને જરાપણ શંકા નથી લેશ પણ ભય નથી કે રાજ્ય તરફની આ સ્થાયને સ્થાનુ ભુતિપણ અન-શરે મલી રહેશે.

પ્રમુખ બીજ દીવસની બેઠક પાસે વખત ઓછો છે એટલે દરખાસ્ત ચૂકનારે ૧૦ મીનીટ અને ટેકા આપનારે ૫ મીનીટ બોલવું.

પ્રમુખે તે પછી નીચલો ઠરાવ રજુ કર્યો હતો, જે તાળીઓના ચક્ર મઠાટ વચે પસાર થયો હતો.

રાજ્ય અને ગાદી તરફ વફાદારી.

શ્રી કચ્છી પ્રજાકીય પરીષદના આ બીજા બેઠક કચ્છના રાજ્ય અને ગાદી તરફ પરીષદની વફાદારી જાહેર કરે છે.

જુજવાળા મીં સાકરચંદ પાનાચંદ તે પછી નીચલો ઠરાવ રજુ કર્યો હતો.

શ્રી કચ્છી પરીષદની પહેલી બેઠકમાં ગઇ સાલે નીમાએલા કરાખાસી જાહેરનો અહેવાલ તેમજ હીસાબ આ પરીષદ મંજૂર રાખે છે, અને

જાના કારોબારી મંડળે વરસ દરમ્યાન પરીષદની અને કમળી પ્રજાની જે જે સેવા બજાવી છે તે માટે આ પરીષદ તેનો આભાર માનવા સાથે ઠરાવ કરે છે કે રીપોર્ટ અને હિસાબના છેલ્લા પાનાપર કરેલી નોંધ મુજબ, પરીષદના આગલા એક મહેતાજીની કસુરથી ઘટતી રકમ માનદ મંત્રીઓ મંત્રીઓ અને ખજાનચીએ વળતી આપવી પડી, પણ તે રીતસર કમળ મુજબ અને એડીટરોએ કરેલી બલામણુ પ્રમાણે માફી વાળવી.

મી० સાકરચંદ્રે ઠરાવના ટેકામાં જણાવ્યું કે રીપોર્ટ વહેંચાયેલો છે એટલે તે વાંચે મારે વધુ બોલવાની જરૂર નથી.

મી० નાનાલાલ ઉપાધ્યાયે ઠરાવના ટેકામાં જણાવ્યું કે હું આ ઠરાવ દ વધુ વીવેચન સંબંધે નહીં. ગઇ પરીષદ વખતે એક મહેતાજીએ આપણા મંત્રીને ઠગી અમુક રકમ ઉચ્ચાપત કરી છે. આ રકમ માફી વાળવાની એડીટરોએ બલામણુ કરી છે. મંત્રીઓ પ્રેફિસર શાહ અને ડોક્ટર મીશ્રીએ આ રકમ ભરપાઇ કરવાની માંગણી કરી હતી પણ આપણે તેમની સેવા દ્યાનમાં લઇ તેમને ખતાવી આપવું નેહયે કે કમળી પ્રજા તમારે માટે થયે તે કરવા તક્યાર છે. મંત્રીઓની નજીવી શુલ પણ ચર્ચ હોવી નેહયે.

મી० પ્રાણલાલ મહેતાએ જણાવ્યું કે આપણે અત્રે ભેળા થયા છીએ તે માટે આપણે મુંબઇગર બાઇઓનો ઉપકાર માનવાનો છે, આપણી આ પરીષદ પ્રતીનીધીતવવાળી છે. ગઇ પરીષદે આપણને આપણી પરતંતતાનું જ્ઞાન કરાવ્યું છે. આપણે તે માટે તેમનો ઉપકાર માનવાનો છે. આપણા મંત્રીઓ પ્રેફિસર શાહ અને ડોક્ટર મંત્રીએ પગાર લેવાને બદલે પ્રજાને ચરણે તે રજુ કર્યો. આપણી પાસે આવા નીત્વાર્થ સેવક છે તે જોતાં પ્રજા આપણું કામ જરૂર પાર પાડશે.

તે પછી મત લેવાતાં ઠરાવ સર્વાનું મતે પસાર થયો હતો.

કમળ કેસરીવાળા મી० છગનલાલ બવાનીશંકર મહેતાએ તે પછી બીચલો ઠરાવ રજુ કર્યો હતો.

આ પરીષદની પહેલી બેઠકના ઠરાવ ૨૭ : મુજબ પરીષદનું એમ પ્રતિ નીધી મંડળ નામદાર મહારાજાશ્રીની સલામતે ગયું હતું, અને પરીષદે પસાર કરેલા ઠરાવો તે નામદાર સમક્ષ અરજ પત્ર સહીત રજુ કર્યા હતા, તેનો નામદાર મહારાજાશ્રીએ જે ઉત્તર વાળ્યો હતો, તે આ પરીષદને બીજકુલ સ્તોષકારક લાગ્યો નથી અને ઉત્તર બાદ ઠરાવોના બીજયમાં રાજ્ય તરફથી જે પધતી ચાલુ રાખવામાં આવી છે, તેમજ પ્રજાનાં હિતની દેશ આપણ-

દીની જે અવગા કરવામાં આવી છે તેને માટે આ પરીષદ પોતાનો જોદ બહેર કરે છે અને આજ્ઞા રાખે છે કે કયણના રાજ્યકરતાઓ અને સત્તાધારીઓ આજુ રાજ્ય પધતી અને વહીવટમાં પ્રજાને સંપૂર્ણ સંતોષ આપે એવો સુધારો કરશે.

શ્રીયુત હમનલાલ મહેતાએ ઠરાવ રજુ કરતાં જણાવ્યું કે કચ્છના ઇતીહાસપરથી મેં એવો આદર્શ બતાવ્યો છે કે જે રાજ્ય પ્રજા માટે કમળ અને ન્યાયપૂર્વક કારભાર ચલાવતો નહીં હોય તેનું સ્થાન જુગ પાસેના જુનેપુરીઆ કીલ્લામાં છે. જે અમલદારોએ પ્રજાપર ભુત્તમ કર્યો હોય તેના પર તલવારના ધા થવાના પથ દાખલા છે. કચ્છમાં એવા પથ દાખલા છે કે કચ્છી પ્રજાને ખાતર પોતાના છ ઓકરાઓની કુર્યાની આપી શકે છે તેને રાજાને ફદ કરવાનો પથ હક છે. પ્રજા રાજાને પોતાનું આપે છે તેના બદલામાં રાજા પાસેથી તેનું લેવાનો પથ તેને હક રહે છે. મુંગમમાં મળેલી પહેલી પરીષદ કચ્છ રાજ્યને સર્ટીફિકેટ આપવા મળી નહતી. કચ્છ રાજ્યને જોહાકી બાહેર પાડવા માટે તે મળી હતી. એ પરીષદે રાજા પાસે પોતાની ફરીયાદ પહોંચાડવાનો ઠરાવ કર્યો. જે ડાયુટેશન રાવ સાહેબ પાસે થયું હતું તેનો સંતકાર થયો હતો એમ કામ માનવું હોય તો તેની માન્યતા કહાડી નાખજો. કોન્ટ્રન્સે ઠરાવો મોકલ્યા હતા તેની પહોંચ પથ રાવ સાહેબે સ્વીકારી ન હતી. રાવ સાહેબે પ્રજાપ્રત્યે કેવી ફરજ બજાવી છે તેનો નીર્ણય તમારે કરી લેવાનો છે.

મી० હમનલાલ મહેતાએ આગળ ચાલતાં જણાવ્યું કે જે બ્યક્તીઓ પ્રજા માટે માથું આપવાને તૈયાર છે તેમની સુલાકાત લેવાને નામદાર મહારાવે ના પાડી હતી. કચ્છ રાજ્યના પાયામાં એકલા ખમ્મરજીના પુર્વજોનું નહીં પણ પ્રજાના પુર્વજોનું પણ લોહી રેડાયું છે અને રાજ્યની મહોબાતોમાં પ્રજાનો પણ હિસ્સો છે. પરીષદના પ્રતીનાધી મંડળને અપાયલા જવાબ કહાવનારા છે. શીળી કહાવવાનું ફરજિયાત નથી. એમ મહારાવશ્રી જણાવે છે પણ હું કહી શકે શીળી કહાવનારાઓના ૧૫ આની બાજ આરા કુંડુંમનો છે તે હું જાણું છું જે રાજા મારફક નહીં કરવાનો કાયદો પડે છે પણ એમ કાયદો પડવાના તેમના પોતાના વર્તન પછી કેવો હક રહે છે ? અંકલ્પ સત્તા સામે પ્રજાના આજેવાનો લડત ચલાવે છે ત્યારે તેમને રાજ્ય ધાંધલીઆ કહે છે. આપણને પૈસાદારોની સહાયથી ફતેહ મળવાની નથી. અત્યારે પ્રજાપર ભુત્તમ ગુજરનારાઓએ તેમ નહીં કરી

પોતાની ફરજ બજાવવાની અપીલ કરે છે. ખીન વફાદારોજ આજે પોતાના યુનાહ ઢાંકવા માટે વફાદારીના બચુગા કુટે છે.

અંજરવાલા મીંઝ જમનાસ ત્રીકમદાસ ગાંધીએ ઠરાવને ટેકા આપતાં જણાવ્યું કે પ્રતીનીધી મંડળે નામદાર મહારાવ સમક્ષ સંખ્યાબંધ ઠરાવ વીધે પણ રાજ્ય તરફથી કંઈ થયું નથી, વેઠ ખીગાર પણ હજી ચાલે છે.

મીંઝ કાંતીપ્રસાદ અંતાણીએ ઠરાવને ટેકા આપતાં જણાવ્યું કે મહારાવશ્રી પ્રજાને પુત્રવત કહે છે છતાં તે પ્રજાને ચીતાના મુખમાં મુકે છે. નામદાર મહારાવશ્રી વેઠ ખીગાર નથી એમ કહે છે પણ વેઠ ખીગાર ચાલુજ છે. ખેંગારજી આગળ ખરી વાત કહેવામાં યુનાહ નથી. તેમની આસપાસના લોકો તેમને ઉધું સમજાવી ઘોટાળો ઉત્પન્ન કરે છે. આથી રાજા પ્રજા વચ્ચે અંતર વધે છે. ખુશામતીઆએ નામદાર રાવ સમક્ષ પ્રજાને દ્રોહી કહે છે. કચ્છના એક આગલા રાવ રાયધણ પ્રજાની ધમ્મજી વીરધ વર્તતા તેમને પ્રજાએ કીણામાં ફેદ કર્યા હતા.

મીંઝ અંતાણીએ આગળ ચાલતાં જણાવ્યું કે નામદાર મહારાવશ્રીએ પ્રતીનીધી મંડળના સભ્યોને બનાવી કહાડ્યા હતા. અમે કચ્છના રહેવાસી છીએ, છતાં નીખાલપણે જ કહેવાનું છે તે કહીએ છીએ, ખરેખર કહેવામાં વફાદારીને આચક્ર આવવાનો નથી. આ ઠરાવ પછી જે ભુલમ અને દરદ છે તે કહી દેવાની પ્રતીજ્ઞા લેજો. નામદાર મહારાવશ્રી આપણી નાડ તપાસી રહ્યાં છે અને પ્રજા સાથું કહી શકે છે તે જોવા માંગે છે.

મીંઝ ગોકુળદાસ ખીમજીએ ઉપલા ઠરાવને વધુ ટેકા આપતાં જણાવ્યું કે જાહેરમાં બેલાવાને મને અભ્યાસ નહીં હોવાથી મારો ભાવ ચોકકસ રીતે દેખાડી શકતો નથી. મારા હૃદયમાં અત્યારે આગ લાગી રહી છે. આ ઠરાવ બવીખ્યની આપણી કસોટીનો છે. પ્રતીનીધીઓ પ્રત્યે નામદાર મહારાવે બાહેરનો દેખાવ કરી તેમને ખુરશી આપી, જમાડી બનાવી કહાડ્યા હતા. નામદાર રાવે જણાવ્યું હતું કે વેઠ ખીગર છે નહીં, પણ કચ્છમાં ગાડાં વેઠે પકડવામાં આવે છે, અને મહેનતે તેમને નામનું ભાડુ આપે છે. ગરીબો પાસે મારીને કામ કરાવવામાં આવે છે. જુડીજીજાનો રીવાજ નહીં ઇચ્છવા ચોચા હોવાનું તેમણે કણ્ણ કયું હતું છતાં એ રીવાજ નીકળી શક્યો નથી. ખલાસીઓ પર કેવો ભુલમ થયો હતો તે તો બધા જાણે છે. પરીષદ મુખ્યત્વે તાર કર્યા હતા છતાં તેનો સ્વીકાર પણ કર્યો નહોતો, ચીતા વીધે આગેલો જવાબ પણ ઉડાવનારો હતો. ખેતરોમાં બાળકો, સ્ત્રીઓ અને વૃદ્ધો

ચીતા સામે ભાગ્યેજ પોતાનું રક્ષણ કરી શકે, ઠાકાર વેરીસાલજીને નામદાર રાવે ચીતા મારી નહીં શકાય એવું જણાવ્યું હતું તે પરથી પણ જણાય છે કે નામદાર મહારાવનો જવાબ ઉડાવનારો છે. હુડીયામણ, શીતળાની રસી અને ખીજી બાબતોનો જવાબ પણ ઉડાવનારો હતો.

શ્રીયુત શીવદાસ ચાંપસીએ તે પછી કચ્છી ભાષામાં બોલતાં જણાવ્યું કે કેટલાકો કહે છે પ્રતીનીધી મંડળે નાખતી કરી હતી પણ હું જણાવીશ કે પ્રતીનીધી મંડળે ઘણી અદ્યત્થી કામ લીધું હતું, મહારાવે મંડળને હેત બાવથી બોલાવ્યું હતું, એટલે ખેંચતાણ કરવાની જરૂર હતી. એમ ખારતા હતા કે ચીતાના ત્રાસમાંથી તો પ્રજાને બચાવવામાં આવશે અને પ્રજાની વહુ બેટીની આખર સચવાય તેવાં પગલાં ભરવામાં આવશે. મહારાવે પહેલાં તો પ્રતીની મંડળ પ્રજાના પ્રતીનીધીઓનું બનેલું છે કે કેમ તેજ સવાલ ઉઠાવ્યો હતો. આ સવાલ કાયદા પુર્વકનો હતો, હું તેમને તેનો જવાબ આપનારો હતો, કે ભાગ ઓફ નેશનસમાં તમે હીંદના પ્રતીનીધી તરીકે જાઓ છો તો અમને કચ્છી પ્રજાના પ્રતીનીધી માનવામાં શું વાંધો હોઈ શકે ? મને આ શંકાથી ખોટું ન લાગ્યું પણ લોકોની વહુ બેટીની વાત આવી ત્યારે મારાવ ઉશ્કેરાઈ ગયા. વહુ દીકરીને ઉપાડી જવાની કોશીશ થતાં માર પડે પરંતુ રાજ્ય કંઈ પગલાં ન ભરે તે શરમાવનારી બીન. છે, બાવાના જવાબ બે દી અને સાતની વેગળા હતા. શીખી કહાડવાનું કામ ફરજયાત નથી, એમ બાવાએ જણાવ્યું છે પણ તે બરાબર નથી. તેમણે બળતો જવાબ આપવાને બદલે કહી દેવું જોઈતું હતું કે શીખી કહાડવામાં આવે છે કારણ કે તેમ કરવાની જરૂર છે અને લોકોને તે માટે સમજાવવામાં આવે છે.

શ્રીયુત શીવલાલે આગળ ચાલતાં જણાવ્યું કે કચ્છ રાજ્ય બીજા રાજ્યો કરતાં કેળવણી પાછળ ઓછો ખર્ચ કરે છે, કચ્છ પ્રજા હરીફાઈમાં ટકી શકતી નથી તેનું કારણ કેળવણીની ખામી છે. જાડેજાઓએ રાજ્યને ખાતર બારે બોગે આપવા છે. અને વખત આવતાં તેઓજ રાજ્ય માટે લડશે છતાં રાજ્યે તેમને માટે પણ કંઈ કરવાની ના પાડી. હમણાં આપ સહન કરીએ છીએ તેમાં આપણેજ કે છે,

તે પછી મત લેવાતાં દરાવ સંરવાનુમતે પસાર થયો હતો.

બંદરોના જવી ભેડતી ખીલવણી.

મી० જીવરાજ ગોકુળદાસ નેણસીએ તે પછી નીચલી મતલબનો હરાવ રજુ કર્યો હતો.

પરીષદની પ્રથમ બેઠક પ્રમાણ કરેલા ઠંડાવ ૧૧ મા મુખ્ય કચ્છ રાજ્યમાં બંદરોની સારી સગવડ છે છતાં દુર બારમી વગેરેની તરફથી ચાલુ બંદરો, તેમાં પણ ખાસ કરીને મુખ્ય બંદર માંડવી વ્યવસ્થા અને મરામત પ્રતી અત્યંત બેદરકારી તેમજ છાપરાં વગેરેની ગોઠવણને અભાવે દેશના વ્યાપારવણજ અને પ્રજાના જાનમાજને વારંવાર નુકશાન થાય છે છે તે માટે આ પરીષદ પોતાની દીક્ષીતી પુનઃ જાહેર કરે છે. કે આ કુંડલાની નોંધ લેવા સાથે પોતાની દહેશત જાહેર કરે છે. કે આ કુંડલા બંદર વહાણોને માટે સરવથી કતેક્ષમંદ નીવડે કે નહીં. તે સંશય છે. માટે અરજ કરે છે કે આ ચાલુ બંદરોની ખીલવણી માટેના દરેક રીતે સંપત્તા ઉપાયો લેવા.

મી० જીવરાજ ગોકુળદાસ નેણસીએ હરાવના ટેકામાં જણાવ્યું કે આ હરાવનો અનુભવ તો બધાંનજ છે. રાજ્યની બેદરકારીને લીધે આપણને અનેક અગત્ય ભોગવવી પડે છે. અગવડને કારણે શ્રીમંત વ્યાપારીએ કચ્છ આવતા નથી. જે છે તે દરેક વરસ પછી આવશે કે કેમ તે સવાલ છે “વીટા” જેવા અકસ્માત વખતે પણ આ રાજ્ય તરફથી સહાનુજીવી ન મળે તો તે આ શરમાવાનું છે. માંડવીના બાગને સુધારી શકાય તેમ છતાં કુંડલાનું ખાડું સુધારવાનું કામ ઉપાડી લેવામાં આવ્યું છે. કુંડલાનું ગમે તેમ થાય પણ માંડવીનું ખાડું સુધારવાની ધણી જરૂર છે. જખડનું ખાડું સુધારવામાં આવે તો અગડાસાના લોકોને માંડવી ઉતરી માછલો સુધી જમીનને રસ્તે મુસાફરી કરવી પડે નહીં.

મી. જીવરાજે આગળ ચાલતાં પુછ્યું કે “વીટા”ના અકસ્માત પછી લોકોએ કંઈ ધડો લીધો છે કે? બોમ્બે સ્ટીમને વીજેશન કંપની દેશી ચાપણથી આવે , તે દરેક પ્રદારની સગવડ આપે છે. તે આપણી સંઘે સાફ વરતન અલાવે છે છતાં લોકો “વીટા” પાછળ ગાંડાં બંધા છે. પરીષદ માટે ખાસ આવેલી સડીમર ‘નિમાવતી’માં માત્ર ૫૦ મુસાફરો અને ‘વીટા’માં ૪૦૦ ઉતારીએ આવે તે શરમાવનાર કહી શકાય.

મીં ગુલાબશંકર સોમજી ધોલકીયા એ ઠરાવને ટેકા આપતાં જણાવ્યું કે માંડવી ખાતે અને અગવડ ભોગવતી પડે છે છતાં નામદાર મહારાવઝાએ અગવડ દુર કરવા માટે કંઈ કંઈ નથી. સ્ટીમર કંપનીએ ‘વી-ટા’નાં અંદરમાં પછી લોચ ગામી છે પણ ગાંજ તે દીથામાં કંઈ કર્યું નથી. બંદરપર વેપારીઓના માલ માટે ગોડાઉન પણ નથી તુલ્યા ખાતે પણ અનેક પ્રકારની અગવડ છે. તુલ્યા બંદરથી તુલ્યાનાં સ્ટેશનપર જતાં યુથોલી વેડવી પડે છે અને ચાલતાં જવું પડે છે. નામદાર મહારાવઝી એ પ્રજાની અગવડ દુર કરવા માટે તાત્કાળીક પગલાં ભરવાં ઘટે છે. માંડવી તુલ્યા, કુંડલા ઉપરાંત કચ્છના બીજા મંડળે નો પણ વીકાશ કરવો ઘટે છે.

મીં અતુલજી જીવજીએ ઉપલે ઠરાવને ટેકા આપતાં જણાવ્યું કે રાજ્યે ઉતાડગોના જનમાલના રક્ષણ માટે બંદરપર છાપરાંની પણ જરૂર છે, વેપારીઓનો માલ ખુલ્લામાં પડી રહેવાની વચ્ચે વગેરે દારણોને લીધે ઘણું નુકશાન થાય છે મદાનજ ગાયકવાડે આખાના બંદરમાં અનેક પ્રકારે સગવડ કરી આપી છે અને તે નામદાર ગોડાઉનનું ભાડું પણ લેતાં નથી બીજા રાજ્યો પણ વેપારીઓને અનેક સગવડ આપી વ્યપારની ખીલવણી કરી રહ્યા છે.

મીં લાલજી રામદાસે ઠરાવને વધુ ટેકા આપતાં જણાવ્યું કે કુંડલાનું બાર ફોર્ટમંદ નીચડશે કે કેમ તે વિષે હું કહેવા માંડતો નથી. નવું બંદર ખીલવના પહેલાં જુના ખીલવવાની પણ જરૂર છે છે. તુલ્યાનું બંદર આમલા મહારાવે ખીલવ્યું તેની સ્થિતિ આજે હાલહવાલ થઈ રહી છે, કુંડલાનાં બારાં પાછળ લાખો ફોરીનો ખર્ચ થશે પણ તેથી આપણને લાભ થવાનો નથી. નારણ કે ત્યાં કામ કરવા માટે ચીનાઓ આવ્યા છે અને તે આપણા કામદારો કરતાં વધુ લવાજમ લે છે. કુંડલાનું બાર ફોર્ટમંદ નીચડવાનો સંભવ નથી, આપણે ત્યાં ડરેજરો પડી પડી છે પણ તે જોઈએ એવું કામ કરતી નથી, તુલ્યા વારધીક રૂ. ૧ કરોડનો માલ નીકાલ કરે છે છતાં ત્યાં કંઈ સગવડ નથી, તુલ્યા ખાતે ઉતાડગો માટે છાપર બંધાયું છે છતાં ચીઓ માટે ત્યાં હાજતે જવાની સગવડ નથી. એ સગવડ માટે માગણી કરવા છતાં રાજ્યે તે સ્વીકારવાની ના પાડી છે.

મીં અણંદજી દેવશી શાહે ઠરાવને વધુ ટેકા આપતાં જણાવ્યું કે બંદરો પર અગવડ છે તેનો અનુભવ આપણને બધાને છે. પ્રમુખને તે

અનુભવ છે કે કેમ તે વીશે મને શંકા છે કારણ કે તેઓ આવે છે ત્યારે તેમની તહેનાતમાં સ્ટામ લોંચ, પુલના હાર અને બેન્ડ હોય છે. નામદાર મહારાવનેશ્રી મારી વિનંતિ છે કે આ અગવડ દૂર કરવા માટે સત્વર પગલાં ભરવાં.

તે પછી મત લેવાતાં ઠરાવ પસાર થયેલો જાહેર થયો હતો.

શ્રીયુત શીવદાસ ચાંપસીએ તે પછી નીચેલો ઠરાવ રજૂ કર્યો હતો:-

આ પરીષદનો નીશ્ચીત મત છે કે કચ્છ રાજ્યના રાજ્ય કારોબારી વહીવટને પ્રજાપ્રીય અને પ્રજાપ્રીય બનાવવાની અનીચાર્ય અગત્ય છે. તે સિધ્ધ કરવા તેમાં જવાબદારી તત્ત્વ દાખલ થવું જોઈએ. આં તો તેટલા માટે કચ્છ દરબારને અદ્યક્ષર અગ્ર કરે છે કે જેમ અને તેમ જલદી આ આદર્શને અમલમાં મુકવો અને પ્રજાએ ચુટેલા પ્રતીનીધીઓવાળી નીચે જણાવેલી સંસ્થા સજીવન કરવી યાતો સ્થાપવી.

(અ) ગામ અને તાલુકાની પંચાયત તેમજ પ્રત્યેક શહેર માટે મ્યુની-સીપાલીટી અથવા શહેર સભા.

[આ] કચ્છ દેશ માટે કચ્છની મધ્યસ્થ ધારાસભા.

(ઇ) ધારાસભાને જવાબદાર પ્રધાન મંડળ, ઉપરના ઠરાવમાં જણાવેલી સંબંધી આ પરીષદ ખાસ ઠરાવ કરે છે કે તેમાં કચ્છ રાજ્યમાં પરચલીત અથવા તેને લાગુ પડતા કાયદા ધોરણસર મંજૂર ઠરાવવા અને વિશેષમાં રાજ્યનું આવક અર્થ અંદાજ પત્રક રાજ્યની આવકના પ્રમાણમાં રાજ્ય અને રાજ્ય કુટુંબના નીરવાહને માટે અગાઉથી નીશ્ચીત કરેલા વર્ષાસન સિવાય પ્રતીવર્ષો તે ધારાસભામાં પસાર કરાવી તદ્દનુસાર વહીવટ કરવો.

શ્રીયુત શીવદાસ ચાંપસીએ ઠરાવના ટેકામાં જણાવ્યું કે હીંદનમા ત્રણ બાબતો ભયંકર છે, એ ત્રણ બાબતોમાં એક સ્ત્રીઓની હાલત, બીજી બાબત અંત્યજ્નેતી સ્થિતિ અને ત્રીજી બાબત દેશી રાજ્યની પ્રજાની હાલત. આ ત્રણેમાં કોણ વધુ દુઃખી છે તેનો મારાથી હજુ નીર્ણય થઇ શક્યો નથી, સ્ત્રીઓની હાલત દુઃખદાયક છે. અંત્યજ્નેતે તો આપણે કુતરા જેવા જણીએ છીએ. દેશી રાજ્યની પ્રજા અત્યારે પીડાઈ રહી છે, દેશી રાજ્યની પ્રજા દુઃખી હોવાનું કારણ આપણી બાવના છે આપણા શાસ્ત્રોમાં રાજ્યને વહીવટ કેવી રીતે ચલવવો તેના કાનુંનો નકકી કરવામાં આવ્યા છે. શાસ્ત્રોમાં

રાજસભા સ્થાપવાનું કહ્યું છે. એ રાજસભામાં પ્રજાનાં બરા પ્રતિનિધીઓને રાખવાની આજ્ઞા છે. રાજને ધર્મસભા રાખવાનું પણ ફરમાન છે, આ સભાપર ભારે જોખમદારી નાખવામાં આવી છે. આ પ્રાચીન સભ્યતા છે પણ હવે એ સભ્યતા વીખરાઈ ગઈ છે, આપણે હાથેહા કહીએ છીએ આપણે મજબુત હોઈએ તોજ રાજ મજબુત રહે છે મજબુત રાજ તરફ ખોટી વફાદારી બતાવવી તે એક જાતનો દરોહ છે. વધુ જેમ રોગીને ખરી દવા આપે છે. તેમ આપણે રાજને ખરેખર કહી દેવું જોઈએ કે રાજ પ્રજાને માટે છે. પ્રજા રાજને માટે નથી પ્રજાએ રાજને રાજ બનાવ્યો છે.

શ્રીયુત શીવદાસે આગળ ચાલતાં જણાવ્યું કે ધરાનની પ્રજાએ માજી શાહને ગાદીએ બેસાડ્યો અને રેઝાશાહ પેહલવીને ગાદીએ બેસાડ્યા. વળી કમાલ પાશાને ટરકીએ પોતાના પ્રેસીડન્ટ તરીકે સ્થાપ્યા છે આપણે જો વખતસર જાગૃત થઈ પ્રજાસત્તાનું સુત્ર નહીં સ્વીકારીશું તો આપણે ગુલામજી રહીશું.

શેઠ ગુલામહુસેન સુનાવાળાએ ઠરાવને વધુ ટેકા આપતાં જણાવ્યું કે આ જાતનો ઠરાવ નામદાર મહારાવ સમક્ષ પ્રતિનિધી તરીકે રજુ કર્યો હતો નામદાર મહારાવે જવાબમાં જણાવ્યું હતું કે પ્રજા આ હક માટે હજુ લાયક થઈ નથી. આપણે હવે આપણી લાયકતા પુરવાર કરવાની છે. શીતળા ફરજિયાત નથી એમ રાવશ્રીએ જણાવ્યું છે પણ પ્રજાએ હવે શીતળા કહાડનારા અમલદારો ફરજિયાત શીતળા કહાડે તો લોખંડે તેમની સામે થવું જોઈએ અને જરૂર પડતાં લાઠીનો સ્વાદ ચખાડવો માટે માત્ર બુલ-લમાન ભાઈઓ તો માથાં ભાગવાને ચુકે તેમ નથી પણ હીંદુ ભાઈઓને મારી ખાસ અપીલ છે કે તેમણે સંગઠિત થવું ઘટે છે. આ સંગઠન તે શીલદાસ કહે છે તેવું નહીં પણ લોઠીનું સંગઠન છે.

મી० પ્રાણલાલ સાકરલાલ મહેતાએ જણાવ્યું કે આપણને સુરાન્ય નહીં પણ સ્વરાન્ય જોઈએ છે. જો નામદાર મહારાવ આ ઠરાવનો અમલ કરે તો શ્રીમાનસીંહ કહે છે તેમ આવતી પરીપદ વખતે મહારાવનો ઉપકાર માનવાનો એજ્ઞા ઠરાવ પડશે. આપણે દુનીયામાં રહીએ છીએ તેથીજ આ ઠરાવ કરવાની જરૂર છે. માઇસોરમાં સ્વરાન્ય છે, એટલે ત્યાં આવી પરીપદ ભરવાની જરૂર રહેતી નથી. આપખુદનો આપણે વીનાશ કરવાનો છે. હમણાં ત્યાં ત્યાં આપખુદ છે અને તે આપણે તોડવાની છે, આપણે બળવાન બ્રીટીશ સરકાર અને આપખુદ રાજ વચેથી આપણે

આરગ કહાડવાનો છે. આપણે પ્રમાણિક હોઈશું તો આપણને જરૂર ફતેહ મળશે. પ્રમુખ સાહેબ, આ સભામાં એક પણ પ્રમાણિક માણસ છે કે ?

પ્રમુખ—તમે પોછેજ છો.

મી० પ્રાણલાલ—હું એવો દાવો કરતો નથી. તમે પ્રમાણિક છો. બોલો તમને તેવા કહે છે.

પ્રમુખ—એ બાબતમાં મારો નંબર તમારી પાછળ છે.

મી० એલ. વી. ઠાકરે વધુ ટેકા આપતાં જણાવ્યું કે માંડવીને લકડેલાણ પડ્યો છે એમ વાઇસરોયની મુસાફાત પ્રસંગે એક બાપણમાં જણાવવામાં આવ્યું હતું, પણ એ લકડેલાણ પડવા માટે કોણ જવાબદાર છે ? માંડવી મારી જનમલુમી છે તેને લકડેલાણ પડ્યો છે એમ કોણ કહે છે ? મારે તેનો જવાબ જોઈએ છે, પણ જવાબ આપે કોણ ? જવાબદાર રાજ્ય તંત્ર હોય તો આ સવાલનો જવાબ આપે કેની ? આ ઠરાવથી અપખુદ સનાતનો મોતનો ઘંટ વાગે છે. નામદાર વાઇસરોયે પણ કે એક માણસ હસ્તક બધી સત્તા રહેવી જોઈએ નહીં. વળી કારોબારીઓ હસ્તક ન્યાયની રુક્ષા રહેવી જોઈએ નહીં; એટલે મહારાવ જોડેની કોર્ટમાં બેસી શકે નહીં. એ કોર્ટમાં તો બાહોશ બેરોરટર બેસી શકે, રાજ્ય અને પ્રજા વચ્ચે પીતા પુત્રનો સંબંધ છે

મી० કૃપાલ જીવાણીએ ઠરાવને વધુ ટેકા આપતાં જણાવ્યું કે આપની સમક્ષ રજુ કરાયેલા રાજ્યવહીવટમાં જવાબદારીના તત્વને આમેજ કરનારા ઠરાવને અનુમોદન આપવા હું ઉપરથીત થયો છું આપ સાહેબો સારી રીતે વાંકે છે કે અત્યારનું આપણું રાજ્યતંત્ર કમ્પ્લેક્ષ દેશને બીલકુલ જવાબદાર ન હોવાથી તે પ્રજાપ્રીય બનાવવો એ આપણી અને ખુદ શ્રીમાન કમ્પ્લેક્ષ નરેશની પ્રાથમિક ફરજ છે.

આ ફરજનું જ્ઞાન શ્રીમાન કમ્પ્લેક્ષ નરેશને આપણે કરાવ્યે તે કરતાં તેઓ નામદાર વખતો વખત પરદેશમગ્ન કરતા હોવાનાં કારણે પશ્ચીમનાં દેશોની રાજ્યપદ્ધતીના અભ્યાસક હોય એમ માની શકાય અને મારી એ આન્યતાને તેમણે “ લીમ ઓફ નેશનસ ”માં હીંદુસ્થાનના રાજ્યોના પ્રતીનિધી તરીકે આપેલી હાજરીએ દઢ કરનારી છે, તેઓ સાહેબ રાજ્યપદ્ધતીના ઉગ્ગ અભ્યાસક છે, એ એટલા ઉપરથી પણ સામીત થશે કે તેમણે નામદારને નરેન્દ્ર મંડળે પોતાના ઉપપ્રમુખનો ફરજને આપ્યો છે.

આ સખળા કારણો એમ સાબુત ખાત્રી આપે છે કે પશ્ચિમ અને અને પુર્વના જુદા અને વર્તમાન સાશન તત્ત્વોના તેઓ મિત્ર નીરીક્ષક નહીં પણ અભ્યાસક છે. આથીજ તેઓ પાસેથી તેમના ખુદ તેમના રાજ્ય-વહીવટમાં, પશ્ચિમમાં, તેમજ હિંદમાં બહુધા સર્વત્ર પ્રચલીત રાજ્યપદ્ધતીની આપણે રીતસરની માંગણી કરીએ છીએ. આ માંગણી કરવામાં આપણે હેતુ હીંદી સુધારાના પરમ મિત્ર મી० મોન્ટેગ્યુએ દર્શાવેલી આકાંક્ષાઓને ક્ષીતારથ કરવાનો છે. બ્રિટીશ હિંદને મોન્ટેગ્યુ એમ્સફર્ડ સુધારા અનવ-યે જે મતાધીકારના હકો મળ્યા તેવાજ હકો આપણે આપણી રાજવીકૃતેથી માગીએ છીએ.

આપણા દેશની કહેવાતી મ્યુનીસીપાલિટીઓ તો આપે જોઇજ હશે. એ પર અબીપ્રાય આપવાનું કારણજ ન હોય, સમય જે વસ્તુગતે નથી તે પર વળી અબીપ્રાય શાનો? મુંબઈની મ્યુનીસીપાલિટી સરહદપરના પા-ડેશી અધધાન રાજ્યને માનપત્ર આપી શકે છે. આપે જોયું છે કે હિંદના નામાર્જીત દેશનાયકોને પણ તે મ્યુનીસીપાલિટી માનપત્ર તેટલાજ પ્રેમપુર્વક સન્માન આપી શકે છે. પણ કેમના કેદર બંદર માંડવીની કહેવાતી મ્યુનીસીપાલિટી પોતાના દેશના સાચા પ્રતીનીધીઓથી ચુંટાયેલા તાજ વગરના રાજ આપણા સભા પતીનો સત્કાર કરવા જમન ન થાય તે, શોચનીય છે. પણ સજનો દુઃખનો વીષય છે કે પ્રજાકીય મ્યુનીસીપાલિટીજ અહીં નથી અને તેથીજ આપણી આ માંગણી રાષ્ટ્ર બંધારણ પુર્વકની અને અદ્યસરની છે આ પરથી આપે એમ સમજવાનું નથી કે આપણી મ્યુનીસીપાલિટી માટેની માંગણી એ ફક્ત માનપત્રો માટેનીજ છે. મ્યુનીસીપાલ અધીકારમાં શહેરનું આરોગ્ય, શીક્ષણ, સાર્વત્રીકપ્રકાશ, પાણી અને સ્વચ્છતા વગેરેપર સંપુર્ણ દેખરેખ રાખી શહેરને સ્વચ્છ, સુંદર અને આખાદ બનાવવાનું છે. આવા અધીકાર વાળી મ્યુનીસીપાલિટીજ આજ અત્રે હોત તો, છેલ્લા ત્રણ દીવસમાં આપણે સખળાઓને જે ત્રાસો વેઠવા પડ્યા છે, તે વેઠવા પણ ન પડત અને બંદરી સગવડ પણ થાત. આ અને આવા સખળા કારણો પ્રત્યે આપણે રાજ્યવ-હીવટમાં સુધારા સ્વીકારવા આગ્રહ કરીએ છીએ.

સજનો ! ધારાસભા પણ તેટલાજ માટે જરૂરની છે. દેશના કારો-ખારને પ્રજાકીય અને પ્રજાપ્રીય બનાવવો હોય તો આજના રાજ્યવહીવટમાં આ તત્ત્વ દાખલ કરીજ છુટકો છે બ્રિટીશ હિંદમાં બંધારણ માર્જીત આવી યોજના હોવાથી ત્યાંની પ્રજાને ન્યાય સુખ અને

અને સુલભ મળી રહે છે. તેમ ત્યાં પ્રજાઅવાજ પણ મક્કમ રળુ થઈ શકે છે. મારે જણાવવું જોઈએ કે હું સીટીશ હીંદનાં આચારના રાજ્ય બંધારણનો ખીલકુલ પક્ષપાતી નથી કારણ ત્યાં પણ છેવટે તો નાં વાઇસરોય કરે તેજ થાય છે એટલે ત્યાંનું રાજતંત્ર પણ એકલી અટુલી ‘શાશીતોના સંમતી’ની શાશન પદ્ધતી છે એમ ના કહી શકાય. ” છેવટે પ્રજાકીય તંત્ર તે પ્રજાનેજ જવાબદાર હોવું જોઈએ અને હું એજ તત્વનો તીરસ્કાર કરું છું. તેટલા માટેજ ફક્ત દેશના જુદા જુદા પ્રદેશોમાંથી ચુંટાયેલા સભ્યોને ધારાસભા અને તે મારફતેજ વહીવટ એ ખુદ રાજ્યને વધુ દ્રઢ બનાવનારી અત્યંત જરૂરી વાત છે.

આપણે ત્યાં પ્રધાનજ નથી. ત્યાંવળી પ્રધાન મંડળની વાત એ આપનો આશ્ચર્યકારક લાગવાની પણ આ સઘળુંજ કુચ્છ રાજ્ય માટે આશ્ચર્યજનક હોવા છતાં પ્રાણુચાલુ સમાન છે અને તેટલા માટેજ પ્રધાન સહીત પ્રધાન મંડળની અનીવાર્ય આવશ્યકતા છે કે જે પ્રધાનમંડળ હું ઉપર જણાવી ગયો તે ધારાસભાનેજ જવાબદાર હોય.

પશ્ચિમના દેશોમાં વર્તમાન પ્રજાસત્તાક રાજ્યો પ્રચલીત છે, મારી માન્યતા મુજબ ફક્ત એક આગલ પ્રદેશજ “ રાજ ” જેવી સંસ્થા ધરાવે છે, ત્યાં પણ રાજ અને રાજ્ય કુટુંબને વરપાસનો આપવાનું બંધારણ છે, આવા અત્યુત્તમ બંધારણથી દેશની સંપત્તિનો મનમાન્યો વપરાસ અટકે છે અને ગભગભની નીરઅંકુશીત વસણુપર પણ કાપ પડે છે. આજની આપણી “ શાશક ” સંસ્થા લોકો માટે ભારે નામ રાખવા જેવી સંસ્થા થઈ ગઈ છે આ સઘળું મટાડવા રાજ અને રાજ્ય કુટુંબને વરપાસનો આપવાના પદ્ધતિ દાખલ કરવી એ અતી આવશ્યક છે.

આપનો વધુ સમય લેવા બદલ મને મારી આપણા આ સવાલ એટલો વીશાળ અને ઉંડો છે કે એનાપર ગ્રંથોના ગ્રંથો લખાયા છે અને લખાય કંઈ સાશન પદ્ધતિ સારી એ આજે કોઈ દેશ નક્કી કરી શક્યું નથી. મારી માન્યતાનુસાર હું વર્તમાન ન્યુઝીલેંડમાં ચાલુ રાજ્ય પદ્ધતિનેજ વખાણનારો છું. આવી પદ્ધતિ મારા ભાગશાળી દેશમાં શીઘર દાખલ થાય એમ ઇચ્છી આ ઠરાવને હું મારો અંતઃકરણ પુર્વકનું અનુમોદન આપું છું.

મીં મથુરદાસ દાનજી મટાણીએ ઠરાવને વધુ ટેકો આપતાં જણાવ્યું કે આ ઠરાવ પ્રજાની દૃષ્ટિએ રળુ કરવામાં આવ્યો છે, આદ્ય આપણે

પ્રાપ્ત કરીએ તો બધું પ્રાપ્ત કરેલું ગણાય અને કંઈ કહેવાનું રહેજ નહીં. જો ઠરાવમાં મંગેલું મળી જાય તો પછી વધુ માંગવાનું રહેજ નહીં,

મી૦ મટાણીએ આગળ ચાલતાં જણાવ્યું કે રાજની દૃષ્ટિએ જણ્યોરી શકે આ ઠરાવનો અમલ થવાથી માત્ર પ્રગતેજ નહીં પણ રાજને પણ લાભ છે. વફાદારી અનેક જાતની છે. કેટલીકવાર ફરજયાત રીતે વફાદાર રહેવું. પડે છે અને દાંભીક રીતે પણ ધણી વફાદારી બનાવે છે, આપણને આવી વફાદારી જોઈતી નથી. રાજ આપણી પાસે ખરી વફાદારીની આશા રાખતા હોય તો તેમણે રાજ્યતંત્રમાં જવાબદારીનું તત્વ દાખલ કરવું ઘટે છે. નામદાર મહારાવે પ્રતીનીધી મંડળને જણાવ્યું હતું કે પ્રજા આ હક માટે લાયક નથી. જો પ્રજા નાલાયક હોય તો તે માટે કોણ જવાબદાર છે ? જો નાલાયકાત હોય તો કેળવણી વગેરે સાધનો દાખલ કરી તે દુર કરવી જોઈએ. કચ્છમાં પાણી અને તેજ છે પણ ઉત્તેજનની જરૂર છે.

કરાંપિવાલા મી૦ હાતીમભાઈએ ઠરાવને ટેકા આપતાં જણાવ્યું કે માંડવી ખાતે અમે ઉતરયા ત્યારે અમારી ખાત્રો થર્મ કે પુરાણોમાં જે નરક વીણે વરણન છે તે ખેટો ખ્યાલ નથી પણ ખરી વાત છે. પ્રયત્નથી નર પણ નારાયણ થઈ શકે છે. માંડવીના લોકોએ પણ તેમ પ્રયત્ન કરવાના છે. માંડવીના લોકોએ બાહર નીકળી પેતાની સીંદી તપાસતી ઘટે છે. આપણે આ ઠરાવમાં દરબારને અરજ કરો છે પણ દરબારને શા માટે અરજ કરવી જોઈએ ? માંડવીના કુતરાંઓને જોઈ માઈ હૃદય દરવી રહે છે. માંડવીના રસ્તા નરકરૂપ છે. દરબારને અરજ કરવી હોય તો કુરો પણ જે બાબત આપણા હાથમાં છે તે આપણે પોતે કેમ ન કરવું ? અસહના વખતમાં બધું રાજ્ય કરી આટલું વધેલું નહતું સ્થાનિક સ્વરાજ્યની બાબતમાં પ્રાચીન હિંદ ધણું આગળ વધેલું હતું સાંધમાં ૫૦૦૦ વરષ પરના શહેરના ખંડીયર નીકળ્યાં છે તે પરથી જણાય છે કે પ્રાચીન હિંદ દમાં ગટરો, વગેરે સગવડ હતી. ખીજા પ્રાચીન ખંડીયરો પરથી જણાય છે કે પ્રાશયાતય દેશો કરતાં પણ તે વખતનું હિંદ આગળ વધેલું હતું.

મી૦ હાતીમે આગળ ચાલતાં જણાવ્યું કે આપણે હાથે ગંદકી દુર કરી શકીએ તેમ છીએ. પ્રતીનીધીઓને મારી વીનંતી છે કે શનીવારે ઝાડુ સાથે દરવાજા આગળ હાજર થવું, જો મારા કચ્છી મીત્રને બેઠ આપવાની જરૂર પડશે તો હું તેને ઝાડુની બેઠ આપીશ મત લેવાતાં ઠરાવ પસાર થયેલો જાહેર થયો હતો.

મીં કાંતીપ્રસાદ અંતાણીએ તે પછી નીચલો ઠરાવ રજુ કર્યો હતો:—

આ પરીપદ નીચ્ચીતપણે માને છે કે કચ્છના રાજ્યતંત્રતા ધોર-જીસર પસાર થયેલા કાયદાના સરવોપરીપણાને સરવથા સ્વીકાર થવો જોઈએ અને તે સંબંધમાં આ પરીપદ ખાસ ઠરાવ કરે છે કે કારોબારી આપખુદીથી કોઇપણ પ્રજાજનની અંગત સ્વતંત્રતાની અવગણ થવી જોઈએ નહિ અને જે કોઇપણ વ્યક્તિને નીચકારણ અને ધોર સર તપાસ કર્યા વીના પકડવામાં આવે તો તેને જામીનપર અથવા વગર જામીને સતવર છુટકારો રીતસર અરજી અને સંતોસ કારક મુચરકો આપવાથી અર્થ જોઈએ.

મીં કાંતીપ્રસાદ અંતાણીએ ઠરાવના ટેકામાં જણાવ્યું કે મારા અનુભવ પરથી હું કહું છું કે નાના અમલદારો પોતાનું વેર વાળવા માટે અનેક માણસોને રોકી રાખે છે વગર તપાસે કાઢને ખેસાડી રાખવાનું કાયદા વીરુદ્ધ છે.

પ્રમુખે તે પછી જણાવ્યું કે મુંબઈ ખાતેથી મીં લખમસી ગુંડા લાવાલા તરફથી અને તારનો સંદેશ મળ્યો છે. તેમાં જણાવવામાં આવ્યું છે કે ગુંડાલાના કેટલાક તુફાની લોકો મારા આપાને મારી નાખવાના પ્રયત્ન કરે છે તેમને બચાવો.

પ્રમુખે જણાવ્યું કે મેં આ સંદેશ પોલીસ કમીશનર પર મોકલતા તેમને અને જણાવ્યું કે એક સવાર ત્યાં મોકલ્યો છે અને એ માણસને બચાવવા માટે બીજા પગલાં ભરીશ.

પ્રમુખે જણાવ્યું કે તમે નહીં માનશો કે હું મલમપટા બગાડવા હિમ્મત થયો નથી. હવે જે થયું તે થયું પણ સહવાર પડી છે, તે પોલીસ કમીશનરના સંદેશાપરથી જણાય છે અને વાગડ આવવાનું આમંત્રણ થયું છે તે હુંજર જઈશ (તાળીઓ) અને ગમે તે ખોરાકથી ચલાવીશ હું પણ ગરીબ માણસનું ફરજદ છું. મારા દાદા પાસે પછસા નહીં હોવાથી મારા ખીતાને હજામ બળદની સાથે જોડાવું પડ્યું હતું આથી ગરીબી સહી લેવાને હું તૈયાર હતો.

મીં કાંતીપ્રસાદ અંતાણીએ તે પછી નીચલો ઠરાવ રજુ કર્યો હતો.

આ પરીષદની પહેલી બેઠકમાં ઠરાવ ૧૪ માં જણાવેલા કચ્છ રાજ્યની જાહેર અમલદાર વરગની નીમણુંકમાં માત્ર લાયકાતનું ધોરણ દાખલ કરવા માટે આ પરીષદ ઠરાવ કરે છે કે દરબારી અમલદાર વરગમાં મુખ્ય જગાઓ પુરવા માટે જે ઉમેદવારો અગાઉથી નીશ્ચયીત કરેલી જાહેર પરીક્ષામાં પાસ થયા તેનેજ લેવા અને તેમ કચ્છીઓને પહેલી પસંદગી આપવી અને દરબારને અરજ કરે છે કે વરતમાન અમલદાર વરગમાં વચે વરૂદ, અશક્ત અને પોતપોતાના કામને માટે અયોગ્ય થયેલા રાજ્યના નોકરોને વયાજખી વરસાપન આપી તેમને ઝોંધા અધીકારથી દૂર રેગ કરવા અને તેમની જગાએ લાયક અધીકારીઓની ઉપર કહેલા ધોરણસર નીમણુંક કરવી. મીં અંતાણીએ ઠરાવના ટેકામાં જણાવ્યું કે હમણા લાગવગવાળા અને સગાવહાલાં નોકરીમાં ધુસી જાય છે હાલના અમલદારોમાં પોલીસ કમીશનર મીં અબ્દુલ રશીદખાન બહુ લાયક છે તેમની મારા તરફ મહેરબાની છે પણ આમ તરફ તેમની એવી વરતણુંક હોવા વીશે મને શક છે બહુવાર અમલદારો જોઇતા નથી. આપણને કચ્છ માટે કચ્છી અમલદારો જોઇએ છે પણ હમણા કચ્છીમાં કચ્છીઓજ મોટે ભાગે ઝોંધાપર છે અને તેઓ પ્રજાને પીડે છે હમણાના અમલદારોમાંના જે વીરૂદ થયા છે તેમને પેનશન આપી ફારગકરી જવાનોને તેમની જગાએ નવા જોઇએ હમણા પેનશન મળતું નહી હોવાથી અમલદારો ઝોંધાને વળગી રહ્યા છે અને અમલ દીલો થાય છે,

મીં ગુલાબશંકર અમરેતલાલ ધોલકીઆએ ઠરાવને ટેકા આપ્યું પછી તે પસાર થયો હતો.

મીં પુરૂષોત્તમદાસ ધનજીએ તે પછી નીચલો ઠરાવ રજુ કર્યો હતો:

કચ્છના મુખ્ય અમલતની જગા હાલ લગભગ ચાર વરસથી ખાલી પડી રહેવાથી રાજ્યહાવટની સરળતા તેમજ વધી જતા પ્રશ્નોના ચુકાદાને મોટી હાસી થાય છે, માટે આ પરીષદ નામદાર મહારાવશ્રીને સવીનય અને આત્રહ પુરવક અરજ કરે છે કે આ જગાપર બહોશ દેશના જાહેર જીવનમાં પંકાયેલા, કચ્છ પ્રજાને રાજ્ય કાર્યમાં પ્રગતીમાર્ગે ચડતી શક્તિ અને રચનાત્મક કાર્ય કરી શકે એવા કોષ અને ત્યાંસુધી કચ્છી પ્રહરથ અને કચ્છીને અભાને હીદી ભાઈની સત્વર નીમણુંક કરવી. મીં પુરૂષોત્તમદાસ ધનજીએ ઠરાવના ટેકામાં કહ્યું કે મહારાવશ્રી દીવાન નહી રાખવાથી

રાજ્યને ભારે નુકશાન કરી રહ્યા છે કારણ કે દીવાનની ગેરહાજરીમાં જીલ્લા જુદાં ખાતાં પર જોઇતો અકુશ રહેતો નથી વાઇસરોયની પધરામણી પ્રસંગે શણગારની તક્યારી જોકે મહીનામાં થઈ તો શું દીવાન શોધી શકતો નથી રાજ્ય કુંડલા અમલદારને રૂ. ૩૦૦૦ આપે છે અને ખીજા અમલદારને પણ ભારે પગાર આપે છે તો દીવાનપદ, માટે રૂ. ૫૦૦૦ નો પગાર પણ આપવો પડે તો તે આપીને અનુભવવાળા જાહેર પુરૂષને એ ઝોધાપર નેમવો જોઈએ છે.

નાગરેયાના ઠાકોરશ્રી વેરીસાલજીએ ઠરાવને વધુ ટેકા આપતાં જણાવ્યું કે રાજાના પાંચ મુખ્ય અંગ છે તેમાં એક અંગ મંત્રી છે. અને મંત્રીનો ઝોદ્દાની ખામી છે તે મહારાવશ્રીએ ઝટ પુરવી જોઈએ

જીજીવાલા મીં સાકરચંદ્રે ઠરાવને વધુ ટેકા આપતા જણાવ્યું કે આપણું જોઈલર નકામું છે છતાં તેને લાઇ ચલાવવામાં આવે છે. ખીજા રાજાએને દીવાનપદ માટે લાયક માણસો મલે છે અને કચ્છના નામદારે મહારાવને દીવાનપદ માટે લાયક માણસ મળતા નથી તે આપણી અજાયબી છે. જો પુરતો પગાર અને સત્તા આપવામાં આવે તો દીવાન તરીકે જરૂર લાયક માણસ મળશે.

મીં હરીદાસ કરસનદાસે જણાવ્યું કે ઠરાવમાં જણાવવામાં આવ્યું છે કે દીવાન તરીકે કચ્છીને નેમવો પણ હું એવી સૂચના કરવા માંશું છું કે એકલા કચ્છી નહીં પણ લાયક કચ્છીને દીવાન નેમવો જોઈએ લાયક માણસો તો છે પણ નામદાર રાવશ્રી પૈસા છોડવા માંગતા નથી. તેઓ હેલગ ૧૬ પાછળ પૈસા ખર્ચે છે પણ દીવાનના પગાર માટે નાણાં ખરચવાની આનાકાની કરે છે.

મીં મથુરદાસ મટાણીએ નીચલો ઠરાવ રજુ કર્યો હતો:—

(અ) આ પરીષદ કચ્છ રાજ્યની હંડીઆમણની વીકટ બાબતમાં ૧૩ીં ૧૪ વ્યવસ્થા. સંતોષકારક રાજ્ય નીતિના અભાવ માટે અત્યંત ખેદ જાહેર કરે છે અને ખુદ મહારાજાશ્રીએ તે સંબંધી ગદ્ય પરીષદના ઠરાવોના જવાબમાં આપેલા વચનને બાર માસ થવા બાબ્યા છતાં હજી પણ એ સંબંધી કાંઇ પણ વ્યવસ્થા થઇ નથી તે માટે ખેદ જાહેર કરે છે અને આગ્રહપૂર્વક અરજ કરે છે કે આ બાબત પર પ્રગતે સંતોષ થાય, કેનાં દુબર હિલોગ તેમજ એતીની ખીલવણી થાય અને વેપારની સલામતી

જળવાઇ રહે તેવા ઉપાયો લેવાં તપાસ કરવા અનુભવીઓની કમીટી નેમવાની અરજ કરે છે.

(આ) કચ્છ દેશના સામાન્ય ચલણમાં ફેટલોક ભાગ ધસાઈ ગયેલો કુમાલુમ પડે છે તે સંબંધી ૨૫૪૮ દરબારી હુકમ છતાં દરબારી ખાતાંઓ તેવા સીકકા લેવાની ના પાડે છે તે સંબંધી આ પરીષદ દરબારશ્રાવું ખાસ ખ્યાન ખેંચે છે, અને તેમને વીનંતી કરે છે કે આવા સીકકા ચલણમાંથી અમુક મુદતની અંદર પાછા ખેંચી લેવા, અને તે દરમિયાન દરબારી ખાતાંઓને મુળ હુકમને અનુસરી સીકકાઓ કબુલ રાખવા ફરમાવ કરવી.

મી० મુળરાજ કરસનદાસે ઠરાવને ટેકા આપતાં જણાવયું કે પહેલાં રૂપિયાની ચાર કારી મળતી હતી તેને બદલે પોણામે કારી મળે છે. લોકો માને છે કે આથી આપણને અનેક વસ્તુઓ સોંધી પડે છે પણ આ માન્યતા ખોટી છે રૂપિયાના પોણામે કારીના કૃત્રીમ ભાવને લીધે ખેડુતને ધણું સહન કરવું પડે છે એકલા રૂનોજ દાખલો લઇએ તો રૂ ઉઠાડનારા ખેડુનોને ફેટાં નુકશાન થાય છે તે શેઠ પુરૂશોત્તમદાસ ધનંડએ મોતાના બાપણમાં જણાવયું છે ઉંચી હુડીને કારણે પરદેશી માલ આપણે ત્યાં સોધો પડે છે આથી આપણા ઉદ્યોગોને સહન કરવું પડે છે આપણી આયાત ઘટી છે અને નીકાલ વધી છે અને જો કોઇને પણ આથી ફાયદો થયો હોય તો તે રાજ્યને છે પણ પ્રજા પાયમાલ થતી જાય છે અને તે કચ્છ છોડતી જાય છે.

ભુજવાલા મી० માનસીંગ કચરાએ ઠરાવનો વધુ ટેકા આપતાં જણાવયું કે આ નીચી હુડીથી કચ્છનું સત્યાનાથ નીકળી ગયું છે હાલના હુડીના ભાવથી રૂપિયાના ચલણમાં પગાર જેળવતાં રાજ્યના અમલદારોનેજ લાભ છે, ભુજનો ઉદ્યોગ આજે તુટી પડ્યો છે અને ખીડીવાલાની દુકાન વધી છે તેનું કારણ હુડીઆમણ છે.

કરાંચીવાલા મી० હાતમભાઈએ જણાવયું કે કચ્છનો વેપાર અને ખેતી નાથ પામ્યાં છે અને તે માટે રાજ્ય જવાબદાર છે હુડીયામણને કારણે ખેડુતોનું લોહી ચુસાઇ જવાથી તેઓ રાજ્ય છોડી જાય છે રાજ્ય હુડીયામણથી મુઠરેલી લુટ ચલાવી રહ્યું ઇ.

મત લેવાતાં આ ઠરાવ પસાર થયો હતો પરીષદની બેઠક તે પછી શુક્રવારે સહવારે કચ્છી ટાઈમ ૬ વાગ્યાપર મુક્તવરી રહી હતી.

કચ્છી પ્રમુખીય પરીષદની ત્રીજી દીવસની બેઠક આજે સહવારે મહાજન વાડીના યોગાનમાં બાંધવામાં આવેલા ખાસ મંડપમાં મળી હતી.

પ્રમુખે તે પછી નીચેલો ઠરાવ રજુ કર્યો હતો:-

આ પરીષદ તેના મારદ મંત્રી અને કચ્છના જાણીતા પ્રજાસેવક બાઈ ગોકળદાસ ખીમજીપર તા. ૫ જુલાઈ ૧૯૨૭ ના રોજ કચ્છના પાટનગર જુજના ધોરી રસ્તાપર ધોળે દીવસે થયેલા જીવલેણ હુમલાની નોંધ અત્યંત દીક્ષગીરી સાથે લે છે અને ભાષ ગોકળદાસના ધૈર્ય તેમજ સહનશીલતાની ખાસ કદર જીજ તેમનાંપર ગુજરેલા સીતમ માટે અંતઃક-રણપુર્વક દીક્ષસોજી જણાવે છે.

પ્રમુખે જણાવ્યું કે હું નથી ધારતો કે આ ઠરાવની વીરુદ્ધ કોઈ હોય અનેહગારો પકડાયા નથી તેમનાપર હુમલો થયો છે પણ તેમણે હજી ફરીયાદ નોંધાવી નથી. ફરીયાદ નહીં નોંધાવવામાં તેમનો વાંક છે. ધોરી રસ્તા પર તેમનાપર હુમલો થયો છતાં કોઈને પકડવામાં આવ્યો નથી તે દીક્ષગીરીભર્યું છે. મને આશા છે કે રાજ્ય ગુનેહગારોને પકડશે. બાઈ ગોકળદાસ પર હુમલો થવામાં ઠીકજ થયું છે, કારણ કે એમ થશે અને ભોગ અપાશે ત્યારેજ જાગ્રતી આવશે.

તે પછી મત લેવાતાં ઠરાવ પસાર થયો હતો.

જુજવાળા શેઠ સાકરચંદ પાનાચંદે તે પછી નીચેલો ઠરાવ રજુ કર્યો હતો.

આ પરીષદની પહેલી બેઠકમાં પમાર કરેલ ખેતીવાડી માટે પાણી ઇત્યાદી સગવડ તેમજ વેપાર વણજની સગવડ માટે કચ્છમાં વ્યવહારના, સ્થાનની અને જગત માટેની રાજ્યનાતીનાં સુધારા સંબંધી ઠરાવો ન. ૧૦, ૧૩, ૧૫, ૧૬, પુનઃ પસાર કરે છે, અને તે પરતવે અદ્યાપી કચ્છ દરબારની ઉદાસીનતા પ્રતી અત્યંત દીક્ષગીરી સાથે પોતાનો સખત વીરોધ જાહેર કરે છે અને કચ્છ દરબારને આગ્રહપુર્વક અરજ કરે છે કે જે હવે વગર વીલંબે આ બાબતોમાં પ્રસ્તાવિક પગલાં લેવામાં બેઠકે.

માતાના મંડપમાં અનેક વરસો સુધી ખાતરના ગંજ તેમાંથી હટકીન માટે સુરો ખાર પેદા કરવા વારતે દરબારી ફરમાનથી મચ્યા રહે છે, અને તે ખેડુતને ખેતીમાં ઉપયોગ કરવા દેવાની મનાઇ છે, તેથી ગંદકી તેમજ મંદવાડનું જોર આવાં ગામડાંઓમાં બહુજ વધી ગય છે. માટે પરીષદે જનસુખાકારીને તેમજ ખેતીવાડીની આબાદીને અનુકુળ રાજનીતી સતતજ જાહેર કરવી, અને તેને સતતજ અમલમાં મુકવી.

ખેતીવાડીના સંબંધમાં આ પરીષદ ખાસ કરીને રાજ્યની જમીનમાંથી ઉધરાવવાની મહેસુલની પધતી સંબંધી ના મહારાઓશ્રીનું ખાસ ધ્યાન

ખેંચે છે કે મહેસુલની વસુલાત કરતી વેળા અમલદારો તરફથી ખેડૂત વર-
ગને અનેક જાતની હેરાનગતી અને કનડગત કરવામાં આવે છે, તે દુર
કરવા સ્પષ્ટ કુકમ કહાડી તેને ગામેગામ પુરતી જાહેરાત આપી, ખેડૂત
વરગતી આ રીતે થતી હાડમારી અટકાવવી, અને જમીનની મહેસુલ
સંબંધી મુળ રાજ્યનીતીના પ્રાથમિક સીધાંતો યોગ્ય સ્થિતિઓ મારફતે
તપાસાવી, તે શાસ્ત્રીય રીતે સુકરર કરવા અને કચ્છની ધારાસભા મારફત
પસાર કરી અમલમાં મૂકવાં.

કચ્છમાં ચાલતી જગત પધતી ઉપર કરેલા ઠરાવનું વધારામાં આ
પરીષદ ખાસ ઠરાવ કરે છે કે એ વીષયમાં જે પશુ કોષ સુવ્યવસ્થીત
રાજ્યનીતી નીશ્ચીત કરવામાં આવે તેમાં ખાસ કરીને નીચેના મુદ્દા અને
તતવોનો સંતોષકારક રીતે સમાવેશ કરવો.

(અ.) કચ્છમાં આવતા દરેક માલ પર લેવામાં આવતી જકાત
એકજ સ્થળે લેવાવી જોઈએ, અને તે જે માલ એક બંદરે આયાત થયેલે
હોય, અને જેના ઉપર એકવાર નીરણીત દાણ અપાયું હોય, તેજ માલ
ફરી કચ્છ દેશના બીજા કોષ પશુ ગામમાં જાય, તો તેના પર તબોટ, કે
ચુગી કે એવાં બીજા કોષ પશુ નામે કે બહાને વધારે અને નવી જકાત
ન લેવી અને એક સરખી જકાત લેવી.

(આ) આયાત થયેલા માલ પર લેવામાં આવતી જકાતની રકમ
નીશ્ચિત કરવા માટે પરદેશી સીકા અને ખાસ કરીને સરકારી રૂપિયાના
ભાવ આજે જે અનેક જાતના ફેરવવામાં આવ્યા છે, તે તમામને ખજાનામાં
ચાલતા ભાવ મુજબ એકરાશ કરી દેવા કે જેથી વેપારી વર્ગને અને કચ્છી
આલમને આમ આડકતરી રીતે વેઠવો પડતો મોટો બોજો ઉઠાવવામાં
રાહત મળે.

(ઇ) જકાતના દરના મુળ સીદ્ધાંત અને આંતરીક આશય ઉદ્દેશ જે
હાલ પ્રજાથી સદંતર અજ્ઞાન છે તેને નીશ્ચીતપણે અને દેશના હુન્નર ઉદ્યોગને
સદંતર હિતેજન મળે તેમજ તેની અભિવૃદ્ધિ થાય એવી રીતની રાજ્યનીતી
સ્તવર જાહેર કરવી.

(ઉ) કચ્છમાં આયાત થતાં પુરતકો અને કેળવણીનાં અન્ય સાધનો
પર હાલ લેવાતી જકાત સત્વર બંધ કરવી.

શેઠ સાકરચંદે ઠરાવના ટેકામાં વીવેચન કરતાં જણાવ્યું કે આપણે

સુખ્ય આધાર ખેતીવાડી ઉપર છે અને હુંડીયામણને કારણે ખેતીનો ઉદ્યોગ નાશ પામતો નય છે, આપણી ખેતીની રશીતી સુધારવાની પણ જરૂર છે બે બાબતો છે એટલે એક ઠરાવ બે ઠરાવનો સમાવેશ થઇ નય છે. હુંડીયામણ વીશે કાલે ધણું બોલાયું છે પણ હું એટલું તો જણાવીશ કે હુંડીયામણનો નિકાલ નહિ થાય ત્યાં સુધી ખેતીનો ઉદ્યોગ ખીલવાનો નથી. ખીજા ખાતાની માફક રેવન્યુ ખાતામાં પણ ખીનલાયક અમલદારો છે અને તેઓ પ્રજા પર ભારે ભુલમ કરી રહ્યા છે. મહેસુલ કેવી રીતે લેવાય છે તે જાહેર પ્રજા તો શું પણ ખુદ ખેડુતો પણ જાણતા નથી. ખેડુતોની આ અજાનતાનો લાભ અમલદારો લે છે ખેડુતો ખાસ કંટાળી બીજા ધંધામાં જોડાતા નય છે. ખેડુતો પાસેથી કેટલેક ઠેકાણે ડાા મો ભાગ તો કેટલેક ઠેકાણે અર્ધ ભાગ લેવાય છે, આ ભાગ ઉપરાંત અનેક લાગા લેવાય છે. આ બધા લાગા ગણાવું તો ખેડુત પાસે ધણું ઓછું રહે છે, જો આ રશીતી નહિ સુધરે તો કચ્છ અજ વીના ટળવળવાની વખત આવી પહોંચશે. ખેડુતોને આ ઉપરાંત અમલદારો અનેક રીતે પજવે છે તેમની સામે નનામી અરજ થાય છે અથવા કરાવવામાં આવે છે અને એ બાબત તેમને પજવવામાં આવે છે પટેલ એક વખત સુખી પ્રજા વચ્ચે મધ્યસ્થ પુરૂષ હતો તે હવે રાજ્યનો વેચાયેલો પુરૂષ થઇ પડ્યો છે અમલ છતાં આ અમલદારો ગામડામાં નય છે ત્યારે પટેલો લોકો પાસેથી પછસા ઉધરાવી તેમની પરાજિત કરે છે. પછસા મળવા છતાં લોકો પાસે નાણાં મળવાની ખોટી રશીદો લખાવી લેવામાં આવે છે. મહેસુલી ખાતુ એક રીતે અંગારાનો દરીયા છે.

શેઠ સાકરચંદ તે પછી જગાત વીશે બોલતાં જણાવ્યું કે જમીન અને દરીયા માર્ગે આવતા માલપર આપણે ત્યાં જકાત લેવાય છે આ જકાતમાં પણ હુંડીયામણ વચ્ચે આવેલી માલની કીમત કોરીમાં ગણાય છે અને એ કોરીના ભાવ પણ ભુદા ભુદા હોય છે અમુક વસ્તુની કીમત નકકી કરતી વખતે રૂપિયાની પાંચ તો કોઇ વખતે આઠ કોરી ગણવામાં આવે છે જ્યારે કોરીનો ભાવ તો ખીજેજ છે જકાત તરીકે ધણી વારે કીમતના ટકા જેટલી રકમ વસુલ કરવામાં આવે છે વળી જકાત ભરી તો માલ એક ગામથી ખીજે ગામ લઇ જવામાં આવતાં ત્યાં ખીજવાર જકાત લેવાય છે, ખાસ સ્થાનિક ઉદ્યોગને ઉત્તેજન મળતું તથી. એક અવાજ-ધર્મના પુસ્તકો અને મુર્તીઓ પર પણ જકાત વાય છે.

શેઠ સાકરચંદ-હું તે જાણું છું હવે પછી તે વીશે હું બોલીશ.

તેમણે આગળ ચાલતાં જણાવ્યું કે જકાતની પદ્ધતિ એકસરખી નથી માસતેલ પર માંડવીમાં રૂપિયાનાં ભાવ પ્રમાણે મુદરા ખાતે ફારીના ભાવ પ્રમાણે જકાત લેવાય છે આ ઉપરાંત ધર્મના પુસ્તકો અને મુર્તી પદ પણ જકાત લેવાય છે. જે જકાત અને ખેતીવાડીની આ સ્થીતી નહિ સુધરે તો ૨૫ વરસ પછી શું થશે તે હું કહી શકતો નથી.

મી० યુસુફ અલારખીયા પટેલે ઠરાવને વધુ ટેકા આપતાં જણાવ્યું કે આપણે ત્યાં જકાત રૂપિયા અને ફારીના ભાવમાં લેવાય છે આ પદ્ધતિ એક સરખી હોવી જોઈએ. એક ગામવાલાને એક રકમ આપવી પડે અને બીજા ગામવાલાને બીજી રકમ આપવી પડે તે ઇચ્છવા જોગ નથી જગતના ધારણમાં ફરફાર હોવાથી એક ઠેકાણે બીજા સોંધી અને બીજે ઠેકાણે મોંઘી વેચાય છે.

ખેતીવાડી વીધે ખેલતાં તેમણે જણાવ્યું કે ખેડૂતોને રાહત આપી તેમની સ્થીતી સુધારવી જોઈએ. જકાતની પદ્ધતિ કરવા માટે કલંકરૂપ છે સાહિત્યની જકાત તો નીચીજ નવી જોઈએ. આપણા દેશમાં કુંગરો છે અને પાણી રોકી તળાવ બાંધવામાં આવે તો ખેડૂતોને ધણો લાભ થાય. રાજ્યે આ બાબત પર ધ્યાન આપવું ઘટે છે. યુનાની ભુજ પણ વધતી ગઈ છે. માંડવીના પીળરાઓની પણ જકાતની બાબતમાં ધણી ફરીયાદ છે.

મી० ઇસ્લામલ નદ્દલુ સમેનીએ વધુ ટેકા આપતાં જણાવ્યું કે મહારાવે વડા લાટને જણાવ્યું કે કચ્છની જમીન ઉતરતી અને વરસાદ ઓછો છે. કચ્છમાં જમીન ઉતરતી છે પણ કુદરત તરફથી પણ બકીસ મોટી છે જે બુદ્ધિતો ઉપયોગ કરવામાં આવે તો પરિણામ ધણું સારું આવે. નેહેર ખાતાવાલા મી० કાલેમને એક વખતે રેતીવાલા પ્રદેશમાં આવવાનું કહ્યું હતું તેમની સાથે ગયો. મેં તેમને કેટલીક સલાહ આપી પણ તેઓ રજા મોરા અને હું રહ્યો કાળો એટલે મારી વાત તેમના ધ્યાનમાં ઉતરી નહી. કચ્છને પહેલાં સીધું પાણી મળતું હતું પણ ઝરાના ધુરધ પછી એ પાણી મળતું બંધ પડી ગયું છે.

મી० સમેનીએ આગળ ચાલતાં જણાવ્યું કે પાણી લાવવા માટે બી-કાનેરના મહારાજાએ કેવા પ્રયત્ન કર્યા છે તે બધા જાણે છે. આપણે પણ તેવા પ્રયત્ન કરવા છે અને સીધું પાણી વાપરવાનો આપણે હક પાછો મેળવવો જોઈએ. ખેડૂતોની સ્થીતી ૧૨ ભાગ અને ૧૩ લાગીઆ જેવી છે.

અત્યારે એટલા બધા લાગા છે કે ખેડૂતોની પાકડી કાઢ કાઢવાર ખેંચાઈ જાય છે. રખાડીઓની હાલતને તો હજુ કાઢએ વીચાર કર્યો જણાતો નથી.

ચરપારકર અને ઉમરકાટ ખાતેની જકાત વસુલ કરવાની પધતીની કચ્છની પધતીની સરખામણી કરતાં જણાવ્યું કે અત્રે કાઢ પહોંચ માગે કે ગ્રાણી નીકળી જાય. અત્રે જકાત વસુલ કરવા પાછળ ભારે ખરચ થાય છે. ૪૦ ફેરી વસુલ થાય તો ૨૦ ફેરી વસુલ કરવા પાછળ ખરચાઈ જાય છે. કચ્છના એક ભાગ પર સીધું બીજા ભાગપર ફરીયો એને ત્રીજા ભાગમાં ખનીજ પદાર્થો છે.

તેમણે આગળ આવતાં જણાવ્યું કે ઇંગ્લાંડ જેવા સુધારા આપણે ત્યાં થયા હોત તો આપણુ ઇંગ્લાંડ કરતાં વધી જત. મહેસુલ અને જકાતને નામે લોહાનું લોહી લેવામાં આવે છે.

શેઠ કલ્યાણજી ધનજીએ ઠરાવને વધુ ટેકા આપતાં જણાવ્યું કે જકાત પધતી દેશના ઉદ્યોગના રક્ષણ માટે ઉપયોગી છે અને સુધરેલા દેશો દેશના ઉદ્યોગ અને વ્યાપારના રક્ષણ માટે તેવી રીતે જકાત નાખે છે, બ્રિટીશ હીંદમાં સીમેન્ટ અને લોખંડને ઉત્પન્ન મળે તેવી રીતે જકાત નાખાય છે અને દીવાસળીના ઉદ્યોગ વીશે હમણાં તપાસ ચક્ર રહી છે. આપણે ત્યાં જુની પધતીએ જકાત લેવાય છે, સાહિત્યપર કાઢ પણ દેશમાં જકાત લેવાતી નથી આપણે ત્યાં પણ જમાના પ્રમાણે જકાતની પધતીમાં સુધારો થવો ઘટે છે.

મીંડ લાલજી રામદાસે જણાવ્યું કે આપણા મહારાવશ્રી ધણા બાહોશ છે, પણ તેમણે કુખાતી જતી મીલકત બચાવવા માટે કંઈ પ્રયત્ન કર્યો નથી. તુણા અને માંડવીના બંદર નાશ પામ્યાં જાય છે. ફટલેક ઠેકાણે રાજ્યના વહાણ કાઢી જઈ નાશ પામવાની સ્થિતિ પર આવી પડ્યાં છે.

રાજ્યે રેલવે અને મોટર સીરાય બીજા કાઢ વેપાર કર્યો હોય એમ વ્યાપારી તરીકે હું જાણતો નથી. કચ્છમાં આગળ જેટલી ફેરી રહી નથી કચ્છે નવા કર નાખ્યા નથી તેમ રાજ્યે વ્યાપાર કર્યો નથી છતાં ફેરી કર્યાં ગઈ ?

જાહેર બાંધકામ ખાતાં પાછળ વાર્ષિક ૨૩ લાખનો ખર્ચ થાય છે. રાજ્યની મીલકત આ રીતે દટાતી જાય છે. હું નર ઉદ્યોગ અને ખેતીનાં રક્ષણ માટે વધુ જકાત જરૂરી છે પણ રાજ્યને કંઈ કરવું નથી. જો રાજ્ય કહે તો કુંડલાથી સીંધ સુધી રેલવે બાંધી આપવાને તત્પર છું.

પ્રમુખ—તમે વીષયની બાહેર જાઓ છો. રેલ્વે બાંધવાની માગણી મહારાવ પર મોકલી આપજો અત્રે તો ઠરાવ પર જોલજો.

મી० લાલજીએ આગળ ચાલતાં જણાવ્યું કે દેશને ખેડુતોની જરૂર છે.

મી० લક્ષ્મીદાસ રણુછાડદાસે ઠરાવને વધુ ટેકા આપતાં જણાવ્યું કે ખેતીને ઉતેજન આપવાની જરૂર છે અને ખીકાનેરની માફક પાણીનાં સાધન પુરાં પાડવાં ધટે છે, અત્રે બનતાં માલને ઉતેજન આપવાની પણ ધણી જરૂર છે. દેશમાં બનતા માલને ઉતેજન મળે તોજ ખેતીની સ્થિતિ સુધરે; સાધનો ચોજવા માટે નાણાંની જરૂર હોય તો કચ્છીઓ તે પુરાં પાડી શકે પણ રાજ્ય તરફથી મહાયતાની ધણી જરૂર છે. કચ્છમાં પાણીનાં સાધન મળે અને ખેતીવાડી ખીલે તો ખીજા પ્રશ્નોને આપોઆપ નીકાલ થઈ જશે કાઠીયાવાડના રાજ્યો આ બાબતમાં અનુભવીઓની સલાહ લે છે, આપણે ત્યાં પણ તેમ થવું જોઈએ ફળ અને શાક પર પણ ધણી જકાત લેવાય છે અને તે ગેરવાજખી રીતે લેવાય છે.

મી० લાલજી મોતાયાએ જણાવ્યું કે પટેલોના જુદામ વીધે મારે ઘણું કહેવાનું છે. પટેલો અમલદારોના લાગવગવા લોકોને કનડે છે. અમે મુખ્યપત્ની આવી માડવી ઉતરીએ અને તે પછી ગામડામાં જઈએ તો પટેલ ત્રણ ગણી કીંમત ગણી જકાત લે છે. જે પટેલને ખુશ નહી કરવામાં આવે તો તે મહેસુલી અમલદારને ખોટો રીપોર્ટ કરે અને તેમને જણાવે કે અમુક માણસની સ્ત્રીએ ગાડામાંથી માલ ઉતાર્યો છે, અમલદારો આ બાબતને કાર્ટમાં હાજર રહેવાનો હુકમ કરે છે અને એ રીતે ફજેતી થાય છે. અમારી માતી સ્ત્રીઓ કાર્ટમાં જવાની આનાકાની કરે છે એટલે તેમને વધુ પળવવામાં આવે છે. પ્રમુખ સાહેબે અમારાં કાઠીના ગામડાના મુલાકાત લેવી ધટે છે.

મી० અબ્દુલહુસેન અલીબાઈ માડવી વાલાએ ઠરાવને વધુ ટેકા આપતાં જણાવ્યું કે અત્યારે હાજી હાની પધતી ચાલી રહી છે તેનો અંત લાવવો જોઈએ છે.

ગોધરાવાલા મી० જેસીંગ વેલ્લજીએ વધુ ટેકા આપતાં જણાવ્યું કે ખેતીવાડી પડી ભાંગવાનું કારણ હુંડી છે. હુંડી નીચી હોવાથી ખેડુતોને અનાજની કીંમત ઝોછી મળે છે, હુંડી વધે તારસકસમાગોધી થવાની આનયતા ખોટી છે. હુંડી વધે તો તેથી મુખ્ય ફાયદો ખેડુતોનેજ છે.

વાગડવાલા મીંઠ ઇંદરજી ગાંગજીએ જણાવ્યું કે ખેતીવાડી સંબંધી દરબાર કંઈ કરતા નથી એમ હું કહેતો નથી. દુકાળ વખતે દરબાર તગાવી આપે છે પણ અમારા મોટાભાઈએ એટલે અમલદારો જે ખરેખર શયતાનો છે તેઓ તેમાંથી અર્ધ હીસ્સો પોતાના ગજવામાં મુકે છે. સરહદી અમલદારો લોકોને લુટે છે એટલુજ નહીં પણ લોંકાના ડામામાંના ગાંડીયાં પેડીમાંથી ભાગ પડાવે છે. જકાતની રાજ્યનીતી વાગડ અને કચ્છ માટે એકસરખી હોવી જોઈએ.

તે પછી મત લેવાતાં ઠરાવ સરવાનુંમતે પ્રસાર થયેલો જાહેર થયો હતો,

શ્રીયુત ગોકુલદાસ ખીમજીએ તે પછી આમન જેસંગ, જુમા એસ. એમેલી અને રહેમતદલા ફકીરમહમદ નામનાં માડવીના ત્રણ મજવાતાલાઓને રજુ કરી જણાવ્યું કે પરીપદનુ પ્રતીનીધી મંડળ અત્રે આવ્યું ત્યારે જે ભાઈઓપર જુદમ થયો હતો અને તેમને મજવામાંથી મારામારી ડરેજરપર લઈ જઈ દરીયામાં નાખી દેવામાં આવ્યા હતા તે આ ભાઈઓ છે. એ ભાઈઓમાંના એ ભાઈઓ અત્રે આવી શક્યા નથી, એ ભાઈઓને સતાવાઈઓએ એ મહીના સુધી બોલાવી તેમને સતાવવામાં આવ્યા હતા. તેમને અમલદારોએ ધમકી આપી હતી. તેમના વકીલ થવાની પણ કોઈએ હા પાડી ન હતી.

કોન્ફરન્સ તે પછી બપોરે કચ્છી ટાઇમ ૨ વાગ્યા પર મુક્તવી રહી હતી.

કચ્છી પ્રમુખ પરિપદની બેઠક બપો ક. ટા. ૨ વાગે પાછી મળી હતી. કચ્છી ટાઇમ રેન્ડર્ડ ટાઇમથી ૫૧ મીનીટ પાછળ છે. આરંભમાં બાળકોએ “ મનમોહીની પ્રકૃતિ, જે ગોદામે બસા હય ” નું ગીત હારમોનિયમ સાથે ગાઇ પ્રાર્થના કરી હતી. જ્યારે અંગરવાજા શ્રીયુત જ્ઞાનાલાલ ઉપાધ્યાય તબલા વગાડતા હતા. તે પછી “ મુંજ માતૃભુમિ કે નમન ” નું ગીત ગવાયું હતું.

મીંઠ નાનજી હરીરામ કારીયાએ તે પછી એવી મતલબનો ઠરાવ રજુ કર્યો હતો કે આ પરીપદ કચ્છ રાજ્યમાં ચાલતા રોવાજ મુજબ લુંડીશુદ્ધી સંબંધી અપાતા ઇજારા તરફ પોતાનો સખત વીરોધ જાહેર કરે છે અને કચ્છ દરબારને અદબસર અરજ કરે છે કે આ ઇજારાની પદ્ધતી બંધ કરવી અને આ સવાલ કાયદા પ્રમાણેની અદાલતને સોંપવો.

મી० નાનજી કારીયાએ ઠરાવના ટેકામાં જણાવ્યું કે મં० ગાંધીજી અને આ બાબતમાં નામદાર મહારાવ સાથે તેમણે મસલહત ચલાવી ત્યારે એવી આશા રાખવામાં આવી હતી કે એ તો આ રૂઠી બંધ પડશે. પણ હજી સુધી તેનું કાંઈ પરિણામ આવ્યું નથી. અંત્યજ્ઞેએ આ રૂઠી સામે મહારાવશ્રીને અરજ કરવાનો અને તે નામદાર મહારાવશ્રીને રૂપરૂમાં આપવાનો વીચાર કર્યો પણ અમલદારોએ એવી યુક્તિ કરી કે જેથી અરજ રૂપરૂમાં આપી શકાઈ નહીં અને અરજી ટપાલમાં મોકલવામાં આવી. કચ્છી પ્રજાકીય પરીપદે મુંગધમાં એ વીશે ઠરાવ કર્યો હતો પરંતુ નામદાર મહારાવશ્રી તરફથી તેનો કાંઈ ઉત્તર મળ્યો નથી. લુંડીલુછી સંબંધી પ્રતીનીધી મંડળને પણ વ્યાજબી જવાબ મળ્યો નથી, અંત્યજ્ઞે તરફ કોઈની લાગણી હોય તેમ જણાતું નથી. હું નામ સાથે દાખલા રજુ કરવા માંગું છું પણ ખારવાઓના હાલ પછી તેમ કરવાનું મને ઠીક લાગતું નથી. લુંડીલુછીને બીધે અનેક માણસોપર ખોટા આરોપો મુકાતાં, ધણુએ આપઘાત કર્યા છે. એક પુરૂષપર વ્યભીચારનો આરોપ મુકાતાં તેણે આપઘાત કર્યો. લુંડીલુછીના ધન્યરદારે એક સ્ત્રીપર લોભાઈ જતાં તેની સાથે મરજી વિરૂધ્ધ પુર્નલભ કર્યું. જો કે તેનો ધણી હજી હયાત છે. આવી રીતે અનેક કુંવારી છાત્રીઓની લાજ હુંટાય છે. એક વીધવાપર વ્યભીચારનો આરોપ મુકી તેની પાસે લાંચ લેવામાં આવી હતી. લુંડીલુછી સંબંધી તપાસ કરી અંત્યજ્ઞેને રાહત આપવાની જરૂર છે.

મી० ગોકુલદાસ ખીમજીએ ઠરાવને ટેકા આપતાં જણાવ્યું કે લુંડીલુછીને કારણે દરવરસે અનેક આપઘાત થાય છે. કચ્છમાં અંત્યજ્ઞ અને ખીજ કેટલીક કોમો પાસેથી અમુક જાતનો કર લેવામાં આવે છે. આ કર વસૂલ કરવાનો ધંજરો અપાય છે. ધંજરદાર ધારે તે માણસપર ક્રોધ સ્ત્રીને ઉભી કરી તેની સાથે વ્યભીચાર કરવાનો આરોપ મુકે છે અને તેને સતાવે છે. ધંજરદાર ફરીયાદ કરતાં ગુનેહગારને જુજ લઈ જવામાં આવે છે ત્યાં તેને સાર મારી લુપ્તે મારવામાં આવે છે. આથી કોઈવાર આપઘાત થાય છે. થોડા વરસ ઉપર તો અન્ય કોમના ગૃહસ્થોને પણ સતાવવામાં આવતા હતા, પણ ઉંચ કોમના લોકોને તેમાંથી બાતલ રાખવામાં આવ્યા હતા. નામદાર મહારાવશ્રીએ પણ જણાવ્યું છે કે આ કાયદો કોઈ વખત લાભકારક હશે પણ હવે તેવો રહ્યો નથી. જો તેમ હોય તો હવે નાણુક થવો જોઈએ.

તે પછી મત લેવાતાં ઠરાવ પસાર થયા હતા.

પ્રમુખે તે પછી ગૃહ પરિષદે પસાર કરેલા વેઠ, ચીતા, ન્યાયના વહી-વટ અને સ્વદેશી ચળવળને લગતા ઠરાવ પાછા રજુ કરી તે પસાર કરવાની વીન'તી કરી હતી,

મત લેવાનાં એ ઠરાવ પસાર થયા હતા.

મસ્કા હોસ્પિટલના સ્ત્રી તખીલ ડોક્ટર ડાહીગઉરીએ તે પછી ગૃહ પરિષદે પસાર કરેલા એવા મતલખનો ઠરાવ રજુ કર્યો છે કન્ઝ રાજ્યમાં હોસ્પિટલોની સંખ્યા વધારવી, દવાખાના વધારવા અને દવાખાના અને પુસ્તકાલયો માટે આવતી વસ્તુઓ પર જકાત નહીં લેવાની કન્ઝ દરખાસને અરજ કરવી.

ડોક્ટર ડાહીગઉરીએ ઠરાવના ટેકામાં જણાવ્યું કે કન્ઝ રાજ્યમાં આવ્યાને મને ૨૫ વર્ષ થયાં તે દરમિયાન મને જે જે અનુભવો થયા છે તે જણાવવાની જરૂર છે શ્રીમતો ગરીબો માટે દવાખાના ઉધાડવાને તક્યાર થાય તેમનો વાંસો રાજ્યે થાપડવાની જરૂર છે શ્રીમતો પદસા ખરચવાને તૈયાર છે પણ તેમના માર્ગમાં અનેક પ્રકારની મુશ્કેલી છે. કેટલીક દવાઓ માટે પરવાનાની જરૂર છે અને પરવાના મેળવતા મહીનાઓના મહીના ની-કળી જાય છે. આ દવા દરદીઓ માટે કેટલી ઉપયોગી છે તે તો ડોક્ટર જ જાણે છે જે ખાતું પરવાનાનું ફરફરીયું આપે છે તે પરવાનાની અરજીઓ મહીનાઓ સુધી દબાવી રાખે છે. આવો અનુભવ મને પણ થયો છે અમે કેટલીક દવાઓ મંગાવી તે હજુ કસ્ટમસમાંજ પડી છે કારણ કે પરવાનો મળતો નથી. આ દવાઓમાંની કેટલીક સ્ત્રીઓ માટે તો સ્ત્રી ડોક્ટરજ ઉપ-યોગી છે સતાવાસાઓની દખલગીરીનું લાકડું ધીમે ધીમે વધતું જાય છે અમલદારો અમાને કારણે ધણી દવા અરીજવાલી માની અટકાવે છે. આવી દવાઓ સાધારણ લોકોના ઘરમાં પણ હોય છે.

ડોક્ટર ડાહીગઉરીએ આગળ ચાલતાં જણાવ્યું કે અમારું દવાખાનું સખાવતી છે. તેમાં નફો કરવાનો ધરાદો નથી. દવા પુસ્તકો અને સખાવતી સંસ્થાઓ માટે જોઈતી વસ્તુઓ પર જકાત લેવાવા જોઈતી નથી. કેટલાક પુસ્તકો કસ્ટમસ ઓફીસમાં દીવસો સુધી પડી રહે છે. મહાત્મા ગાંધીજીના પુસ્તકોને કસ્ટમસમાં અનેક રીતે રોકવામાં આવે છે. મહાત્મા ગાંધીજીએ ઘણું જગાડ્યું નથી તેમના પુસ્તક વાંચવાથી કોઈને નુકસાન થયું નથી.

પ્રમુખનો ઉપસંહાર.

પ્રમુખ શ્રીયુત લક્ષ્મીદાસરવજી તેરસીએ પોતાના મનાયલા ઉપકાર માટે વળતો ઉપકાર માનતા જણાવ્યું કે મારું કામ પુરું થયું છે. હું મરણ પથારીએ છું, મરણ પથારીએ પડનાર દેહ શુદ્ધ કરે છે તેમ હું દેહ શુદ્ધ કરી તમારી મારી માયું છું, મને આશા છે કે તમે મને માફ કરશો. તમે રવમયાનો ભંગ કરી ઉભા થઈ દરખાસ્ત પસાર કરી છે તેમ અધિક્યતા ભંગ કરી હું બધાને પગે લાગી તમારો ઉપકાર માનું છું હું નથી માનતો કે તમે મને લક્ષ્મીદાસ રવજી તેરસી તરીકે આ મનપત્ર આપ્યું હોય. પ્રમુખપદને તમે માન આપ્યું છે અને પ્રમુખ તરીકે હું તમારો ઉપકાર માનું છું. એક કવિએ કહ્યું છે કે જેના પર તાજ છે તે સુખી નથી. હું કહીશ કે પ્રમુખ તે કે જે ઉભરા વેઠે, પ્રજા જેને પાડવા માગે છે તેના વખાણ કરે છે તમે મને પાડવા મટે આટલા વખાણ કર્યા હોય તે હું તમારો ઉપકાર માનું છું. તમે માનેલા ઉપકારની હું કદર કરું છું, હું ભુલ કરીશ એમ હું માનું છું અને ભુલ કરું ત્યારે તમે મને માફ કરશો. ત્યારેજ તમે મારો ઉપકાર માન્યો એમ સમજાશ. હું ભુલ કરીશ, લાંબો હોવાથી લાંબી ભુલ કરીશ પણ તમને વેચીશ નહીં તેની હું ખાત્રી આપું છું. (તાળીઓ,) ભુલો કરી છે અને હવે પછી થશે પણ દંભથી કે લોભમાં લલચાઈ ભુલ કરીશ નહીં તેની હું ખાત્રી આપીશ. હું ગરીબ હતો. મારા બાપને હજારમાં નોકરાવું પડ્યું હતું પણ હવે હું સુખી છું. મારું પેટ ભરેલું છે. એટલે પેટને ખાતર નહીં કરું. પણ તમારે મને મદદ કરી મને કુશલો બનાવવાનો છે.

રાજાઓને ફરજ શીખવો.

પ્રમુખે આગળ ચાલતાં જણાવ્યું કે રાજાના પ્રત્યે શું ધર્મ છે તે મેં મારા બાપજીમાં જણાવ્યું છે, રાજાને તેનો ધર્મ સમજાવવા માટે આવી સંસ્થાની જરૂર છે. રાજાઓ આપણી માફક ભુલને પાત્ર છે. પ્રજા રાજાની ખરી દોષ એ આવી સલાહકારી કમીટી નીમવી જોઈએ. અગત્ય

ઝૂંડો ખર્ચ કરવો પડશે સર કરીમભાઈ મીં શાન્તીદાસ અને પ્રૌફિસર કે. ટી. શાહ (તાગીઓ) જેવા માણસો દેશ સેવા અને સલાહ આપવા માટે તેમને જે આમંત્રણ થાય તો જરૂર આવે એ સલાહની દરકાર કરવામાં ન આવે તો હું નથી ધારતો કે સ્વમાનવાળો માણસ આવે. આનો અર્થ એ તો નથી કે બધીજ વખતે સલાહ આપવી. ઇંગ્લંડના રાજાને કેટલી સતા છે ? લડાઈ રાજાને નામે થાય છે. પણ લોકો જાણે છે કે બહુ પ્રધાન મંડળી કરે છે. પ્રધાનો રાજાને જે કહે છે તે સલાહજ કહેવાય છે પણ તે સલાહ એવી છે કે તેનો રાજાને સ્વીકારજ કરવો પડે છે. પ્રીવી કાઉન્સીલના ચુકાદા રાજાને નામે અપાય છે પણ એ ચુકાદા બીજાજ આપે છે. પ્રીવી કાઉન્સીલના જગ્મે જે ચુકાદો આપે છે તે સલાહ જેવી છે પણ ઇંગ્લંડમાં એવાં કેાઇ રાજ્યકર્તા થયાં નથી કે જેને આ સલાહનો ઇન્કાર કર્યો હોય આપણા મહારાવશ્રીને સલાહના જરૂર ન જણાય ત્યાં સુધી કોઈ સલાહ આપવા ન નીકળે તે બનવાનું છે.

પ્રમુખે હેવટે જણાવ્યું કે મેં આગળ જણાવ્યું છે તેમ કચ્છમાં બન્ને ત્રણ ત્રણ મહીને આવીશ તે વખતે હું ભાષણ નહીં આપું પણ ગામડે ગામડે ફરી ખખરો ભેગી કરીશ કારણ કે કચ્છ વીષેનું અત્યારનું માફે ભાષણ ઉપલક્ષ્ય છે હું અત્રે આવીશ ત્યારે ભાષણ નહીં કરું કારણ કે સીખવા આવનાર ભાષણ નહીં કરે પોલીસ અને ખીજા સતાવાળાઓ આથી તે સુધ શકશે હું પોતે કચ્છ વિષે જ્ઞાન મેળવવા માગુ છું હું જાણું નહીં ત્યાં સુધી કંઈ કામ કરવા ઉપાડું નહીં અને એકવાર ઉપાડું તો પછી છોડું નહીં. આ મારી બદલાલ છેતે હું જાણું છું ત્યારબાદ પરિપક્વ કામકાજ પુર્ણ થયું હતું.

શ્રી ગુજરાત પ્રાંતિક વૈદ્ય સંમેલન

સુરત ખાતે મળેલું ત્રીજું અધીવેશન.

સ્વાગત મંડળના પ્રમુખ શ્રીયુત રાજેન્દ્રરાવ
સોમનારાયણનું ભાષણ.

આજે અત્રેના નગીનચંદ ધનસ્વીટયુદના હોલમાં શ્રી ગુજરાત પ્રાંતિક વૈદ્ય સંમેલનના ત્રીજા અધીવેશનની એકક મુનસબતના જાણીતા વૈદ્યરાજ પ્રાણાચાર્ય શ્રી, ત્ર્યંબકજ્ઞાત્ર ત્રીભોવનદાસ મુનીના પ્રમુખપણા હેઠળ બારે ધામધુમથી મળી હતી.

જે વેળાએ સ્વાગત મંડળના પ્રમુખ શ્રીયુત રાજેન્દ્રરાવ સોમનારાયણ બી. જી. પી. એ અધીવેશનમાં પધારેલા વૈદ્યરાજને આવદાર આપતાં કરેલું ભાષણ નીચે મુજબ છે:—

હું આપણી આગળ ઉભો થતાં મુઝાઈ ગયો છું છતાં મને આપ સર્વમાં એક શ્રદ્ધા છે. લોક કલ્યાણ એ તમારા ધંધાનો આશય છે, અઉદાર લોક કલ્યાણનું એક અંગ છે. એટલે મારા પ્રત્યે ઉદારતા અતાવવામાં મને નીભાવી લેવામાં કોઈ પણ જાતની ન્યુનતા નહીં રાખો એવી મને ખાત્રી છે. હું તો એક કોડો ભણ્યો નથી. એટલું ખર્ચ કે નાનપણથીજ ડોક્ટરોની શી બહુ ભારે લાગવાથી મારી તે સમયની સ્થિતિને અંગે હું દેશી હવાનો વિશેષ ઉપયોગ કરતો; અને તેને અંગે વધદોના સમાગમમાં હું થોડો ધણો આવ્યો છું; અને દેશી વધદકમાં મને શ્રદ્ધા છે. બાકી આ પ્રમુખ તરીકેની પસંદગીને માટે મારા મનમાં બે વીચાર ઉપસ્થિત થયા. એક તો આજની પ્રથા વીષયના જ્ઞાન વગર તેમાં માંથુ મારવાનો પ્રચાર દરેક વીષયમાં આજનો માનવી પોતાનો વીચાર આપી શકે, તે માટે આગ્રહ રાખીશ કે જે તેની તકરારમાં ઉતરી શકે. બીજું સત્કારમાં બરાબેલી મહારાષ્ટ્રના વધદોની કેનદરની રા બી. કમિને સ્વાગતનું પ્રમુખપદ આપેલું તે બાબ

અને તેને અનુસરીને એ સ્વીકારવાનું મારું આજ્ઞનું સાહસ. પરંતુ તેમાં પણ સુરતનાં શહેરી જીવનમાં અગ્રગણ્ય ગણાતા ભાઈઓ અને બહેનોને બદલે મારી પસંદગી શા માટે કરવામાં આવી તેનાં કારણો મારે તો કલ્પવાનજ રહ્યાં કદાચ વારંવાર જોઓ આવા કાર્યમાં આ શહેરમાં ભાગ લે છે તેમ કરતાં આ શહેરના કોઇ નવીન માણસને લાવવાનું આ નવીનતાના જમાનામાં કોઇને મન થયું હશે અથવા તો ડાહ્યો દીકરો દેશાવર ભોગવે તેમ હું દેશાવરમાં છું તેથી ડાહ્યાની ગણનામાં મુક્યો હોઇશ.

જે હો તે હે, સુરત વધુ સભાના સભ્યોનો તો મારે ઉપકરણ માનવો રહ્યો અને હું તેમણે આપેલા આ માન માટે તેમનો અંતઃકરણથી આભાર માનું છું.

એક વિચાર થાય છે કે “ભલે પધાર્થ” કહી ખેતી જાઉં, પણ આજનો વા થોડે ઘણે અંશે મને પણ વાયો છે એટલે તેમ તો નહીં કરું. તમારામાંના કેલાને પણ તે કદાચ ના રહે અને મારે લીધે મારૂં સુરત વગોવાય, આયુર્વેદના આદી ગ્રંથોમાંના અંદાજસરનીતાને દક્ષસહીતા પત્તો નથી. ૬૦ સં ૫૦ પાંચસો વર્ષ પુર્વે થયેલા અને અંધ પંડિતો માટે પ્રસીદ્ધી પામેલા ચરક, ૬૦ સં ૬૦૦ માં રચાયેલા શસ્ત્ર વીદ્યાને અંગે પંડાએલા સુક્લત અને એ બે ગ્રંથોને આધારે રચાએલા વાગભટ એ આપણા ત્રણેના મુખ્ય ગ્રંથોમાંના એકને તેમજ ખીજા નાના ગ્રંથોને મેં નજરે જોયા નથી છતાં એક વાત બરાબર જાણું છું, અર્વાચીન પાશ્ચાત્ય ઔષધ વિદ્યા (અલોપથી સોળથી સતરમા સષકથી જાણવામાં આવી અને દીનપ્રતીદીનના એ ગ્રંથના અંત, પ્રયાસ અને અવનવી શોધથી એટલે દરજ્જે આજે આગળ વધી ગઇ છે કે દેશી વૈદ્ય જો તેના જોડે દોડવાની શરતમાં નહીં હિતરે તો તે શ્રુતપાય થવાની બીતી અને રહે છે અને આપણે આજે આગળ વધેલા હોવાથી ધોડાની શરતમાં ખેલનારને જીતારની કક્ષામાં મુકતા નથી તો દોડવામાં કોઇ જાતનો વાંધો ના સંભવે, આ બીતીનું મુખ્ય કારણ એક છે

સુંદરો ગાંધી વેચી જેમ ગાંધી કહેવડાવવાનો પ્રયાસ અહીં આ તેમજ ખીજે ઠેકાણે પ્રચલીત છે તેમજ પુરા અભ્યાસ વગર વૈદ્ય કહેવડાની લાલસા ધણાઓને થાય છે અને નરસા ભેગુ સાડી તણાઇ જાય છે બાકી પડીકા વાળે તેજ ગાંધી કહેવાય નહીં તેમ બાટલા બરે તે ડાહ્યો હોતો નથી. કોણ કહે છે કે આયુર્વેદ પદ્ધતી કાચી નથી ?

શાસ્ત્રીય નથી ?

બાકી આયુરવેદની પદ્ધતી શાસ્ત્રીય નથી વધજ્ઞાનીક નથી, એમ પાશ્ચાત્ય પ્રજાની માન્યતા ને એકજ ઉત્તર આપવા ધડીઘર મન થઈ જાય છે વધજ્ઞાનીક પદ્ધતીની ગેરહાજરીમાં ભારત આટલા વરસ જીવી ચક્રુ એનાં જુના માણસો આજની વેંતીઆઓની ભારતની સરૂંપટી કરતાં હરે પદ્મપુત્ર હતાં આયુષ્ય લાંબા હતાં રોજ આટલા કાસ્યા વગર અને મન જેકશનની પીયકારી મુકાબ્યા વગર તેઓ ટકી શક્યા તે જો અમારા અજ્ઞાનનેજ આધારે હોય તો અજ્ઞાનને અને શાસ્ત્રીય પદ્ધતી વગરના જીવાડનાર વધધેને જેટલે. ધન્યવાદ આપીએ તેટલો ઓછો છે.

ખરૂં જોતાં જેમ બધું આગળ વધ્યું છે તેમ આજે રોગો પણ આગળ વધતા જાય છે, એમને પણ વીજ્ઞાનની કસોટીએ ચડવાનો મોહ વધતો જાય છે. એટલે પાછળ પડી રહેવું આપણને ઉચીત નથી. રોગોના આજે ટીપણ થાય છે. ગામેગામ રેલ અને પોસ્ટથી તેની ખબરના પ્રચાર થવાને લીધે તેને અટકાવવાના પ્રયાસ વધતા જાય છે, એ વાત ખરી. તે વખતની પ્રજાલીકા નીરાળી હતી. નાના ગામમાં એકજ વધદ ખીજાં તેનાં સીંચો. વધદનું આયુષ્ય ખુટે નહીં ત્યાંસુધી શીંચો તેની સેવામાં રહેતા. કંઈક અંશે આજના કમપાઉનડરની ગરજ સારતા, સ્વતંત્ર ધધી કરતા નહીં અને બધા વર્ષોની કસોટી પછી વધદાનું પાટીઉ મારતા, કોઈ જાતનું શીક્ષણ નહોતું, જ્ઞાનપદ્ધતી નહોતી એમતો સંભવે જ નહીં. ખીજા ધધના તેમજ આજીવીકાના સાધનના અભાવે પાટીઆંઓ આજે જે તે મારે છે ખરાં.

પુર્વ પશ્ચ મનું વીજ્ઞાન

તેમજ એટલું પણ નકકી કે આજે જેને વધજ્ઞાનીય પદ્ધતી પાશ્ચાત્યો મણે છે તે અને આપણી પદ્ધતીમાં બહુ તફાવત ગણે છે અને આજે એ મનું એ પ્રમાદભર્યું વીજ્ઞાન શું કરી રહ્યું છે ? એક તરફથી નીર્દોષ પ્રાણીઓ ઉપર અખતરા કરી શકાય તેટલા કરે છે એક મનુષ્યનું આયુષ્ય લાંબાવવા જનાવરના ગળાની એક ગ્રંથી Thyroid gland કાઢી મનુષ્યના શરીરમાં મુકી તેને લાંબું જીવન આપવામાં પ્રયાસ કરે છે ત્યારે ખીજી તરફથી એ વીજ્ઞાન બંબજોળા, ઝેરી હવા નહિકાવીનાશક ઉપચારો નો ઉપયોગ કરી પ્રજા જીવનનો કચડાણ

કાઢના. શહેરોનો નાશ મનુષ્યનો સહાર કરવા, તનતોડ મહેનત કરી રહ્યું છે, એમનો વધસાનીક ડોક્ટર વધકીતનું આયુષ્ય લંબાવવા મથે છે- અને એમનો Survival of the fittest—યોગ્યતમનું અતીશ્વર એ ડાર્વિનના સીદ્ધાંતનો અનુ-આથી વીજ્ઞાનવાદી પોતાનાં રાષ્ટ્રને પગભર કરવા મનુષ્યત્વને તીલાંજલી આપે છે, જ્યારે પુરવો વધસાનીક વનસ્પતીમાં શ્રવ છે, લાગણી છે, એમ શ્રુતવાર કરવા તેનાપર અખતરા કરી મનુષ્યને મનુષ્ય બનાવવા મથી રહ્યો છે.

પ્રશ્ન એજ છે કે આપણે મનુષ્યત્વ છોડી દેવું કે રાખવું? એ રાખવાથી એક દોષ તો આપણે વહોરી લાધો છે; કાયરતાનો તે કાયમ રાખીએ તો બીજા દોષમાં પડીશું: સાધુતાના, સાધુતા સારી છે એની ના નથી. વયકતી તરીકે આદર્શીય છે પણ પ્રજામાં સાધુતા આવે એટલે તો તેણે હાંમાલ્યમાં જ નીલાસ કરવો રરયો. ત્યાં પણ સુખે બેસવું શક્ય નથી.

સુરતને દાખલો લખશ પ્રથમ તો મારા શહેરની હાલના સુખકારી માટે બોલીશ, પુરતો અભીપ્રાય તો સેનાટેશન ખાતું, મ્યુનીસીપલ પ્રમુખ કે શહેરના કલેક્ટર તમને આપી શકે. છતાં મારે કહેવું જોઈએ કે શહેરની તંદુરસ્તી માટેની તદબીરો મને તો જોઈએ એવા નથી લાગતી સાંડે છે કે શીયાળામ મને આપનો સ્વાગત કરવાનો પ્રસંગ આવ્યો ચોમાસામાં ગંદા પાણીથી ઠેર-ઠેર થતાં ખાખોચીયાં, તેને અંગે થતા મચ્છરોનો બેહદ ઉપદ્રવ, માત્ર પસાર કરાવવાને મસે કરાવેલા અને પછીથી બેદરકારીથી વપરાતા ડબલ એમબરના ઉધાંડા રહેતા અને ભાગેલા બારણાંઆવાળા જળસ્ત્રો, સવારના મોડા વખત સુધી લહાણું કરવા નીકળતા હોય તેમ મહાલના વાડાવાળાઓ શેરીઅ શેરીએ ઉધમાં એક સરખી રીતે ખલેલ કરતા કુતરાઓ, ઠેઠેકાણે ચથેલા બેંસોના તબેલાઓ સુરત શહેરના આરોગ્યને આશિષરૂપ તો નથી એ નર્કજ. અને ખરેખરે કહું? એ મચ્છરના ધણુધણાડથી સંખ્યા કરવામાં થીલીર ખલલ પહોંચે છે ત્યારે ખરેખર એમ થઈ જાય છે કે વાંજત્રના આ સુર સામે ખળભળાટ કરવા શહેરના નાગરીકો હીરદુ મુસ્લીમનો બેદરકાર વગર અઘક્ય સાધવાની જરૂર છે.

સારી ગટર યોજના, ટાંકી ખેંચવાના જાજર એજ તેને સુધારવાનો કંઈક અંશે ઇલાજ છે. એ યોજનાનો ખર્ચ ઉપાડવો એ રાજકર્તાની ફરજ છે, આરી જળ પ્રમાણે સને ૧૮૯૮ માં મરકીનો રોગ હિન્દુસ્તાનના દરેક

ભાગમાં કાટી નીકળ્યો હું સુરતમાં તે વખતે નહોતો છતાં તે વધતો જતો અટકાવવા માટેના પાશ્વત્ય ધોરણે થયેલા પ્રયાસોએ એવો ગભરાટ ફેલાવી મુક્યો કે રોગને બદલે આ પ્રયાસોથી ભયભીત થયેલા કેટલાય વચર મોતે મરી ગયા હશે!

એ મરકી પછી મેલેગીયા ઇનફ્લુએન્ઝા, ન્યુમોનીઆ, ટાઇફોઇડ અચલીત થયાં આજે દાંત મેનીઆ ‘પાયરીઅ’ ચાલ્યો છે. બડીમર દેવના નાટકકાર મોલીયરનો ડોક્ટરની બનાવટનો પ્રસંગ યાદ આવે છે, દર્દીએ જેટલો હકીકત જણાવી તે સંબંધમાં ફેફસાં ગુનેદગાર છે એમ તે ડોક્ટરે જણાવ્યું તેમ જો રોગ ચાલો ચાલતો હોય તે ઠોડી બેસાડવામાં આવે છે અને પરીણામે ધણીવાર મને એમ થાય છે કે પાશ્વત્ય વધતાનીક પદ્ધતિ જેમ ધ્રુવર પ્રાણીઓ ઉપર દવાનો અને શસ્ત્રનો પ્રયોગ અજમાવે છે તેમ પુરા નીલાત વીના મનુષ્યને પણ ઇતર પ્રાણીઓની ઢક્ષામાં મુરી તેના પર એક નહીં તે બીજો અખતરો અજમાવવા પ્રેરે છે દવા કરતાં ઇનજેક્શનનો મોહ પણ વધતો જાય છે. ઉંટમાં હોઝરીમાં પાણી ભરી રાખવાની શકતી છે એમ વધેદો પાસેથી સાંભળ્યું છે પણ તેમાં વોજાન કેટલે દરજ્જે સમાયેલું દર્શો તે તો કોઈક ડોક્ટર સમજાવે ત્યારે અને ન્યાં ત્યાં માંથું મારે એવાં અગર અંગ વાંકા એવા જ્ઞાન વગરના અર્ધદગ્ધ તો કોઈ પણ ક્ષેત્રમાં મળી આવે અને તાજો અનુભવ છે.

ખરૂં જોતાં બંને પ્રથાઓ જુદી જુદી પદ્ધતી પર ચડાયેલી છે અને તે અકેક સામા ધુરકા ધુરકી કરે તે કરતાં અહીંની ભારતની આબોડવાને વીચાર કરતાં તેનો સંયમ વધારે ઇષ્ટ છે. મેં ધણીવાર જોયું છે, કે શાસ્ત્રીય હમે શીખેલા વધેદો, નાડી પરીક્ષામાં કુશળ હોઈ માત્ર તેનેજ આધારે આપણી જો શરીર સંબંધમાં ફરીવાદ હોય તે જણાવી જાય છે. ડો. આ વીજળ અજ્ઞાત હોય છે. ડોક્ટરો ધનકારા ઉપરથી નાડની પળયાં થતી વધતીઓથી ચતી ઉપરથી આ જાતની ચીકીતસા કરી શકતા નથી. સુરતનાજ એક માનવંતા ડોક્ટરે મને ચોખ્ખા શબ્દમાં એક વાર કહેલું કે નાડી પરીક્ષા કરાવવી હોય તો કુશળ વધેદની સલાહ લો, અમે તે નથી જાણતા પણ એટલેથી આપણે કુલાઈ જવું આજના વખતમાં પરવડે એમ નથી. કેટલાક એવા પણ રોગો છે કે જેમા એમની પદ્ધતી વધારે કારમર નીવડે છે. જલ્દી મેઢેલા સંધરણી, દમ, ક્ષય, વગેરે રોગોમાં અનુભવથી ચોખ્ખેલી ધીરે ધીરે શરીરમાં પ્રસરતી પણ મક્કમપણે કામ કરતી દેશી દવાઓ ફળદાયી

નીવડે છે ત્યારે એકદમ પોતાનો પ્રભાવ શરીરમાં પ્રસરાવી દે એવા ધન્ધ-
 હુએ-આ, ન્યુમેનીઆ ટાઇફોઇડ જેવા રોગોમાં બહુ ધીરો ઇલાજ તેને
 અસાધ્ય કરી મુકે છે અને ડોક્ટરોના પશ્ચાતાપ પદ્ધતિએ કરેલા ઉપ-
 ચારો રોગનો વધારે ફેલાવો કરવામાં અટકાયત આણી દરદીને આરામ
 આપવામાં વધારે સાધનભૂત નીવડે છે એમ માઈ માનવું છે. વધદોમાંના
 ફેટલાકનું એમ કે એ રોગનો ઘણુ જડમુળથી નીકળી નથી જતો
 અને સમય જોતાં શારીરશાસ્ત્ર (Anatomy) અને ઇંદ્રીયલીંગાન શાસ્ત્ર
 (Physiology) તમારે સઃરી રીતે જાણવાની જરૂર છે એમાં તો બે
 અત હોષ શકે નહીં. શાસ્ત્રોગ તમે કરતા નથી એ દેખીતું છે, દીન ઉએ
 ને અકસ્માતો ઉભરાય ને તમે તે તરફ દુર્લક્ષ રાખો. એ તમને તમારી
 પ્રતીક્ષાને હાની કર્તા છે એ તો નીરવીવાદ છે. અશ્વત્થીકુમાર તો સેના વૈ-
 ળ્લનું કામ કરતા. દેવોના કપાયેલા પગને સ્થાને લોદાના પગને સ્થાને લોદાના
 પગ જોડવવામાં પડી ગયેલા દાંતને બદલે નવા દાંત ઉગાવવામાં તેઓ
 કુશળ હતા વગેરે માટેના વેદમાં આપેલા વર્ણનોથીજ આપણે સતોષ લઇશું કે

એ ખાસ પદ્ધતિમાં, એકજ ગુરૂના શીષ્ય છતાં ઝંડુબટજી વનસ્પતિને
 પ્રયોગ વીશેષ અજમાવતા, આહાર ઉપર ભાર મુકતા, રાજવૈદ બાવાભાઈ
 ભક્ષમનો ઉપયોગ છુટથી કરતા. બાકી સ્પેશીયાલીસ્ટની પ્રથા ડોક્ટરોમાં
 છે તેવી આપણે ત્યાં અને હજી થોડે ઘણે અંશે છે.

પ્રી, જહુનાથ જેવા ઇતીહાસકાર જણાવે છે કે પડદાશીન બાનુઓની
 નાદી મીઠાત્મા તેને હાથે દોરી બાંધી પડદા બહાર દોરી લઇ વધદો
 કરતા. એક પ્રસંગ મુરતયો કહું નવાખના સમયમાં એક વધદની કાંઈએ
 બનાવ કરી દોરી એક બીલાડીના પગ નેડે બાંધી વધદે રોડકુ પર બા-
 ન્ણ કે મુઆ બોત ખાયા હય, નવાખે ખુશ થઇ રત્તવધદને સોનાના
 કાં બેઠ આપ્યાં,

એ સાવ નવીન તો નથીજ સુગતમાં એક અમુક અમુક રોગોના
 અભ્યાસીના નામ જાણીતા છે ઉપગંત બાળકો માટે વધદ, સ્ત્રીઓ માટેના
 ખાસ અભ્યાસીઓ, આ શહેરમાં હતા, વધદ સુગન્દરામ બાળવધદ તરીકે
 એટલે દન્ને મજદૂર હતા કે આજે પણ એમનું જ્યાં દવાખાનું ચાલતું
 તેને બાળવધદનાં ખાંચા તરીકે આદ્યાંથી પર્યંત આપણે આજે
 જાણીએ છીએ.

આદીચ્ય ને શ્રીગોડ બાહ્યોમાં આ વીધાને પ્રચાર સુરતમાં વીરોષ્ઠ નેવામાં આવે છે. સુરત એકવાર નાનું કાશી ગણાતું વેદ શીખવા તેમજ વધદક શીખવા ઘણા અભ્યાસીઓ અહીં આવતા. નવાખીને અંગે મશહૂર યુનાની હકીમો પણ અહીં સારા થયા છે. કાજીના મેદાનમાં હકીમ બદરુદ્દીન, મહમદઅલી ચીચી વીગેરે મશહૂર ગણનામાં છે.

સોનાના કડાવાળા તરીકે પામેલી એ રતુવધદ ઉપરાંત વધદે બાળકરામ, નાળકોટનાં દર્દમાં વીખયાતી પામેલા કૃષ્ણચારામ ઇન્દુભાઈ રામશંકર બાણાંબાઈ, મણીશંકર તાકીશંકર સુરત શહેરમાં પોતાની ખ્યાતીની બહુ સારી છાપ મુકવા માટે જાણીતા છે. વધદથી ચીકીતસાને એક બીજું દષ્ટાંટ આપું. પેશવાના સમયમાં એક વરધોડો રસ્તામાંથી જતો હતો અને અત્રેના એક વધદરાજે-નાનાબટે જોયું કે આ વરરાગ્નનું ભવિષ્ય બહુ ટુંકું છે. વરરાગ્નના રનેહીને કાને વાત કોઈ પણ રીતે ગઈ અને નાનાબટને સાથે લીધા માવજત કરી તેમણે કેટલાક ઉપચાર કર્યા અને પરીણામે બે કાળા કરમા બહાર નીકળ્યા અને વરરાગ્નને નવી જીંદગી મળી. કોઈને નવાઈ લાગે પણ આંખ, નખ, જીભની ચીકીતસાથી રોગનું નીદાન કયા નથી થઈ શકે ?

પણ તેમ કરવાને લાંબા અનુભવની અને શીક્ષણની જરૂર છે વધદને પ્રુર્વ માટે વધદ એ ધોરણે તેમાં ચાલે નહીં, યાનના કરતાં આજીવીકાના સાધનના ફાંફા મારવાના મમયને લઈને યાન તદ્દન ગઈશ્ય થતું જાય છે, અને તેમને તે હાનીકર્તા છે.

આપણામાં શી શી ખામી છે તે આવે વખતે ના જોઈએ એ ના ચાલે સંપૂર્ણ કંઈ છે નહીં તો અપૂર્ણ ક્યાં બીએ તે જાણવામાં, સુધારવામાં નાનમ નથી. આજે વધતી જતી આંખની ખરાબી, કાનના દરેકે ગુમડાંએ વગેરેના ઉપચાર કરનારા આપણે ત્યાં નથી.

સુરતનો વીચાર કરીએ તો ગુમડાનાં દરદીઓને સારા કરનારમાં જોજર કરસન અને બીજા મીં સોલા કરસન પોતાનું યાન વારસામાં કોઈને આપી ગયો નથી અને મીં સોલા એની જીવના કરે એટલું મારે તો વીનવલુંજ રહ્યું હોવવધદ દાંતની દીશમાં પણ કામ કરનારા આપણે ત્યાં નથી અને આંખના દરદીઓને ઉપચાર કરનારા તો મુંબાઈમાં કે સુરતમાં જ્યારે જોઈ ત્યારે મને એકજ વીચાર આવે છે; મારે રાજ્ય

હોય તો તેમને તો પને ગોળેજ ઉડાવી મુકુ. એમના ઉપચારથી કોઈ રડયોખડયો સારો થતો હશે પણ કોઈપણ જાતના શસ્ત્ર પ્રયોગોનાં શિક્ષણ વગર મોતીઆ પડ્યા હોય તેનો માત્ર આજીવકાના લોભ ખાતર ઉપચાર કરનારને તો ફાંસીની સજા પણ મને કમ લાગે છે તમારા ધંધા માટે પણ ઇલાસનસ'ની આવશ્યકતા હું તો ગણું પણ પારકાની આંખના નોંડે આમ રમત કરનાર ધુર્ત માટે તો કાયદો કરાવવા વધેદો તેમજ ડોક્ટરોએ સાથે મળી આકાશ પાતાળ એક કર ! જોખએ. કુટણખાના કરતાં સમાજને ઓછા ભય કર આ લોક નથી હોંદની સામાન્ય ગરીબીને પરોણામે અને મફત અઉપધાલયોનો લાભ લેવા મોટા ડોક્ટરને પહોંચવાને જોઈતી લાગવગને અભાવે આંખના દરદીઓ જલદી સારા થઈ શકે પકસા ઓછા પડશે એમ સમજી એવા દુટલડોળીઆ પાસે જાય છે અજ્ઞાન એ બીજી કારણ છે. કોઈ સમજી માણસ વધુની કક્ષામાં તેને ના મુકે અને એમના ઉપચારથી થતી નુકશાની ગરીબ જાતનાને થતી હોવાથી એમનાં ભોપાળાં જોખએ તેવાં બહાર તથી આવતાં છતાં કેટલાકા એમને પણ વધેદની કોટીમાં મુકી તમારા નામને હલકું પાડે છે, હુંકર્મ શાસ્ત્રીય જ્ઞાન વગરનાં માણસો પાટીઆં ભારી વધેદોનો ધંધો આદરે છે. તેને અટકાવવાનો પ્રયાસ નહીં કરો તો તમારાં સારાં નામને નુકશાન થવા સંભવ છે.

ઉપાધી-ડીઝીમાં સર્વસ્વ છે એમ હું માનનાર નથી પણ કોઈ પણ જાતનું શિક્ષણ તમે લીધું છે તેની (જમીનગીરી) ખાત્રી આજના જમાનાને આવશ્યક છે. એ શિક્ષણ મેળવવાના માધનો માટે પ્રથમ તો સારા આચાર્યની દેખરેખ તજે ચાલતી સારી પાઠશાળાઓની જરૂર છે, તેમાંથી ઉતીર્ણ થયા પછી અનુભવી વધેદની પાસે થોડો સમય કામ કર્યાથી તમારા જ્ઞાનમાં સારો વધારો થઈ તમારા કામને યશદાયી થવા વધારે સંભવ છે, હાલમાં સુશીક્ષીત દાખ્યણોની જરૂર વધતી જાય છે તમારી પધતીથી તમારે સુવાવડખાનાં ચલાવવાં હોય તો તે માટેના ઔષધાલયમાં કામ કરવા માટે શીક્ષીત દાખ્યણો વગર તમને ચાલી શકે નહીં. દેશી દમે વધેદો માટે રાજ્યની મદદ શ્રીમતોની મદદ તમને મળી શકે નહીં. ત્યાં સુધી પાઠશાળાઓ, મફત ઔષધાલયો કોઈ રીતે સંભવીત નથી. પાશ્ચાત્ય દબની એવી આદર્શ ઇસ્પીટાલમાં આજુ'દ અને તેથીય વધારે મીરજના વખાણુ ચાય છે. પાશ્ચાત્ય ધર્મ સંસ્થાઓ જ્યારે આમ કામ કરી રહી છે ત્યારે આપણા ધર્મોબીમાનીઓ

હીન ઉગે ને શાસ્ત્રાર્થ માટે ચર્ચા ઉભી કરી વર્તમાનપત્રોનાં પાનાં ભરે છે. વેદેશી દવા વાપરવાથી વટલાવાની વાત તેઓ કરે પણ દેશી વધદકદવાણુ જનસેવા કરવા માટે એક તસુ ભાર ચાલે નહીં એ ખરેખર શોચનીય છે.

ઉત્તર તરફથી ચાલુ વરસમાં આવેલી મયુરાદાસજીની જનસેવા આંખના દરદીઓને આશીરવાદરૂપ નીવડી છે અને ગુજરાત તેમને આમંત્રણ આપે તો તે ખોડું નથી.

સુરતમાં હરીપરામાં અમારાજ એક શેરદલાલના અઉદાર્યથી અને અને તેમાં કામ કરવા તત્પર થયેલા ભાઈ જીવણરામના ઉત્સાહથી એક આપઘાત્રય થયેલું છે અને આશા છે કે તેનો નીભાવ આ-રંભશુભની ગણનામાં ના સુકાતાં સુરતવાસીઓ ચાલુ રાખશે એજ દલાલની ઉદાર સદાયથી રક્તપીતીઆ આશ્રમ પણ ગામ બહાર ખોલવામાં આવ્યો છે. અમદાવાદની મ્યુનીસીપાલ્ટીએ પણ સારી ગ્રાંટ આપી દેશી દવાખાનું ખોલવાનો સ્તુત્ય પ્રયાસ કરવા માંડ્યો છે મુંબઈ તે માટે ચળવળ કરી છે અને સુરત વહેલું આગળ દોડે એવું ને તેની મ્યુનીસીપાલ્ટીએ બા-બતમાં મુગી રહે તે સોઈ તો ના કહેવાય.

દેશી આપઘ બનાવવાના કારખાનાની આવશ્યકતા પણ ઓછી નથી. ધણીવાર વૈદો પાસેથી હું સાંભળું છું કે એ દવાઓ અમે જે રીતે દવા બનાવીએ છીએ તેટલી શાસ્ત્રીય નથી. વાત ખરી હશે. ઘેર ઘંટીએ દળેલા દળાવેલા લોટ કરતાં સંચે દળેલા લોટમાં કસ કમતી છે છતાં માર્ક દળતું નથી એટલે સંચે દળાવ્યા વગર ચાલે એમ નથી. જ્યાં દુનીયા મોટરની ઝડપે ચાલે અને ઉડે ત્યાં તમે ઘર આગળ દવા બનાવી તેને પ્રચાર શી રીતે કરી શકો ? અને એ એરોપલેનમાં ઉડતી વખતે માર્ગમાં ધુમસ આવે તો તેને દુર કરવા પંદર લાખ મીલખતીના અજવાળાની શક્તિની શોધના જમાનામાં ગામની બહાર જે ચાર પાંચ બડી બનાવી તમે દવા બનાવો તે કેટલા દરદીઓને પોંચી શકે ? હા, રોગને આવતોજ અટકાવો તો અમારી ના નથી. બાકી આજ તો ખાવાના પણ કોડ વધતા જાય છે એમ કોંઈવાર લાગે છે. મદ્રાસ અને દલકતા દવા બનાવવાના વીધ્યમાં આગળ વધેલાં છે એમ માર્ક માનવું છે. આપણે ત્યાં પ્રથમ પ્રયાસ સુરત-નાજ વતની અને વૈદ કે ડોક્ટર કશુંએ નહીં એવા પ્રોફેસર મજબૂરે કર્યું અને તે માટે તેમને જેટલો ધન્યવાદ આપીએ તેટલો ઓછો છે અત્યારે

ઝડપે કાર્મ વર્કસ વીજળીની ઝડપે કામ કર્યું જાય છે અને ઠંકડેકાણે તેની એજન્સીઓ જેતાં મને ખરેખર આનંદ થાય છે શીક્ષણ કાર્ય માટે જે સારાં સ્થાન મુંબઈની પ્રભુરામ પાઠશાળા અને પાટણમાં વડોદરાનજી કાઢેલી પાઠશાળા એ કાર્ય સારી રીતે કરે છે બનારસમાં પંડીન માલવી-આજીએ તનતોડ મહેનતથી કાઢેલી યુનીવર્સિટીમાં યોરીવન્ટલ ફેકલ્ટીની શીખ તરીકે આયુર્વેદનું શીક્ષણ અપાય છે અને તેમાં આચાર્ય જાદવજીભાઈ કામ કરે છે તે તમારાથી ક્યાં અજાણ્યું છે? મારું એમ માનવું છે કે આયુર્વેદનું શીક્ષણ આમ કરવાથી ગાણુ પક્ષે રહેવાનો સંભવ છે.

સતારામાં મળેલી વધદક ફાનફરમે આ બાબતમાં ઠરાવ્યું છે કે શીક્ષણ માનરૂબાષામાં આપવું, અમુક કક્ષાનું સંસ્કૃત જ્ઞાન અવશ્ય રાખવું અને અંગ્રેજી એલોપથીનું શીક્ષણ ગહિણ રાખવું પણ આપવું તો ખરુંજ દુકમાં અંગ્રેજી શીક્ષણને આત્મસાધય તરીકે ગણી આયુર્વેદની જુદી ફેકલ્ટી રાખવી એમ મારો મત છે. જેપુરની કોલેજમાં અઉષધનીદાન તેમજ શસ્ત્ર-પ્રયોગના આચાર્યની પદવી સુધીનું શીક્ષણ આપવામાં આવે છે બાકી એ માણસોનાજ નહીં પણ અંગ્રેજી ભાષાનો એ પ્રભાવ એવો છે કે યુનીવર્સિટીમાંથી સંસ્કૃત શીક્ષણ અધર્ષ છે માટે તેને ગહિણ કરવા પ્રયામ ચાલી રહ્યો છે, બાપા કહેવડાવતાં શરમ લાગે અને પાપ કહેવડાવાની હોંસ થાય તેના જેવું આ મને લાગે છે. ભારત આજ ખુમારીથી કંઈ પણ ખોલી શકે છે તો તેના કારણમાં સંસ્કૃત સાહિત્યનો હીસ્સો જોવો તેવો નથી ઘડીબર એની એ દીશામાં એકકથથુ સત્તા સમજીએ તો તે પણ ખોટું નથી. પાશ્ચાત્ય વીદવાનો તેમાં શું છે તે જાણવા પછાડા મારે છે, ત્યારે આપણે તેને વીસારે કેમ મૂકવું તેના વીચાર કરીએ છીએ કાઢને એમ લાગે કે જેને એ ભાષા માટે ભાવ છે તે તો તે માટે બનવું કરવાનાજ હીંદની ગરીબાઈમાં સડતી જનતાને પેટીકે મેળવવાનાં ફાંફાં મારવાં પડે છે તે શોખને ખાતર, સંશોધનને ખાતર, માતૃગર થયેલી પાશ્ચાત્ય પ્રજાની માફક એમાં માથું દુઃખવવાનો અવકાશ તેનું સાધારણ જ્ઞાન હશે તોજ કાઈ રડ્યો ખડ્યો કાઢી શકશે, બાકી એ તદ્દન મરૂતપ્રાય થઈ જશે અને શ્રીમતોના મોટા ભાગને તો શરત માટે પુત્રે કે કલકતા જવાનું કહેશે તો જરૂર તેમ કરશે બાકી યુરોપ અમેરીકાના શ્રીમતોની માફક સંશોધનમાં જીંદગી વેડી નાખવી તેમને રૂએ એમ નથી તમારા મંથે તો સંસ્કૃતમાંજ છે એટલે તમને તો તેનું જ્ઞાન ખાસ આવશ્યક છે એમ કહેવાની જરૂર નથી.

ગુજરાતનું વર્ધદ સંમેલન,

સુરત ખાતે ભરાયેલી બેઠક.

પ્રમુખ વૈદરાજ ત્રાંબકલાલ મુનીનું વીક્ષતા ભયુ
ભાષણ.

આયુર્વેદના ઉત્તતી

સદગ્રહરથો સુસીલ બેનો અને વીદ્યાન વૈદ્ય બંધુઓ આજે તમારી સન્મુખ જે ભાષણ કરે છું તે આપ આપ નીરાંતે સાંભળશે સુખી થવાને આ ઉપાય કેવો સરસ અને દરેક માણસથી બની શકે તેવો છે. તેવીજ રીતે આપણા આયુર્વેદમાં ધણીજ સાદી સાદી ચીજો અને વનસ્પતિના પ્રયોગો છે, જેનું વીધીપુર્વક સેવન કરવામાં આવે તો શરીર દૃઢ થાય અને રોગોનો પશુ નાશ થાય, અને રોગોની ઉત્પત્તિ શરીર થઇ શકેજ નહીં. વળી આપણા કેટલાક રસઉપદેશો એવાં છે જે રોગીઓને આપવામાં આવે તો તેવા રોગોના નાશ કરે છે તેટલુંજ નહિ પણ તેની શારીરિક શક્તિ જળવળી રાખે છે અને રોગનાં કારણથી જે અશક્તિ થવી જોઇએ તેવી અશક્તિ દરદીના શરીરમાં થવા દેતા નથી. ઉદાહરણ તરીકે પંચામૃત પર્પટી, સુવર્ણ પર્પટી, પ્રાણુદા પર્પટી વિગેરે ઓપદેશો તેવા પ્રકારના છે. ભાઇઓ ! આપ સર્વના સતત પ્રયત્નોથી મને તો લાગે છે કે આપણા આયુર્વેદનો અણ્ણોદય શરૂ થઇ ચુક્યો છે. કલકત્તામાં ત્યાંના વર્ધદોના પ્રવાસની અણ્ણંગ આયુર્વેદીક કોલેજની શીક્ષણ આપનારી શાળાઓ સ્થપાઇ છે. મદ્રાસ સરકારે પણ મદ્રાસમાં જે આયુર્વેદની કોલેજ છે તેને પહેલે વરસે ૩૦ હજાર બીજે વરસે ૫૦ હજાર અને ત્રીજે વરસે એક લાખ રૂપીઆની ગ્રાંટ આપી છે. યુ. પી. ની સરકારે રૂપીઆ બે લાખનો વાર્ષિક ખર્ચ આયુર્વેદના ઉત્તેજનાર્થે કરવાનો ઠરાવ કર્યો છે અને યુ. પી સરકાર તરફથી સરકારમાં પચાસ હજાર અને દર વરસે પાંચ હજાર તે પ્રમાણે હરદવારનાં રૂપીકુળ આયુર્વેદ વીલાસપત્ર મદદ આપવામાં આવે છે. કાંચીની આયુર્વેદીક કોલેજને તેવીજ રીતે મદદ મળી છે. વડોદરા રાજ્યે પેતાના રાજ્યમાં એક આયુર્વેદની કોલેજ ઉઘાડવામાં રૂપીઆ એક લાખની

મદદ આપી છે. અને તેમાં પસાર થયેલા વીઘ્વાર્થીઓને પોતાના રાજ્યમાં નોકરી રાખી આશ્રય આપ્યો છે. ભાવનગરમાં પણ નાના પાયા ઉપર એક આયુર્વેદની શાળા ખોલવામાં આવી છે અને એડમીનીસ્ટ્રેટર સાહેબ તરફથી તે શાળાને ઘટતો આશ્રય મળે તેવો સંભવ છે. કરાંચીમાં મ્યુનીસીપાલીટીએ બે આયુર્વેદના દવાખાનાં ખોલ્યાં છે. માઇસોર અને ત્રાવણકોરુનું રાજ્ય તો આયુર્વેદના પ્રચાર માટે પ્રસીદ્ધ છે. પુનામાં મ્યુનીસીપાલીટી તરફથી એક આયુર્વેદીક દવાખાનું ઘણા વરસોથી ચાલુજ છે અને મુંબઈની મ્યુનીસીપાલીટીએ તેવાં આયુર્વેદીક દવાખાનાઓને માસીક રૂ. ૧૫૦ આપવાનો ઠરાવ કરી શરૂઆત કરી છે. વળી આ વર્ષમાં આયુર્વેદની ઉનંતી માટે ડાક્ટર વામન દેસાઈએ રચેલું “ઔષધ સંગ્રહ” તથા રા. બાપાલાલને આદર્શ નીધંદુ” તથા પંડીત હરીપ્રપનજીને “રસયોગસાગર” ડાક્ટર નાટક કરણીને “મેટ્રીરીઆ મેટ્રીકા” આવાં પુસ્તકો બહાર પડ્યાં છે. અને જે સતત પ્રયાસ ચાલુ રાખીશું તો આપણા ધરેલા કાર્યમાં અશય વીજ્ય મળશે અને હાલમાં જેમ આયુર્વેદનો અરૂણેદય થયેલો દેખાય છે. તેમ આયુર્વેદરૂપી સુર્યના પ્રખર કીરણોનાં પણ દર્શન થશે. આપણે આશા રાખીએ કે ભગવાન ધનવનતરી આપણી તે આશા પરીપૂર્ણ કરે. યુરોપ અમેરીકામાં વીજ્ઞાનની અભીવૃદ્ધીને લીધે આપણે નવી શોધો થવાનું સાંભળીએ છીએ થોડાં વર્ષો ઉપરજ તેમના જાણવામાં આવ્યું કે લગ્નજનના ઉપયોગથી ક્ષય રોગમાં કાયદો થાય છે. કેટલાએક ડાક્ટરો તો ક્ષય રોગમાં તેનો રસ પીચકારી દવારા શરીરમાં દાખલ કરે છે, એક બીજો અમેરીકન ડાક્ટર એવી લલામણુ કરે છે કે બધું મળીને આખા :દીવસમાં ૩૦ થી ૬૦ ધઉ ભારના વજનમાં ક્ષય રોગવાળા દરદીને લસણુ આપવું તેથી તેને બહો લાભ છે. આ તેમને મનથી નવી શોધ છે પણ આપણા સુચરિતના ઉત્તરતંત્રમાં કહ્યું છે કે વીધીપુર્વક ક્ષય રોગમાં લસણુનો ઉપયોગ કરવો.

હાલના વીજ્ઞાન પ્રમાણે એવું માનવામાં આવે છે કે ક્ષય રોગમાં ‘ઓપન એર ત્રોટમેન્ટ’ ખુસ્તી હવામાં રહેવા જેવી બીજી કોઈ શુભકારક ચીજીતસા નથી. આપણા શાસ્ત્રોમાં લખે છે કે ક્ષય રોગીએ બકરાંઓ સાથે ફરવું, તેની સાથે વસવું અને તેનાં જ ઘી દુધ વાપરવાં દેખીતી વાત છે કે બકરાંની સાથે જવામાં તેને જંગલના ઓખી ફવાનો અને સુર્યના કીરણોનો લાભ મળે અને એક પ્રકારના હલકી કસરત પણ થાય જેથી તેને લાભ થયા વીના રહે નહીં.

વળી હાલનું વીજાન એમ માને છે કે એક ક્ષય રોગીને હાઇપોફીસ-
ક્રાઇટ એક લાઇમ જેવા સોનાના કારો બહુ કામના છે. ત્યારે આપણા
માં પણ રાતા ભસ્મ, પ્રવાહ ભસ્મ વીગેરે સુનાના કારોને ક્ષય રોગમાં
ખાસ ઉપયોગ કરવામાં આવ્યો છે. થોડાં વર્ષ પહેલા અંગ્રેજીમાં સુવર્ણના
ગુણો સંબંધમાં કંઈ પણ વીવેચન કરવામાં આવ્યું નહોતું. તેઓ તે વખતે
એમ જ માનતા કે સુવર્ણમાં એવા કોઈ ઉત્તમ અઉપધી ગુણો નથી અને
તે આપણા જઠરમાં પાચન થયા વીના એમને એમ નીકળી જાય છે, પણ
તેમણેજ સુવર્ણના કટકાક કારો બનાવી તેનો ઉપયોગ કરવા માંડ્યો છે,
વળી એક ડાક્ટરે એવી શોધ કરેલી કહેવાય છે કે સુવર્ણના ઉપયોગથી
સર્પનું વીષ નાશ પામે છે. તેજ શોધ આપણા વાગબટમાં સ્પષ્ટ રીતે
લખવામાં આવી છે.

ધણાના મનમાં એવી શંકા થાય છે કે હાલમાં ડાક્ટરોએ પીચકા
રી વાટે લોહીમાં દવા દાખલ કરવાની જે રીત શોધી છે અને જેનો પ્ર-
ચાર તેઓ દીવસે દીવસ વધારતા જાય છે તેવું કંઈ આપણામાં છે ખરું
કે ? આપણામાં પણ તે શોધનું મુળ સ્પષ્ટતાથી દેખાઈ આવે છે. રસ-
શાસ્ત્રોમાં કહયું છે કે:-

તીવર ઉપાયો ક્યારે વાપરવા ?

આપણે આવા ઉપાયોનો સમયમાં ઉપયોગ કરતા કે જ્યારે દર-
દીને બચાવવાને બીજો કોઈ માર્ગ રહ્યો ન હોય. પણ વારંવાર તેની ઉપ-
વસ્તુઓ વાપરતા નહી. એ વાત સાચી કે આવી ઉપ વસ્તુઓ એક વખત
તાત્કાલીક ગુણુ દેખાડે છે પણ પછી વારંવાર વસ્તુઓનો ઉપયોગ થવાથી
અવગુણ થવાનો પણ તેવોજ સંભવ છે. આપણા “ સુચીકા ભરણુ રસ ”
મઠે વછંચાનીકોની સજા સમક્ષ ડા. જગદીશચંદ્ર બોઝે એવું સીધું કરી
બતાવ્યું છે કે તે વનસ્પતી જીવન અને તેના હરિદયની અતરંગમળને અજબ
જેમી રીતે બળ આપે છે વળી ચાહુ માસમાજ આ પ્રસીધ વછંચાનીક-
ડાક્ટરે કલકત્તામાં જે ત્રોપીકલ મેડીસીન ઉપર વીચાર કરવા મોટી સભા
મળી હતી અને જેમાં દેશ-દેશાંતરોમાંથી અનેક વીજ્ઞાનોએ ભાગ લીધો
હતો તે સભા સમક્ષ આપણા જગદીશચંદ્ર વનસ્પતીઓએ એક અજ-
કાર કરી બતાવ્યો કે તે સભા આશ્ચર્યચકીત થઈ ગઈ એક દેહો જેના

હરદયની ગતી બંધ થઇ ગઇ હતી તેવા દેહકાને તેણે કુમાયુન પર્વતની એક વનસ્પતીના સતવથી તેના હરદયને પાણુ સચેતન બનાવ્યું જો શોધખોળ કરનાર હોય અને નીરંતર પ્રયત્નો કરતા હોય તો તેવી ધણી ચમત્કારીક વનસ્પતીઓ આપણા જંગલોમાંથી પ્રાપ્ત કરી શકે ચરક રૂંદી તો એટલે સુધી કહે છે કે અઉષધીનાં જે નામ તથા ગુણરોશી તમે ન જાણુતા હોતો તેવા અઉષધોનો ગુણ અને સ્વભાવ તમારે ગોચાળીઆ બીજ ભરવાડ, વીંજેરે જંગલમાં વસનાર લોકો પાસેથી જાણી લેવા. આપણે આગળ કહી ચકા છીએ સીંકાનાની શોધ પણ આવીજ રીતે ઇંગ્લાંડનો એક કાઉન્ટેસે અમેરીકાના જંગલો લોકો પાસેથી જાણી લીધી હતી. પ્રજાને બધું કામ એકદમ ઉતાવળથી થઇ જાય ને દરદ પણુ તાતકાલીક મટી જાય એવા ઉપચારો વાપરવાની તીવર આકાંક્ષા છે. પણ તેમ કરવાથી પાછળ કેવું બનીપટ પરીણામ આવે છે તેનો તેમને કંઇ પણ ખ્યાલ અથવા વીચાર નથી. એક મેલેરીઆ જવરને મોટા પ્રમાણમાં કવી નીન અપીને દવાવી નોંખે અને પછી તેનું પરીણામ જુઓ. તે મેલેરીયા તાવ ફરી ફરીને આડ પંદર ને વીસ દીવસે દરદીને રાખાવ્યા કરે : છે. અને મહીનાઓ સુધી તે તેનો પીછો છોડતો નથી અને શરીર એકદમ ક્ષીણ અને અશક્ત કરી નાંખે છે. આવા સેંકડો દરદીઓ આપ સર્વના જોવામાં આવ્યા હશે. માટે આ વિષે વિશેષ વીવેચન કરવાનું હું અનુચીત ધારું છું. એ વાત તો સત્યજ છે કે રાજ્યાશ્રય અને ધનવાનોના આશ્રય વિના : કોઇ પણ વિદ્યા આગળ વધી શકતી નથી. તો જેમ ખીજા પ્રાંતોતી સરકારે આપણા આયુર્વેદને ઉચીત આશ્રય આપ્યો છે તેવાજ આશ્રય મુંબઇ સરકાર પાસેથી મેળવવા માટે આપણે યત્નો ચાલુ રાખવા જોઇએ. કદાપી કોઇવાર આપણે આપણા પ્રયત્નોમાં નીષ્ફળ જઇએ તો તેથી નીરાશ થવાનું નથી કારણ કે જે સત્ય છે તે કદાપી ખોટું કરવાનું નથી, ધારાસભામાં થયેલા પ્રશ્નોત્તરો ઉપરથી આપણે જાણી શકીએ છીએ કે આપણી મુંબઇ સરકાર મદ્રાસ સરકારે ઉધાડેલા આયુર્વેદ પાઠશાળાના પરીણામથી વાટ જુવે છે. એટ એટલી બાબત સીદ્ધ થાય છે કે મદ્રાસની પાઠશાળા માટે આપણા મનમાં તો એવોજ વીચાર સ્પુરે છે કે તે પાઠશાળા દીવસો દીવસ સારી રથીતી ઉપર આવતી જાય છે, કારણ કે મદ્રાસની સરકાર તરફથી અપાતી જાન્ટમાં પ્રતી વર્ષ વધારો થતો જોવામાં આવે છે. હવે જે જે મ્યુનીસીપાલિટી અગર લોકલ બોર્ડોએ પોનાના સહેરમાં આયુર્વેદીક દવાખાનાં ન ઉધડ્યાં હોય તેમણે પુના, મુંબઇ કરાંચી વીંજેરે સહેરોનું અનુકરણ કરી,

તેવાં દવાખાનાઓ ઉધાડવાં જોઈએ. હાલમાં જે જે પાઠશાળાઓ ચાલે ચાલે છે તેમાંથી પસાર થયેલા વધદાને તેવાં દવાખાના ઉપર નીમવા જોઈએ. આવી રીતે જો શહેર શહેરમાં દવાખાનાંઓ ઉધડે તો આપણા આયુર્વેદનો કેવો અભયુદય થાય તેનો ખ્યાલ આપના મનમાં સહજ આવશે.

સદ્ગૃહસ્થો સુશીલ બહોને અને વીદ્વાન વધદ બંધુઓ ! આપણો ધણો સમય મેં લીધો છે તે માટે અને મારા વ્યાખ્યાનમાં કંઈ પીપટપેષણ જેવું લાગતું તોય તે માટે ક્ષમા માગી હું આપણા આયુર્વેદનો અભયુદય દીવસો દીવસ વધતો જાય તેવી શુભેચ્છાઓ સાથે મારું આ વ્યાખ્યાન પુરું કરું છું.

સુરત સ્થાને મળેલું આ વૈદ સંમેલન મુંબઈ ઇલાકાના વર્તમાન, પત્રકારોને આયુર્વેદના સમર્થનમાં દેશી ઉપચાર પદ્ધતીના સસ્તા અને શાસ્ત્રીયપણા ઉપર વારંવાર લેખ માળાઓ પ્રગટ કરવા વીનંતી કરે છે.

બાદે સ્વાગત મંડળના ચેરમેન શ્રીયુત રાજેન્દ્ર સોમનારાયણ દલાલે સર્વનો આભાર માનતા જણાવ્યું કે અમે લગન લીધા તમે પાર ઉતાર્યો એકજ કારણસર જેમ બની શક્યું તમે કાંઈએ વેવાઈવદું કયું નથી. તમે તેમાં કયાશ રાખી નથી તે માટે તમારા સહિનો હું રૂણી છું. ખીજા સંમેલનો કરતાં આવાં સંમેલનમાં ફેર છે એકતો સંમેલન જનતાને, પ્રીય અને તહમારું કામ જન સેવાનું પોપટભાઈ વખતસર આવવા ઉત્સુક હતા છતાં કામથી રોકાઈ બપોર કે સ્નાને બપોરે તહમને દરદી બોલાવે અથવા તહમારે દવાખાને આવે ત્યારે તહમારે તે તરફ લક્ષ્ય આપેજ છુટકો વળી સામાન્ય સામાજિક કામમાં તથા રાજ્યદારી બાબતમાં વોલંટીયર વગેરે રહેલાઈથી જોડાવા રાજી હોય છે પરંતુ હમોને તે બાઈઓને મેળવવાને પણ મુશ્કેલી રહે છે છતાં જો વોલંટીયરોએ કાર્ય કર્યું છે. તે માટે હું તેમને ધન્યવાદ આપું છું હમારી ઉણપ જ્યાં લાગી હોય. તેને માટે હું આપની ક્ષમા માગું છું. બનતું કરવામાં હમારા સેક્રેટરી ધેલાભાઈનો બેસી થયેલો ધાટો સાક્ષી પુરે છે. અને હમારા મંત્રી 'શ્રી બોગીલાલ તો સર્વ વ્યાપક જેવા બધેજ હાજર રહેતા હતા બવસ્થાપક સમીતીએ પણ બનતું કર્યું છે અને મહારાષ્ટ્રી તેમાં કાંઈ ફાળો અપાયો નથી. હમારે કાંઈ જોડે તકરાર નથી આજનુંજ દસ્ય જેતાં ધડીબર આનંદની ઊળ ચાલે છે મારે ઠેકાણે આપ હોત તો આપને પણ એમજ માત સુરત એટલી તુટી ચાર તહેને અલે

આપે તો મહારી વીનંતી મુજબ વૈદ ડાક્ટરનું સલાહ કૃત્ય મથુરાદાસજીનો ઠરાવ મહાત્મ તરફથી સચવાયેલો તે આપે કૃષ્ણ રાખ્યો ઉપરાંત દેશ પ્રેમી ડા० રાયજી આપેને આપના કરી લીધા એકની પાસે આયુર્વેદનું પ્રશ્નન ખુલ્લું મુગાવ્યું બીજાઓ પાસે આયુર્વેદની પાઠશાળા સ્થાપવાના ઠરાવ મુકાબ્યા આપણા તે તો આપણાજ રહેશે ને થસા સંભાળ એટલીજ રાખવી કે તહેમનું શીક્ષણ પાવશ્રીત ધોરણે અપાયેલ છે તે પંડીત હરીપ્રસાદજીનો, મનુભાઈ રંગીલદાસનો, સ્થાનીક વખતે અંધુ પાનો તેમજ મદદ કરનાર નરેન્દ્રજીનો, રા. અળવંતરાયનો આભાર માની સવાગતમાં તરફી હોય તો ને માટે ક્ષમા કરવા જણાવ્યું હતું, અને એવડે પ્રમુખશ્રીનો આભાર માન્યો હતો-

બીજા મંત્રી વખતે ધેલાભાઈએ પણ કુંડવીવેચન કરીને પોતાના કાયમ મદદ કરનારાઓના આભાર માન્યો હતો.

વખતે મોદનલાલે વધુ ટેકા આપતાં શ્રીયુત રાજેન્દ્ર સ્વામીનારાય દલાલની સેવાઓની યાદ આપી હતી.

રા. ભોગીલાલે માસ્તર વસંત અને હીંદુ એંગ્લાળા મી० હીમતરામનો આ આભાર માન્યો હતો.

બાદ સવાગત મંડળના ચેરમેન શ્રી રાજેન્દ્રરાયે પ્રમુખશ્રીનો કુલ હારથી સત્કાર કરતાં તાલીમોના અવાજે થઈ રહ્યા હતા.

પ્રમુખ શ્રીયુત ત્રંજકલાલ મુનીએ સંમેલનની એકડનો ઉપસંહાર કરતાં જણાવ્યું કે હું રવીવારે સહવારે અહીં ઉતર્યો ત્યારે મારા મનમાં શંકા થઈ હતી કે આ મહાન કાર્ય મારાથી કેમ ઉકેલાશે, પરંતુ મને મારા મુંઝવણના વખતે બંધુઓએ મારી સાથે સામેલ થઈને મને પ્રોત્સાહન આપ્યું અને આપ સર્વેએ હાજરી આપીને આ કાર્ય પુરૂ કરવા માટે મદદ આપી છે. તે માટે હું આપ સર્વનો આભાર માનું છું, મેં જોયું કે સુરત શહેરમાં પ્રજાનો આયુર્વેદ પર પ્રેમ છે અને આયુર્વેદની ઉન્તીમાં તન મન ધનથી મદદ કરવા તત્પર છે. અને ડોક્ટરોએ આપણા કાર્યમાં સહાય કરવાની દેખાડેલી તત્પરતા માટે હું તેઓશ્રીના આભાર માનું છું. સવાગત કમીટીના ચેરમેન શ્રી. રાજેન્દ્રરા આમારું સવાગત કરવા માટે જે તરફી લીધી છે.

તેમની સેવાઓ તેમજ તેમણે સત્કાર મંડળના પ્રમુખ તરીકે કરેલા અનુપમ ભાષણના સ્મારક ચીન્હ તરીકે આ સુવર્ણ ચંદ્રારકની સ્વરૂપ બેટ સ્વીકારશે એવી હું તેમને વીનંતી કરું છું.

બાદ પ્રમુખશ્રીએ પોતાના તરફથી સુરત વહદ સભાના પ્રમુખ શ્રી. ધીરજ રામભાઈ શ્રી, આગક રૂપણભાઈને, મંત્રીઓ શ્રી. ભોળીલાલભાઈ તથા શ્રી. શેત્રાભાઈને શ્રી, અગાધંકર જી, ત્રિવેદીને ચેનાનાં ચાંદ, મુંબઈની વહદ ધાગસભાના સેક્રેટરીઓ શ્રી. જમીનરામ તથા શ્રી. જશલાલ જે સરકારકરને રૂપાના ચાંદ ઝેનાયત કર્યા હતા.

કામને હેવાલ પોતાના પત્રમાં પ્રગટ કરવા માટે તૈયાર કરી મોકલવામાં હોવાંથી મહેનતની પીઠાણુ તરીકે હું અમાની સલા તરફથી વીટીની અદ્ય બેટ ઝેનાયત કરવા માટે પ્રમુખશ્રીના વીનંતી કરું છું.

આ બેટ ઝાશીયમાં મોકલી આપવા જણાવવામાં આવ્યું હતું.

વધુમાં શ્રી. ભોળીલાલ વહદે જણાવ્યું કે અંતરના ‘દેશવંધુ’ તેમજ ‘શુભરાત મિત્ર’ ના પ્રતીનીધીઓએ ઘણુ આ સમેલનમાં હાજરી આપીને આપણા કાર્ય પ્રત્યે સહાનુભૂતી દેખાડી છે અને સદાય આપી છે તેમને પણ અમારી મલા તરફથી તેવીજ સ્વરૂપ બેટ પ્રમુખશ્રીના હાથે ઝેનાયત કરવા વીનંતી કરું છું.

આ બંને વર્તમાનપત્રોના પ્રતીનીધીઓએ તે બેટ ગ્રી રી હતી.

અત્રે પ્રમુખશ્રીએ જાહેર કર્યું કે “સાંજ વર્તમાન” પત્રના અધીપતીએ પોતાના પ્રતીનીધીને આપણા કાર્યને ઉત્તેજન આપવા માટે ખાસ અત્રે મોકલી આપીને આભારી કર્યા છે. હું “સાંજ વર્તમાન”ના પ્રતીનીધીને તેમજ અત્રે આપણા કાર્યમાં સદાય આપવા માટે પધારેલા સર્વ વર્તમાનપત્રોના પ્રતીનીધીઓને હું મારા તરફથી રૂપાના ચાંદ આપવાનું જાહેર કરું છું,

બાદ વહદ જેઠાલાલ દવેએ રીસેપશન કમીટીના આભાર માન્યો હતો અને જણાવ્યું હતું કે સ્વાગતદારીણી સમીતીના પ્રમુખ મંત્રીઓ અને સભ્યોએ અમારો પુર્ણ સત્કાર કરી અમને ઉપકાળ તળે દાખી દીધા છે, વધુમાં આ શહેરના આગવાન ડોક્ટર મીંઝીયા કે જેઓ મુંબઈ ધાગસભાના મેમ્બર છે તેમણે તેમ ડોઁ વયાસ, ડોઁ અભયંકર ડોઁ આપટે

વીઝેરે ખીન્ન પણ ડોક્ટરોએ અમારા સાથે સહકાર સાધી આશુર્વેદને ઉત્તેજન આપવા સરકારને અને જન સમાજને આગ્રહ કર્યો છે તે માટે તેમનો પણ ઉપકાર માતું છું.

સ્વયંસેવક મંડળવાલા શ્રી૦ રતનમણીશંકર રમાશંકર શુક્લ તથા શ્રી. જમીયતરાય નાથુભાઈ વઘદને રૂપાના ચાંદ પ્રમુખશ્રીના હાથે ઐનાંચત કરવામાં આવ્યા હતા અને શ્રીરત મણીશંકરે સ્વયંસેવકોની :જે કંઈ ટુટીઓ હોય તો તે માટે ક્ષમા કરવા સંધળા : સ્વયંસેવકો તરફથી :જણાવ્યું હતું, આ પ્લેટફોર્મ પર ખીરાજોલા વઘદરાજોના મંત્રી શ્રી ભોગીલાલ વઘદે પુલ હારથી સત્કાર કીધા આદ પ્રમુખશ્રીએ આવતા વર્ષે વડોદરામાં ફરી આનંદ પુર્વક મળવાની આશા જાહેર કરીને સંમેલનની બેઠક ધનવંતરી મહારાજકી જયના જયનાદો વચે રાતના ૮-૩૦ ના અમલે ખતમ થઈ હતી.

પાંચમી ગુજરાત વાળંદ પરિષદનો હેવાલ.

શરૂઆત અમદાવાદ નિવાસી શ્રી કુલચંદ મગનલાલ માસ્તરે વેદમં-
ત્રોથી કરી. આથી પરિષદ મંડપમાં સર્વત્ર શાંતિ પ્રસદાપ્ત ગઇ. પછી
વિદ્યાર્થી રણુછોડભાઇ કુલચંદભાઇએ લીમ્બય માતાની સ્તુતિ સુંદર રાગમાં
ગાઇ સંભળાવી હતી. પછીથી એજ વિદ્યાર્થીએ “ બલે પધાર્યા મહેમાન
સહુરે ” એ કાવ્યથી પરિષદમાં પધારેલા મહેમાનો પ્રતિનિધિઓ અને
મેનોનું સ્વાગત કરીું હતું અને ત્યાર બાદ નિસરાયા નિવાસી શ્રી નાથાલાલ
લક્ષ્મીભાઇ માસ્તરે “ચહેા જો નાથી તણાં સંતાને જગમા નાથી આબાદી”
નામનું સ્વરચિત કાવ્ય હારમોની. યમના તથા તખલાંના તાલ સાથે ગાઇ
સંભળાવ્યું હતું. પછી કરાચીથી પધારેલા રા. સોમેશ્વર સાંકળચંદ નાથી
બાહ્યે “ નાથી બાહ્યુકા ઝંડા ” નામનું કાવ્ય ગાઇ સંભળાવ્યું હતું.
ત્યાર બાદ.

ગુજરાત કાઠિયાવાડ નાથી બાહ્ય સભાના મંત્રી (શિવરામ શર્માનું) નિવેદન.

વહાલા બંધુઓ અને બહેનો !

પહેલી પરીષદ ડાહરમાં, બીજી મહેદાવાદમાં, ત્રીજી પેટલાદમાં અને
ચોથી અમદાવાદમાં મળી હતી અને આ વખતે નડીઆદમાં કે જે સ્થળે
આજની પાંચ વર્ષ પહેલાં ગુજરાત કાઠિયાવાડ નાથી બાહ્ય સભાનો
પાયો નંખાયો હતો તે સ્થળે પાંચમી ગુજરાત વાળંદ પરિષદ ભેગી થશે
છે. આ દરમિયાન ગુજરાત કાઠિયાવાડ નાથી બાહ્ય સભાએ શું કાર્ય કર્યું
તે દુકામાં જણાવીશ.

ગુજરાત પ્રાન્તની એટલે ગુજરાત, કાઠિયાવાડ અને કચ્છની કે જે
પ્રદેશમા ગુજરાતી ભાષા બોલાય છે ત્યાંની વાળંદ અર્થાત નાથી બાહ્ય
શાંતિમાં એક બીજના વીચારોની આપ લે કરવાના સાધનની મોટામાં મોટી
ચોટ હતી અને તે પહેલાની તકે સંવત ૧૯૦૯ ના કારતક માસથી “નાથી
બાહ્ય દિવેશ્વ” માસિક પ્રકટ કરીને સભા એ પુરી છે. ત્યાર પછી

કુદ મુદતમાં વાળંદ કામનું જીવું અને નવું સાહિત્ય ખુલ્લોખોલ્યરેથી એકત્ર કરી પ્રસીદ્ધમાં મુકવા માટે સભા તરફથી “નાથી બાહ્ય પુસ્તક ફંડની યોજના ગડી કાઢવામાં આવી અને “નાથી વર્ણનિર્ણય” જેવું અમુલ્ય પુસ્તક ગુજરાતી ભાષા જાણનારના હાથમાં મુકી શકાયું. આ પુસ્તક પ્રસીદ્ધ થવાથી આપણા જાણવામાં આવ્યું કે આપણે બાહ્ય વર્ણમાં છીએ, આપણું પ્રાચીન ગૌરવ પુનઃ પ્રાપ્ત કરવાની ઈચ્છા પણ આપણને ત્યારેજ થઈ. પાછળથી સંખ્યા, પવિત્ર કાણ બાહ્ય કે નાથી અને નાથી બાહ્ય કાવ્યમાળા એ ત્રણ પુસ્તકો પ્રસીદ્ધ કરવા માટે આપણે ભાગ્યશાળી નીવડ્યા તે પણ એજ યોજનાને લીધે. હાલ નાથી બાહ્ય પુસ્તક ફંડમાં ૪૦ જિંદગી પર્યાંતના સભાસદો છે. ગુજરાત પ્રાંતના જુદા જુદા ગોર-જથને તથા હમ્મચીયા, ભાટીયા, દક્ષિણી, સુરતી, આગર, હિન્દુસ્તાની, મારવાડી, વિગેરે પેટાભેદોના જ્ઞાતિઅંધુઓને એક ગ્રંથમાં બેઠી સંગઠન મજબુત બનાવવા માટે ગુજરાત કાઠીયાવાડ નાથી બાહ્ય સભા સ્થાપવામાં આવેલી છે, આ સભા પ્રતિનીધી સભા છે અને તેમાં હાલ પર પ્રતિનિધિઓ છે. લોકમત કેળવવા માટે, જ્ઞાતિમાં ચાલતી અંધાધુંડી અટકાવવા માટે અને જ્ઞાતિઅંધુઓને સત્ય શું છે તે સમજાવવા માટે સભા તરફથી વખતો વખત પત્રિકાઓ પ્રકટ કરવી પડે છે. આજ સુધીમાં કુલ ૨૦ પત્રિકાઓ પ્રસિદ્ધ થઈ ચુકી છે. પ્રચાર કાર્ય કરવા માટે સભા તરફથી “ઉપદેશકો” નીમવામાં આવે છે. ઉપદેશકોનું પ્રમાણ અત્યારે અર્જુન ઓછું છે જે તે વધે તો પ્રચાર કાર્ય કુદકેને ભુસકે આગળ ધપે વાળંદ કામનું પ્રસિદ્ધ થએલું સાહિત્ય વેચવા માટે કમમાં કમ એક પુસ્તકાલયની જરૂર હતી અને તે જ્યારથી નાથી બાહ્ય પુસ્તક ફંડની યોજના અમલમાં મુકાઈ, નાથીવર્ણનિર્ણય નામનું પુસ્તક પ્રસિદ્ધ થયું ત્યારથીજ ગુજરાત કાઠીયાવાડ નાથી બાહ્ય સભાને અંગે “નાથી બાહ્ય પુસ્તકાલય” બોલીને પુરી પાડવામાં આવેલી છે. સભાએ જ્ઞાતિ સુધારણા માટે અંધારણ પુર્વકની હીલચાલ હજી નથી ઉપાડી પરંતુ શરૂઆત તો કરીજ દીધી છે. મહેમદાવાદ પરીપદ વખતે નક્કી થયા પ્રમાણે પ્રતિજ્ઞા પત્ર ઉપર વહીઓ લેવા માંડી છે. મને આશા છે કે આ વખતે વધુ ભાગ્યે સહીઓ કરી આપી કામની ઉત્તી અર્થે પોતાના તરફનો ફાળો આપશે.

આ વખતે સભાને આંગે “કેળવણી ફંડ” જુદું પાડવાની ખાસ આવશ્યકતા છે કારણ કે અનેક વિદ્યાર્થીઓ આજે પૈસાના અભાવે નિશાળે

છોડી દેતા જોવામાં આવે છે. એમને આપણે કોઈને કોઈ પ્રકારે મરદ તો આપવીજ નોંધએ આપણી પાસે જ્યાં સુધી વધુ રકમ ન થાય ત્ય સુધી લોન તરીકે નાણાં ધીરીને પણ તેમને. અભ્યાસ ચાલુ રખાવવો નોંધએ આપણી ફરજ છે. કાંદરે કાંદરે પાળ બંધાય અને ટીપે ટીપે સરોવર ભરાય એ ન્યાયે જો આપણે સૌ એકેક રૂપીઆ આપીએ તો હજારો રૂપીઆ થોડી વારમાં એકત્ર થઈ જાય પરંતુ જ્યાં સુધી આપણો દાન કરવાનો બદલીએ નહિ ત્યાં સુધી તેમ થવું અસંભવિત છે. હાલના જમાનામાં વિદ્યાદાન સર્વ શ્રેષ્ઠ દાન ગણાય છે એટલે તે ખાતે જેટલું દાન આપીએ તેટલું જોઈએ છે. હું તો એ માર્ગે અધિકમાં અધિક દાન આપવાની આવશ્યકતા. જોઉં છું. બીજો રસ્તો દાન આપતાં અવશ્યું જોઈએ પણ આવા માર્ગે દાન આપતાં તો આપણે બીજાકુલ પાછી પાતી ન કરવી જોઈએ. મને આશા છે કે આપ સા કુલ નહિ તો કુલની પાંખડી પણ કેળવણી ફંડમાં દાન આપ્યા વિના નહિ રહે. આપણે જો કેળવણી ફંડમાં દાન આપ્યા વિના નહિ રહે. આપ કેળવણી ફંડમાં આપણો હાથ નહિ લંબાવીએ તો બીજું કશું પણ ઉગળી શકવાના નથી એ ખાતરી માની લેવું. કેળવણી વિના આપણો ઉદ્ધાર નથી એ આપણે સૌએ સમજવું જોઈએ. આટલું કાંઈ કરવા જો આપણે સૌ શક્તિવન થઈએ તો આપણું અન્ન એકઠા મળવું સાર્થક થયું જ તથા આપણે એક પગલું આગળ વધ્યા એમ લેખાશે.

અંતમાં આ નિવેદન પુરૂ કરતા પહેલાં ફરીગી હું આપ સર્વનું ધ્યાન યુગરાત કાઢીયાવાડ નાથી બ્રાહ્મણ સભા તરફ ખેંચીશ. એ સંસ્થા આપણી ઉત્પત્તિ માટે અથાગ પરિશ્રમ ઉઠાવનારી, આપણને સરળ માર્ગ બતાવનારી, આપણા સુખ દુઃખમાં ભાગ લેનારી અને વિદ્યાર્થીઓની એવી પીઠાન નારી છે. અત્યારે તેની પ્રતિષ્ઠા જામેલી આપણા જોવામાં આવે છે તે ખરેખર મગર થવા જેવી છે. જેથી સભાને અને તેનાં દરેક અંગોને સમૃદ્ધ બનાવવાને માટે હમેશ પ્રયત્ન કરતા રહેવાની વિનંતિ. કફે છું કારણ કે અમુક વખત પછી સભા, માસિક, પારખદ, પુસ્તક ફંડ, પુસ્તકાલય, ઉપદેશકો અને કેળવણી ફંડ આપણને વધુ ઉપયોગી અને વધુ લાભદાયી થઈ પડે એમ માફ માનવું છે.

નડિઆદના સ્વાગતાધ્યક્ષ

શ્રી શંકરલાલ છગનલાલ વૈવનું બાપણ.

માનવંતા મહેમાનો તથા બહેનો.

પાંચમી ગુજરાત વાળંદ પરિષદ જેવા માંગલિક પ્રસંગે ગુજરાત કાઠિયાવાડ નાથી બ્રાહ્મણ સભા તરફથી આપ સર્વનું સ્વાગત કરતાં મને બહોળ હર્ષ થાય છે. આપ સર્વ આ શુભાવસરે પોતાના સમયનો ભોગ આપીને તથા અનેક પ્રકારની મુશ્કેલીઓ વેળેને અત્રે પધાર્યા છો તે બદલ હું આપનો તથા મને પોતાને આ અમૂલ્ય તકનો લાભ આપનાર ગુજરાત કાઠિયાવાડ નાથી બ્રાહ્મણ સભાનો આભારી છું.

અસહના વારામાં લોકો નડિઆદને નટપુર નગરી કહેતા હતા. આ શહેર ખેડા જીલ્લાનું અને ચરોતરનું મધ્યસ્થળ છે. ગામના પ્રમાણમાં આપણી કામની વસ્તી જોઈએ તેટલી નથી. લીમ્પચીઆ ભાષાઓનાં સો અને ભાટીઆ ભાષાઓનાં સાત ઘર અત્રે છે. એ સિવાય પરદેશી આસરે દશબાર કાચળી ગામમાં કરે છે. અહીં બે મીલો ચાલે છે. લોખંડ ગાળવાનાં તથા તીજેરીઓ બનાવવાનાં કારખાનાં પણ છે. આ શહેર વહેપાર રોજગારમાં સાધારણ રીતે ઠીક ગણાય છે. કેળવણી લેવા માટે માટે ગુજરાતી શાળાઓ તથા હાઈસ્કૂલો અત્રે છે અને સારીરય તાલીમ લેવા માટે બે અખાડા ચાલે છે. નડિઆદ સાક્ષરોની ભૂમિ ગણાય છે. રાજકીય અને પ્રજાકીય હિલચાલો અસહકાર નડિઆદ યુનિસિપાલિટીએ કરેલો. અહીંના રાષ્ટ્રીય શાળાના શિક્ષકોએ દેશસેવામાં મહાન ભોગ આપેલો છે, આમાં આપણી પ્રાંતિક સભાના મુખ્ય કાર્યકર્તા રા. શિવરામ શર્મા તથા બીજા બે ભાઈઓ હતા. નાગપુરમાં આજથી પાંચ વર્ષ ઉપર રાષ્ટ્રધ્વજની લડત શરૂ થઈ હતી તે વખતે આ શહેરે સારો ફાળો આપેલો. નાગપુર જલનો સ્વાદ ચાખનાર વીરનરોમાં આપણી કામના ગુજરાત કાઠિયાવાડનો શિરતાજ રા. શિવરામ શર્મા પણ હતા. રેલ સંકટ નિવારણાર્થે વડી ધારાજીભાની પ્રમુખ નામદાર વિકૃલભાઈ પટેલે પણ અત્રેજ નિવાસ કરેલો.

અત્રેના સંતરામ મંદિર, ડાહીલક્ષ્મી લાયબ્રેરી, પાદરીનું દવાખાનું, નેટીવ જનરલ લાયબ્રેરી અને હિંદુ અનાથઆશ્રમથી કાણુ અભણ્યું છે? હિંદુઓનાં નિરાધાર બાળકોને જીરો કામધંધે વળગાડવે માટે હિંદુ અનાથઆશ્રમ ધણી વખતથી નડીઆદમાં ચાલે છે તેમાં શીવણુ કામ. બસ્ત કામ. સુથારી કામ, ચિત્ર કામ તથા છાપવાનું કામ શીખવવામાં આવે છે. બાળકોને કેળવણી પણ આપવામાં આવે છે. સેશન્સ કોર્ટ આબ્યા પછીથી તો આ શહેરની ધમાલ ધણીજ વધી પડી છે. અત્રે આપણી જ્ઞાતિમાં લગભગ પચાસ બાળકો વિધાબ્યાસ કરે છે, જેમાંનાં દશ અંગ્રેજી ભણે છે. અહીં આપણી જ્ઞાતિમાં એક ભાષા મેટ્રીક તથા એક ભાષા પ્રેમચંદ રાયચંદ ટ્રેનીંગ કોલેજના પહેલા વર્ષમાં પાસ થએલ છે. ચાર વર્ષથી અત્રે નાચી બાલણુ સભા નડીઆદ ચાલે છે. સદરહુ સભા તરફથી નિશાળે જતા બાળકોને ઉત્તેજન આપવા ખાતર ઇનામ વહેંચવામાં આવે છે. સભા તરફથી દર માસે પહેલું નામ લાવનારને ચાર આના શ્કોલથીય આપવાની ગેડવણુ પણ થએલી છે. સભાની કાર્યવાહી પ્રમાણમાં ઠીક ચાલે છે, સભાના કાર્ય-કર્તાઓ અને સભાસદો ઉત્સાહી છે. સભાના વિદ્યાર્થીઓ તરફથી વખતો વખત પ્રોત્સાહન પણ મળતું રહે છે, નડીઆદની નાત તરફથી સભાને સારો ટકા મળતો રહ્યો છે. સભાના ઠરાવ પ્રમાણે જ્ઞાતિબંધુઓ તરફથી દરેક શુભાશુભ અવસરે ઠરાવેલી રકમ વગર હરકતે મળ્યા કરે છે. અત્રે આપ જે સ્થાનમાં ખીરાજ્યા છો તે વાળંદવાડી અહીંની આપણી નાતની છે. વડતાલમાં આપણા જ્ઞાતિભાઈઓ આજથી સુતર વર્ષ ઉપર ભેગા થયા હતા. એ વખતે પસાર થયેલ; ઠરાવને આ શહેરે અમલમાં મુકવાની પહેલ કરી હતી, પરંતુ મારેલાચારી સાથે કહેવું પડે છે કે ન તો અમેને સંભાળે મદદ કરી કે ન તો કોઈ કાર્યકર્તાએ મદદ કરી. પરીણામ એ આવ્યું કે અમારે અતેજના દબાયેલા રહેવું પડ્યું. અને એજ કારણે-એજ પુણ્ય પ્રતાપે પરમકૃપાળુ પરમાત્માએ અનાયસે આ શહેરને લાભ આપ્યો. ગુજરાત કાઠીયાવાડ નીચી બ્રહ્મણુ સભા જેવી જીવતી જગતી સંસ્થાનો પાથો અમારા નડીઆદ ગામમાં નંખાયો. ફળ મળવાનું પણ તો અમને સ્વપ્ને નજી નહોતી પરંતુ અચાનક મળી ગયું; જેને માટે નડિઆદનાં ભાષ-બહેનો અમારે અહોભાગ્ય માનીએ છીએ. શ્રી, પોડત દેવતીપ્રસાદ શર્મા નડિઆદમાં પદાર્પા ત્યારે આજ વાળંદવાડીમાં ભાષણ થએલું નવાગામમાં ૩. ૫૦૧) નો સત્યાગ્રહ ચાલ્યો ત્યારે નડિઆદે તથા પેટલાદે આગળ પડતો

ભાગ લીધેલો અને આપખુદ સત્તાધારી નાતપટેલોની જોડકમીનું જોર નરમ પાડેલું. આ ગામ નવગામ જથામાં આવેલું છે. અહીંનું જ્ઞાતિજ ધારણ પ્રમાણમાં ઘણું સાફ છે. અહીંના ભાઈઓ તથા બહેનો એક બીજા પ્રત્યે સ્નેહ રાખનાર છે. “ સેના આખ્યાન ” નામનું પુસ્તક લખનાર રા. કુલાભાઈ ગરબડાસ માસ્તર આજ શહેરના વતની હતા.

પાંચદહની જરૂરિયાત—ગુજરાત કાઠિયાવાડ નાથી આવેલ સભા તરફથી દર સાલ પરિષદ ભરવામાં આવે છે. પહેલી પરિષદ ડોકોરમાં, બીજી મહેમદાવાદમાં, ત્રીજી પેટલાદમાં અને ચોથી અમદાવાદમાં ભરાઈ ગઈ છે, અને આ વખત પાંચમી ગુજરાત વાળાંદ પંચિત નડિઆદમાં ભરવામાં આવે છે, એટલે મારે આપને એની જરૂરિયાત વિષે કંઈ પણ કહેવાનું બાકી રહેતું નથી. પરિષદ ભરવાથી શું ફાયદો એ પ્રશ્ન તો આજે કોઈનાય દિલમાં ઉપસ્થિત થતો જોવામાં આવતો નથી. સા કોઈ જાણે છે કે અનેક જણને પરિચય થવાનું, વિચારોની આપ લે કરવાનું પણ દિવસ સાથે રહેવાનું અને પોતાની ઉણપ દૂર કરવાનું ઉત્તમ સાધન પાંચદ છે. આજે આપણે જુદા જુદા લતાના અત્રે એકઠા થવા છીએ. અહીં આપણે એક બીજાના વિચારોની આપ લે કરીને અને જ્ઞાતિહિત ક્ષેત્ર રીત થાય તેનો નિર્ણય કરીને વિખરાઈશું. આપણે સૌએ કેટલી પ્રગતિ કરી છે તેનું માપ પણ પરિષદના દિવસોએ જ નીકળી શકે છે,

એકતા—એકતા વિષે મારે ખાસ કહેવાનું છે. ગુજરાત કાઠિયાવાડમાં ચાલતો તીવ્ર વિરોધ અટકાવવાને માટે મારા મેડા ઉપર શ્રી પંડિત રેવતી-પ્રસાદ શર્માની રૂબરૂ રા. શિવરામ શર્માએ તથા રા. ભાઈલાલ ગોવિંદજીએ લખાણ કરેલું અને તે મુજબ ડોકોરમાં ગુજરાત કાઠિયાવાડના ભાઈઓને એકત્ર કરવામાં આવેલા પણ મારે દિલગીરી સાથે જણાવવું પડે છે કે ત્યાં પરિણામ વિપરીત આવ્યું. ધર્મજ નિવાસી ભાઈલાલ ગોવિંદજીએ તથા તેમના ગણ્યાગાંઠ્યા સાથીઓએ ડોકોર પરિષદના ઠરાવોને ઠોકરે માર્યા અને ઘેર જઈ જાહેર ચિતવણી નામની પત્રિકા જ્ઞાતિમાં દાવાનળ સળગાવવા માટે પ્રસિદ્ધ કરી વિરોધ કરવાનું પણ લઈ ચાલ્યા ગયાનું સાર્થક કર્યું. આ બધી કર્મ કથા મારે આજના માંગલિક પ્રસંગે આપની સમક્ષ કહેવી પડે એ દુઃખની વાત છે અને તેથી વધારે ન લખાવતાં એટલું જ કહીશ કે જ્ઞાતિમાં કુસંપ કરાવનાર તથા જ્ઞાતિને અવળે રસ્તે દોરનાર ભાઈલાલ ગોવિંદજી છે. પ્રભુ તેમને સદ્દુષ્ટિ આપે અને જ્ઞાતિના પૈસાને અવળે માર્ગે વ્યય કરતા અટકાવે એજ ચાચના,

કેળવણી—આપણી જ્ઞાતિમાં કેળવણીનું પ્રમાણ ઘણું જ ઓછું છે અને તેથી કરીને આપણે આપણા બાળકોને બણાવવાની ખાસ જરૂર છે. દરેક માતાપત્ની જરૂર છે કે તેમણે પોતાનાં બાળકોને નિશ્ચયે મોકલવાં જોઈએ. ઓછામાં ઓછું લખવા વાંચવા જેટલું જ્ઞાન તો કમમાં કમ દરેકને હોવું જોઈએ. કેળવણીના અભાવે કરીનેજ આપણે અનેક પ્રકારની મુશ્કેલીઓ વેઠવી પડે છે. કેળવણી વિનાનો મનુષ્ય પશુસમાન છે એ સૂત્ર જાણ્યા છતાં પણ આપણે આપણાં બાળકોને અબણ રાખીએ તો આપણા જેવો મૂર્ખ બીજો એકે નહિ. માત્ર હોકરાઓનેજ બણાવવા અને છોડીઓને ન બણાવવી એવી સમજને તો હવે આપણે તિલાંજલી આપવી જોઈએ. સ્ત્રીઓ બણેલી હશે તોજ તેનાં બાળકોની તે મારી રીતે માવજત કરી શકશે તથા પોતાના ધણીને પુરતી રીતે સંતોષ આપી શકશે. આપણા ધંધામાં આપણને ડગલે ને પગલે કેળવણીની જરૂર પડે છે. કેટલાક કહે છે કે તમારે બણીને શું કરવું છે? જે ઇસમ આપણને આવું કહે તેને તડ ને ફડ જણાવી દેવું કે તમારું કહેવું તમારી પાસેજ રાખો. અમારે તમારું કહેવું માનવાની લેશ પણ જરૂર નથી. આપણે સદાને માટે અચાનજ રહીએ અને અતેકના હુંસલા ખાતા રહીએ તથા તેજ માટે સર્જાણ છીએ એવી ઉંધી સલાહ આપનાર આપણને આજે ધણા મળશે પણ તમે બણો, તમારાં બાળકોને બણાવો એવી સાચી સલાહ આપનાર તો અપણને જુજ મળવાના. આપણી સ્ત્રીઓ આજે જો બણેલી હોત તો નર્સ તરીકેનું કામ કેટલી સુંદર રીતે કરતી હોત! આપણો વંશ પરંપરાનો એ ધંધો આજે છિન્નભિન્ન થઈ રહ્યો છે. આપણી સ્ત્રીઓ એ કામમાં ધણીજ પવીણ હોય છે પરંતુ કેળવણીના અભાવે આજે આપણી કરી પણ કિંમત જનસમાજમાં રહી નથી. આપણા ધંધામાં તો શું પરંતુ દરેક પ્રકારના ધંધામાં કેળવણીની જરૂર છે એ કોણ નથી માનવું?

નાતવાર—નાતવાર કરીને આપણે સૌ થાડી ગયા છીએ. આપણું અનેક દિવસનું રણેલું નાતવરા કરવામાં વપરાય જાય છે એ કોણ નથી જાણવું? સીમંતના નાતવરા તો જેમ અને તેમ સત્વરે બંધ થવા જોઈએ. જો સીમંતની નાત બંધ કરવામાં આવે તો તેથી લેશ પણ વાંધો હું જોતો નથી. મરણ પાછળની નાત પણ નીકળી જવી જોઈએ. એ બાબત નાતના આખેવાનોએ ધ્યાનમાં લેવા જેવી છે. આસંબધમાં એમના સંહાર વિના આપણાથી કશું પણ થઈ શકે તેમ નથી એમ હાલના સંયોજ

જોનાં માફ માનવું છે. કેટલાક એક નાત કાઢી નાખી બીજી લાખલ કરવાની વાત કરે છે જે બીલકુલ ઇચ્છતા જોગ નથી, નાતવરા બધ કરવાનું મુખ્ય કારણ આપણી ગરીબ અવસ્થા છે. નાત નહીં કરનારને નાતખહાર સુકવાની પ્રથા જો દૂર થઇ જાય તો ઘણા જણ નાત ન કરે, આપણે જો નાતવરા કરવાના ચાલુજ રાખીશું તો આપણી આપણા બાળકોની દશા અમુક વખત પછી ઘણીજ કફોડી થઇ જવાની એ નક્કી સમજી લેવું. નાતવરા પછી અનેક જણ ખુવાર થઈ ગયાના દાખલા આપણી પાસે મોબુદ છે. યુવાનોનો ઉમંગ આ બાબતમાં ઘણોજ છે પણ આગેવાનો આજળા તેમનું કંઈ પણ ચાલી શકતું નથી, છતાં પણ જો તેઓ ધારે તો આ બાબતમાં જરૂર સફળ થાય.

બાળલક્ષ્મ—બાળલક્ષ્મ એ કંઠગી રૂઢી છે. એનો તો નાશજ થયો જોઈએ, એ કુતિવાળે આપણુ સૌને હેરાન કર્યા છે. બાળલક્ષ્મ કરવાથી અનેક પ્રકારની હાનિ છે એ આપણે જાણીએ છીએ છતાં પણ વખત આવે તેના ભોગ થઇ પડ્યા સિવાય આપણે રહી શકતા નથી. નાતનું બંધારણ કદશુ ઘણેખરે રચણે જોવામાં આવે છે અને માત્ર એજ કારણે કેટલાકને આ રૂઢીના ભોગ થવું પડે છે. એકજ વીચારના જે ઘણા જણ ભેગા થાય તો આપણી નાતોના બંધારણમાં ફેરફાર થયા સિવાય રહેજ નહિ પરંતુ તેની અત્યારે જોડ છે. આવું વાતાવરણ જીવાનીઆ ધારે તો સહેજે ઉત્પન્ન કરી શકે તેમ છે એમ હું માનું છું. હાલ સ્ત્રીપુરુષ વચ્ચે અણુબનાવ આપણા જોવામાં આવે છે તેનું ખરું કારણ બાળલક્ષ્મ છે. આ બાબતમાં જો સરકારની માફક નાત તરફથી કાયદો થાય તો તેથી વધારે સાફ પરીણામ આવી શકે, નાતના આગેવાનોએ આ બાબતોનો વિચાર અવશ્ય કરવો જોઈએ છે, યાતિપંચોનું બંધારણ સૌના બલા માટે થએલું છે પણ આજે એ વાત વિસારે પડી ગઈ છે. સ્ત્રી પુરુષ વચ્ચે થતા કલહ મટાડવા ઇચ્છતા હો તો બાળલક્ષ્મ દરેક પંચવાળા એકત્ર થઈ બંધ કરી દો.

નાયી બ્રાહ્મણ—નાયી બ્રાહ્મણવર્ણમાં છે એ આગ્રા મહાસમેલનમાં આપણા સમક્ષ દિંદના કેળવાએલા યાતિપંચોએ એકઠા થઇ સને ૧૯૨૧ ના નાતાલના તહેવારોમાં સિદ્ધ કરેલું આજે એ વાતને ૭ વર્ષ સંપૂર્ણ થાય છે. ભાઈઓ વિચારો આ બાબતમાં આપણે કેટલી પ્રગતિ કરી છે. નાયી બ્રાહ્મણ વિષય ઉપર અનેકવાર બાબનાનો અપાઠ ચુક્યાં છે.

ને ત્રણ વાર આત્માર્થ પણ થઈ ગયાં છે. એટલે આ સંબંધમાં હું વિશેષ કંઈ પણ કહેવા નથી ઇચ્છતો. હું તો માત્ર એટલી જ ભલામણ કરીશ કે આપ સા નીચી વર્ણુ નિર્ણય, નીચી કુદરી ઉત્પદિ. કુદીન બ્રાહ્મણ બાસ્કર, કુદીન બ્રાહ્મણ પ્રકાશ, નાલીક પુરાણ, નાચી બ્રાહ્મણ પ્રદીપ, વગેરે પુસ્તકો વાંચો એટલે આપને આપણા બ્રાહ્મણત્વ વિષે ખાતરી થશે.

ઉપસંહાર—મારા બહાણાં બાઈબહેનો મારા આ હુંક ધ્યન ઉપર આપ વારંવાર વિચાર કરશો અને આપનાથી બની શકે તેટલું અમલમાં મૂકીને આપનું તથા કોમનું કલ્યાણ કરશો. મારા કહેવામાં જન કાંઈ સ્થળે બ્રહ્મચૂક થઈ હોય તો મને પોતાને આપનો જાણીને મારી આપશો. આપણી ઉન્નતિનું પ્રથમ પગથીઉં જે એકતા છે તે દરેક ધ્યાનમાં રાખવું જોઈએ અને આપણે ગુજરાત કાઠિયાવાડનાં સૌ બાઈબહેનો એકત્રીમાં કેવી રીતે જોડાઈ રહીએ તેનોજ ખ્યાલ કરતા રહેશો અને જુના રિવાજમાં સમયને અનુસરતા સુધારા કરીને આપણી કોમને આગળ ધપાવવાનો ભગિરજ પ્રયત્ન આદરશો તથા આપણું પ્રાચીન ગૌરવ પુનઃ પ્રાપ્ત કરવાને માટે હમેશાં ઇશ્વર પ્રત્યે પ્રાર્થના કરતા રહો તેમજ સૌએ પોતાનાથી બને તેટલો તન મન ધનનો ભોગ આપીને આપણી ગુજરાત કાઠિયાવાડ નાચી બ્રાહ્મણ સમાને મજબૂત બનાવવાને માટે મદદ કરવી તથા કોમની ઉન્નતિ માય તેવાં કાર્યો હમેશા કરતા રહેવું. છેવટે આપનું સ્વાગત કરતામાં જો કંઈ વાતની ઉણપ રહી ગઈ હોય તો ક્ષમા આપીને મન આભારી બનાવશો એવી આશા રાખું છું. આ પરમકૃપાળુ પરમાત્માને આ પરીષદનું કાર્ય વિવિધને પાર પાડવાની પ્રાર્થના કરી વિરમુ છું.

ગુજરાત કાઠિયાવાડ નાચી બ્રાહ્મણ સમાના મંત્રા રા. શિવરામ શ્રમાએ મહાન રોગ ચિકિત્સક શ્રીમાન રસવૈદ્ય રઘુનાથ દરિયાઈ વડવાણુ કમ્પવાળાને પરિષદનું પ્રમુખસ્થાન આપવાની દરખાસ્ત મૂકતાં જણાવ્યું કે—

“વૈદ્યરાજને આપ સૌ સારી પેઠે પીઝાનો છો, વૈદ્ય તરીકે તેમની ખ્યાતી સારી છે. અમદાવાદમાં, મુંબઈમાં અને વડવાણુમાં એમ ત્રણ સ્થળે તેમના દીકરા કામકાજ કરે છે. તેમના નામથી—તેમની રઘુનાથ આયુર્વેદિક ક્ષાત્રીસીથી આપણે સર્વ પરિચિત છીએ. આપણો વૈદ્યકનો ધંધો સજીવન રાખનાર પૈકીના એક તેઓશ્રી છે. એમના દવાખાનામાં તાલીમ લીધેલા ધણી પ્રસમે આજે વૈદ્યકનો ધંધો સ્વતંત્ર રીતે કરે છે. આ વખતે તેમના જેવા વયોવૃદ્ધ, અનુભવી અને વિચારશીલ સાતિજીને પ્રમુખપદ આપવું એ સર્વથા યોગ્ય છે.”

આ દરખાસ્તને રા. વાડીલાલ જોડાલાલ સોર્ટરે ટેકા આપ્યો હતો અને કરાંચીમાં રહેતા ભાઈ લીલાધર ઝીણાભાઈ નાથી બ્રાહ્મણે વધુ ટેકા આપ્યો હતો. નડિઆદ નિવાસી શ્રી પુરુષોત્તમદાસ ધુળાભાઈ પારેખે વધુ અનુમોદન આપ્યું હતું. પછીથી શ્રીમાન રસવૈદ્ય રઘુનાથ હરિભાઈએ તાળી-ઝોના ગડગડાટ વચ્ચે પ્રમુખરથાન લીધું હતું. પ્રમુખપદે વિરાજમાન થતાં તેઓશ્રીએ દરેકનો આભાર માન્યો હતો. આ વખતે નડિઆદના નાતે પટેલ રા. ભુલાભાઈ નાગરભાઈએ પ્રમુખ સાહેબને પુલનો હાર પહેરાવ્યો હતો,

નડિઆદના પ્રમુખ શ્રી રસવૈદ્ય રઘુનાથ હરિભાઈનું ભાષણ

જહાતા બંધુ તથા બહેનો,

ગુજરાત કાઠિયાવાડ નાથી બ્રાહ્મણ સભાએ આ પરિષદના પ્રમુખ તરીકે મારી નીમણુંક કરીને મને જે ઝાણી બનાવ્યો છે તે બદલ હું સભાનો ઉપકાર માનું છું. વૃદ્ધવયે પણ મારાથી બનતી જ્ઞાતિસે કરવી એ મારો પોતાનો ધર્મ છે અને એમ મમજીતેજ મેં આ સ્થાન સંભાળ્યું.

આધુનિક સમયમાં ગુજરાત કાઠિયાવાડના યુવાન કાર્યકર્તા । જ્ઞાતિ-હિતના કાર્યો ધણીજ ઉત્સાહથી કરી રહ્યા છે. વાળંદ કોમને જાગૃત કરવા, અસહ સ્થિતિનું ભાન કરાવવા, કેળવણીનો પ્રચાર કરવા, કૌટુંબિક નાશુદ્ધ કરવા તેમજ જ્ઞાતિ ઉન્નતિનાં કાર્યો કરવાં દર વર્ષે આ સભા તરફથી પરિષદો ભાગ્ય છે. આજની પરિષદ તે પાંચમી ગુજરાત વાળંદ પરિષદ છે. પાંચ વર્ષ પૂર્વે આજ સ્થળે ગુજરાત કાઠિયાવાડ નાથી બ્રાહ્મણ સભાની સ્થાપના થઈ હતી.

નાથી બ્રાહ્મણ—સમયના પરિવર્તન થતાની સાથેજ દરેક કોમો જેમ પોત પોતાની ઉન્નતિ માધી રહી છે તેમ અનેક વિદ્યાર્થીઓ—અનેક મુશ્કેલી-ઓ વેઠીને આ જ્ઞાતિ પોતાની અસહ સ્થિતિ બ્રાહ્મણપણું પુનઃ સિદ્ધ કરીને જનસમાજમાં નાથી બ્રાહ્મણ તરીકે જગવિખ્યાત થઈ છે. યજુર્વેદ, અથર્વવેદ, બ્રાહ્મણ શતપથ સ્મૃતિ પુરાણ, નીતિ, બ્રાહ્મણ નિર્ણય જ્ઞાતિ-

અન્વેષણ, અમરકોષ, વગેરે ગ્રંથોનું બારીકોથી અવલોકન કરતાં જણાવે છે કે વાળદો બ્રાહ્મણ વર્ણમાં છે. પણ કાળની ગડન ગતિથી જ્યારે વેદ-ધર્મનો લોપ થયો અને અનેક પ્રપચરૂપ અધિકાર ફેલાયો ત્યારે પ્રત્યેક ધર્માના નામ ઉપરથી જાતિનામ પડવા લાગ્યું અને દરેક જાતિ સદાને માટે પૃથક્ જાતિ મનાવા લાગી. આપણે નાથી અર્થાત વાળદો કહેવાયા. જનસમાજની દૃષ્ટિએ વાળદો વાચાળ ગણાય છે અને વાચાળ શુદ્ધિશાળી પુરુષજ હોઈ શકે છે. વાચાળ એટલે બોલવાની શક્તિમાં ધણીજ પ્રવીણ. વાળદો આચિદ, હિંમતવાન, પ્રમાણિક અને વફાદાર છે. પણ અત્યારે તેની હાલત અશિષ્ટિત અને ગરીબ છે તે સુધારવાને બદલે હંમેશને માટે આ જાતિ અધમજ રહે અને તેનાં બાળકો યુવત્તમીજ કરતાં રહે એ હેતુથી અન્ય ક્રામના સ્વાગી અને દ્વેષી લેખકોએ બીનપાયાદાર અને અયોગ્ય કહેવતો બોલી નાંખી છે અને તેથી આપણી ક્રામને ઘણીજ અન્યાય થએલો છે. વાળદો ક્રામ જનસમાજને કેટલી બધી ઉપયોગી છે તેનો વિચાર કરો. હર વખત, દર ધર્મ, અને દરેક ક્રામમાં વાળદોનું ક્રામ પડે છે. વાળદો આપણું અંગ છે એમ સમજવા છતાં તેના ઉપર અનેક જાતના હુમલાઓ-અત્યાચારો થાય એનો શું અર્થ અને આવા હુમલાઓ અટકાવવાને જનસમાજ જ્યારે તૈયાર થશે ત્યારેજ આ ક્રામ પોતાનું અહો-ભાગ્ય માનશે.

આયુર્વેદમાં વાળદોનું સ્થાન—આયુર્વેદની વાળદોએ જે સેવા બજાવી છે તે અન્ય ક્રામથી થઈ શકે તેમ નથી. આયુર્વેદના આઠ વિભાગો છે. તેમાંનાં શલ્યતંત્ર, શાસ્ત્રક્રિયતંત્ર અને કૌપારભ્યતંત્ર એ ત્રણ તંત્રો વાળદોના વારસામાં ઉતારેલાં હોવાથી તેમણે આયુર્વેદની જાણવાબેગ સેવા કરી છે. ત્રણ (યુગ્મકો) ની અંદર રહેલા અનેક જાતના ખડ, કાળટ, પથરા, રજ, લોહાં, લેકાં, લાડકાં વાળ, નખ, અને પડેલાં સ્ત્રાવ કહાડવાના ગુચવા-એલા ગર્ભરૂપ શલ્યને કહાડવાના. યંત્રો દાખલ કરવાનાં, શસ્ત્રો દાખલ કરવાના, ક્ષાર મૂકવાના, ઝમ દેવાના અને ત્રણોના નિશ્ચયો કરવાના પ્રકારો જણાવવાને માટે જે વિભાગ છે તે શલ્ય કહેવાય છે. જનસમાજ જોઈ શકે છે કે ઉપર લખેલાં કાર્યો વાળદો હિંમતથી કરે છે. કંઠના મૂળથી અથવા હાંમડીથી ઉપર એટલે કાન, નેત્ર મુખ અને નાસિકા, ઇલાદિમાં થએલા વ્યાધિઓ મટાડવાને જે વિભાગ છે તે શાસ્ત્રક્રિય કહેવાય છે. આજે ખુલ્લી આંખે પ્રજા જોઈ શકે છે કે વાળદો ઉપર ખતાવેલા રોગો નિડરપણે અને ચાલાકીથી મટાડી રહ્યા છે. બાળકોના ભરણપોષણ માટે ધવરાવનારી

દાષ્ટ્યોત્તુ' દુધ સાફ કરવાને માટે અને ખરાબ ધાવણથી ઉત્પન્ન થએલા અથવા બાળકોને થતા હરકોષ વ્યાધિને નાશુદ્ધ કરવાને જે દિશાગ છે તે કૌભાર-જીવ્ય કહેવાય છે. ઉપરના ત્રણે વિષયો વાળદોના વારસામાં ઉતારેલા હોવાથી વાળદોએ આયુર્વેદની અમૂલ્ય સેવા બજાવી છે. વાળદે કોનની સ્ત્રીઓ નર્સ (દાયણ) તરીકેનું કામ દરેક સ્થળે કરે છે. અગ્રેજી રાજ્યના અગાઉ યાત્રિનાં આચારવચાર બ્રાહ્મણ પુત્રને છાજે તેવા હતા. વાળદો આયુર્વેદના મહાન ઉપાસક હતા. એટલું તો નહિજ પરંતુ આયુર્વેદની વફાદારીથી સેવા બજાવીને પ્રજાને રોગમાંથી મુક્ત કરવાનું માન ખરેખર વાળદોને—નાથી બ્રાહ્મણોને ધટે છે. કારણ કે તેઓ શાસ્ત્રના સંપૂર્ણ અભ્યાસી હતા. એટલું તો નહિજ પરંતુ રોગો મટાડવામાં ધણીજ કુશળ અને ચાતુક વૈદ્યો તરીકે જગતિખ્યાત થએલા છે અને તે અન્ય કોઈ અત્યારે ટ્યુકર પછી કરે છે વાળદોનો વંશ-પરંપરાનો—જન્મસિદ્ધ ધર્મો વેલકનો છે. આયુર્વેદ જેવા એક અતિ મહત્વના વિષયમાં પછી આપણી યાત્રિના પુરૂષોએ જાણવાબેગ ફાળો આપ્યો છે.

નાતપટેલો અને વૃદ્ધોને—ગંગાસ્વરૂપ ગણાતી યાત્રિનું સુગ્રામ નાતપટેલો તથા વૃદ્ધોને સોંપવામાં આવ્યું છે માટે યાત્રિની શું સ્થિતિ છે જનસમાજમાં આ યાત્રિનું સ્થાન ક્યાં છે, યાત્રિના બાળકો શું કરે છે, કેટલા કેળવાયેલા છે, કેટલા અજ્ઞાન છે. કષ્ટ કષ્ટ કુરંદિઓ યાત્રિને તુકાશાનકર્તા છે, વગેરે બાજતો ઉપર બારીકોથી અવલોકન કરી યાત્રિમાં રહેલી ખામીઓ દુર કરી, સાગ કાયદાઓ ધરી, યાત્રિન સારા રસ્તા ઉપર લઈ જઈ યાત્રિ ઉન્નતીના ઉપાયો થોજ વાળદે કોમને આદર્શમય બનાવવી એ યાત્રિપટેલો તેમજ વૃદ્ધોની ખાસ ફરજ છે. યાત્રિના બાળકોને કેળવણી આપી, બાળકમાં યાત્રિ પ્રત્યે માન અને પ્રેમ ઉત્પન્ન કરી, બાળકના જીવનમાં નવજીવન પ્રજ્ઞાવી, બાળકોને દરેક રીતે હોશિયાર અને ચાલાક બનાવી. બાળકોને સાચા પ્રામાણિક અને સર્વનિષ્ઠ યાત્રિ-સેવક બનાવવાનું કાર્ય યાત્રિપટેલો તેમજ વૃદ્ધોને સોંપવામાં આવ્યું છે.

યુવાનોને અને કાર્યકર્તાઓને—જેના હૃદયની અંદર જેની નસ નસ અને રે.મે રોમની અંદર યાત્રિ પ્રત્યે પ્રેમ અથવા લાગણી સરખી પછી ન હોય એવા યુવાનો જીવતા છતાં મુએલા છે. યુવાનોનું લોહી કુછ-બળું હોય છે. તેઓ જો ધારે તો યાત્રિસેવાનાં દરેક કાર્યો ઝડપથી કરી શકે તેમ છે, નાનાં ગામડાંમાં અને શહેરમાં એમ દરેક સ્થળે ફરી યાત્રિને

તના અસલ સ્થિતિનું જાન કરાવી, કામમાં ફેળવણીનો પ્રચાર કરી, જ્ઞાતિ બધુઓમાં પ્રેમ અને ભાનુભાવ વધારી, સારા સુધારાઓ દાખલ કરી, મન-સમાજમાં વાળંદ કામને આદર્શમય બનાવવાનું ઉત્તમ કાર્ય ઉમંગી, ઉત્સાહી, પ્રમાણિક અને કાર્યકુશળ યુવાન કાર્યકર્તાઓજ કરી શકે છે. પણ જ્ઞાતિસેવાનો ડોળ કરી, પેટમાં દુઝો રાખી. જહોરમાં માન મેળવવાની ધુણ રાખી, જ્ઞાનિના પછસાનું પાણી કરી, કન્યાદલાલો અને પ્રપંચી માણુ-સોને પક્ષમાં લઇ વાળંદ કામને વિશ્વાસઘાતી થવાનું મહાન પાતક બહોરનારા-ઓને યુજરાત કાઠીયાવાડ નાથી બાહ્ય સભાએ અનેક વખત વિનય સહિત સમજાવ્યા છતાં સમજવા નથી અને તેથી કરીને જ્ઞાનિએ તેમને માટે વીચાર કરવો જોઇએ છે. હું તો એટલે સુધી કહું છું કે વાળંદ સમાજે તેઓને સખ્ત નસિયત કરવાની ખાસ જરૂર છે. કારણ કે એવા-ઓને લીધેજ વાળંદ સમાજની જોઇએ તેવી ઉન્નતિ થતી નથી અને પ્રમાણિક તેમજ સત્યનિષ્ઠ યુવાન કાર્યકર્તાઓને ધણીવાર સોમનું પડે છે. દુઃખી પણ થવું પડે છે. વાળંદના ખીજથી ઉત્પન્ન થઇ વાળંદ યુવકનેજ દરેકાઇ રીતે હેરાન કરવાનાં નીચ કાર્યો આદરી નેનો નાશ કરવામાં આનંદ માનનારાઓને માટે વાળંદ સમાજે ગામે ગામ અને દરેક જહોરમાં એક જ થઇ તેમને જ્ઞાતિદ્રોહી રૂપે જહોર કરી દેવાની ખાસ જરૂર છે કે જેથી અલણ અને ભોળા વાળંદો તેમની જમજળમાં ફસાતાં બચી જાય અને વાળંદ સમાજ નિર્વિદને પોતાનું કાર્ય આગળ ધપાવતી જાય.

વિદ્યાર્થીઓને—વિદ્યાર્થી અવસ્થામાં વિદ્યા સંપાદન કરી, નિશાળમાં તેમજ ગૃહમાં મળતી ફેળવણી લઇને, પોતાનું ચારિત્ર સુધારીને અને સંપુર્ણ બહુચર્ચ પાળીને વિદ્યાર્થીઓએ પોતાના જીવનનો—ભવિષ્યનો પાયો સુધારવાની ખાસ જરૂર છે. વિદ્યાર્થી પોતે સમજણો થાય છે ત્યારથીજ સમજ શકે છે કે વાળંદ કામની આજે શું સ્થિતિ છે. પૈસાને અભાવે જ આ કામનાં બાળકા સેંકડે ૨૦ ટકા વિદ્યાર્થીઓ કરે છે અને બાકીનાં અલણ હોવાના કારણે અનેક દુઃખમાં પીડાઇને, જીવન પર્યંત રીયાઇને અને શુદ્ધ-શ્રીમાં સડી સડીને પોતાનું દુઃખી જીવન ગાળે છે. માટે વિદ્યાર્થીઓએ ફેળવણી પામેલા હોવાથી આવી દુઃખદ સ્થિતિ નજરે નિહાળ્યા પછી પોતાનું જીવન જ્ઞાતિસેવાને ખાતર અર્પણ કંવાની ખાસ જરૂર છે. મારા પ્રાણુસમાન ગણાતા વિદ્યાર્થીઓ તમારી ગરીબ કામની ઉન્નતિને ખાતર અને તમારા ભાઇઓને સુધરવાને ખાતર આજે તમારે કમર કસીને તૈયાર

થવાની જરૂર છે. વેળામર ચેતીને તથા આ સભાને સહકાર-મદદ આપીને આપણા જ્ઞાતિ પટેલો તેમજ વૃદ્ધોને સવિનય જણાવો કે “હે વડીલો આજે આપે જ્ઞાતિનું સુકાન હાથમાં લઈ જ્ઞાતિમા કેળવણીનો કેટલો પ્રચાર કર્યો છે, કયા કયા દુષ્ટ રીવાજો નાબુદ કર્યા અને જ્ઞાતિ વાસ્તે શું શું હિલ-ચાલ કરી છે તેનો હિસાબ આપો.” સાથે સાથે જણાવી દો કે જો તમા-રાથી ઉપરનાં કાર્યો ન થઈ શકતાં હોય તો અમે જે કાર્ય કરીએ તેમાં અમને મદદ આપી તથા જોઈતાં સાધનો-સામગ્રીઓ લાવી આપી જ્ઞાતિસેવાં રૂપી યજ્ઞમાં સહાય રૂપ થાઓ.

સ્ત્રીકેળવણી—સ્ત્રીઓને કેળવણી આપવાની ખાસ જરૂર છે. પ્રથમ એમ મનાવું કે સ્ત્રીઓ ભણીને શું કરશે પણ આજે તેમણે બતાવી આપ્યું કે સ્ત્રીઓ કેળવણી પામીને, પોતાના બાળકોને સુસંસ્કાર આપીને માસિકો કાઢીને, સ્ત્રીસમુદાયને ઉપયોગી થઈને અને ઘણું જ મહાન કાર્યો કરીને જગતના દતિહાસમાં જગદિખ્યાત થએલી છે. માટે સ્ત્રીઓને તેમની સ્તીથીને યોગ્ય અને બને તેટલી સારી કેળવણી આપવી જોઈએ છે કારણ સ્ત્રીની ઉન્નાત વગર વાળંદ કામની ઉન્નતિની આશા રાખવી નકામી છે.

બાળલગ્ન—બાળલગ્નનો દુષ્ટ રિવાજ આપણી કામમાં જોડેલાં મૂળ ઉડા ધાકીને ખેડો છે તેવો અત્યંત ખરાબ રિવાજ બીજી કામમાં જોડેલાં ઝોહો માલુમ પડશે. એથી બાળકોનું અદ્ય વયમાં મરણ થાય છે. સંતાન કદાચ જીવે તો પણ તે નિર્બળ, વીર્યહીન અને સત્વહીન હોય છે તથા જન્મેલાં પૈકીનાં અર્ધ સંખ્યાનાં છોકરાં ખાર માસગી અંદરજ મૃત્યુનાં ભોગ થાય છે. કુમળીવયમાં બાળકોનાં થતાં મરણ આપણાં કર્મ અને સુખાં ધનાં જ ફળ છે માટે આ રિવાજ જેમ બને તેમ જલદીથી નાબુદ થાય તેવા પ્રયત્નો કરવાની ખાસ જરૂર છે.

નાતવરા—આપણી કામની આર્થિક સ્થિતિ ધણીજ નબળી હોવાથી નાતવરા આપણને ઘણાજ નુકશાનકારક છે. બાપદાદાની પ્રતિષ્ઠા સાચવવા જતાં નાતવરા કરીને અને કરજદાર થઈને મરણ પર્વત દુઃખમાં સબડ્યા કરવું એ આપણી એક પ્રકારની શોકજનક સ્થિતિ છે. નાતવરા કરીને કરજદાર થએલો માણસ ભાગ્યેજ પોતાના બાળકને કેળવણી આપી શકે છે. નાતવરાના પ્રતાપેજ આ કામ કંગાલ સ્થિતિ ભોગવે છે અને આગળ વધી શકતી નથી જેથી દરેક જેમ બને તેમ જલદીથી નાતવરા અંધ કરવા તૈયાર થવું જોઈ.

કેળવણી—ગુજરાતી અથવા તો કોઇપણ ભાષાની કેળવણી લઈ જ્ઞાનનો, કળાનો, નીતીનો અને શરીર સંપત્તિનો પ્રચાર કરવો એ કેળવણીનો હેતુ છે. કળા કે હુન્નરથી દ્રવ્યની વૃદ્ધિ થાય છે, કળા, કસબ અને હુન્નરો જ્યારે સાતિબંધુઓ પુરતા પ્રમાણમાં શીખશે ત્યારે જ આ કામની આર્થિક સ્થિતિ સુધરશે. કેળવણી આ અભાવેજ આપણી કામની આર્થિક સ્થિતિ ધણીજ નબળી માલુમ પડે છે. અજ્ઞાન એ રોગનું મૂળ છે, અજ્ઞાન એ ગરીબાઇનું દાર છે, અજ્ઞાન એ અનીતિનું કારણ છે, અજ્ઞાન એ વહેંચની જડ છે અને અજ્ઞાન એ સર્વ જાતની હાનિનું કારણ છે. અજ્ઞાનનો કેળવણીનો અભાવનો નાશ નહિ કરીએ તો અજ્ઞાન જરૂર આપણો નાશ કરશે. આપણા સાતિબંધુઓ જ્ઞાની નિરોગી, ઉત્સાહી પ્રમાણિક અને સદ્ગુણી હશે તોજ વાળંદ સમાજ સુખ અને શાંતિમાં રહી અન્ય કામના મુકાબલામાં વિજયો નિવડશે.

ઉપસંહાર—આપણી જ્ઞાતિને લગતી મુખ્ય બાબનો વિષે મારા અદ્ય વિચાર આપના આગળ રજુ કર્યા છે તેમાં જે જે કોષ હોય તે જોયા ન જોયા કરી વિચારો તો મારો પ્રયાસ હું સફળ થયો માનીશ—અથા લાભનું મૂળ ભાતુભાવ છે તેને આપણે જેમ જેમ કેળવીશું તેમ તેમ આપણને તેનું ફળ મળ્યા વગર રહેનાર નથી. વ્યવહાર સુધારો કરવાનું કામ કામ સિવાય થઈ શકતું નથી. શરીરે મજબુત, યુદ્ધિમાં તીવ્ર તે પ્રાંઠ, નીતિમાં અડગ, પ્રમાણિક અને વફાદાર સ્ત્રીપુરૂષો આપણી કામ પેદા કરી શકશે ત્યારેજ જનસમાજમાં, વેપારમાં, વિદ્યામાં ધરમા અને મંસારના અથા વ્યવહારમાં આપણે આપણુ નાચી કાલ્કમણપદ કાયમ રાખી આગળ ધસારો કરી શકીશું. અત્યારે આપણી વસ્તી નિરોગી રહે, બુધ્ધિશાળી નિવડે અને દિન પ્રતિદિન વધે એજ આપણી મનોકામના હોવી જોઈએ. શરીર સંપત્તિ અને વિદ્યા સંપત્તિ કરતાં જગતમાં વધારે કીમતી ચારિત્ર સંપત્તિ છે. શરીર વિદ્યા અને બુધ્ધિનો ઉપયોગ નીતિબળ અને ધર્મબળ ઉપર આધાર રાખે છે. ઈશ્વર આપણને નિરંતર સદ્બુધ્ધિ આપી આપણી મનોકામના પૂર્ણ કરે એજ મારી પ્રાર્થના છે. બંધુઓ હવે હું મારું ભાષણ પુરું કરું છું. છેવટમાં મારે એટલુંજ કહેવાનું છે કે આપ સમક્ષ જે કંઈ ઠરાવો થાય તે ઉપર સંપૂર્ણ વિચાર કરી તમારો મત આપશો અને પસાર કરેલા ઠરાવો અચર્ય પાળશો, અને ત્યારેજ આપણી પરિષદની સફળતા થઈ ગણાશે.

પ્રમુખશ્રીનું ભાષણ સમાપ્ત થયા પછી જોગણવાસીના બીજાનપ્રસાદ

પીતાંબરજી શર્માએ પોતાના પદાડી રાએ “વીરા વાળંદ પરિપદમાં પ્રિતે પધારજોરે” નામનું સ્વચિત કાવ્ય ગાઇ સંબળાવ્યું હતું. બાદ આખ્યાન કાર માધવદાસ હરિદાસે ઉમા થઇ અસરકારક વ્યાખ્યાન આપ્યું હતું, જેનો સાર આ પ્રમાણે હતો:—

મને આજેજ ખબર પડી કે અત્રે પાંચમી ગુજરાત વાળંદ પરિપદ ભરાવાની છે. મને ખબર મળતાં વેંતજ હું અત્રે આવ્યો, આપની સુંદર અવસ્થા જોઇ આશ્ચર્ય પામ્યો. નાથી વર્ણુ નિર્ણુય નામના પુસ્તકે મને સિદ્ધ કરી બતાવ્યું કે આપ નાથી બ્રાહ્મણ છો. મેં તે આજેજ વેચાતું લીધું છે. આપ સર્વ એ પુસ્તક હમેશ પોતાની પાસે રાખો, આપ બ્રાહ્મણ વર્ણુમાં છો એની મને આજે આ પુસ્તક વાંચવાથી પુરેપુરી ખાતરી થઇ છે. આપને માટે હું એકજ વાત કહીશ. આપણી અંદર બ્રાહ્મણનાં ગુણ કર્મ સ્વભાવ હોવાં જઇએ. આપ તન મન ધનથી મદદ કરો અને આગળ વધે સેનમકતની પ્રજા ગુણુ કર્મ સ્વભાવથી આગળ વધવીજ જોઇએ, મારી ઇશ્વર પાસે યાચના છે કે તે આપને આગળ વધવાનું બળ આપે, રેવતી પ્રસાદ શર્મા અને શીવરામ શર્મા જેવી મહાન સમર્થ વ્યક્તિઓનાજ આ બધા પ્રતાપ આપ સર્વને તમારા સંચાલકોએ બ્રાહ્મણ સ્થિતિમાં પહોંચાડી દીધા છે, જે હઠામઠી દશે તે દાલ નહિ માને. વિદ્યસંતોષીએ આગળ જતાં તમારી સાથે જાળી જશે. તમે લોહ્યુબકની માફક દુસ્મનેને પણ ખેંચી લેશે એમ ઇચ્છું છું.

રા. માધવદાસનું વ્યાખ્યાન સમાપ્ત થયા પછી સરખેજ નિવાસી રા. અંબાલાલ નાથાભાઇ શર્મા ઉમા થયા અને “બંધુ પધાર્યા આજ યાત્રિની ઉન્નતિકાજ” નામનું સ્વચિત કાવ્ય બોલ્યા હતા એટલું તો નહિજ પરંતુ તેમણે સંપ વિષે બાંધણુ પણ આપ્યું હતું, બાદ ભાતવાળા રા. અંબાલાલ શનાભાઇ નાથી બ્રાહ્મણે “પરિપદમાં પધારો” તથા “યાત્રિમાં રનેહ વધારો” નામનાં બે કાવ્યો પોતે બનાવી આજેજનાં ગાઇ સંબળાવ્યાં હતાં, પછી રા. કેશવલાલ રઘુનાથ વૈદે “સમાજમાં આપણું સ્થાન” એ વિષય ઉપર અસરકારક વ્યાખ્યાન આપ્યું હતું બાદ અડાસવાળા રા. બાળ-રદાસ પ્રજુદાસે “નાથી બ્રાહ્મણ કાવ્યવાળા” માંથી એક કાવ્ય ગાઇ સંબળાવ્યું. હતું. સકરથી પધારેલા રા. પરશોતમ ઉગરાભાઇ નાથી બ્રાહ્મણે “નેતાપુરુષોનું કહેણુ” સ્વીકારજો” નામનું કાવ્ય પોતાનું ગાઇ સંબળાવ્યું હતું ત્યાર બાદ જોગણુ નિવાસી રા. બીખનપ્રસાદ પીતાંબરજી શર્મા “કંકા

એના વાળા નાચી બાહ્યો જાળ્યા ” નામનું કાવ્ય બોધવા હતા. પછી પરિષદનું કાર્ય બીજા દિવસ ઉપર મુક્તવરી આવ્યું હતું.

રાત્રે ભોજન કાર્યથી પરવાર્યા પછી પરીષદ મંડપમાં ભજનની ધુન ચાલી હતી. બીજા બાજુએ લીમ્બચ માતાની પાસેની ઓરડીમાં વિષય-વિચારણી કમિટી મળી હતી. લાંબી અને ગરમાગરમ ચર્ચાને અંતે માત્ર બેઠા ઠરાવ પરિષદ સમક્ષ રજુ કરવાના નક્કી કર્યા હતા. પછી મોડી રાત્રે સત્ત નિદ્રાધીન થયા હતા.

બીજો દિવસ

તા. ૨૬-૧૨-૨૭ ને સોમવારે સવારે બધા રનાન, સંખ્યા આદિ નિત્ય કર્મથી પરવારી છુટા છવાયા ગામમાં ગાલી લક્ષ્મી લાયખેરી સંતરામ મહારાજનું મંદિર, પાદરીનું દવાખાનું તથા હિંદુ અનાથાશ્રમ, વગેરે જોઈ આવ્યા. બપોરે ભોજન કાર્યથી નિવૃત્ત થઈ દોઢ વાગે પરિષદ મંડપમાં બધા એકઠા થયા. આ વખતે પરિષદ મંડપ પ્રેક્ષકો, પ્રતિનિધિઓ સહસ્ત્રરથો, ઉપદેશકો. અને સ્ત્રીઓથી વધુ સુશોભિત લાગતો હતો. બીતે ટીંગાવેલા ફોટાઓ અને ઠેક ઠેકાણે ટીંગાવેલા મુદ્રા લેખો તરફ ધ્યાન જણવું દીલ આકર્ષાતું હતું.

શરૂઆતમાં નિસરાયા નિવાસી રા. નાથાલાલ લલિતુભાઈ માસ્તર ધંધર સ્તુતિ બોલ્યા હતા. બાદ કગંચીથી આવેલા રા. સોમેશ્વર સાંકળચંદ “બધુ શિવરામ શર્મા છે” તથા “ પોતે નાચીયોડો શીરસે જગાતે ચલો ” નામના બે કાવ્યો મધુર રાગે ગાઈ સંભળાવ્યાં હતા. પછી રા. નાથાલાલ લલિતુભાઈ માસ્તરે હારમોનીયમના સુર સાથે “ બલે પધાર્યા મેધિરા મહેમાન ” નામની કવચિત કવિતા ગાઈ સંભળાવી શ્રાતાજનોનાં મન રંજીત કરીધાં હતાં. ત્યારબાદ રા. મોહનલાલ અંબારામ પારેખ મહેમદાવાદવાળાએ “ જ્ઞાતિ પ્રત્યે બે શબ્દ ” એ વિષય ઉપર અસરકારક અને મનનીય ભાષણ આપ્યું હતું. પછી સભાના મંત્રી રા. શિવરામ ભુલાભાઈ શર્માએ પરિષદમાં પધારેલા પ્રતિનિધીઓની ઓળખાણ આપી હતી, જુદી જુદી સભાઓ અને જુદા જુદા જથ્થા તદ્દયી લગભગ પોણેસો પ્રતિનિધીઓ પધાર્યા હતા, આ વખતે એક મુસલમાન વાળંદ રા. ઇરમાઈલ કે જે પહે અપંગ છે તેમણે પરિષદમાં પધારી પ્રમુખ સાહેબને હારમોદા અર્પણ કરીધા હતા તથા પરિષદ સાથે સંપુર્ણ સહાનુભૂતિ દર્શાવી હતી.

ત્યારબાદ રા, કેશવલાલ રઘુનાથ વૈદ્યે “યુવકોનું કર્તવ્ય” એ વિષય ઉપર છટાદાર શૈલીથી અસરકારક વ્યાખ્યાન આપ્યું હતું વ્યાખ્યાન સમાપ્ત થયા પછી રા, નાથલાલ લલુભાઇ માસ્તરે “શાંતિ તથા સુપુત્રારે ઉદ્ધેા છે કયાં મુધી” નામની કવિતા પોતાના મધુર સ્વરે હારમોનીયમના સુર સાથે ગાઈ સંભળાવી હતી. ત્યારબાદ નાથી પ્રાક્ષણ સળા કરાંચી તરફથી પધારેલા પ્રતિનિધી રા. લીલાધર જીજ્ઞાભોઈ નાથી પ્રાક્ષણ ઉભા થયા હતા. તેમણે “આપણી ફરજ” એ વિષય ઉપર “માનનીય વ્યાખ્યાન આપ્યું હતું, બાદ તેમની સાથે કરાંચીથી આવેલા પ્રતિનિધિ રા. સામેશ્વર સાંકળચંદે “નાથી પ્રાક્ષણકાં જંડા” એ કાવ્ય ગાઈ સંભળાવ્યું હતું. પછી અખિલ ભારતીય નાયો પ્રાક્ષણ મહાસભાના પ્રમુખ શ્રીમં પંડિત જગન્નાથ પ્રસાદ પાઠક ઉભા થયા હતા. તેઓશ્રીએ “નાથી પ્રાક્ષણ” એ વિષય ઉપર વિદતાભયું ભાષણ આપ્યું હતું. આથી શ્રોતાજનો તથા બહારથી પધારેલા સદગૃહસ્થો ઉપર સારી અસર થવા પામી હતી.

પાઠકજીનું વ્યાખ્યાન સમાપ્ત થઇ ગયા બાદ મંત્રીની વિરમિતી નડીઆદ હિંદુ અનાથાશ્રમના પ્રમુખશ્રી બટુકશંકર ગીરધરલાલ મહેતા, રાષ્ટ્રીય હીલચાલમાં આગળ પડતો ભાગ લેનાર રા, પુલચંદ બાપુજી શાહ અને નડીઆદ મ્યુનીસીપાલિટીના માજી પ્રમુખ રા, ગોકળદાસ દારકાંદાસ તલાટીએ સમયને અનુસરતાં વિવેચનો કીધાં હતાં. અસર સારી થઇ હતી. એમણે આપેલો બોધ ગ્રહણ કરવા લાયક હતો. એ કે હિંદુ ધર્મનું રક્ષણ કરવાનો, ખીજાએ ગામડામાં જીલમ ગુજરે છે તેની સામે થવાનો તથા ત્રીજાએ વશ્વકીય ધંધાનો પુનરોદ્ધાર કરવાનો ઉપદેશ આપ્યો હતો. પછી સભાના મંત્રી રોઈશ્વરામ શર્માએ પ્રતિજ્ઞા પત્રની છ ક્લમે સારી રીતે સમજાવી હતી. પરિણામે ધણા ધસમોએ સહીઓ કરી આપી હતી. એ છ પ્રતિજ્ઞાઓ નીચે આપવામાં આવેલી છે:—

૧. હું મારી પુત્રીને ૧૨ અને પુત્રને ૧૮ વર્ષ પુરાં થયા વિના પરણાવીશ નહિ.

૨. હું મારા બાળકોને અભણ રાખીશ નહિ.

૩. હું ૪૦ વર્ષથી ઓછી ઉંમરનાં સ્ત્રી પુરૂષો પાછળ ચતા નાત-વરા જમીશ નહિ.

૪. હું આજરોજથી સીમંતની નાત જમવાનું સદંતરને માટે બંધ કરે છું.

૫. હું ગુલામગીરીને ભસ્મીભૂત કરવાને અર્થે આજરોજથી યજ્ઞમાનના ધરતું રાંધેલું અન્ન જમીશ નહિ.

૬ હું આજ રોજથી મારી સ્ત્રીને યજ્ઞમાનને ઘેર કામ કરવા મોકલ્લીશ નહિ.

પછી મહારાજશ્રી માધવદાસ હરિદાસ આખ્યાનકાર પહેલા દિવસની માફક સમયને અનુસરતું આખ્યાન આપ્યું હતું અને ત્યારબાદ રા. લુલાશ કર પડિત ઉભા થયા હતા. તેમણે પણ સમયને અનુસરતું વિવેચન કીધું હતું જે બહુજ ઉપયોગી તથા મનનીય છે. પછી બધા ભોજન કરવા સારું ઉકયા હતા. ભોજન કાર્યથા પરવાર્યા પછી પરિવદ મંડપમાં બધા એકત્ર થયા, આ વખતે હાજરી બહુ હતી. ગામના લોકો પધાર્યા હતા રાત્રે વિધાર્થીઓએ બે સંવાદ નાટકની માફક ભજવી બતાવ્યા હતા, સંવાદમાં નડિઆદના તેર વિધાર્થીઓએ ભાગ લીધો હતો. સંવાદ તૈયાર કરનાર વિધાર્થીઓજ હતા, એક સંવાદ વિધાર્થી ભાઇલાલ પુરૂષોત્તમે અને બીજા નરસિંહભાઇ છગનભાઇએ બતાવ્યો હતો. પહેલા સંવાદમાં પટેલોની ખટપટથી થતી નાતની ખરાબી, નાતમાં તડાં પડ્યા દલાલી લેવી, અને ખોટી મોટાઇ બતાવવી, બાળલગ્ન કરવાં, કન્યા વિક્રય કરવો, કળેડાં કરવાં, પટેલોની જોહકમી. એકનું ઘર ભંગાવવું અને બીજાનું મંડાવવું, નાતમાં ઝેરવેર વધારવાં, ખોટાં કુલાલીમાન. પછિસાનો દુરૂપયોગ કરવો, લાંચ ખાવી, સારાં કામનાં એટલે સભા કે પરીષદમાં ભાગ ન લેવો. એટલું તો નહિ પરંતુ તેને તોડી પાડવા માટે પ્રયાસ કરવો, વગેરે બાબતો સાથે જ્ઞાતિની ઉન્નતી માટે પ્રયત્ન કરવો પટેલોની જોહકમીનું જોર નરમ પાડવું, સત્યનું સંશોધન કરી જાહેર કરવું, કુરિવાળો નાશુદ કરી સુરિવાળો દાખલ કરવા, બાળ લગ્ન અટકાવવાં, એકતા કરવી નાતવરા કમી કરવા, વગેરે વિષયોનો આજેહુબ ચિતાર ખડો કીધો હતો. બીજા સંવાદમાં વૃષ્ઠ ઇસમની અણસમજને લીધે છોકરાને કેળવણી ન આપતાં પછિસાના લોકમાં તણાઇ જઇ તેની જિંદગી બરબાદ કરવી અને છોકરાને અવળે માર્ગે જવા દેવો. ધરાકર્તું કામકાજ કરવા છતાં તે-

મના તરફથી કદર નથી થતી, નાતમા ઝેરવેર ચાલતાં હોવાને કોષે પોતાના સંબંધીઓને પણ સંકટ સમય મદદ ન કરવી એટલું તો નહિજ પરંતુ તેના શિર પર દુઃખનો વધુ બોળે લાવવો, છેવટે કોર્ટ તરફથી સજા થતાં છોકરાની આંખો ઉઘાડવી, તેનું સારાં કાર્ય કરવા બ્રૂફ વલણ વળવું, તેને પોતાનાં પાપી કૃત્યો માટે અનહદ પશ્ચાત્તાપ થવા, વગેરે આપતોનો ચિતાર પ્રેક્ષકો સમક્ષ ખડો કરવામાં આવ્યો હતો. આ બે સંવાદથી પરિષદમાં પધારેલ લાઇઓ ઉપર સારી અસર થવા પામી હતી. પછી મોડી રાત્રે બધા નીદ્રાધીન થયા હતા.

ત્રીજો દીવસ

તા. ૨૭-૨૮-૨૯ ને મંગળવારે સવારમાં રનાનાદિ નિત્યકર્મથી પરવાની પરિષદ મંડપમાં બધાએ એકત્ર થઈ સંધ્યા કીધી હતી. આ વખતે રા. શિવરામ શર્માએ સંધ્યા કેવી રીતે કરવી તે સમગ્રવ્યું હતું રા. કુલચંદ મગનલાલ મારતરે અને રા. લીલાધર ઝીણાલાલ નાયી બાહમણે ઉપવિત વિષે વિવેચન કીધું હતું તથા શ્રીમાન પંડિત જગન્નાથપ્રસાદ પાઠકે નાયી બાહમણે અને ઉપવિત એ વિષય ઉપર વધુ પ્રકાશ પાડ્યો હતો ત્યાર પછી સવિતાગૃહમાં વિષય વિચારણી સમિતી મળી હતી.

વિષયવિચારણી સમિતિની બેઠકમાં પરિષદ સમક્ષ રજુ થનારા ઠરાવો ઉપર ગરમાગરમ ચર્ચા થઇ હતી અને ત્યારબાદ કેટલાક ફેરફાર સાથે મુળ ઠરાવ પસાર થયા હતા. વિષયવિચારણી સમિતિમાં જેટલી ચર્ચા થવી જોઇએ તેટલી દરેક ઠરાવ ઉપર થઇ હતી. એક પણ ઠરાવ એવો નહોતો પસાર કરવામાં આવ્યો કે જેને માટે ચર્ચા બીલકુલ ન થઇ હોય.

બપોરે ભોજન કરી પરવાર્યા બાદ પરિષદ મંડપમાં એકત્ર થયા. શરૂઆતમાં ઇશ્વર સ્તુતિ અને એકાદ બે કાવ્ય ગવાયા બાદ મહાના મંત્રી રા. શિવરામ શર્માએ પરિષદની ફતેહ ઇચ્છનારા અને પરિષદમાં હાજરી ન આપી શકવા માટે દીલગીરી દર્શાવનારા સંદેશા વાંચી સંભળાવ્યા હતા, પહેલી તથા બીજી પરિષદના પ્રમુખશ્રી હરજીવન મકનજી કુઓયા બી. એ.—લોખંડી. બીજી ગુજરાત વાળંદ પરિષદના પ્રમુખ શ્રી કલ્યાણજી લાલજી શર્મા અને ભાવનગર અખિલ ભારતીય નાયી બાહમણ મહાસભાના મંત્રી અને મહોપદેશક શ્રી પંડિત દેવતીપ્રસાદ

શર્મા એમ. આર. એ. એસ. લાંડન ઇટાવા અખિલ ભારતવર્ષીય, દ્વિતીય નાયી મહાસભેલન કાનપુરના પ્રમુખ શ્રીમાન નારાયણરાવ મણીપતરાવ અમરતકર બી. એ. એલ. એલ. ની.-મોશી, શ્રીમાન ડોક્ટર રામેશ્વરપ્રભાદ શર્મા—કાનપુર, શ્રી દેવીચરણ યાસિદ્—કાનપુર શ્રી પુન્નભાઈ ગૌડમદાસ વાળ મોશી, શ્રી વાળદ હોનેચ્છું મંડળ નૈરોબી, શ્રી નાયી બાહમણ સલા હર્ષિરાખાદ શ્રી કાળીદાસ રણજોડદાસ વછદ-વિગ્નપુર શ્રી અંબાલાલ વિઠ્ઠલદાસ વૈદ્ય ખરગપુર જ-મેંબુમી પતના અધિપતિ શ્રી ચંદુલાલ નંદલાલ દેસાઈના સદેશ મુખ્યત્વે કરીને હતા.

પછી ઠરાવો કરવાનું કામ હાથ પર લેવામાં આવ્યું હતું. પહેલો અને બીજો ઠરાવ પચ્ચાર થયા પછી બીજા ઠરાવને અમલમાં મુકવા માટે અખિલ કરવામાં આવો હતી. અખિલ કરનાર વ્યક્તિઓમાં પ્રમુખ રા. શિવરામ શર્મા, રણજોડદાસ નાથાભાઈ માસ્તર ચાંગા, અને રા, ઝીણાભાઈ ચાંગા, અને રા, લીલાધર ઝીણાભાઈ નાયી બાહમણ કરાચી હતા લખણીનું કાર્ય લાંબા વખત સુધી ચાલ્યું હતું લગભગ સવા ચારસો રૂપિયાની લખણી થયા પછી પરિણત્વ કાર્ય થોડો વખત મુલતવી રાખી બધા સાડા પાંચ વાગ્યાના સુમારે ફોટો પડાવવા માટે વાળંદવાડીમાંથી કાળદા-માતાની તલાવડીએ ગયા, તલાવડીના પગથીયાં ઉપર પ્રતિનિધીઓ, સભાસદો, પ્રેક્ષકો, અને સ્ત્રીઓ એક પછી એક એમ ગોઠવાઈ ગયાં. ફોટોગ્રાફરે બધાંનો ફોટો થોડી વારમાં પાડી લીધો. પછીથી એજ તલાવડીયાં અંગકસરતના ખેલ વિદ્યાર્થી રામજીભાઈ પુન્નભાઈ વાળ, તથા મોહનલાલ પુન્નભાઈ વાળએ શરૂ કીધા હતા ત્રીજા મોહનલાલ અંબારામ પારેખ પણ હતા, તેમણે એક પછી એક એમ બાર ખેલ કર્યા હતા. તેમાં પટા, મમદળ, બોક્સીંગ ગલ્બજ, પીરામીડ, વગેરે ખેલો બધા સારા હતા. કરાચીવાળા રા, લીલાધર ઝીણાભાઈ નાયી બાહમણ તથા રા, રામજીભાઈ પ્રેમજીભાઈ નાયી બાહમણ તરફથી પહેલા બે ખેલાડીઓને એક ધડિઆળ બક્ષીસ તરીકે આપવામાં આવ્યું હતું. એટલું તો નહિજ પરંતુ તેમને બાવનગરવાળા રા, કુબેરદાસ માધવજી શર્મા તરફથી રા, જી. વું ઇનામ મળ્યું હતું.

પછી બધા સરખસના આકારમાં ગોઠાઈ ગયા હતાં. સરખસને સોખરે સ્વયંસેવકોની ટુકડી હતી. પાછળ પ્રમુખ સાહેબ, પ્રતિનિધીઓ, સભાસદો

અને મહેમાનો હતા અને તેમની પાછળ નડિઆદના ભાંઈઓ હતા. સરખસ પરિષદ મંડપમના દ્વાર આગળથી નીકળી સલુણુ દરવાજા, સલુણુ બગીચા, સીંદુસી પોળ, બોજવો કુવો, વડવો કુવો, કંસારા બગીચા, કંસારાવાડ, મઠી ચક્ર, લખાવાડની કુદ અને કુમરાલ બગીચા આગળ થઈ સંતરામ ભાગેળે આવેલી વાળંદની ખડકીમાં ઉતર્યું હતું રસ્તે ચાલતાં “ બાહમણુકા કંઠ ” તથા “ સોતે નાચીઓંકા શીરસે જગાતે ચલો ” વગેરે કાંચો ગાતા ગાતા અને દરેક ચક્રે નાચી બાહમણુની જય, શિવરામ શર્માની જય, વગેરે પ્રકારની જય બોલતાં બોલતાં આગળ ચાલ્યા જતાં હતા, ખડકીમાં બધાને બેઠા પછી પાનસોપારી તથા ચા પાણી થયાં હતાં. પછી ગઈ પરિષદ વખતે જાહેર થયેલા ઇનામો નિબંધોનું પરિણામ જાહેર પાઠવામાં આપ્યું હતું રૂ. ૧૯ ના ઇનામમાંથી રૂ. ૧૫ નડિઆદના વિદ્યાર્થીઓએ લઈ ગયા હતા. પછી નડિઆદની નાત તથા નાચી બાહમણુ સભા તરફથી પરિષદના પ્રમુખશ્રી રસવલ્લભ રાધનાથ હરિભાઈને તથા સભાના મંત્રી શ્રી શિવરામ શર્માને એમ બેઉ જથ્થાને માનપત્ર આપવામાં આવ્યાં હતાં. માનપત્ર વાંચી સંજનાંચા બાદ તેનો જવાબ પણ તેમના તરફથી આપી દેવામાં આવ્યો હતો, પછી વિદ્યાર્થી ભાઈદાસ પુરષોત્તમને નડિઆદના વિદ્યાર્થીઓએ માનપત્ર આપ્યું હતું, માનપત્રનું કામ ખલાસ થઈ ગયા બાદ લખણીનું કામ શરૂ કરવામાં આવ્યું હતું, લખણી સવા ચારસો રૂપિયાથી વધીને સાડી પાંચસોને આસરે પહોંચી ગઈ હતી. પછી રા, શિવરામ શર્માએ ઝોળી લઈ બિલ્લા માગી હતી, ઝોળીમાંથી રૂ. ૭૮-૩ નીકળ્યા હતા, પછી મોડું થઈ જવાથી બધા પરિષદ મંડપે જવા ઉઠ્યા હતા, અને સાથે સાથે શાંતિથી પરિષદ મંડપે ગયા હતા, બોજ કુવા આગળ આવ્યા ત્યારે એક બાટીઆ વાળંદ તરફથી પરિષદના પ્રમુખ, સભાના પ્રમુખ, મહાસભાના પ્રમુખ અને સભાના મંત્રીને પુરહાર અર્પણ કરવામાં આવ્યા હતા, પછી ધીમે ધીમે સૌ પરિષદ મંડપે ગયા હતા,

પરિષદ મંડપે પહોંચ્યા પછી પરિષદની અધુરી રહેલી કાર્યવાહી શરૂ થઈ હતી, ફળવણી ફંડની લખણી સાડી પાંચસોથી વધીને છસોને આસરે ગયા પછી બાકી રહેલા કરાવો પસાર કરવાનું કામ હાથ પર લેવામાં આવ્યું હતું, કરાવો પસાર થઈ ગયા બાદ બધા બોજન કરવા માટે ઉઠ્યા હતા જમી રહ્યા બાદ ફરીથી પરિષદ મંડપમાં બધા એકત્ર થયા હતા, અને નવા વર્ષ માટે કાર્યવાહક કમિટીની ચૂંટણી કીધી હતી, છેવટે પ્રમુખ સાહેબનો, પ્રતિનિધીઓનો, સભાસદોનો, સ્ત્રીઓનો, નડિઆદના

નાગરિકોને, નડિઆદની યાત્રિના બાધ બહેનોને અને મહેમાનોને આભાર માની પરિષદનું કાર્ય સમાપ્ત થયેલું જાહેર કરવામાં આવ્યું હતું. પરિષદનું ત્રીજા દિવસનું ખર્ચ નડિઆદની નાતે હિપાડી લીધું હતું. ચોથે દિવસે એકલા મહેમાનો માટે નડિઆદની ખાતે ખાવા પીવાનો પ્રયત્ન કરી શકાયો હતો. સ્ત્રીઓએ ગરબા પથ્થુ ગાયા હતા. ૮૫૦ પુરુષોએ અને ૧૫૦ સ્ત્રીઓએ પાંચમી ગુજરાત વાળંદ પરિષદનો લાભ એકંદરે લીધો હતો, પ્રતિનિધીઓ સભાસદો અને સ્વયંસેવકો ઝોળખવા માટે દરેક પાસે નોંખા નોંખા ખીલ્યા હતા. ચોથે દિવસે સાતે જણે વિધિસર ઉપવિત ખારણુ કીધી હતી જતી વખતે ચોથી તથા પાંચમી પરિષદના પ્રમુખોને મહાસભાના પ્રમુખને અને સભાના મંત્રીને ભોજનકુવાની ખડકીવાળા તથા દુધેધર મહાદેવની પોળવાળા બાધઓએ પુલહાર અર્પણુ કીધા હતા અને મોટરમાં બેસાડી વિદાય કરવામાં આવ્યા હતા, સેનાપતિ પુરશોતમ ધુળાભાઈ તથા જાંડરી બાબાભાઈ ભીમભાઈએ સારી સેવા બજાવી હતી, વિદ્યાર્થી બાઈલાલ પુરશોતમ તથા વિદ્યાર્થી નારણભાઈ ખોડાભાઈએ પણ ઠીક સેવા કરી હતી,

પસાર થયેલા ઠરાવો

ઠરાવોનું કાર્ય હાથ ધરવામાં આવતાં નીચેના ઠરાવો સર્વાનુમતે પસાર થયા હતા:—

(૧) આ પરિષદ ઠરાવ કરે છે કે ગુજરાત કાઠિઆવાડ નાથી બાહમણુ સભા તરફથી દર સાલ બરવામાં આવતી “ગુજરાત વાળંદ પરિષદનું” નામ “ગુજરાત કાઠિઆવાડ વાળંદ પરિષદ” રાખવું.

દરખાસ્ત મુકનાર—રા. કુમેરદાસ માધવજી શર્મા બાવનગર

ટેકા આપનાર—રા. લીલાધર ઝીણાભાઈ નાથી બાહમણુ, કરાંચી,

વધુ ટેકા આપનાર—રા. વાડીલાલ જેઠાલાલ સોર્ટર, અમદાવાદ.

(૨) આ પરિષદ કોમમાં ચાલતા કેળવણી પ્રચારના કાર્યને વધુ વેગ મળે એ માટે ગુજરાત કાઠિઆવાડ નાથી બાહમણુ સભાને અંગે “નાથી બાહમણુ કેળવણી ફંડ” ની સ્થાપના કરે છે.

દરખાસ્ત મુકનાર—રા. શિવરામ જુલાભાઈ શર્મા, વસો

ટેકા આપનાર—રા. નારાયણ પુલહાર શર્મા, પેટલાદ

(૩) ગુજરાત કાઠિઆવાડ નાથી બાહમણુ સભાની પ્રતિષ્ઠાને હળવી પહેંચાડવાને માટે લીખચીઆ હિતવર્ધક મંડળે “લીખચીઆ સંમેલન”

નું ગેરમયદેસર રીતે “ વાળંદ પરિષદ ” ફેરવીને જ્ઞાતિમાં તેમજ જન-સમાજમાં ભ્રમ ફેલાવ્યા બદલ તથા દ્વિતીય રિપોર્ટમાં ગુજરાત કાઠીઆવાડ નાથી બાહ્યમણ સભાના મુનંદા કાર્યકર્તાઓ ઉપર નિંદા, હલકટ અને જીઠાણથી ભરપુર આક્ષેપો મુક્યા બદલ અને વડોદરા તથા ચાણોદ મુકામે નાથી બાહ્યમણ સિદ્ધાન્ત માનનારાઓનું અસહ્ય અપમાન કર્યા બદલ આ પરિષદ સખત વિરોધ જાહેર કરે છે અને આવા કામમાં આગળ પડતો ભાગ લેનાર ઉક્ત મંડળના આપણુદ સંચાલક ભાઈલાલ ગોવિંદજી કે જે વચનભંગી તથા મુલેહભંગી તરીકે નાતમાં જાહેર થયેલા છે તેમના તરફ ધૂણાની નજરે જીએ છે.

દરખાસ્ત મુકનાર—રા, કેશવલાલ રધુનાથ વધદ, વઢવાણ

ટૅકા આપનાર— રા, જગનલાલ સોમેશ્વર શર્મા, ખાતર

(૪) બંગાળા પ્રાન્તના મયમેનસીંગ જીલ્લાના ખર્મા ગામના આપણા જ્ઞાતિ બંધુશ્રી બાણુરામની ધર્મ પત્ની હેમંતબાળાએ પોતાના અમુલ્ય શિયળરૂપી ધનનું રક્ષણ કરવાને માટે તેનાજ પાડોશી નરપીયાથ જંગેન્દ્ર-ચન્દ્રને કુહાડા વતી ઠાર કરી જે વીરતા બતાવી આપણી કોમનું ગઊરવ વધાર્યું છે અને જગતમાં અમરકીર્તી સંપાદન કરી છે તે બદલ આ પરિષદ અભિનંદન આપે છે,

દરખાસ્ત મુકનાર—રા, રણુહોડલાત્ર નાથાલાલ ભાસ્તર, ચાંગા

ટૅકા આપનાર—રા, પોચાભાઈ બાપુજી કોન્દ્રાકટર, ઠાસરા

વધુ ટૅકા આપનાર—રા, સોમેશ્વર વિઠ્ઠલદાસ શર્મા, કપરપુર

શીયળ બચાવનાર વાળંદ વીરાંગના.

પાંચમો ઠાસવ રજી કરવામાં આવ્યો ત્યારે નીચેનો લેખ વાંચી સં-ભળાવવામાં આવ્યો હતો:—

બંગાળાના મયમેનસીંગ જીલ્લાના ખર્મા ગામનો આ પ્રસંગ છે. જ્યારે હિંદુપતની પડતીનો અધિકાર છવાયો છે ત્યારે આય અબજાને પ્રાણુથીએ મોંઘા શીયળને ખાતર રણુચંડીશાં શુરાતન રેલાવની એક ૧૮ વર્ષ હિંદુ યુવતીનો મરદોને પણ શરમાવનારો આ એક અમર પ્રસંગ બને છે.

ફક્ત બેજ માસની એ વાત. બાણુરામ નામના વાળંદની એ વીરાંગન પત્ની ૧૮ વર્ષની યૌવનની કુલવેશ, એના સૌન્દર્યની જોડ નહોતી, ચંપાની

કળીશી એ રૂપસુંદરી ઉપર તેનો ધનવાન પડોશી જગેન્દ્રચંદ્ર મોહિત થયો; નિર્ધન છતાં શીયળવતી એ અબળાએ તેને ધુતકર્ચો. વાસનાના લંપટ જીવોને શીટકારની પરવા કેવી ? ખાસડાંના માર ખાનાર દુરાચારીઓને શરમ કેવી ? એ મોહાંધિ જીવડાએ સુંદરીના ચરણમાં ધનના ઢગલા વાળ્યા સુંદરીએ તેની ભેટ સોગાદોને ઠાકર મારી ! ગરીબ છતાં પતિ તેનો પ્રજ્ઞ હતા. તેનો લુખો રાટલો ને જાશ એ સુંદરીના જીવનનું અમૃત હતું. એ પતિનો પ્રેમ એ તેનું જીવન હતું.

પણ કામાતુરને લય કે લજ્જા નહિ એ સુત કંઈ પ્રદપના નથી. સૌન્દર્યનો એ શીકારી એટલેથી ન શરમાયો—ન લજવાયો. એ નરપશુએ સૌન્દર્યનો ભોગ લેવાનો લાગ શોધ્યો. એક તક મળી ગઈ. પેપે વાળંદ પરગામ હતો. સવારના દશ વાગ્યા હતા. બપોરના લુખાસુકા ભોજન માટે એ સુંદરી હેમંતબાલા-હાથે લાકડાં ચીરીને રસોઈ બનાવવાની તૈયારી કરતી હતી. તેનું ગૌરબદન—કુહાડાતા હલનચલનથી તેના મૃદુ હાથની બંગડીઓને ઉઠતો મંજુર સ્વર અને ભરચૌવનથી વિકસિત એ સુંદરીનાં અંગો સોહવતા નાગપાશ શો કોણ ભમ્મર કેષ કલપ—એ વામના ભોગીને મોહાંધિ કરવા બસ હતો. તે એ ડગલાં આગળ ગયો. હેમંતબાલાને પકડી કુલ્લો ગુચ્છ પીંખે તેમ પીંખવા માંડી અને પાસેના એક ચોરડામાં ઉચકી જઈને બળા-ત્કારની કાશીપ કરી. હેમંતબાલા અબળા હતી. ધ્રુવે તેને નાજુકતા અને સૌન્દર્ય અર્પ્યો હતાં પણ એ નાજુકાઈ—એ સૌન્દર્ય શું લંપટના ભોગ માટે ? એના બીંતરમાં જીતવતું જામ પ્રજ્ઞી ઉડ્યું અને “ જરા સચુર, હું છોડો સમાઈ ” એમ કહીને વીજળીની જેમ છુટી ! પાસે પડેલો કુહાડો લીધો અને એ નરપશુનું કપાળ ચીરી નાખ્યું !

અને સૂર્ય ઉગતા આલસાં ફાટે તેમ એ કુહાડો પડનાં એ વાસનાના કીડાનાં મોહપડો. ફાટ્યાં—કુતરું નાસે તેમ નાડો પણ હવે હેમંતબાલા ચંપક—વણી—વાવનમસ્ત સુંદરી કરતાં દોષ જુદીજ હતી ? શીયળ અને જીતવની સંરક્ષક દુર્ગા હતી ? તે પાછળ પડી. અને એક પછી એક સાત કુહાડા માર્યા તેના દેહમાં ગબદાળાં પડ્યાં—તે તુટી પડ્યો અને ઘેર જઈને એક કલાક પછી ઢખી ગયો. પણ હાય ? કાયદો આડે આવ્યો ! કાયદાએ સુંદરીનું શીયળ ન સાચવ્યું, પણ કાયદાએ તેને ફાંસીનો માંચડો બતાવ્યો. શીયળના રક્ષણ માટે ઝુઝનાર એક વીરલ વીરાંગના ઉપરની મોટી અદાલતમાં કેસ ચાલ્યો ! ન્યાયાધીશે પણ એ સ્વમાનધન સુંદરીના વીરવની પ્રશ્ન કરી અને ફાટું ઉડતાં સુધીની સજા કરીને હેમંતબાલાને મુક્ત કરી.

પણ એટલુંયે શા માટે ? એ કસ-એ જીભાનીઓ—એ વિકાળ મૃત્યુની કારખી આફતો અને એ ફાંસીના લાલુકારા શા માટે ? આવી વીરાંગનાઓનાં ચરિત્રો એ નિમોલ્યની સંજ્ઞાન શકિત નથી ? પુરૂષાર્થહીન હિંદુપ્રજાની પ્રેરક જ્યોતિ નથી ? એને શિરપાવ શોભે કે સજા ? અને ત્યાંની સ્ત્રીસભાએ હેમ-તબાળાને મોતીનાં પુલે વધારી અને ક્ષત્રાણીનાં શુકન તરીકે સીંદુર અને ખંજરની ભેટ આપી ! પણ સમસ્ત હિંદનો હિંદુસમાજ એ વીરનારીને અંતરની પ્રેમાંજલિથી નવાજશે. ધન્ય છે એ આર્ય અખળાને ?

પ્રકાશકની નોંધ—એ અખળાને અમારા લાખે વારવંદનાહજે એના જેવી અખળાઓ જ્યારે હિંન્દુસ્તાનમાં પાકશે ત્યારે અમારે સ્વરાજ માંગવાનું નહીં હોય ત્યારે અમારે મીખ માંગવાની નહીં રહે પરમાત્મા પ્રત્યે અમારી અરજ હોય તો એજ હજે કે એ દયાળુ પરમાત્મા અમારી ઉપર દયા કરીને આવી વીર રમણીયો અમારા દેશમાં ઉત્પન્ન કર એજ અમારી પ્રાર્થના છે આજીજી છે વીનતી છે.

લી:—કેશવલાલ

તા. ૬. વાળંદ બાઈઓ તમારા ઠરાવની વચ્ચે મેજે આ બે બોલ લખ્યા છે તેને માટે મને માફ કરસો આ લખાણ વાંચીને મારી કલમ લાયમાં ન રહેવાથી આટલું લખાણ મેં કયું છે તેને માટે ફરીથી માફી માગુજું,
(૫) આપણી ગુજરાત કાઠિયાવાડ નાવી બાહમણ સભાના સંચાલક રા. શિવરામ શમા જેવા વીરનરને જન્મ આપનાર માતૃશ્રી દિવાળીબાના ખેદજનક અવસાન માટે આ પરિપદ દીક્ષગીરી જાહેર કરે છે અને તેમના અમર આત્માને શાંતિ તથા કુટુંબીજનોને ધૈર્ય બક્ષે એવી પ્રત્યે પ્રાર્થના કરે છે.

દરખાસ્ત મુકનાર—રા. મોહનલાલ અંબારામ પારેખ, નં. દાવાદ

ટેકા આપનાર—રા. પુરૂષોત્તમ રાજભાઈ બાયાણી, અકોલા.

(૬) ગુજરાત પ્રાતીય વર્ષદ સંમેલનનું અધિવેશન અમદાવાદમાં મળ્યું તે વખતે “વાળંદોએ આયુર્વેદને હલકિત કર્યો છે” એવો આક્ષેપ મુકીને આપણી કોમના પરંપરાગત ધર્માને જે હાનિ પહોંચાડી છે તે બદલ આ પરિપદ ખેદ પ્રકટ કરે છે.

દરખાસ્ત મુકનાર—રા. વેદજીભાઈ સવજીભાઈ માસ્તર, રીખ

ટેકા આપનાર—રા. કુલચંદ મનલાલ માસ્તર અમદાવાદ

(૭) ગુજરાત ક્રિડાવાડ નાથી બાહમણુ સભાને અંગે “ મહિલા પરિષદ ” ભરવાને માટે લોકમત ફળવવાનો આ પરિષદ ઠરાવ કરે છે.

દરખાસ્ત મુકનાર—રા. શિવરામ ભુલાભાઈ શર્મા, વસો

ટેકા આપનાર—રા. રણછોડલાલ નાથાભાઈ માસ્તર, ચાંગા

વધુ ટેકા આપનાર—રા. રામજીભાઈ પ્રેમજીભાઈ નાથી બાહમણુ કરાંચી

કાર્યવાહક કમિટીના સભ્યો.

નવા વર્ષ માટે નીચેના સભ્યો કાર્યવાહક કમિટીમાં ચુંટાયા છે.

૧ પ્રમુખ—શ્રી રસવર્ધન રઘુનાથ હરિભાઈ વઢવાણ

૨ ઉપપ્રમુખ—શ્રી વાડીલાલ જોડાલાલ સોલ્ટર અમદાવાદ

૩ મંત્રી અને તંત્રી—શ્રી શિવરામ ભુલાભાઈ શર્મા, વસો.

૪ ઉપમંત્રી—શ્રી મોહનલાલ ગોવિંદજી ભટ્ટી, અમરેલી

૫ કૌશલ્યક્ષ—શ્રી કુલચંદ મગનલાલ માસ્તર, અમદાવાદ

૬ પુસ્તકાલ્યક્ષ—શ્રી જોડાભાઈ બીખાભાઈ માસ્તર, કરમસદ

૭ વ્યવસ્થાપક—શ્રી મોહનલાલ અંબારામ પારેખ, મહેમદાવાદ

૮ શ્રી પોચાભાઈ બાપુજી કોન્ટ્રાક્ટર, ઠાસરા

૯ શ્રી કલ્યાણજી ભલજી શર્મા, ભાવનગર

૧૦ શ્રી નારાયણ કુલચંદ શર્મા, પેટલાદ

૧૧ શ્રી રણછોડલાલ નાથાભાઈ માસ્તર ચાંગા

૧૨ શ્રી મોતીલાલ મથુરદાસ, ડાભણ

૧૩ શ્રી કેશવલાલ રઘુનાથ વર્ધન વઢવાણ

૧૪ શ્રી વેદજીભાઈ સવજીભાઈ માસ્તર, રીંગ

૧૫ શ્રી લીલાધર ઝીણાભાઈ નાથી બાહમણુ, કરાંચી

૧૬ શ્રી પુરુષોત્તમદાસ રાજભાઈ ભાયાણી અંકલા,

૧૭ શ્રી સામજીભાઈ પુરશોત્તમ નાથી બાહમણુ ભાવનગર

૧૮ શ્રી હરજીવન મકનજી કમ્પોઝા બી. એ. લીમ્પડી

૧૯ શ્રી સોમેશ્વર વિઠ્ઠલદાસ શર્મા, કપરપુર

૨૦ શ્રી શંકરલાલ જગનલાલ વર્ધન, નડીઆદ

૨૧ શ્રી ગોરધનદાસ જગનલાલ માસ્તર, ધોળકા

અગાઉથી ગ્રાહક થનારના નામ

- ૫ રા, શંકરલાલ જગનલાલ વઘદ નડીઆદ
 ૫ ગુજરાત કાઠીયાવાડ નાથી આહમણુ સભા
 ૫ વઘદ કેસવલાલ રઘુનાથ વઘવાણુ
 ૫ રા, સીવરામ જુજાભાઈ શર્મા, વસો
 ૫ રા, મોદી તારાચંદ મોનીચંદ મુ. હીમતનગર
 ૫ રા, મોતીચંદ ધરમચંદ પેઢામલી
 ૫ રા, મોહનલાલ જ્યેંદ ભરૂચ
 ૫ રા. આત્મારામ નારણદાસ ,
 ૫ રા, રામશ્વર ગંગારામ મુંખાઈ
 ૫ રા, ખુશચંદ ડાહાલાલ મુ. શરાદ
 ૫ રા, જેસીંગભાઈ અમરતલાલ અમદાવાદ.
 ૫ રા|| રતીલાલ કેશવલાલ ,,
 ૧ અખિલ ભારતીય નાથી આદમણુ મહાસભા
 ૧ નાથી આહમણુ સભા અમદાવાદ
 ૧ નાથી આહમણુ સભા નાંડઆદ
 ૧ નાથી આહમણુ સભા કરાંચી
 ૧ નાથી આહમણુ સભા હૃષ્દ્રાઆદ
 ૧ રા, વાડીલાલ જેઠાલાલ સૌર્ઠર અમદાવાદ
 ૧ રા, મોહનલાલ અંબારામ પારેખ મહેમદાવાદ
 ૧ રા, મોતીલાલ મથુરભાઈ ડભાણુ
 ૧ રા. પોચાલાલ આપુજી કોન્ટ્રાક્ટર થાસરા
 ૧ રા, લીલાધર ઝીણાભાઈ નાથી આહમણુ કરાંચી
 ૧ રા, રામજીભાઈ પ્રેમજીભાઈ નાથી આદમણુ કરાંચી
 ૧ રા, પુરશોતમ રાજભાઈ ભાયાણી અંકોલા
 ૧ રા, પુન્નભાઈ ગોક્ળભાઈ વાળ મોટીપાણેણી
 ૧ રા, સામજીભાઈ પુરશોતમ નાથી આદમણુ ભાવનગર
 ૧ રા, લાલજીભાઈ આંબાભાઈ નાથી આહમણુ મોરબી
 ૧ રા, ધુવચંદ મગનલાલ માસ્તર અમદાવાદ
 ૧ મોહનલાલ ગોવિન્દભાઈ ભટ્ટી-અમરેલી.

જગ્યાની તંગાસને લીધે બાકીના નામા જાહેર કર્યા નથી. તેને માટે
 માફી માગું છું.

લી. તમારો
 કેશવ

સમાપ્ત

યુવાનોને સદેશો

જો તમારામાં દેશની ભાગલ્લી હોય, દેશ પ્રત્યે પ્રેમ હોય,
જો તમે સ્વતંત્રતા ચાહતા હો, સ્વરાજ્ય માંગતા હો
હિંદને પરતંત્રતાની બેડીમાંથી છોડાવવા હચ્છતા હો,
હિંદને આઘાત કરવાની તમારી ભાવના હોય, દેશનું,
બતીનું સમાજનું, અને ધર્મનું તમારામાં ચોરસ હોય,
તમારી નસોનસમાં દેશપ્રેમનું લોહી વહેતું હોય,
દેશમાં કરોડો માણસો છુબે મરે છે તેના પ્રત્યે દયા હોય,

તો શું કરશો ?

હિંદમાં ધુનરને ખીલ્યા, દેશી ધુનરને ઉત્તેજન આપો.
જો ચીજો તમારા દેશમાં બનતી હોય તેને ખરીદો અને
ઉત્તેજન આપો. જો ચીજની તમારે જરૂર છે, તેના સીવાય
ચાલતું ન હોય, તેવી ચાલે અહીયા બનાવો.

કહો તમારાથી બનશે કે ?

એક નાનું પણ અગ્રેષ્ઠ દુલ્લખ પનાવીને હિંદને સ્વરણ ધરો
અને જમનને બહેર કરે કે હિંદુસ્તાનનું કળા છે, હીરાદંડ
છે, કારીગીરી છે.

આટલી આશા

હિંદુસ્તાન તમારી પામે રાખે તેમાં નવજી શું ?

હીં તમારો “કેશવ.”